

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Obraz první republiky v učebnicích dějepisu 2. poloviny 20. století
Reflection of the First Czechoslovak Republic in the History of Textbooks in
Second Half of the 20th Century

Bc. Adéla Brodňanská

Vedoucí práce: PhDr. Hana Havlůjová, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Český jazyk – Dějepis

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Obraz první republiky v učebnicích dějepisu 2. poloviny 20. století* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 13. 7. 2018

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní doktorce Haně Havlůjové za odborné vedení práce a věcné připomínky.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá obrazem první republiky v učebnicích dějepisu ve 2. polovině 20. století. Hlavním záměrem práce je reflexe způsobu a proměny zpracování výkladu první republiky v učebnicích dějepisu vydávaných ve sledovaném období vymezeným lety 1948 až 2004. V teoretické části textu je v základních obrysech nastíněn vývoj školské struktury a kurikulárních dokumentů ve sledovaném období a proměna historiografické produkce ve vztahu k tématu československých meziválečných dějin. Dále jsou v této části práce vymezeny klíčové pojmy, které vycházejí ze stěžejních témat a generalizací soudobé české historiografické produkce. V analytické části práce jsou pak tyto pojmy v učebnicích sledovány v celkem šesti obdobích, jež kopírují chronologický vývoj školských reforem. Jednotlivé analýzy se zaměřují na způsob výkladu či proměnu interpretace těchto pojmů. V závěrečné části práce jsou představeny jednotlivé proměny interpretací, jež byly sledovány ve vztahu ke stanoveným klíčovým pojmům. Největší proměny interpretace v rámci sledovaných učebnic se odvíjejí od změny společensko-politických poměrů v souvislosti s pádem komunistického režimu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Učebnice, dějepis, Československo, první republika, reflexe.

ABSTRACT

The aim of this Diploma thesis is to find out how was treated the topic of the first Czechoslovak Republic in the history books published in the second half of the 20th century. The main goal of the thesis is to reflect the approach to and transformation of the way the First Republic was depicted in the history textbooks issued between 1948 and 2004. The theoretical part of the thesis briefly outlines the development of school structure and curricular documents in the period observed as well as the transformation of historiographical production with respect to the Czechoslovak interwar history. Furthermore, the key terms are defined that are based on crucial topics and generalizations of the present-day Czech historiographical production. These terms are then studied in history textbooks in six periods matching the chronology of education reforms and subsequently analyzed in terms of explanation and interpretation methods. The final part of the thesis presents each of the observed interpretation changes in relation to the selected key terms. The greatest textbook alterations were found in connection with the change of the social and political circumstances after the fall of the Communist regime.

KEYWORDS

History textbooks, history teaching, Czechoslovakia, the First Czechoslovak Republic, reflexion.

Obsah

Úvod.....	10
Metodologie, prameny a literatura.....	12
1 Nástin vývoje základního a středního školství od 2. poloviny 20. století.....	21
1.1 Nástin vývoje školství v letech 1945 – 1948.....	21
1.2 Nástin vývoje školství v letech 1948 – 1989.....	23
1.2.1 Školství v letech 1948 – 1953.....	23
1.2.2 Školství v letech 1953 – 1960.....	24
1.2.3 Školství v letech 1960 – 1978.....	25
1.2.4 Školství v letech 1978 – 1989.....	26
1.2.5 Nástin vývoje školství od roku 1989.....	27
2 Obraz první republiky v české historiografické produkci od 2. poloviny 20. století ..	31
2.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918.....	34
2.2 Československá demokracie.....	36
2.2.1 Parlamentní demokracie.....	38
2.2.2 Demokracie a národnostní struktura Československa.....	41
2.2.3 Demokracie v ohrožení.....	43
2.3 Mnichovská dohoda.....	45
2.4 Tomáš Garrigue Masaryk.....	49
2.5 Hospodářský a sociální vývoj první republiky.....	52
2.6 Kultura a životní styl v meziválečném Československu.....	56
2.7 Shrnutí	59
3 Obraz první republiky v učebnicích dějepisu mezi lety 1948-1953.....	60
3.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918.....	61
3.2 Československá demokracie.....	66

3.3	Tomáš Garrigue Masaryk.....	69
3.4	Politické elity meziválečného Československa.....	72
3.5	Pozemková reforma.....	74
3.6	Fenomén Baťa	75
3.7	Hospodářská krize v Československu.....	77
3.8	Mnichovská dohoda.....	78
3.9	Kultura a životní styl v meziválečném Československu.....	82
3.10	Historičtí aktéři.....	85
4	Obraz první republiky v učebnicích dějepisu v letech 1953-1960	89
4.1	Vznik samostatného státu, aneb 28. říjen 1918.....	89
4.2	Československá demokracie.....	93
4.3	Tomáš Garrigue Masaryk.....	95
4.4	Politické elity meziválečného Československa.....	97
4.5	Pozemková reforma.....	98
4.6	Fenomén Baťa.....	99
4.7	Hospodářská krize v Československu	101
4.8	Mnichovská dohoda.....	102
4.9	Kultura a životní styl v meziválečném Československu.....	104
4.10	Historičtí aktéři.....	106
5	Obraz první republiky v učebnicích dějepisu v letech 1960-1978	109
5.1	Vznik samostatného státu, aneb 28. říjen 1918.....	110
5.2	Československá demokracie.....	114

5.3	Tomáš Garrigue Masaryk.....	119
5.4	Politické elity meziválečného Československa.....	121
5.5	Pozemková reforma.....	122
5.6	Fenomén Baťa.....	123
5.7	Hospodářská krize v Československu.....	126
5.8	Mnichovská dohoda.....	128
5.9	Kultura a životní styl v meziválečném Československu.....	131
5.10	Historičtí aktéři.....	136
6	Obraz první republiky v učebnicích dějepisu v letech 1978-1989	140
6.1	Vznik samostatného státu, aneb 28. říjen 1918.....	140
6.2	Československá demokracie.....	143
6.3	Tomáš Garrigue Masaryk.....	148
6.4	Politické elity meziválečného Československa.....	149
6.5	Pozemková reforma.....	150
6.6	Fenomén Baťa.....	151
6.7	Hospodářská krize.....	152
6.8	Mnichovská dohoda.....	153
6.9	Kultura a životní styl v meziválečném Československu.....	157
6.10	Historičtí aktéři.....	160
7	Obraz první republiky v učebnicích dějepisu mezi lety 1990-1995	164
7.1	Vznik samostatného státu, aneb 28. říjen 1918.....	165
7.2	Československá demokracie.....	166
7.3	Tomáš Garrigue Masaryk.....	171
7.4	Politické elity meziválečného Československa.....	174
7.5	Pozemková reforma.....	177

7.6	Fenomén Baťa	178
7.7	Hospodářská krize.....	180
7.8	Mnichovská dohoda.....	182
7.9	Kultura a životní styl v meziválečném Československu.....	185
7.10	Historičtí aktéři.....	186
8	9 Obraz první republiky mezi lety 1995-2004	188
8.1	Vznik samostatného státu, aneb 28. říjen 1918.....	189
8.2	Československá demokracie.....	191
8.3	Tomáš Garrigue Masaryk	196
8.4	Politické elity meziválečného Československa.....	198
8.5	Pozemková reforma.....	202
8.6	Fenomén Baťa.....	203
8.7	Hospodářská krize v Československu.....	204
8.8	Mnichovská dohoda.....	206
8.9	Kultura a životní styl v meziválečném Československu.....	209
8.10	Historičtí aktéři.....	214
9	Proměny obrazu první republiky v letech 1948 – 2004.....	217
9.1	Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918.....	217
9.2	Československá demokracie.....	217
9.3	Mnichovská dohoda.....	Chyba! Zálůžka není definována.
9.4	Hospodářský a sociální vývoj první republiky.....	223
9.5	Mnichovská dohoda.....	231
9.6	Tomáš Garrigue Masaryk.....	231

9.7 Kultura a životní styl v meziválečném Československu.....	240
9.8 Historičtí aktéři.....	243
Závěr.....	246
Seznam příloh.....	Chyba! Záložka není definována.

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá obrazem první Československé republiky v učebnicích dějepisu ve 2. polovině 20. století. Konkrétně je reflektována proměna způsobu zpracování tématu první republiky v učebnicích dějepisu, které byly publikovány mezi lety 1948 až 2004. Práce se v jednotlivých kapitolách zabývá obecnou analýzou učebnic a jejich proměnami v důsledku politických změn. V základních obrysech je nejprve nastíněn vývoj školské struktury ve sledovaném období a souvisejících kurikulárních dokumentů a dále též vývoj historiografické produkce ve vztahu k tématu československých meziválečných dějin. Hlavní prostor práce je však věnován oborově didaktickému výzkumu učebnic.

Analýza jednotlivých učebnic má v případě této práce přispět k poznání, jakým způsobem pomáhaly učebnice k vytváření představ o historických skutečnostech a mohly tak ovlivňovat vytváření obrazu první republiky u svých recipientů. Na rozdíl od jiných výzkumů tak není pozornost upřena na makroanalytické zkoumání textu, neboli posuzování, jak v rámci daného tématu naplňují jednotlivé učebnice svou didaktickou funkci z hlediska užitých strukturních komponentů.¹ Předmětem analýzy je především vzdělávací obsah učebnic a proměny jeho interpretace.

Práce je členěna do devíti kapitol. První kapitola nastiňuje vývoj základního a středního školství od 2. poloviny 20. století. Tato kapitola se zaměřuje jak na strukturální proměny školství, tak na proměny kurikulárních dokumentů, v nichž se odrážel nejen pedagogicko-didaktický vývoj, ale též společenské klima a ideologie doby, v níž školní osnovy vznikaly. Přehled strukturálních změn ve školství v průběhu desetiletí vytváří rámec pro analýzu učebnic, neboť usnadňuje orientaci či identifikaci jednotlivých učebnic určených pro různé typy i stupně škol a pomůže též odpovědět na otázku, zda se v souvislosti se strukturálními změnami ve školství texty učebnic proměňovaly. Nakolik byl učebnicový

---

¹ K obecným teoriím vlastností, fungování a efektů učebnic např. Zdeněk BENEŠ a kol., *Sondy a analýzy: učebnice dějepisu - teorie a multikulturální aspekty edukačního média*, Praha 2008.; Josef MAŇÁK – Petr KNECHT (ed.), *Hodnocení učebnic*. Brno 2007.; Josef MAŇÁK – Dušan KLAPKO (ed.), *Učebnice pod lupou*, Brno 2006.; Petr KNECHT a kol. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, Brno 2008.

výklad dějin první republiky ovlivněn změnami ideologických požadavků prezentovanými ve školních osnovách, bude porovnáváno v závěrečné analytické části této práce.

Ve druhé kapitole této práce přibližují vytváření a proměny obrazu první republiky v české historiografické produkci od 2. poloviny 20. století. Představují zde v základních konturách proměnu marxistické a soudobé historiografické produkce ve vztahu k dějinám první republiky. Cílem této kapitoly je představit okolnosti, jež ovlivňovaly či ovlivňují pohled historiografie na meziválečné československé dějiny. Následně se v kapitole zaměřují s odkazem na soudobou historickou produkci také na čtyři základní aspekty dějinného výkladu: politické, hospodářské, sociální a kulturní dějiny první republiky. Cílem je postihnout stěžejní témata a generalizace, o nichž lze předpokládat, že budou vytvářet obraz první republiky nejen v historiografické produkci, ale také na stránkách dějepisných učebnic. V rámci představení těchto témat a generalizací je následně vymezeno deset klíčových pojmů, z nichž vychází analýza textů ve vybraném vzorku dějepisných učebnic z let 1948 – 2004. Sledován je nejen výskyt těchto pojmů, ale zejména jejich interpretace.

V šesti výzkumných kapitolách se pak věnují detailní analýze textů o meziválečných československých dějinách v konkrétních učebnicích a proměnám interpretace klíčových pojmů. Tyto kapitoly jsou uspořádány chronologicky, mezníky jsou jednotlivé školské reformy představené v rámci první kapitoly. V deváté kapitole této práce pak přistupují k souhrnné prezentaci výsledků dílčích analýz a popisují proměnu obrazu první republiky v učebnicích dějepisu v 2. polovině 20. století z hlediska výše zmíněných kritérií. Lze předpokládat, že ve sledovaném období se v učebnicích v rámci výkladu o dějinách první republiky promítaly různé změny společensko-politických poměrů. Analýza učebnic však nesleduje pouze obecný obraz politického vývoje, který se projevil v proměnách struktury školství a jeho nástrojů, jímž učebnice vždy byly, ale měla by přispět především k detailnímu popisu proměn historického výkladu o meziválečném Československu.

Prameny a literatura

Základním zdrojem informací k tématu první kapitoly věnující se nástinu vývoje školství mi byly sbírky jednotlivých školských zákonů a monografie Miroslava Jirečka *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2013*.² Miroslav Jireček v této rozsáhlé publikaci podrobně představuje jak strukturální proměny československého a českého školství, tak se detailně věnuje vývoji a obsahu kurikulárních dokumentů. Chronologický způsob sledování jednotlivých reforem, jímž Miroslav Jireček strukturuje svou monografii, ovlivnil též strukturu analytické části této práce sledující proměnu interpretace klíčových pojmů v učebnicích vydávaných v letech 1948 až 2004. Třetí až osmá kapitola této práce jsou vymezeny platností jednotlivých školských reforem. Zatímco Miroslav Jireček však vymezuje jedno ze sledovaných období lety 1995 – 2007, pro potřeby této práce jsem se rozhodla sledovat učebnice vydané pouze do roku 2004. Mezníkem se mi stalo vydání nového, v současnosti platného školského zákona. V úvodní kapitole jsem čerpala také z diplomových prací Martina Zárybnického, *Vývoj školství v ČSR v období 1948-1989*³ a Kateřiny Bauerové, *Vývoj středního všeobecně vzdělávacího školství v Československé republice po II. světové válce v letech 1945–1989*⁴. Dále pak z odborné studie Jiřího Knapíka *Socialistické školství a tzv. mimoškolní výchova v Československu*⁵, či z publikace Františka Morkese *Devětkrát o českém školství*⁶.

---

² Miroslav JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, Brno: Masarykova univerzita 2014.

³ Martin ZÁRYBNICKÝ, *Vývoj školství v ČSR v období 1948-1989*, Praha 2010. Diplomová práce Katedry pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁴ Kateřina BAUEROVÁ, *Vývoj středního všeobecně vzdělávacího školství v Československé republice po II. světové válce v letech 1945–1989*, Praha 2008. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁵ Jiří KNAPÍK, *Socialistické školství a tzv. mimoškolní výchova v Československu*, in: *Acta historica neosoliensa*, 16, Ústav historických věd, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě 2013.

⁶ František MORKES, *Devětkrát o českém školství*, Praha 2004.

V rámci druhé kapitoly jsem pro představení proměny interpretace dějin první republiky čerpala z publikace Věry Olivové *Manipulace s dějinami první republiky*⁷, v níž se autorka věnuje spojitosti proměn mocensko-politické situace a interpretace dějin první republiky. Autorka též představuje základní problémy výzkumu dějin první republiky v období po Sametové revoluci. Pro tuto problematiku jsem čerpala též z příspěvku Josefa Harny *První Československá republika jako historiografický problém* ze sborníku *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii I.*⁸ Dále jsem k této problematice čerpala z příspěvku Pavla Zemana *Na okraj historiografie dějin první republiky v období tzv. normalizace*⁹, ve kterém autor porovnává proměnu přístupu marxistické historiografie k tématu dějin první republiky během šedesátých až osmdesátých let, s přesahem k problematice polistopadových změn v rámci historiografie. Věnuje se též problematice zájmu marxistické historiografie o téma dějin první republiky a frekvencovanosti daného tématu v rámci odborné produkce na příkladu *Československého časopisu historického*. V příspěvku Pavla Zemana je též možné nalézt odkazy na dobové monografie či studie zabývající se tématem dějin první republiky.

V rámci této práce nebylo možné vytvořit syntézu, jež by reflektovala moderní historiografickou produkci pokrývající jak celkové výklady dějin první republiky, tak detailní práce zaměřené na dílčí aspekty meziválečných dějin. Při vytváření obrazu první republiky ve druhé kapitole jsem proto vycházela především ze dvou základních syntéz dějin první Československé republiky, jež se v české historiografické produkci objevily na počátku tohoto tisíciletí. V první řadě se jedná o syntézu meziválečných dějin od Antonína Klimka *Velké dějiny zemí Koruny české, svazky XIII.*¹⁰ a *XIV.*¹¹, a dále o trojdílnou

---

⁷ Věra OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, Praha 2001.

⁸ Josef HARNA, *První Československá republika jako historiografický problém*, in: *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii I. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997*, Josef HARNA, ed., Praha 1998, s. 10.

⁹ Pavel ZEMAN, *Na okraj historiografie dějin první republiky v období tzv. normalizace*. *Clavmon.cz* [online]. Dostupné z: http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/zemannaok.htm#_ftn1.

¹⁰ Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII., 1918-1929*, Praha 2000.

¹¹ Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV.*, Praha 2002.

monografii *České země v éře První republiky* od Zdeňka Kárníka¹². Oba dva autoři se snaží podat komplexní přehled politického, hospodářského a sociálního vývoje dějin meziválečných československých dějin, Zdeněk Kárník se podrobně věnuje i kulturním aspektům první republiky. Tyto dva autory, jejichž práce jsou prozatím jediným pokusem moderní české historiografie o komplexní analýzu dějin první republiky z hlediska základních dějinných aspektů, dále doplňuji o odborné studie či monografie dalších autorů, kteří se zabývají dílčími tématy z dějin první republiky.

Pro reflexi politických aspektů dějin první republiky jsem dále vycházela z odborných studií Antonína Klimka *Počátky parlamentní demokracie v Československu*¹³, Zdeňka Kárníka¹⁴ a Roberta Kvačka *Ke vzniku Československa*¹⁵, jež byly publikovány v prvním svazku sborníku *Československo 1918-1938: osudy demokracie ve střední Evropě*, vydaného v roce 1998 u příležitosti oslav 80. výročí vzniku první republiky. Těž jsem čerpala z *Dějiny první republiky* od Věry Olivové. K doplnění obrazu prvního prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka jsem dále vycházela z odborných studií Jaroslava Opaty *Poselství Masarykova českoslovenství*¹⁶ a Josefa Harny *Masaryk a politické strany*¹⁷, otištěných ve sborníku *Masaryk a československá státnost: XIII. Letní škola historie: sborník*

---

¹² Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2000.; Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, Praha 2003.; Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí. O přežití a o život (1936-1938)*, Praha 2003.

¹³ Antonín KLIMEK, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, (edd.) Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna, Praha 1999.

¹⁴ Zdeněk KÁRNÍK, *Ustavení ČSR jako parlamentní demokracie v podmínkách národněpolitické a sociálněpolitické krize střední Evropy (jaro – léto 1920)*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, (edd.) Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna, Praha 1999.

¹⁵ Robert KVAČEK, *Ke vzniku Československa*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, (edd.) Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna, Praha 1999.

¹⁶ Jaroslav OPAT, *Poselství Masarykova českoslovenství*, in: *T. G. Masaryk a československá státnost: XIII. Letní škola historie: sborník textů a přednášek*, (edd.) Mária Bezchlebová – Jana Kohnová, Praha 2001.

¹⁷ Josef HARNA, *Masaryk a politické strany*, in: *T.G. Masaryk a československá státnost: XIII. Letní škola historie: sborník textů a přednášek*, (edd.) Mária Bezchlebová – Jana Kohnová, Praha 2001.

textů a přednášek. Následně také z další odborné studie Jaroslava Opata *T. G. Masaryka stopa v dějinách*¹⁸ a ze studie Roberta Kvačka *Československo a Evropa v době skonu T. G. Masaryka*¹⁹, které vyšly v rámci sborníku *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007*.

Pro výklad hospodářských a sociálních dějin první republiky jsem dále vycházela z dvoudílné monografie Václava Průchy *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, konkrétně z části, která se věnuje hospodářskému a sociálnímu vývoji v Československu v letech 1918 až 1945. Přínosem této monografie je výklad hospodářsko-sociálních aspektů meziválečného vývoje Československa na pozadí jeho vnitropolitického vývoje, tudíž je možné porovnávat Průchovy závěry se závěry Zdeňka Kárníka či Antonína Klimka.

Téma mnichovské dohody jsem pak postihla na základě příspěvků Stanislava Kokošky *Mnichov a česká společnost*²⁰ a Jindřicha Dejmeka *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*²¹ z publikace *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie* či Roberta Kvačka *Mnichovské desatero*²² ze sborníku *Mnichov 1938 a česká společnost*. V rámci daného tématu cituji i

---

¹⁸ Jaroslav OPAT, *T. G. Masaryka stopa v dějinách*, in: *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně*, (edd.) Helena Pavlincová – Jan Zouhar, Praha 2008.

¹⁹ Robert KVAČEK, *Československo a Evropa v době skonu T. G. Masaryka*, in: *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně*, (edd.) Helena Pavlincová – Jan Zouhar, Praha 2008.

²⁰ Stanislav KOKOŠKA, *Mnichov a česká společnost*, in: *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*, (ed.) Jan Němeček, Praha 2004.

²¹ Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*, in: *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*, (ed.) Jan Němeček, Praha 2004, s. 39.

²² Robert KVAČEK, *Mnichovské desatero*, in: *Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008.

některé úvahy Jana Tesaře z jeho eseje *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*²³, který se týkal tzv. mnichovského mýtu a zakořenění mnichovského komplexu v českém sociokulturním prostředí.

Jak již bylo řečeno v úvodu, třetí až osmá kapitola se zabývá analýzou textu dějepisných učebnic. Rozdělení kapitoly kopíruje chronologický vývoj školských reforem. V rámci těchto kapitol jsou sledovány konkrétní učebnice dějepisu, které byly v daném období vydávány pro různé typy škol. Všechny kapitoly jsou pak shodně členěny podle jednotlivých klíčových pojmů, jež jsou předmětem analýzy.

Kritériem pro výběr učebnic bylo v první řadě období, v němž učebnice vycházely. Dále bylo mou snahou pokrýt v jednotlivých sledovaných obdobích základní produkci učebnic určených pro základní a střední školy, respektive pro stupně školy odpovídající povinné školní docházce a následnému vzdělávání. Nevěnuji se však učebnicím pro zvláštní školy, učebnicím pro nastavbové či doplňující studium, pro večerní přípravy pracujících či učebnicím určeným studentům vysokých škol.

Vycházela-li učebnice v několika vydáních, použila jsem pro jednotlivé citace učebnice prvního vydání, případně dostupné vydání prvnímu vydání nejbližší. Většina učebnic vydávaných od roku 1948 je však dostupná již v prvním vydání. V rámci přípravy jsem také porovnávala různá vydání jednotlivých učebnic. Pokud jsem nalezena změny, upozorňuji na ně v příslušných analytických kapitolách práce.

V rámci třetí kapitoly této práce pokrývající období mezi lety 1948–1953 byly analyzovány následující učebnice: *Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol* v edici Jana Dědiny vycházející v letech 1950–1952²⁴, pro druhé ročníky čtyřletých odborných školy vycházely v letech 1952 až 1959 učebnice *Dějiny nové doby* autorů Bedřicha Baumanna, Jaroslava Vávry a Václava Šedy (v rámci třetí kapitoly byly sledované pouze

---

²³ Jan TESAŘ, *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*, Praha 2014.

²⁴ Citováno z vydání z roku 1950.

učebnice vydaná v roce 1953²⁵) a učebnice pro čtvrtý ročník gymnázií *Dějiny ČSR* v edici Jana Filipa vycházející mezi lety 1950 až 1952.²⁶

Ve čtvrté kapitole, jež se věnuje období mezi lety 1953–1960 byly sledovány učebnice pro osmé ročníky všeobecně vzdělávacích škol *Dějiny doby nové a nejnovější* v redakci Marie Pravdové vycházející v letech 1954-1958²⁷ a též v redakci Jaroslava Jozy a Alexandra Orta vycházející v letech 1959-1962.²⁸ Přestože daná učebnice vyšla ještě v době platnosti další školské reformy, je zařazena do čtvrté kapitoly, neboť mezi lety 1960-1978 bylo téma první republiky obsaženo až v učebnicích pro deváté ročníky základních škol. Dále byly sledovány učebnice pro 11. ročníky všeobecně vzdělávacích škol *Dějiny ČSR* v redakci Zdeňka Urbana vycházející v letech 1955-1959.²⁹ Dále bylo čerpáno z učebnic *Dějiny nové doby* pro druhé ročníky odborných škol autorů Bedřicha Baumanna, Václava Šedy a Jaroslava Vávry vycházející až do roku 1959.³⁰

V páté kapitole práce vymezené obdobím let 1960–1978 byly sledovány učebnice pro deváté ročníky: *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy* autorské dvojice Miloslav Trapl a Vratislav Čapek³¹ vycházející v letech 1959-1962, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy* dvojice Karel Bartošek a Ľudo Lašán³² vycházející po zbytek šedesátých let (1963-1967) a nakonec *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy* Miloně Dohnala a Leoše Stolaříka³³ vycházející v sedmdesátých letech (1970-1978). Dále byly použity učebnice pro jedenácté ročníky všeobecně vzdělávacích škol *Československé dějiny*

---

²⁵ Citováno z nezměněného vydání z roku 1953.

²⁶ Citováno z nezměněného vydání z roku 1952.

²⁷ Učebnice vycházely v nezměněné podobě (alespoň v rámci sledovaného tématu), citováno z učebnice z roku 1954.

²⁸ Učebnice vycházela v nezměněné podobě, citováno z vydání z roku 1959.

²⁹ Citováno z nezměněného vydání z roku 1959.

³⁰ V rámci čtvrté kapitoly byly sledovány učebnice Baumanna a spol. vycházející od roku 1954. Pro potřeby práce citováno z nezměněného vydání z roku 1959.

³¹ Citováno nezměněné vydání z roku 1962.

³² Citováno nezměněné vydání z roku 1965.

³³ Citováno vydání z roku 1970, učebnice zůstávaly v rámci tématu nezměněné.

autorů Václav Husy, Zdeňka Urbana a Františka Červinky, *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy* v edici Jiřího Hánla vycházející v letech 1960-1965 a nakonec *Československé dějiny: 1918-1939* od Jaroslava Pátka vycházející v letech 1973-1980.

Šestá kapitola je ohraničena roky 1978 až 1989. Analyzovány byly učebnice *Dějepis pro 7. ročník základní školy* autorů Miloně Dohnala, Tomáše Jelínka a Marty Butvinové³⁴ vycházející v nezměněné podobě od roku 1982 do roku 1987, dále učebnice Vratislava Čapka pro střední odborné školy a pro odborná učiliště z let 1980-1983: *Dějiny 19. a 20. století: dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště* a *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol*³⁵. Porovnávány byly i učebnice pro gymnázia Samuela Cambela *Dějepis pro třetí ročník gymnázia* vydané v roce 1987 a experimentální učebnice *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia* Anny Kováčové z roku 1981. V závěrečné části práce pak bude analyzováno, zdali a jak se proměňoval výklad učebnic vydávaných v době komunistického režimu a zdali tyto proměny korespondují se změnami, jež se podle citovaných autorů odehrály v rámci vývoje školství a historiografické produkce.

Analýza učebnic vydaných po roce 1989 byla pro potřeby této práce rozdělena do dvou etap, přičemž mezníky se stala novelizace školského zákona v roce 1995 a vydání aktuálně platného školského zákona v roce 2004. Do sedmé kapitoly tak byly zařazeny učebnice vydané od roku 1989 do roku 1995, do kapitoly osmé učební texty vydané mezi lety 1995 až 2004. Kromě učebnic vydaných Státním pedagogickým nakladatelstvím, jež mělo před rokem 1989 monopol na vydávání učebnic, byly pro potřeby práce vybrány učebnice vycházející v nakladatelství Fortuna, Práce, Scientia, S&M a Fragment. Tento výběr určoval fakt, že v nich vycházely ve sledovaném období učebnice dějepisu pro základní či střední školy zahrnující do svých výkladů i vývoj Československa po roce 1918. Zrušení monopolu státního nakladatelství a vznik nových nakladatelství též podpořilo diferenciaci výuky na jednotlivých školách, neboť školy měly svobodnou volbu ve výběru konkrétních učebnic. Jejich obsahová správnost pak byla (a je) garantována schvalovací

---

³⁴ Citováno z vydání z roku 1982.

³⁵ Experimentální učebnice pro střední odborné školy vyšla v roce 1980, z učebnice pro střední odborná učiliště citováno z druhého, nezměněného vydání z roku 1984.

doložkou ministerstva školství. Zohlednění učebnic dějepisu vydávaných různými nakladatelstvími též pomůže odpovědět na otázku, do jaké míry se diferencioval výklad dějin první republiky v závislosti na existenci více nakladatelství.

V rámci učebnic pro základní školy vydaných do roku 1995 dominuje jako autorka Věra Olivová. Pro potřeby práce byly sledovány její učebnice *Dějepis pro 8. ročník základní školy* vycházející v letech 1991 a 1992 v rámci SPN, dále *Československá republika v letech 1918-1938* vycházející v rámci nakladatelství Scientia mezi lety 1993 a 1994 a nakonec *Dějiny nové doby: 1850 – 1993* vydané v roce 1995. Vzhledem k tomu, že autorce jako výchozí text pro všechny učebnice slouží právě *Dějepis pro 8. ročník základní školy*, jenž byl pro potřeby nakladatelství Scientia pouze rozšířen, jinak je napříč učebnicemi zcela identický, byla pro přehlednost v sedmé kapitole citována pouze „nejmladší“ učebnice *Dějiny nové doby: 1850 – 1993* vydaná v roce 1995. Středoškolské učebnice pak v rámci sledovaného období zastupují učebnice *Svět a Československo ve 20. století* Miloše Hájka vydaná v roce 1990 nakladatelstvím Horizont, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty* Julia Janovského od nakladatelství S&M, publikovaná v roce 1994 a *Dějiny 20. století* Jana a Jana Kuklíkových z roku 1995 vydaná v nakladatelství Práce.

Z učebnic vydaných mezi lety 1996 až 2004 pro základní školy byly pro analýzu vybrány učebnice Pavly Vošahlíkové *Dějepis: Nová doba* nakladatelství Práce z roku 1996, *Dějiny moderní doby* Drahomíra Jančíka vydané v roce 1997 nakladatelstvím Fortuna, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia* Jana Kuklíka a Jiřího Kociána vydaný nakladatelstvím SPN v roce 1999 a *Dějepis 9* Františka Čapky od nakladatelství Scientia z roku 2004. Ke sledovaným středoškolským učebnicím patří *Dějepis v kostce* Marie Sochrové vydaný Fragmentem roku 1998, *Dějepis pro střední odborné školy* Vratislava Čapka a Jaroslava Pátka publikovaný v roce 2001 nakladatelstvím Scientia, *Dějepis pro střední odborné školy* od autorského kolektivu Petra Čorneje vydaný SPN v roce 2002 a ve stejném nakladatelství vydaný též *Dějepis pro gymnázia a střední školy* Jana a Jana Kuklíkových ve stejném roce. V případě všech zmíněných učebnic bylo v osmé kapitole analyzováno první vydání.

Na tomto místě je též třeba podotknout, že zejména v učebnicích vydávaných během devadesátých let lze, alespoň podle dostupných zdrojů, spatřit diferenciaci učebnic pro

základní a střední školy co do frekvence, či lépe kvantity jejich vydávání. Na rozdíl od učebnic pro odpovídající ročníky základních škol, které do svých výkladů začlenily i téma první republiky, se totiž řada středoškolských učebnic věnovala domácímu i světovému vývoji pouze do první světové války (např. *Dějiny novověku* od Miroslava Hrocha vycházející v několika vydáních). Z toho důvodu byla mezi vybrané středoškolské učebnice zařazena i příručka Marie Sochrové s názvem *Dějepis v kostce II*, která je oproti ostatním učebnicím poněkud hůře interpretovatelná, neboť výkladový text má pouze heslovitý charakter. Patří však k jednomu z mála učebních textů, z nichž je možné sledovat výklad dějin první republiky v rámci pro potřeby středních škol, které byly vydány do přelomu tisíciletí.

1 Nástin vývoje základního a středního školství od 2. poloviny 20. století

Ve sledovaném období mezi lety 1948 až 2004 docházelo k významným proměnám školské soustavy. K nejviditelnějším změnám v tomto směru patří proměna školní docházky, ale i rušení jednotlivých typů a stupňů škol apod. Pro potřeby této práce je představení takového kontextu důležité v tom, že nám pomáhá lépe se orientovat při případných proměnách chápání různých pojmů, jako je všeobecné či střední školství. Tento fakt přispívá k lepšímu rozlišení učebnic pro mladší či starší žáky. Měnily se též požadavky školních osnov, jak z hlediska pedagogicko-didaktického, tak z hlediska ideologického. V analytické části této práce bude sledováno, jak proměny ideologických požadavků a cílů, k nimž je podle osnov nutné směřovat a vychovávat žáky, ovlivnily učebnicový výklad dějin první republiky v jednotlivých obdobích. Proto je cílem této kapitoly je ve stručnosti představit základní změny jak z hlediska proměny školské struktury, tak proměny základních požadavků školních osnov z hlediska ideologických požadavků, jež se měly do výuky dějepisu promítnout.

1.1 Nástin vývoje školství v letech 1945 – 1948

V období po skončení druhé světové války bylo společenské klima v Československu naplněno nejen euforií a radostí z osvobození a zániku protektorátu, ale též voláním po rozsáhlých nápravách či přeměnách prakticky ve všech oblastech života osvobozeného státu. V obecné rovině se dá též mluvit o posunu společenského vnímání „do leva“, idealizaci Sovětského svazu a snaze o zavádění reformy podle jeho vzoru. Tyto tendence se nevyhnuly ani oblasti školství, které bylo protektorátním zřízením rozsáhle postiženo (např. uzavřením vysokých škol roku 1939 či snahou o infiltraci nacistické ideologie do výchovně vzdělávacího procesu).

Obrysy nové podoby českého (česko-slovenského) školství byly načrtnuty již Košickým vládním programem v dubnu 1945. Mezi důležité teze, které ovlivnily novou podobu školství lze zařadit kulturní a ideovou orientaci na Sovětský svaz a zejména deklaraci o zpřístupnění vzdělání nejširším vrstvám obyvatel.³⁶ Tato myšlenka měla kořeny již na

---

³⁶ „Zcela nově bude vybudován i v kulturním ohledu náš poměr k největšímu našemu spojenci – SSSR. K tomuto cíli nejen bude z našich učebnic a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského, mládež bude

konci 20. let, kdy se začaly ozývat hlasy, že systém soudobého školství je „*nedemokratický a elitářský*“.³⁷ Úsilí o demokratizaci systému školství, tedy požadavek bezplatného a dostupného vzdělání, se vzápětí stalo jakýmsi ideologickým prvkem, jehož dokázala obratně využívat především komunistická strana.³⁸

V Košickém vládním programu tak lze najít ohnisko sporu o reformu školství, známou jako boj o jednotnou státní školu. Princip jednotné školy měl zajistit rovné podmínky přístupu ke vzdělání a zejména odstranit diferenciaci školského systému. Radikální reforma zestátnění veškerého školství prosazovaná ministrem školství Zdeňkem Nejedlým a jeho nástupcem Jaroslavem Stránským měla oporu i v osobě prezidenta Edvarda Beneše a v řadě významných osobností z oblasti pedagogiky. Nejaktivnějším činitelem v rámci prosazování reformy však byla KSČ. Proti reformě se naopak postavila církev, resp. církve, neboť prosazení reformy by znamenalo zánik církevního školství.³⁹

V únoru 1948 došlo ke komunistickému puči a o dva měsíce později vyšel v platnost nový školský zákon⁴⁰. Jeho vydáním bylo veškeré české školství zestátněno⁴¹ a byl prosazen princip jednotné školy. Přestože se v zákoně píše o úmyslu vydat ještě zvláštní zákon, který by umožnil výjimku zaručující existenci nestátních (církevních) škol, nikdy k jeho vydání nedošlo. Od září 1950 tak v celém Československu fungovaly již pouze školy státní.⁴²

---

i náležitě poučována o SSSR. Ruský jazyk bude proto v novém učebním plánu z cizích jazyků na prvním místě. A bude postaráno i o to, aby naše mládež nabyla potřebných vědomostí o vzniku, zřízení, vývoji, ekonomii a kultuře SSSR.“ Košický vládní program, hlava XV, s. 13–14. Dostupné online <http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf> (cit. 25. 1. 2018).

³⁷ Radim CIGÁNEK, *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945–1948*, Praha 2009, s. 18.

³⁸ Jiří KNAPÍK, *Socialistické školství a tzv. mimoškolní výchova v Československu*, in: *Acta historica neosoliensa*, 16, Ústav historických věd, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě 2013, s. 88.

³⁹ Tamtéž, s. 148–149.

⁴⁰ Zákon č. 95/1945 Sb. *Zákon o základní úpravě jednotného školství*. Dostupné online <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>> (cit. 2.7.2018).

⁴¹ Slovenské školství bylo zestátněné již od roku 1944. Nový školský zákon tak tento stav pouze potvrzoval. J. KNAPÍK, *Socialistické školství a tzv. mimoškolní výchova v Československu*, s. 88.

⁴² Tamtéž, s. 148–149.

1.2 Nástin vývoje školství v letech 1948 – 1989

Po únorovém převratu roku 1948 a uchopení moci komunistickou stranou nastalo období rozsáhlých celospolečenských změn a reforem zaváděných podle sovětského vzoru. Všechny oblasti života, veřejného i soukromého, měla propojit idea socialismu. KSČ převzala vedoucí úlohu nad všemi složkami života společnosti (tzv. vedoucí úloha strany),⁴³ přičemž výchova a vzdělávání loajálního občana se staly pro režim klíčovými sférami působnosti, a to po celé období jeho existence. Dohled strany na jednotnou školskou politiku a budování socialistického školství usnadňovala vysoká míra centralizace vyplývající ze zestátnění školství v roce 1948.

Výchovně vzdělávací proces v Československu prostoupila idea marxismu-leninismu a veškerá školská politika byla až do roku 1989 „určována usneseními a direktivami KSČ.“⁴⁴

1.2.1 Školství v letech 1948 – 1953

Školský zákon z roku 1948 stanovil délku povinné školní docházky na devět let a zavedl do praxe principy jednotného školství, a to vytvořením tzv. třístupňového systému vzdělávání.⁴⁵ První stupeň reprezentovaly pětileté školy národní a druhý stupeň čtyřleté školy střední. Základní škola pokrývala výuku na obou dvou těchto stupních, vzdělávání bylo povinné, jednotné a bezplatné. Vytvoření jediného typu školy druhého stupně mělo, na rozdíl od předchozí praxe, zajistit všem žákům stejné podmínky pro případný vstup do škol třetího stupně.⁴⁶ Třetí stupeň vzdělávání byl určen žákům starším patnácti let a zahrnoval

---

⁴³ Martin ZÁRYBNICKÝ, *Vývoj školství v ČSR v období 1948-1989*, Praha 2010, s. 20. Diplomová práce Katedry pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁴⁴ Lenka KLOČKOVÁ, *MŠMT od roku 1848 do současnosti*. Dostupné online: <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>> (cit. 2.2.2018).

⁴⁵ Zákon č. 95/1948 Sb. *Zákon o základní úpravě jednotného školství*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>> (cit. 2.7.2018).

⁴⁶ Kateřina BAUEROVÁ, *Vývoj středního všeobecně vzdělávacího školství v Československé republice po II. světové válce v letech 1945–1989*, Praha 2008, s. 13. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

buď povinné základní odborné školy, či školy výběrové (výběrové odborné školy či vyšší střední školy, tj. vyšší odborné školy a gymnázia).⁴⁷

Nové osnovy zavedly do školních učebnic dějepisu marxistickou dějinnou periodizaci a požadavek většího zřetelu na světové dějiny, neboť v duchu „*zákonitosti dějinného vývoje*“ nemohly být národní dějiny odtrhávány od dějin světových. Tak mohl být také lépe dokazován vývoj společnosti k socialismu a komunismu.⁴⁸ Úlohou dějepisného vyučování na školách měla být výchova národně a politicky uvědomělých občanů, vlastenců, stoupců socialismu a zastánců pracujícího lidu, dále pak výchova „*pevných charakterů v duchu socialistické morálky*“ a stejně tak i péče o všestranný, rozumový, citový a mravní i tělesný rozvoj žáků.⁴⁹ Důraz byl kladen na hospodářské a sociální dějiny, přičemž měla být vyzdvihována role dělnické třídy, stávek, revolucí a komunistického hnutí. Stejně tak měly být zdůrazňovány momenty určující vývoj dějin dle ideologie komunistické strany. Podle Miroslava Jirečka došlo k „*masivní ideologizaci a politizaci předmětu*.“⁵⁰

1.2.2 Školství v letech 1953 – 1960

V roce 1953 byl vydán nový školský zákon⁵¹, který zkrátil povinnou školních docházku na osm let. Změny se dotkly též třetího stupně vzdělávání. Došlo k zániku gymnázií, která byla nahrazena jedenáctiletými středními školami, tzv. jedenáctiletkami. V těchto typech škol probíhalo jak osmileté základní vzdělávání, tak výběrové tříleté vyšší odborné vzdělávání, které připravovalo na vysokou školu. Vedle tohoto tříletého vyššího odborného vzdělávání pak ještě existovaly výběrové odborné střední školy. Na konci 60. let došlo v rámci třetího stupně vzdělávání k další proměně, respektive k návratu gymnázií se čtyřmi postupovými ročníky

---

⁴⁷ Zákon č. 95/1948 Sb. *Zákon o základní úpravě jednotného školství*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>> (cit. 2.2.2018).

⁴⁸ Miroslav JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, Brno: Masarykova univerzita 2014, s. 132.

⁴⁹ Tamtéž, s. 130.

⁵⁰ Tamtéž, s. 133.

⁵¹ Zákon č. 21/1953 Sb. *Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1953-31>> (cit. 2.2.2018).

Jak píše Miroslav Jireček, nové osnovy znamenaly další prohloubení ideologizace vzdělávání duchu marxismu-leninismu a dějepis se stal důležitým ideologickým nástrojem socialistického školství. Vyzdvihována měla být úloha lidových mas v dějinách, spravedlnost třídního boje, význam revoluce, diktatury proletariátu a socialismu. Jako výchovné příklady měly být uváděny životopisy V. I. Lenina, J. V. Stalina, K. Gottwalda či A. Zápotockého. Důraz byl kladen na národní dějiny, v nichž se pozornost soustředila zejména na „*dějiny pracujících mas, vykořisťovaných tříd, boje poddaného lidu a dělnické třídy proti vykořisťovatelům, na boje KSČ a pokrokové demokratické tradice ve vědě a umění.*“⁵²

1.2.3 Školství v letech 1960 – 1978

Novým školským zákonem vydaným v roce 1960⁵³ došlo k opětovnému prodloužení povinné školní docházky na devět let, jedenáctileté střední školy byly přejmenovány na střední všeobecně vzdělávací školy, resp. došlo k osamostatnění tříletého výběrového studia.⁵⁴ V této době se opustilo od pojetí třístupňové vzdělávací soustavy z roku 1948, kdy byly jako součást středního školství chápány dnešní 6. – 9. ročníky základních škol, tedy 2. stupeň vzdělávání. Vydaním nového školského zákona tak došlo na počátku šedesátých let k úpravě připomínající současný model vzdělávání. Devítiletá povinná školní docházka probíhala v základních školách (případně i v jiných školách), na ni navazovalo střední a vyšší vzdělávání v různých typech škol. Úplné střední vzdělání bylo podmínkou pro přijetí do vysokoškolského studia.⁵⁵

Podle Miroslava Jirečka byl v rámci dějepisného vyučování kladen aplikován marxistický výklad dějin a důraz na hospodářské a sociální dějiny, avšak v rámci sledovaného období spatřuje v jejich pojetí jisté „*ideologické zmírnění.*“⁵⁶ Úlohou dějepisu

---

⁵² M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 141-145.

⁵³ Zákon č. 186/1960 Sb. *Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186>> (cit. 2.2.2018).

⁵⁴ František MORKEŠ, *Devětkrát o českém školství*, Praha 2004, s. 40.

⁵⁵ Zákon č. 186/1960 Sb. *Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186>> (cit. 2.2.2018).

⁵⁶ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 168.

bylo ukazovat, jak a čím přispěl český a slovenský nárok k „*pokroku lidstva a rozvoji společnosti*“, čímž byla v žácích podporována národní hrdost a „*city socialistického vlastenectví*“.⁵⁷ Na rozdíl od předchozích osnov však neměla dějepisná výuka podporovat úctu pouze k některým vybraným národům a nenávisť k ostatním, nýbrž úctu ke všem ostatním.⁵⁸ K dalším úkolům dějepisného vyučování patřila například rozumová a citová výchova žáků, rozvoj jejich zájmu o kulturní život ve smyslu přípravy ke „*kulturně politické*“ činnosti a morálně politická výchova.⁵⁹ V období politického uvolnění v letech 1964-1968 se v historické vědě vedly také diskuze týkající se dějepisného vyučování. Podle Miroslava Jirečka byla na jejich základě konstatováno, že „*skončilo období dějepisných výkladů, které vytvářely představu, že žijeme ve zcela historicky výjimečné době ve srovnání se vším v minulosti. Vývoj měl být popisován i s omyly a prohrami [...]. Přesvědčivost logických argumentů měla znamenat více než nadnesený sloh a silná slova*“.⁶⁰ Vývoj po roce 1968 však vrátil školství striktní socialistický charakter. Dějepis, stejně jako všechny ostatní společenské předměty, se stal opět prostředkem „*ideologické ofenzívy strany*“ a jeho obsah prostoupilo třídní napětí.⁶¹

1.2.4 Školství v letech 1978 – 1989

Na konci 70. let probíhala tvorba tzv. nové koncepce československé vzdělávací soustavy, jejímž výsledkem byl též nový školský zákon.⁶² Povinná školní docházka byla tentokrát prodloužena na deset let, přičemž prvních osm let docházky probíhalo na základních školách, poslední dva roky pak na jednom z typů středních škol (gymnázia,

---

⁵⁷ Tamtéž, s. 169.

⁵⁸ Tamtéž, s. 168.

⁵⁹ Tamtéž, s. 169.

⁶⁰ Tamtéž, s. 171.

⁶¹ Tamtéž, s. 178.

⁶² F. MORKEŠ, *Devětkrát o českém školství*, s. 40. Dále viz Zákon r. 63/1978 Sb. *Zákon o opatřeních v soustavě základních a středních škol*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1978-63>> (cit. 2.2.2018).

odborné školy, střední odborná učiliště).⁶³ Tento stav byl potvrzen i posledním předlistopadovým školským zákonem z roku 1984 (Zákon o soustavě základních a středních škol), přičemž k střednímu školství byly přiřazeny střední odborné školy, střední odborná učiliště a gymnázia. Studium tohoto typu bylo zakončeno buď maturitní, nebo závěrečnou zkouškou.⁶⁴

Nové osnovy nepřinesly z ideologického hlediska žádnou změnu, důraz byl stále kladen na historickou úlohu dělnické třídy a komunistické strany, stejně tak na důsledky vývoje v minulosti pro současnost a budoucnost. Po celou dobu sledovaných let 1948 – 1989 tak zůstávaly osnovy ve svém celkovém vyznění nezměněny. I přes „jisté politické uvolnění zůstaly kurikulární dokumenty dějepis až do konce tohoto období výrazně ideologicky deformovány.“⁶⁵

Dějepis měl rozvíjet rozumové poznání (např. skrze práci s prameny a užívání odborné terminologie), estetické, ale i polytechnické vzdělání, dále měl rozvíjet marxistickoleninský světový názor a vychovávat ke „komunistické mravnosti“, tj. k socialistickému vlastenectví a národní hrdosti, k úctě k jiným národům a jejich dělnické třídě apod.⁶⁶ Stejně jako v předchozích letech měly být národní dějiny probírány souběžně s nejdůležitějšími momenty světových dějin, zejména v rámci počátků a rozvoje dělnických hnutí a socialismu.⁶⁷

1.2.5 Nástin vývoje školství od roku 1989

Listopadová revoluce v roce 1989 a následující proces demokratizace politickospolečenských poměrů s sebou přinesly řadu změn i v rámci školského systému. Během

---

⁶³ Zákon č. 76/1978 Sb. *Zákon Českého národní rady o školských zařízeních*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1978-76>> (cit. 2.2.2018).

⁶⁴ Zákon č. 29/1984 Sb. *Zákon o soustavě základních a středních škol*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1984-29>> (2.2.2018).; Dále viz Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, *Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství)*, s. 1. Dostupné online: <http://www.msmt.cz/file/10376_1_1/download/> (cit. 3.2.2018).

⁶⁵ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 202.

⁶⁶ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 189-190.

⁶⁷ Tamtéž, s. 191.

čtrnácti let byl mnohokrát novelizován stále platný školský zákon z roku 1984, až konečně v roce 2004 došlo k vydání nového školského zákona (Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání), který určuje současnou podobu českého školství.⁶⁸ Během 90. let a na počátku nového tisíciletí tak docházelo k důležitým legislativním změnám, díky nimž byl postupně proměněn nejen celý systém, ale také ideové pojetí školství. Současné školství je tak vystavěno zejména na principech svobodného šíření poznatků vyplývajících z aktuálního stavu poznání světa, zohledňování vzdělávacích potřeb jednotlivce, vzájemné úcty mezi účastníky vzdělávacího procesu i respektu k jejich názorům.⁶⁹

K prvním významným krokům, které proměnily tvář školství, došlo již během roku 1990, kdy byl zrušen koncept jednotné školy a stát se vzdal zřizovatelského monopolu. Postupně tak mohla být obnovena oblast církevního a soukromého školství. Do školského systému též začaly pronikat školy alternativní. Byly též položeny základy rozvoje samosprávy v regionálním školství a zavedeno tzv. odvětvové řízení školství.⁷⁰ Byl tak nastartován proces částečné decentralizace školského systému. Změny se též dotkly délky povinné školní docházky. Byla opět zkrácena na devět let, a to i přes přetrvávající trend desetileté povinné školní docházky v mnohých vyspělých zemích. Zároveň byla prodloužena základní škola na devět let. Až do vydání novely zákona v roce 1995 byl však devátý ročník základní školy nepovinný, žákům tedy bylo umožněno odcházet na střední školu již z osmého ročníku.⁷¹ Novelizace školského zákona v roce 1995 dále například umožnila vznik vyšších odborných škol či rozčlenila délku gymnaziálního studia na čtyři, šest nebo osm let.

---

⁶⁸ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, *Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství)*, s. 5. Dostupné online: <http://www.msmt.cz/file/10376_1_1/download/> (cit. 3.2.2018).

⁶⁹ Zákon 561/2004 Sb. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. Dostupné online: <www.msmt.cz/file/35181_1_1/> (2.2.2018).

⁷⁰ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, *Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství)*, s. 5–6. Dostupné online: <http://www.msmt.cz/file/10376_1_1/download/> (cit. 3.2.2018).

⁷¹ F. MORKEŠ, *Devětkrát o českém školství*, s. 7.

Myšlenková východiska a obecné záměry demokratické školské politiky byly formulovány v roce 2001 vydáním tzv. Bílé knihy (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice⁷²). Strategie rozvoje výchovně – vzdělávacího procesu by dle tohoto dokumentu měla odrážet celospolečenskou změnu a Bílou knihu lze tudíž chápat jako otevřený dokument, který má být v budoucnu přezkoumáván a obnovován. Nic to však nemění na tom, že tvoří zároveň výchozí bod transformace českého školství, jež byla spojena s rozsáhlou legislativní činností, která vyústila v roce 2004 vydáním školského zákona.

Z hlediska vývoje základního a středního vzdělávání po roce 2004 je důležité zmínit zejména zachování devítileté školní docházky, rozdělení základních škol na pětiletý první stupeň a čtyřletý druhý stupeň. V průběhu základního vzdělávání zároveň mohou nadaní žáci přejít z pátého ročníku na osmileté gymnázium či ze sedmého ročníku na šestileté gymnázium. Studiem na různých typech středních škol mohou žáci získat střední vzdělání, střední vzdělání s maturitní zkouškou (tzv. úplné střední vzdělání) či střední vzdělání s výučním listem. Zákon dále stanovuje systém vzdělávacích programů, mezi něž patří Národní program vzdělávání, rámcové vzdělávací programy a školní vzdělávací programy. Národní program vzdělávání zpracovává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, přičemž zde vymezuje oblasti, obsahy a cíle vzdělávání a též prostředky, které jsou nezbytné pro naplnění daných cílů. Rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP) stanovují zejména povinný rozsah, obsah a vzdělávání pro různé úrovně a typy škol. Jsou závazné pro tvorbu školních vzdělávacích programů (dále jen ŠVP), které musí být s RVP v souladu, zároveň jsou však v kompetenci jednotlivých škol, respektive jejich ředitelů. ŠVP tak vymezují zejména formy, obsah a časový plán vzdělávání a konkretizují cíle vzdělávání a prostředky k jejich zvládnutí.⁷³

---

⁷² *Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání*. Dostupné online: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolecenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-skol>> (cit. 15.5.2018).

⁷³ Zákon č. 561/2004 Sb. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast1>> (cit. 3.2.2018).

Po roce 1989 zmizely ze školních osnov ideologické pasáže, jež podle Jirečka „deformovaly jeho podobu v předchozích čtyř desítkách let.“⁷⁴ Během první poloviny devadesátých let začaly být hledány cesty, jak učit dějepis v demokratické společnosti.⁷⁵ Podoba školního dějepisu na základních školách po roce 1995 byla diverzifikována podle jednotlivých vzdělávacích programů (Obecná škola a Občanská škola, Základní škola, Národní škola). Díky možnosti jednotlivých škol svobodně zvolit, podle kterého z uvedených programů bude výuka dějepisu na jejich půdě probíhat, se začaly v 90. letech proměňovat obsah i způsob výuky dějepisu v rámci školského systému.⁷⁶ Tento trend nezměnilo ani zavedení rámcových vzdělávacích programů v průběhu první dekády 21. století.

---

⁷⁴ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 210.

⁷⁵ Tamtéž, s. 210.

⁷⁶ Tamtéž, s. 226.

2 Obraz první republiky v české historiografické produkci od 2. poloviny 20. století

Reflexe československých meziválečných dějin prošla v rámci historiografické prošlo od druhé poloviny dvacátého století několika proměnami.⁷⁷ Jak píše Věra Olivová, po zániku republiky v roce 1938 se dějiny první republiky „*staly předmětem politických manipulací, které byly ovlivněny probíhajícími mocensko-politickými změnami a obrážely jejich charakter.*“⁷⁸ Tímto způsobem tak nahlíží na reflexi meziválečných československých dějin v letech 1948 až 1989, tedy v době vlády komunistického režimu. V této době došlo podle Věry Olivové k „*systematické destrukci demokratických tradice první republiky.*“⁷⁹ Jak doplňuje Pavel Zeman, komunistický režim odvozoval svou legitimitu „*od programového popření systému parlamentní demokracie*“, což se zákonitě projevilo i v odborné historiografické produkci.⁸⁰ Po roce 1948 tak došlo k jejímu silnému ovlivnění komunistickou ideologií, k tabuizování či překrucování řady témat. Tak byl například zcela popírán vliv Tomáše G. Masaryka na vznik republiky a naopak byl v tomto směru vyzdvihován vliv bolševické revoluce, první Československý prezident byl označován za „*protinárodního politika*“, jež byl společně s Edvardem Benešem reprezentantem protisovětské politiky.⁸¹ Rozpad Československé republiky pak byl spojován se zradou české buržoazie (v čele s Edvardem Benešem), jež byla odpovědná za zánik československého státu v roce 1938.⁸² Postupem řasu pak převládla snaha redukovat dějiny první republiky po roce 1918 na dějiny komunistické strany.⁸³

Podle Josefa Harny docházelo v průběhu 60. let v rámci historiografie k uvolňování „*ideologického krunýře*“, který svíral bádání o dějinách meziválečného Československa na

---

⁷⁷ Věra OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, Praha 2001, s. 6.

⁷⁸ Tamtéž, s. 6.

⁷⁹ Tamtéž, s. 16.

⁸⁰ Pavel ZEMAN, *Na okraj historiografie dějin první republiky v období tzv. normalizace*. Clavmon.cz [online]. Dostupné z: http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/zemannaok.htm#_ftn1. (cit. 8.2.).

⁸¹ V. OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, s. 17-18.

⁸² Tamtéž, s. 17.

⁸³ Tamtéž, s. 19.

poli historiografii.⁸⁴ Podle Pavla Zemana se tento fakt projevil i v možnosti svobodnějšího badatelského výzkumu.⁸⁵ Byl nastartován proces historiografické rehabilitace, byť v konturách respektujících oficiální marxistický diskurs. V rámci hodnocení dějin první republiky tak došlo k jistému posunu, neboť meziválečnému Československu začaly být přisuzovány i jisté pozitivní prvky.⁸⁶ Pro historiografickou reflexi dějin první republiky a její proměny v 60. letech 20. století používá Pavel Zeman příkladu dvou přehledových prací vydaných během tohoto období. V *Přehledu československých dějin* vydaných v roce 1960 se ještě „šablonovitě podržoval politický vývoj ekonomickému vývoji“ a výchozím rámcem pro výklad dějin první republiky byly teze o „nesmiřitelném třídním boji“ předurčující československý stát od počátku k jeho zániku.⁸⁷ V roce 1967 vyšly *Dějiny Československa* od Věry Olivové, v nichž je podle Pavla Zemana patrný posun v hodnocení první republiky právě na příkladu zániku první republiky, jež spojuje s „hranicemi a možnostmi tehdejšího středoevropského uspořádání a s působením řady nepříznivých zahraničně-politických faktorů“⁸⁸.

S koncem obrodného procesu tzv. pražského jara a nástupem tzv. normalizace politicko-společenských poměrů v sedmdesátých letech se do československé historiografie vrátil i požadavek legitimizace československého komunistického režimu a s tím vzaly za své i smělé pokusy nastínit obraz první republiky i v pozitivním světle.⁸⁹ Většině historiků zabývajících se dějinami první republiky bylo znemožněno dále pokračovat ve své práci, jejich knihy byly zařazeny na seznam „nežádoucích“ publikací. Ti, kdo na svých postech zůstali, pak opět přizpůsobili výklad meziválečných československých dějin

---

⁸⁴ Josef HARNA, *První Československá republika jako historiografický problém*, in: *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii I. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997*, Josef HARNA, ed., Praha 1998, s. 10.

⁸⁵ Pavel ZEMAN, *Na okraj historiografie dějin první republiky v období tzv. normalizace*. *Clavmon.cz* [online]. Dostupné z: http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/zemannaok.htm#_ftn1. (cit. 8.2.).

⁸⁶ Tamtéž. (cit. 8. 2. 2018).

⁸⁷ Tamtéž. (cit. 8. 2. 2018).

⁸⁸ Tamtéž. (cit. 8. 2. 2018).

⁸⁹ V. OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, s. 15-16.

„normalizovaným“ poměrům⁹⁰. Do výkladů o dějinách první republiky se tak podle Věry Olivové vrátila tvrzení o „světodějném významu Velké říjnové socialistické revoluce, která změnila svět“⁹¹, stejně jako o důsledcích kapitulantské politiky československé buržoazie a Edvarda Beneše.⁹² Pavel Zeman pak na základě tematického rozboru obsahu Československého časopisu historického v 70. a 80. letech demonstruje obecný pokles zařazování tématu dějin první republiky do produkce odborné historiografie a naopak opětovného nárůstu témat jako byly dějiny KSČ či v obecné rovině témata hospodářských a sociálních dějin.⁹³ V tomto duchu potvrzuje i Věra Olivová: „Normalizace 70. let tento proces obnovy demokratických tradic první republiky drasticky přerušila.“⁹⁴ Až do roku 1989 tak neexistoval v rámci oficiální československé historiografie nezávislý systematický historický výzkum dějin první republiky. Jisté pokusy byly učiněny v rámci produkce disentu, nicméně neoficiální bádání značně omezovala nepřístupnost pramenů k dějinám první republiky.⁹⁵

Předpoklady pro skutečně svobodný – a komplexní – výzkum dějin první republiky se podle Věry Olivové vytvořily s pádem komunistického režimu na konci roku 1989. Jak autorka píše: „Rokem 1989 se v rámci obnovených demokratických svobod vytvořily předpoklady k oživení tradic první republiky.“⁹⁶ Podle Josefa Harny převládla bezprostředně po pádu komunistického režimu snaha o přehodnocení minulosti.⁹⁷ Jak dále píše: „Uvolnění všech politických a ideových bariér vedlo od počátku 90. let k žádoucí pluralitě názorů, metod, k rozšiřování tematického záběru apod.“⁹⁸ Období historiografického vývoje do počátku nového tisíciletí označuje Harna jako období hledání, jakým způsobem se k dějinám

---

⁹⁰ Tamtéž, s. 16.

⁹¹ Tamtéž, s. 16.

⁹² Tamtéž, s. 17.

⁹³ P. ZEMAN, *Na okraj historiografie dějin první republiky v období tzv. normalizace.*

⁹⁴ V. OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, s. 16.

⁹⁵ Tamtéž, s. 23.

⁹⁶ Tamtéž, s. 16.

⁹⁷ J. HARNA, *První Československá republika jako historiografický problém*, s. 12.

⁹⁸ Tamtéž, s. 12-13.

první republiky postavit, zejména co do možností a způsobů metodického výzkumu.⁹⁹ Podle Olivové bylo zároveň problémem, že „*dvacet normalizačních let, spojených s tvrdou politickou persekucí a rigidní komunistickou desinterpretací dějin, prohloubilo zásadním způsobem ideovou diskontinuitu s demokratickou revolucí*“.¹⁰⁰ Tato diskontinuita způsobila, že se i v době, která umožňovala návrat k demokratickým tradicím první republiky, byl v rámci historiografie oživován negativní pohled na české a československé dějiny nabízející falešné výklady jejich dějin¹⁰¹.

V následující části této kapitoly budou na základě soudobé historiografické produkce představeny stěžejní témata a generalizace týkající se základních aspektů politických, hospodářských, sociálních a kulturních aspektů dějin meziválečného vývoje. Zároveň budou vymezeny jednotlivé klíčové pojmy sledované v analytické části práce v učebnicích dějepisu.

2.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918

Československá republika vznikla na samém sklonku první světové války na troskách rakousko-uherské monarchie. K oficiálnímu vyhlášení republiky, pro níž se vžilo přívlastko „první“, došlo 14. listopadu 1918. Tíže historického mezníku však spadá o něco více na události, které se staly dne 28. října 1918, neboť právě v tento došlo k vyhlášení samostatnosti. Cesta k tomuto aktu byla více než spleť a dlouhá, stejně jako její příčiny.

Již krátce po vzniku republiky nastaly dohady o to, která ze složek národně emancipačního hnutí se o vznik republiky zasloužila více. Jak píše Antonín Klimek, reprezentanti jednotlivých „*odbojových složek*“, zahraničních i domácích, si pak nárokovali „*zásadně, či aspoň více méně než jiné, určovat směr státu*“.¹⁰² Domácí i zahraniční odboj si též chápal jako reprezentant českého (československého), přičemž tato úloha vzešla „*z vůle*

---

⁹⁹ Tamtéž, s. 13.

¹⁰⁰ V. OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, s. 24.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 24 – 38.

¹⁰² Antonín KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIII., 1918-1929*, Praha 2000, s. 9.

národa“¹⁰³. V zahraničí byla jakožto prozatímní vláda a „*jediná reprezentantka československého národa*“ uznána Národní rada. Její členové si z tohoto titulu nárokovali vyjednávat s poraženými mocnostmi a účastnit se jakožto zástupci nově vzniklého státu mírové konference. „*Jménem československého národa*“ se jakožto faktická vláda a „*vykonavatel státní svrchovanosti*“ prohlásil v prvním československém zákonu také Národní výbor.¹⁰⁴ V souhrnu však lze konstatovat, že samostatnosti nového státu bylo dosaženo jak akcemi zahraničního, tak domácího odboje (politického i vojenského), a to i přesto, že se obě dvě skupiny o vzájemných krocích dozvídaly se zpožděním a zajedno nebyly ani v otázce postupu a uchopení faktické moci v krizových říjnových dnech.¹⁰⁵ V souvislosti s událostmi, které vyvrcholily dne 28. října 1918 vznikem nového samostatného státu, se proto (nejen) v soudobé odborné literatuře objevují termíny jako „*národní revoluce*“ či „*převrat*“.¹⁰⁶

Jak však upozorňuje Zdeněk Kárník, „*převrat není ještě revoluce, zpravidla je teprve úvodem k ní – tak je tomu v československém případě.*“¹⁰⁷ V této souvislosti Zdeněk Kárník rozlišuje dokonce čtyři různé převraty – mluví o českém, německém, slovenském, případně ještě maďarsko-sovětském, přičemž dodává, že nakonec „*převrat český pronikal vítězně všemi dalšími. Zajistil, ba někdy přímo provedl převrat slovenský, zbraněmi potřel maďarský včetně jeho sovětské varianty, a především zlikvidoval obsazením pohraničních území převrat německý.*“¹⁰⁸ V celém svém souhrnu se však nakonec „*československý*“ převrat

---

¹⁰³ Antonín KLIMEK, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, (edd.) Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna, Praha 1999, s. 111.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 111-112.

¹⁰⁵ „*Ti zahraniční především dlouho nevěřili, že by samostatný fungující stát mohl být zřízen před obsazením českých zemí vojsky vítězů, ti doma pak silně a často pragmaticky improvizovali ve snaze až překvapivě snadno získanou samostatnost zajistit.*“ A. KLIMEK, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, s. 112.

¹⁰⁶ Např. Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929. Díl první.*, Praha 2000, s. 191. Dále např. A. KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XIII.*, s. 15-22.

¹⁰⁷ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 191.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 48.

nestal revolucí, ale stal se katalyzátorem budoucího vývoje republiky. Zdeněk Kárník dodává, že období národního převratu v sobě nese „*rysy dějinného patosu a historického rozhodování, jež šlo mnohem hlouběji i dál do minulosti i budoucnosti, než se obecně myslí*“.¹⁰⁹

Nelze totiž zapomínat, že události odehrávající se na domácí scéně se odehrávaly v kontextu mezinárodního vývoje, jenž byl pro tyto události nepochybně zásadním faktorem.¹¹⁰ Podle Roberta Kvačka byl „*pro vznik ČSR zcela rozhodující komplex událostí daleko širších dimenzí, k nimž za první světové války došlo, byť při jejím vyústění menší evropské národy nerozhodovaly sice o podobě světa, ale musely v něm teď být aspoň do jisté míry respektovány*“.¹¹¹

Klíčovými pojmy vybranými ke sledování v učebnicích dějepisu jsou tak „28. říjen 1918“ a „vznik samostatného státu“. V učebnicích bude sledováno, v jakých interpretacích se tyto pojmy používaly, jak byl 28. říjen chápán z hlediska významu pro další dějinný vývoj Československa. Dále budou sledovány také interpretace zásluh různých složek národně emancipačního hnutí na vzniku samostatného státu, a to s přihlédnutím k mezinárodnímu kontextu.

2.2 Československá demokracie

Při svém vzniku byla Československá republika deklarována jako demokratická¹¹². Již v tzv. Washingtonské deklaraci ze dne 18. října 1918 se uvádí, že nový stát „*ve stálé snaze o pokrok zaručí úplnou svobodu svědomí, náboženství, vědy, literatury a umění, slova, tisku a práva shromažďovacího a petičního [...] a provede dalekosáhlé sociální a*

---

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 190.

¹¹⁰ A. KLÍMEK, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIII.*, s. 9.

¹¹¹ Robert KVAČEK, *Ke vzniku Československa*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, s. 35.

¹¹² Resp. je tak zakotvena v ústavě vydané roku 1920. Dostupné online: <https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html> (cit. 15. 4. 2018).

hospodářské reformy.¹¹³ Podle Věry Olivové bylo Masarykovou vizí vybudování moderní společnosti na základě principů politické, hospodářské a sociální demokracie. Spíše než skutečností však pro Tomáše G. Masaryka byla demokracie cílem.¹¹⁴ V jeho představách potřebovala republika k ustálení zhruba padesát let, (aby se mohla plně etablovat. Vlivem okolností však bylo československému státu dopřáno pouze dvacet let existence).¹¹⁵ I přesto se podle Zdeňka Kárníka v souvislosti s evropským a zejména pak středoevropským vývojem stala první republika jakýmsi „*ostrovem demokracie*“.¹¹⁶ Bylo to možné i proto, že ambice, aby se nově vznikající Československo stalo vzorovým demokratickým státem podle západního vzoru, nebyla vlastní jen exilovým představitelům, ale také zástupcům českých domácích politických uskupení. Jednalo se zejména o socialistické strany se silnou voličskou základnou, podstatnou část agrárníků, ale i část národní demokracie.¹¹⁷

Následující text je strukturován do třech podkapitol, v nichž je pojem demokracie vztážen k určitým aspektům, jež byly pro dějiny první republiky v mnohém příznačné: k parlamentnímu systému, k problematice národnostní struktury Československa a k systému tzv. autoritativní demokracie¹¹⁸ či silné demokracie¹¹⁹ ve třicátých letech. Vymezení níže představených pojmů parlamentní demokracie, demokracie a národnostní struktura a demokracie v ohrožení vychází z jednotlivých syntéz Antonína Klimka, Zdeňka Kárníka či monografie Věry Olivové. Jsou tak názorným příkladem, co lze k pojmu československá demokracie vztáhnout, co sil ze pod tímto pojmem představit.

---

¹¹³ Prof. PhDr. Věra OLIVOVÁ, DrSc., *Československá demokracie 1918-1938*. České národní listy [online]. Dostupné z: <<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/prof-phdr-vera-olivova-drsc-ceskoslovenska-demokracie-1918-1938.html>> (cit. 15. 4. 2018).

¹¹⁴ Prof. PhDr. Věra OLIVOVÁ, DrSc., *Československá demokracie 1918-1938*. České národní listy [online]. Dostupné z: <<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/prof-phdr-vera-olivova-drsc-ceskoslovenska-demokracie-1918-1938.html>> (cit. 15. 4. 2018).

¹¹⁵ Antonín KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIV.*, Praha 2002, s. 671

¹¹⁶ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 641.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 198.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 116.

¹¹⁹ A. KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české. Sv. XIV.*, s. 265.

2.2.1 Parlamentní demokracie

Základem vnitřního uspořádání Československé republiky měl být systém pluralitní parlamentní demokracie. Ustanovení takového systému však neproběhlo okamžitě, ani proběhnout nemohlo. Podle Věry Olivové byl vnitropolitický vývoj zejména v prvních poválečných měsících do velké míry ovlivňován absencí zkušeností s takovým systémem. Rozhodujícím limitem ale byla i nestejnorodost nově vzniklého státního celku, která se projevovala v politické, sociální, náboženské a národnostní diferenciaci jeho dílčích částí.¹²⁰ Ostatně vypořádání se zejména se vztahem k německé minoritě patřilo po celou dobu existence republiky k jejím klíčovým problémům.¹²¹ A podle Antonína Klimka okamžité uvedení parlamentní demokracie v chod nepředpokládal ani Tomáš G. Masaryk.¹²² Podle Zdeňka Kárníka nebyly „*podmínky pro instalování parlamentní demokracie [...] nijak příznivé, avšak vůle zbudovat vzorový demokratický stát podle západního vzoru musely být skálopevné.*“¹²³

Prvním úskalím pro ustavení životaschopné parlamentní demokracie se stala existence příliš velkého počtu politických stran, která s sebou nesla i nestabilitu politického systému. Multipartismus, zapříčiněný aplikováním poměrného volebního systému, s sebou přinášel velkou ideovou rozmanitost, a tedy i různá pnutí a konflikty, neboť různé strany podle Věry Olivové „*nejednou příliš úzce hájily vymezené zájmy nejrůznějších skupin.*“¹²⁴ I přes značnou roztržičnost kritérií, na jejichž základě byly strany formovány, se Věra Olivová pokusila vyčlenit tři základní politické proudy: český, slovenský a německý. Podle jejich programových zásad o organizaci společnosti a vztahu k Československé republice je pak dále rozdělila na komunistické, republikánské a nacionální. Výsledkem poměrného

---

¹²⁰ Prof. PhDr. Věra OLIVOVÁ, DrSc., *Československá demokracie 1918-1938*. České národní listy [online]. Dostupné z: <<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/prof-phdr-vera-olivova-drsc-ceskoslovenska-demokracie-1918-1938.html>> (cit. 15. 4. 2018).

¹²¹ Tamtéž.

¹²² A. KLIMEK., *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, s. 112.

¹²³ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 98.

¹²⁴ Věra OLIVOVÁ, *Československá demokracie 1918-1938*. České národní listy [online]. Dostupné z: <<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/prof-phdr-vera-olivova-drsc-ceskoslovenska-demokracie-1918-1938.html>> (cit. 15. 4. 2018).

zastoupení byla tvorba koaličních vlád, které vešly do historiografie známy pod názvy jako všenárodní, rudozelená, panská, široká či koncentrační. Během dvaceti let existence Československa se vystříдалo celkem osmnáct vlád, z toho dvě byly instalovány jako úřednické. Věra Olivová považuje za jednu z nejstabilnějších vlád vládu všenárodní koalice v čele s Antonínem Švehlou v letech 1922-1925, a to i přesto, že jejím úkolem bylo překonat důsledky hospodářské krize, jež postihla Evropu v letech 1921-1923.¹²⁵

Vlivem výše zmíněných okolností se stalo pro československou parlamentní demokracii charakteristické, že její životaschopnost byla mnohdy odvislá spíše od fungování mimoparlamentních a nadstranických orgánů. Prvním z nich byla tzv. Pětka tvořená pěti nejvýznamnějšími politiky vládnoucí koalice,¹²⁶ jejímž úkolem bylo zajišťovat konsensus a akceschopnost koaličních stran.¹²⁷ Jednalo se tedy slovy Zdeňka Kárníka o „*nástroj dohadování koaliční spolupráce (pokud koalice existovala), který je pro každou koalici nutný.*“¹²⁸ Pětka byla jakousi vládou v zákulisí té které vládnoucí koalice.¹²⁹ Zánikem Pětky v důsledku rozkolu mezi sociální demokracií a agrárníky v roce 1925 podle Antonína Klimka vyvstaly obavy, zda bude v dalších letech vůbec možné sestavit novou parlamentní většinu. Volalo se dokonce po úpravě volebního řádu či po zavedení prezidentského režimu. Výhodiskem se však ukázalo spojení československých a německých občanských stran. V roce 1926 tak poprvé do vlády vstoupili zástupci německé menšiny, zároveň se ale jednalo o první vládu bez účasti socialistů, do dějin proto vešla pod názvem „panská koalice.“¹³⁰

---

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu tedy Agrární strana, Československá sociálně-demokratická strana, Národní socialisté, Národní demokracie a Lidová strana). Pětka byla vedena statkářem a předsedou agrární strany Antonínem Švehlou, který byl premiérem skoro celá dvacátá léta. Zástupci německých stran se poprvé dostali do vlády v roce 1926.

¹²⁷ Pavel BĚLINA, ed., *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*, Praha 1993, s. 171.

¹²⁸ Zdeněk KÁRNÍK, *Ustavení ČSR jako parlamentní demokracie v podmínkách národněpolitické a sociálněpolitické krize střední Evropy (jaro – léto 1920)*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, (edd.) Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna, Praha 1999, s. 109.

¹²⁹ Tamtéž, 109.

¹³⁰ A. KLIMEK, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, s. 122.

Desetiletí mezi rokem 1929 až 1938 pak bylo obdobím vlád tzv. širokých koalic za účasti českých a německých občanských a socialistických stran. Jak však upozorňuje Antonín Klimek, ani v tomto období nebylo hledání politického konsensu ideální: „*Za nich – s růstem odstředivých tendencí menšin – vznikají instituce, které ještě důrazněji než Pětka vynucují, samy nuceny zvyšujícím se ohrožením státu, disciplínu členů parlamentů. Vedle Hradu rozhodovali vůdcové stran, kteří své kompromisní závěry prosazovali ve vládě, pro niž byla závazná usnesení tzv. ‚politických ministr‘ jako zástupců stran, a parlament s povinnou disciplínou vládních poslanců vše schvaloval. Bohužel za dané situace to jinak, lépe nešlo.*“¹³¹ Dalším úskalím parlamentní, pluralitní demokracie byly podle Antonína Klimka také „*nestátotvorné proudy mezi menšinami, později též slovenský autonomismus, i silné proudy antidemokratické, představované od roku 1921 komunisty, ale též od poloviny 20. let silícími, byť nikdy opravdu silnými, čs. fašisty.*“¹³²

Třetí úskalí spatřuje Věra Olivová v nebezpečí, které spočívalo „*ve spontánně fungujícím mechanismu uvnitř stran, který oslaboval jejich demokratických charakter*“ a tudíž celý demokratický systém republiky.¹³³ Proto podle Věry Olivové „*hledal Masaryk intenzívně brzdící mechanismy, které by byly s to toto nebezpečí překonat,*“ a tímto mechanismem se ukázala tzv. skupina „Hrad“.¹³⁴ Neformální seskupení politiků kolem prezidenta Masaryka označuje Věra Olivová za „*jakýsi prezidentův brain trust, který se volně doplňoval a obměňoval*“.¹³⁵ Výraznou roli v tomto uskupení po celou dobu hrál ministr zahraničí Edvard Beneš. Skupina si proto silný vliv udržovala právě v zahraniční politice. Úkolem skupiny však bylo především stále „*přispívat k harmonizaci společnosti a zajišťovat kvalifikované řízení státu*“.¹³⁶ Přinášela-li Hradní skupina do československé politiky jisté

---

¹³¹ Tamtéž, s. 122.

¹³² Tamtéž, s. 122.

¹³³ Prof. PhDr. Věra OLIVOVÁ, DrSc., *Československá demokracie 1918-1938*. České národní listy [online]. Dostupné z: <<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/prof-phdr-vera-olivova-drsc-ceskoslovenska-demokracie-1918-1938.html>> (cit. 15. 4. 2018).

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamtéž.

ideály, byť podle Zdeňka Kárníka ne vždy odpovídající realitě,¹³⁷ bylo úkolem Pětky vnést do politické sféry pragmatismus. Přestože mezi oběma skupinami, Hradem i Pětkou, existovalo podle Antonína Klímka „*stále latentní pnutí*“, dokázaly ve většině případů obě působit společně „*v zájmu státu*.“¹³⁸

Parlamentní demokracie v Československu se tedy vyznačovala velkým množstvím politických stran napříč ideovým i národnostním spektrem, což s sebou přinášelo řadu problémů. Jak dodává Antonín Klimek: „*Přesto byl čs. státní systém brán jako nejdemokratičtější v nástupnických státech Rakousko-Uherska; poměřovat jej zaběhlými demokraciemi v zemích bez vlivných minorit lze těžko*.“¹³⁹

2.2.2 Demokracie a národnostní struktura Československa

Základem pro vytvoření jednotného československého státu se stala idea čechoslovakismu, myšlenka jednoty Čechů a Slováků, respektive existence jediného československého národa, sahající již do 19. století. Tato idea se stala během první světové války nejúspěšnější koncepcí při obhajobě a prosazování osvobození českého a slovenského národa z područí rakousko-uherské monarchie, byť slovenský národ doposud oficiálně ani neexistoval. O podobě nového státu, který by byl společný kulturně blízkým Čechům a Slovákům, však podle Zdeňka Kárníka rozhodoval i politický pragmatismus. Pro český národ uvedené spojení znamenalo příležitost pro ustavení a prosazení samostatného, dostatečně silného a demokratického státu.¹⁴⁰ Pro Slováky pak příležitost zařadit se k moderním politickým národům, neboť v danou chvíli jako národ ani neexistovaly.¹⁴¹ V neposlední řadě zůstává faktem, že spojení Čechů a Slováků v jeden národ, mělo charakter obranný, vyplývající z nacionálního pnutí mezi Čechy a českými Němci, popřípadě Slováky a Maďary. Podle Pavla Běliny umělý konstrukt čechoslovakismu sice do jisté míry „*usnadnil konsolidaci demokratického politického systému*“, zároveň však ve svém důsledku přispěl

¹³⁷ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 121.

¹³⁸ A. KLIMEK, Klimek, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, s. 122

¹³⁹ Tamtéž, s. 112.

¹⁴⁰ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 565.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 565.

k národnostním problémům, které československou demokracii ohrožovaly.¹⁴² Čechoslovakismus totiž nebyl akceptován všemi Slováky, jeho výsadní pozice zároveň vzbuzovala nelibost ostatních menšin, zejména českých Němců, kteří se jen těžko ztotožňovali s novým státním uspořádáním.¹⁴³

Ústava z roku 1920 zakotvila privilegovanost československého národa i jeho jazyka (oficiálním jazykem se stal jazyk československý), zároveň však deklarovala všem československým občanům rovnost před zákonem a rovná práva bez ohledu na jazyk, rasu či náboženství.¹⁴⁴

Pro československou menšinovou politiku je charakteristická cesta tvorby kompromisů, úroků stranou a také křehkost. Za předpoklad její úspěšnosti byl podle Antonína Klimka považován „*příklon stále větších mas menšin a jejich politických reprezentací ke státu.*“¹⁴⁵ V tomto ohledu byl problematický zejména vztah českých Němců k československému státu. Na počátku jeho vzniku se občané německé národnosti odmítli ztotožnit s úlohou menšiny. Důsledkem byl počáteční postup státní moci, který si vysloužil hodnocení „*národně-revoluční diktatura vítězů.*“¹⁴⁶ Vstup zástupců německých menšin do parlamentu, a nakonec i do vládní koalice však postupně obrušoval hrany národnostních sporů a ještě na konci roku 1929 se k československé politice přikláněla významná část německé menšiny.¹⁴⁷ Slibné náběhy ke konsolidaci národnostní situace však zhatily jednak domácí hospodářská a politická krize a dále také uchopení moci Adolfem Hitlerem v sousedním Německu.¹⁴⁸ Právě příklon německé menšiny k myšlenkám sjednocení všech Němců v jedné říši, potažmo podlehnutí nacismu bylo podle Zdeňka Kárníka považováno

---

¹⁴² Pavel BĚLINA, ed., *Dějiny země Koruny české. II.*, s. 168.

¹⁴³ Tamtéž, s. 168.

¹⁴⁴ Zákon č. 121/1920 Sb. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.* Dostupné online: <https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html> (cit. 7. 3. 2018).

¹⁴⁵ A. KLIMEK, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, s. 121.

¹⁴⁶ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 642.

¹⁴⁷ V klíčově významné německé menšině jí dalo svůj souhlas ve svobodných volbách na 70 % německých voličů. Tamtéž, s. 642.

¹⁴⁸ A. KLIMEK, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, s. 121.

za doklad jednu z největších slabín československé demokracie.¹⁴⁹ I přesto však podle Zdeňka Kárníka „*čněla* (menšinová politika) *pod vytrvalým Benešovým tlakem bez nadsázky dost vysoko nad všemi menšinovými politikami Evropy včetně těch vzorově demokratických.*“¹⁵⁰

2.2.3 Demokracie v ohrožení

Z hlediska soudobé historiografie lze v politických dějinách Československa třicátých let nalézt výrazný mezník v podobě parlamentních voleb a prezidentské volby v roce 1935. Jak píše Václav Průcha, v této době vrcholí vnitropolitická krize uvnitř státu a Československo se ocitá v čím dál obtížnější mezinárodní situaci, kterou významně ovlivňuje sílící tlak hitlerovského Německa.¹⁵¹ Vývoj Československa od roku 1935 tak bývá označován jako „*zápas o integritu Československa*“¹⁵², „*boj za obranu demokracie*“¹⁵³. K této složité situaci se navíc přidávaly také čím dál hlasitější autonomistické hlasy ze Slovenska. Názorové střety se pak odehrávaly i v důsledku velké hospodářské krize, která s sebou přinesla výrazné sociální nepokoje a radikalizaci nejpostiženějších sociálních i národnostních skupin: průmyslových a zemědělských dělníků a českých Němců v pohraničí.¹⁵⁴

Udržalova vláda se snažila vypořádat s následky krize rekonstrukcí ekonomiky a pokoušela se též vyřešit sociální důsledky krize. V tomto směru se však omezovala pouze na jednotlivé podpurné akce. Vytýkaná nesystematičnost a absence účinného a komplexního

---

¹⁴⁹ Z. KÁRNÍK, *Ustavení ČSR jako parlamentní demokracie v podmínkách národněpolitické a sociálněpolitické krize střední Evropy (jaro-léto 102)*, s. 109.

¹⁵⁰ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 642.

¹⁵¹ Václav PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl.* Brno 2004, s.262-263.

¹⁵² Např. Z. KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl třetí. O přežití a o život (1936-1938)*, Praha 2003, s. 23.

¹⁵³ Např. A. KLIMEK, *Dějiny země koruny české. Sv. XIV.*, s. 198-293.

¹⁵⁴ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl.*, s. 262.

krizového plánu, stejně jako brutální zásahy četnictva proti demonstracím a stávkám nezaměstnaných či dělníků pak zapříčinily její pád.¹⁵⁵

Nástup Malypetrovy vlády přinesl do hospodářské i sociální politiky systematictější postup a přispěl k uklidnění vyhocené situace. Vládě pomohlo zejména prosazení práva na státní zásah do ekonomiky.¹⁵⁶ V roce 1933 byl přijat tzv. zmocňovací zákon, který vládní zásahy omezoval pouze na hospodářské oblasti státu. Mezi protikrizová opatření pak patřilo například zavedení obilního monopolu, zvýšení agrárních cel nebo regulace vývozu a dovozu.¹⁵⁷ V souvislosti s růstem extremistických sil uvnitř politického spektra, jež hrozily narušit podstatu parlamentní demokracie, však musela Malypetrova vláda přistoupit i k opatřením, v jejichž důsledku došlo k omezení demokratických svobod. Tyto zákony však podle Věry Olivové sloužily zároveň na obranu demokracie.¹⁵⁸ Během roku 1933 byl přijat tiskový zákon, jenž omezoval svobodu tisku, dále zákon o mimořádných opatřeních, který měl garantovat celistvost státu, „*republikánskou státní formu, ústavu a veřejný pořádek*“.¹⁵⁹ Výrazný dopad měl zákon o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran, jenž byl záhy po svém přijetí použit vůči DNSAP. Zostřený postup byl aplikován i vůči KSČ, a to zejména po jejích výrazných obstrukcích a následnému bojkotu během prezidentské volby v roce 1933. S odůvodněním, že se již dříve provinili protistátní činností, byly vydány i zatykače na hlavní představitele strany (např. na Klementa Gottwalda), kteří se uchýlili do ilegality, a nakonec i do ruského exilu.¹⁶⁰

Z uvedeného je zřejmé, že uvnitř československého politického spektra začalo v důsledku vnitropolitických i zahraničněpolitických událostí docházet k zásadní polarizaci, jež vyvrcholila politickou krizí v roce 1935. Uvnitř Československa tak proti sobě v druhé polovině 30. let stály podle Věry Olivové v zásadě dva politické proudy. Jeden usiloval o

---

¹⁵⁵ V. OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, s. 179-181.

¹⁵⁶ P. BĚLINA, *Dějiny země Koruny české II*, s. 182.

¹⁵⁷ P. BĚLINA, *Dějiny země Koruny české II*, s. 182.

¹⁵⁸ V. OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, s. 184. 183.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 183.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 184.

zachování demokratické formy státu, jehož bezpečnost měla být realizována skrze francouzsko-sovětsko-československou spolupráci. Druhý proud demokratický systém uvnitř státu kritizoval nebo popíral a usiloval o novou zahraniční orientaci Československa na jiné nedemokratické režimy, ať již v Německu, Itálii, případně Maďarsku či Polsku.¹⁶¹

Dalším sledovaným pojmem v učebnicích dějepisu tak bude „československá demokracie“. Bude sledováno, jak je v učebnicích s takovým pojmem zacházeno, co představuje jeho obsahovou náplň ve vztahu k první republice a jaký rozdíl je možno shledat mezi učebnicemi vydávanými do roku 1989 a po něm. Bude zjišťováno, jak byl pojem demokracie interpretován ve vztahu k politické sféře a politickým představitelům. Dále bude pozornost zaměřena také na problematiku dělby moci ve státě, otázku koaličních vlád i mimoparlamentních uskupení (zejm. tzv. Pětka a Hradní skupina) a dále pak na otázku postoje české politické reprezentace republiky k menšinám, ale také k druhému deklarovanému rovnoprávnému národu, Slovákům.

2.3 Mnichovská dohoda

Jak vyplynulo z předchozí kapitoly, cesta k „Mnichovu“ byla lemována složitým vnitropolitickým a zahraničněpolitickým vývojem. Problematický postup zahraničních vlád vůči Československu vyvrcholil dne 28. září 1938, kdy účastníci mnichovské konference, konkrétně Adolf Hitler, Benito Mussolini, Édouard Daladier a Neville Chamberlain, stvrdili svými podpisy dohodu požadující odstoupení československého pohraničí ve prospěch nacistického Německa. Přijetí dohody československou vládou a prezidentem Edvardem Benešem pak znamenalo de facto zánik první republiky, konec Československa v takové podobě, v jaké v roce 1918 vzniklo. Pro tzv. mnichovskou dohodu se následně vžila označení jako „*mnichovská zrada*“, „*mnichovský diktát*“ či fráze „*o nás bez nás*“ poukazující na absenci zástupců Československa na mnichovské konferenci.¹⁶² V takových souvislostech pak pojem mnichovská dohoda implikuje pocit zrady západních spojenců, kteří opustili – obětovali Československo Hitlerovi. Také proto je téma mnichovské dohody,

---

¹⁶¹ Tamtéž, s. 195.

¹⁶² Resp. diplomaté Vojtěch Mastný a Hubert Masařík se nemohli účastnit bezprostředního jednání ohledně dohody.

příčin a důsledků tohoto aktu, stále vděčným a zároveň citlivým tématem nejen pro soudobou historiografickou produkci. V obecném povědomí též přežívá teorie o tzv. mnichovském komplexu. Podle Stanislava Kokošky jsou „*zkušenosti z Mnichova [...] některými historiky vnímány jako vzorec chování, jenž se zakořenil v naší národní povaze, za relativně shodných historických podmínek vystupuje na povrch a nutí nás znovu prožít již jednou prožité dějiny.*“¹⁶³

Jak píše Antonín Klimek: „*Češi hrdě poukazují [...], že se [republika] nerozpadla vnitřní slabostí, nýbrž vnějším nátlakem natolik mocným, že mu nemohla odolat.*“¹⁶⁴ Takový názor zároveň nevyvrací, že by podle Antonína Klimka vůči mocenským silám nemohla obstát jakákoliv středně velká země, zejména v době, v níž se rozpadal tzv. versailleský systém. V souvislosti s hodnocením postojů a postupem Západu vůči Československu pak autor užívá takových výrazů jako „*rozdrčení*“, „*opuštění*“, „*ustrašenost*“ či „*zrada demokracie*“¹⁶⁵. Taková politika mocností pak ve svém důsledku podle něj pomohla nejen expanzi nacismu, ale na dlouhou dobu i komunismu. Zároveň je podle Antonína Klimka třeba si přiznat, že základy samostatného státu Čechů a Slováků „*nebyly v jistých směrech nejpevnější.*“¹⁶⁶ Podle Jindřicha Dejmeka byl však „Mnichov“ především ukázkou obecného problému malých národů v situaci ohrožení ze strany silnějších sousedů, spíše než selháním československé státní myšlenky či dokonce druhého československého prezidenta Edvarda Beneše.¹⁶⁷ Za zmínku stojí i pro české prostředí doposud poněkud kontroverzní teze Jana Tesaře o tom, že Mnichov lze považovat za diplomatický úspěch prezidenta Edvarda Beneše. Podle Jana Tesaře, který rozvíjí teorii některých sudetoněmeckých historiků, získalo

---

¹⁶³ Stanislav KOKOŠKA, *Mnichov a česká společnost*, in: *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*, (ed.) Jan Němeček, Praha 2004, s. 41.

¹⁶⁴ A. KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. XIV, s. 671.

¹⁶⁵ A. KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. XIV, s. 671.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 671.

¹⁶⁷ Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*, in: *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*, (ed.) Jan Němeček, Praha 2004, s. 39.

Československo ve výsledku po válce bez velkého množství obětí téměř celé území republiky zpět a navíc byl vyřešen sudetoněmecký problém.¹⁶⁸

K nejčastěji diskutovaným tématům v souvislosti s mnichovskou dohodou patří právě role Edvarda Beneše, dále pak pomoc nabízená ze Sovětského svazu a otázka, zda měli Čechoslováci bojovat – bránit se. Podle Antonína Klimka byl Edvard Beneš přesvědčen, že jako hlava státu je zodpovědný za budoucí existenci národa. Vypuknutí války považoval za nevyhnutelné, ale pokud by rozhodl o boji de facto osamocенého Československa proti Německu, domníval se, že by tím odsoudil republiku i její národy k zániku. V krajních ústupcích vůči Německu spatřoval naopak možnost, jak vyvolat v „civilizovaném světě obrovskou hypotéku vděčnosti“, jež umožní okleštěnému státu po porážce Německa, jež měla ve válce nastat, nahradit „dočasné ztráty“.¹⁶⁹ Podle Jindřicha Dejmka je snadno pochopitelné, že Edvard Beneš spatřující v počínání agresivního Německa, respektive jeho vůdce Hitlera hrozbu vyhlazovací války, před níž byl mimochodem v létě 1938 německým vyslancem v Československu Ernstem Eisenlohem varován, rozhodl, že proti agresorovi (se) nebude bojovat.¹⁷⁰ Podle Jana Tesaře bylo v Benešově plánu „nechat si vnutit“ kompromisní řešení v podobě vydání části území Německu, z čehož mělo Československo vyjít „bez ztráty sil“ a „s mravní legitimací“.¹⁷¹ Západ však zradil Edvarda Beneše podle Jana Tesaře v jedné věci – namísto kompromisu mu před zraky domácí i světové veřejnosti vnutil téměř kapitulaci, navíc bez jeho účasti na jednání. S odkazem na různé zdroje pak Jan Tesař upozorňuje: „*Toto je ‚mnichovská zrada‘ v autentických, dobových výrocih Benešových, a každý se pečlivou četbou dobových dokumentů může přesvědčit o rozdílu mezi ‚zradou‘ v tomto smyslu Benešově, ‚zradou‘ v pojetí vojáků a básníků a ‚zradou‘ v pojetí naší historiografie potažmo ‚našeho exilu‘.*“¹⁷²

---

¹⁶⁸ Jan TESAŘ, *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*, Praha 2014, s. 99.

¹⁶⁹ A. KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIV*, s. 662.

¹⁷⁰ J. DEJMEK., *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*, s. 25.

¹⁷¹ J. TESAŘ, s. 99.

¹⁷² Tamtéž, s. 99.

Od roku 1935 mělo Československo uzavřeno se Sovětským svazem spojeneckou smlouvu ohledně vzájemné pomoci v případě útoku Německa, přičemž sovětská pomoc byla vázána na případnou pomoc Francie. K otázce případné reálné pomoci Sovětského svazu se dnešní historici staví poněkud skepticky. Například podle Roberta Kvačka Edvard Beneš nikdy nepočítal se sovětskou pomocí a Moskva se na ni ani nepřipravovala. Účelem spojenecké smlouvy uzavřené v roce 1935 až po podpisu československo-francouzské spojenecké smlouvy bylo především odradit Německo od agrese. Pro Sovětský svaz pak podle Roberta Kvačka představovala zejména příležitost, jak svou politiku přenést i do střední Evropy.¹⁷³ Jindřich Dejmek však připomíná, že důkladné probádání dané problematiky komplikuje skutečnost, že v ruských archivech se nachází dosud stále mnoho nedostupných materiálů.¹⁷⁴ Jan Tesař se snaží na základě detailního předstření vývoje záříjových dní roku 1938 dokázat, že Sovětský svaz vyvíjel ve vyhrocujícím se německo-československém konfliktu mimořádnou aktivitu. Tehdejší podpora ČSR překračovala podle Jana Tesaře sovětské diplomatické zvyklosti, avšak Edvard Beneš se podle jeho soudu přijetí sovětské pomoci bál, neboť by to mohlo vyvolat odpor Společnosti národů.¹⁷⁵ Podle Antonína Klimka Edvard Beneš opakovaně požádal dne 30. září 1938 sovětskou zahraniční kancelář o pomoc, avšak bez pozitivní odezvy. To byl pak jeden z důvodů, proč požadavkům mnichovské dohody ustoupil.¹⁷⁶ Podle Jana Tesaře však měla odmítavá sovětská odpověď na otázku ohledně dodržení spojeneckých závazků bez ohledu na jejich splnění Francií Edvardu Benešovi především posloužit jako alibi pro plánovanou kapitulaci.¹⁷⁷

Představa o skvěle vyzbrojené a připravené československé armádě schopné ne-li odrazit, tak alespoň na dlouhé týdny zadržet německý nápor, byla podle Marie Koldínské a Ivana Šedivého po léta tradována nejen v obecném povědomí, kde doposud přežívá, ale i

---

¹⁷³ Robert KVAČEK, *Mnichovské desatero*, in: *Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008, s. 95.

¹⁷⁴ J. DEJMEK, *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*, (edd.) Zdeněk Hazdra – Lukáš Vlček – Hans Henning Haan, s. 30.

¹⁷⁵ J. TESAŘ, *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*, s. 30-31.

¹⁷⁶ A. KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIV*, s. 669.

¹⁷⁷ J. TESAŘ, *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*, s. 27-28.

v domácí a zahraniční odborné literatuře.¹⁷⁸ Jan Rychlík rovněž poukazuje na „*mýtus pohraničních pevností*“, jenž vytvářel mylné představy o trvalé ochraně československých hranic.¹⁷⁹ Hraniční pevnosti však měly podle něj sloužit pouze k vázání určitého počtu německých divizi do doby, než by přišla na pomoc francouzská a sovětská vojska. Taková obrana ztrácela smysl v okamžiku, kdy Francie nehodlala dostát svým závazkům.¹⁸⁰ Podle Jana Tesaře navíc československá armáda reálně trpěla jak nedostatkem bojových prostředků, tak v obecné míře i celkovou technickou zaostalostí. Vůči řádnému německému útoku by podle jeho soudu Československo nemělo reálnou šanci obstát.¹⁸¹

Dodnes živě diskutované téma mnichovské dohody bude proto dalším ze sledovaných klíčových bodů v učebnicích dějepisu. V učebnicích dějepisu budou sledovány interpretace příčiny přijetí aktu dohody, zkoumány budou případné proměny těchto interpretací samotného aktu přijetí dohody, stejně jako náhled na roli různých politických aktérů v rámci daného tématu. Na základě této analýzy by pak mělo být možné postihnout, jakým způsobem učebnice přispívaly, případně i nadále přispívají, k vytváření tzv. mnichovského komplexu. Neboť jak píše Stanislav Kokoška: „*Dnes, pokud mi čas dovolí sledovat některé veřejné polemiky, shledávám, že o takzvaném mnichovském komplexu často hovoří i ti, kteří tuto dobu nezažili a znají ji pouze z učebnic a sdělovacích prostředků.*“¹⁸²

2.4 Tomáš Garrigue Masaryk

Tomáš Garrigue Masaryk se jako jeden ze zakladatelů československého státu a jeho první prezident během svého sedmnáctiletého funkčního proměnil v symbol Československé republiky. Slovy Roberta Kvačka byl Tomáš G. Masaryk považován za

---

¹⁷⁸ Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, „*Pořádně to chlapi změni, když opuštěj opevnění*“. Dostupné online: <<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/9/-poradne-to-chlapy-zmeni-kdyz-opoustej-opevneni/>> (cit. 9.3.2018).

¹⁷⁹ Libor STEJSKAL, *75 let od Mnichova: Společně prolitá krev národ stmelí*. Dostupné online: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nazory-a-komentare/75-let-od-mnichova-spolecne-prolita-krev-narod-stmeli/r~04d893ce252011e3b6ba0025900fea04/> (cit. 9. 3. 2018).

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ J. TESAŘ, *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*, s. 47-50.

¹⁸² S. KOKOŠKA, *Mnichov a česká společnost*, s. 54.

„jednoho z moudrých ochránců, které nevelký národ od věků potřeboval a proto si je vytvářel.“¹⁸³ Již v roce 1930 byl k uctění Masarykových státnických zásluh vydán tzv. Lex Masaryk, zákon o zásluhách Tomáše G. Masaryka.¹⁸⁴ Vyplyvá z něj, nakolik byl politik ztotožňován s československým státem a stát s ním. Podle Zdeňka Kárníka se první republika stala „jeho“ státem, „jakýmsi královstvím s Masarykem coby nekorunovaným monarchou.“¹⁸⁵ Stejně jako se republika potýkala s mnoha tíživými problémy, tak neměly ani její čelný představitel a jeho politika pouze příznivce, ale i odpůrce, doma i v zahraničí.¹⁸⁶

Soudobá historiografie vyzdvihuje především Masarykovu snahu o rozvoj demokracie v nelehkých podmínkách mnohonárodnostního státu a v kontextu dění celé poválečné Evropy. Podle Roberta Kvačka spatřoval Tomáš G. Masaryk v obraně a rozvoji demokracie hlavní záštitu obecných lidských hodnot.¹⁸⁷ Jaroslav Opat shrnul Masarykův odkaz následovně: „Svým úsilím o život lidí a národů v míru, ve svobodě, v podmínkách humanitní demokracie založil tradici schopnou oslovovat každého, komu na takovém životě záleží.“¹⁸⁸

Přitom až do vypuknutí první světové války neviděl Tomáš G. Masaryk perspektivní politicko-národnostní řešení; to spatřoval v česko-německém vyrovnání. Teprve boj na světových frontách „zrodil“ podle Jaroslava Opaty v Tomáši G. Masarykovi odhodlání bojovat za samostatné Československo, a to na straně Dohodových mocností, které jeho

---

¹⁸³ Robert KVAČEK, *Československo a Evropa v době skonu T. G. Masaryka*, in: *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně*, (edd.) Helena Pavlincová – Jan Zouhar, Praha 2008, s. 13.

¹⁸⁴ Zákon č. 22/1930 Sb. *Zákon o zásluhách T. G. Masaryka*. Dostupné online: <https://iuridictum.pecina.cz/w/Lex_Masaryk> (cit. 29.3.2018).

¹⁸⁵ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, Praha 2003, s. 561.

¹⁸⁶ Jaroslav OPAT, *Poselství Masarykova českoslovenství*, in: *T. G. Masaryk a československá státnost: XIII. Letní škola historie: sborník textů a přednášek*, (edd.) Mária Bezchlebová – Jana Kohnová, Praha 2001, s. 17.

¹⁸⁷ R. KVAČEK, *Československo a Evropa v době skonu T. G. Masaryka*, s. 14.

¹⁸⁸ Jaroslav OPAT, *T. G. Masaryka stopa v dějinách*, in: *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně*, (edd.) Helena Pavlincová – Jan Zouhar, Praha 2008, s. 78.

myšlenky nebyly původně příliš nakloněny. Za pomoci mnohých však uspěl a na konci roku 1918 stanul v čele samostatného státu, aniž by ztratil ze zřetele složitost úkolů, které nově zrozenou republiku čekaly: „*vybudovat z multinacionálního společenství moderní, doma i vůči vnějšímu světu otevřenou demokracii.*“¹⁸⁹

Prezidentskou funkci chápal Tomáš G. Masaryk jako nadstranickou, jako prezident proto již nestanul v čele žádné strany, nicméně vliv na politické dění si uchovával skrze kontakty, jež navazoval s čelnými představiteli politického, hospodářského i kulturního života. Díky svým širokým kontaktům v zahraničí z dob působení v zahraničním odboji měl vliv i na zahraniční politiku vedenou Edvardem Benešem.¹⁹⁰ Prostřednictvím tzv. Hradní skupiny, která byla na těchto stránkách zmíněna, hodlal být Tomáš G. Masaryk také podle Josefa Harny jakýmsi integrujícím činitelem mezi politickými stranami, zastáncem „*konstruktivní politiky*“, k níž strany nabádal a již dokázal ocenit.¹⁹¹ Podle Jaroslava Opaty se stal Masaryk jako státník „*kritikem a harmonizátorem*“ veřejného života, jenž si na domácí půdě minimálně do poloviny třicátých let dokázal získat podporu, respekt a úctu širokých vrstev obyvatelstva bez ohledu na jejich národnost. Skvělé renomé měl však i v zahraničí.¹⁹² Jak píše Zdeněk Kárník, nebylo v republice významnější události, k níž by se Masaryk nevyjádřil, nezaujmul nějaké stanovisko, neovlivnil ji či se nestal arbitrem, respektovaným rozhodčím, ve sporech mezi různými stranami.¹⁹³ Masarykova autorita přesahovala politický rámec a Masarykovo charisma „*přitahovalo i lidi, sociální vrstvy, politická uskupení a vůdce, kteří by ho nejraději vůbec neměli rádi.*“¹⁹⁴

Sledovat obraz Tomáše G. Masaryka v učebnicích dějepisu bude proto dalším z cílů analytické části této práce. Bude zjišťováno, v jakých souvislostech a s jakým hodnocením

---

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 10-11.

¹⁹⁰ Josef HARNA, *Masaryk a politické strany*, in: *T.G. Masaryk a československá státnost: XIII. Letní škola historie: sborník textů a přednášek*, (edd.) Mária Bezchlebová – Jana Kohnová, Praha 2001, s. s. 70-71.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 65.

¹⁹² J. OPAT, *Poselství Masarykova českoslovenství*, s. 17.

¹⁹³ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, s. 560.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 561.

byl první československý prezident v učebnicích napříč časem představován. Dále se analýza zaměřila i na jeho srovnání s dalšími představiteli tzv. politické elity, tedy politicky významné aktéry, kteří ovlivňovali dění na politické scéně jak z hlediska vnitropolitického, tak zahraničněpolitického, a kteří byli spojováni se zlomovými či významnými okamžiky československých meziválečných dějin.¹⁹⁵ Z tohoto hlediska lze k politickým elitám řadit předáky jednotlivých politických stran (např. V. Tusar, V. Klofáč, A. Hlinka, ale i K. Gottwald), vládní činitelé (např. K. Kramář, M. Hodža, R. Beran, F. Udržal, J. Malypetr) či představitele mimoparlamentních uskupení (např. Pětka: A. Rašín, A. Švehla, R. Bechyně, J. Stříbrný, J. Šrámek). V Masarykově stínu by však neměl zůstat ani Edvard Beneš, druhý československý prezident a první muž československé zahraniční politiky.

2.5 Hospodářský a sociální vývoj první republiky

V rámci dvacetileté existence prošlo Československo z hlediska hospodářského vývoje několika etapami, které ovlivňovaly nejen obecně hospodářskou, ale i sociální politiku státu. Největší krize, která zasáhla svět na přelomu 20. a 30. let, pak činí ve výkladech o první republice zásadní mezník. Jeho prostřednictvím je pak nahlížen i další vývoj, který postupně nabíral na dramatičnosti. Světová hospodářská krize však nebyla jedinou krizí, kterou Československá republika prošla. Ihned na počátku své existence se stát v důsledku válečných událostí nacházel v hospodářské krizi, která měla i výrazný dopad sociální. Navíc v době vzniku republiky existovaly díky odlišnému vývoji znatelné ekonomické rozdíly mezi jednotlivými částmi státu. Slovensko i Podkarpatská Rus byly oproti situaci v českých zemích opožděné v hospodářské, technické i sociální sféře. A tak byl až do roku 1921 uplatňován systém řízeného hospodářství převzatý ještě z válečných dob.¹⁹⁶ V období let 1918-1921 tak byly centrálně řešeny nejakutnější hospodářské a sociální problémy, které šly často ruku v ruce. Především bylo podle Václava Průchy třeba řešit zásobovací krizi, jež kulminovala v roce 1919 a byla provázena mnohými stávkami a demonstracemi. Stabilizovat zásobovací potíže se podařilo až o dva roky později.¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ František SVÁTEK, *Elity v Československu 1918-1948*, in: *Politické elity v Československu 1918-1948: sborník*, Ivana Koutská - František Svátek, Praha 1994, s. 9.

¹⁹⁶ Václav PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl*. Brno 2004, s. 109.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 88-89.

Charakteristickým jevem pro dané období je též zavádění sociálních reforem, které měly tlumit revoluční vášně a poválečný radikalismus, z nichž se mohlo stát ohnisko další revoluce. Z tohoto hlediska se odborná literatura zaměřuje zejména na tzv. zápas o socializaci a provedení pozemkové reformy.¹⁹⁸

Pozemková reforma, jejíž provedení se dostalo pod taktovku agrární strany, v sobě nesla politický, ekonomický, sociální i nacionální aspekt. Její provedení považuje Zdeněk Kárník za „jedno z nejdůležitějších hospodářských a sociálních opatření státu.“¹⁹⁹ Podle Václava Průchy bylo cílem pozemkové reformy v době vrcholící radikalizace společnosti uklidnit nepokojný venkov, utlumit zde alespoň částečně dlouholetý „hlad po půdě“.²⁰⁰ Přerozdělení půdy pak směřovalo ke zvýšení životního standardu rolníků a zároveň k vytvoření nové vrstvy statkářů, kteří by byli schopni rychlejšího uplatňování moderních forem výroby.²⁰¹ Střední selský stav se měl podle Zdeňka Kárníka stát oporou sociální stability venkova a měl být schopen vzdorovat i vleklým agrárním krizím. Zabráněním likvidace malých rolníků se též mělo předejít jejich proletarizaci.²⁰² Díky angažmá v řízení pozemkové reformy byla posílena i agrární strana, která se stala jednou z největších politických stran v Československu s pevným postavením v rámci státního aparátu. Došlo tak k poměrně zajímavému paradoxu, kdy v průmyslově vyvinutých Českých zemích získala dominantní postavení strana agrární.²⁰³ V pozemkové reformě se do jisté míry odrážel i národnostní spor Čechů a Němců, potažmo Slováků a Maďarů. Zůstává faktem, že výměra půdy ve vlastnictví německých a maďarských velkostatků neodpovídala národnostnímu složení nového státu.²⁰⁴ Podle Václava Průchy však byla reforma z hlediska „národně

---

¹⁹⁸ Srov. V. OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, s. 92.; V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, s.78.; A. KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 285.

¹⁹⁹ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 468.

²⁰⁰ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl.*, s. 87.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 468.

²⁰³ Tamtéž, s. 477.

²⁰⁴ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl.* , s. 87.

*politického opatření prováděna jen okrajově.*²⁰⁵ Podle Věry Olivové byl „zásah do dosavadní držby půdy provedený pozemkovou reformou [...] zaměřen především proti rozsáhlému pozemkovému vlastnictví Habsburského rodu a německé a maďarské šlechty celkově a proti latifundiím katolické církve spjaté se starou monarchií.“²⁰⁶

Provádění pozemkové reformy provázela ve své době bouřlivá diskuze, do níž se zapojovaly nejen politické, ale i společenské elity. Její provádění se vleкло. Diskuze kolem koncepce a legislativní podoby krystalizovaly do roku 1920, rozhodující část uskutečňování pozemkové reformy se pak odehrála v letech 1922-1926. I přesto zůstaly výsledky podle Václava Průchy s ohledem na původní záměry torzem.²⁰⁷ Odráží však v sobě mnoho specifických problémů, s nimiž se společnost v dané době vyrovnávala. Podle hodnocení Věry Olivové byla pozemková reforma „svou podstatou bezprostředním odrazem vzniku nového národního státu Čechů a Slováků a odrážela v sobě jeho demokratický charakter a posilovala jeho demokratickou strukturu.“²⁰⁸ Václav Průcha pak připomíná komentář Tomáše G. Masaryka k pozemkové reformě z roku 1927: „Vedle převratu [je pozemková reforma] největším činem nové republiky, je dovršením a vlastním uskutečněním převratu.“²⁰⁹ Problematika zapojení pozemkové reformy do výkladu dějin první republiky, stejně jako proměny její interpretace, budou proto dalším z klíčových témat, které budou sledovány při analýze učebnic dějepisu v následující části této práce.

Překonáním důsledků válečných obtíží se sice podle Václava Průchy neodstranily všechny „chronické nedostatky“²¹⁰ československé ekonomiky, avšak i díky celkovému oživení světového hospodářství došlo v polovině 20. let v Československu k hospodářskému a sociálnímu vzestupu. Při sledování hospodářských aspektů dějin Československé republiky nelze pominout její hospodářské elity. Jedním ze zástupců této skupiny se stal

---

²⁰⁵ Tamtéž, s. 87.

²⁰⁶ V. OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, s. 92.

²⁰⁷ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl.*, s. 123.

²⁰⁸ OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*, s. 92.

²⁰⁹ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl I.*, s. 123.

²¹⁰ Tamtéž, s. 180.

Tomáš Baťa.²¹¹ Jak připomíná například Zdeněk Kárník, Baťův koncern držel ve své době celosvětový primát v oblasti výroby obuvi a jeho majitel dokázal pružně reagovat na hospodářské výkyvy. Se jménem Tomáš Bati je rovněž spjato vybudování unikátního urbanistického konceptu města Zlína a není tudíž divu, že se stalo již ve své době jedním z tuzemských symbolů úspěchu a prosperity. Právě proto byl vybrán také mezi klíčové pojmy, na jejichž základě bude sledován výklad a proměna interpretace hospodářských dějin Československa v učebnicích dějepisu z druhé poloviny 20. století a počátku nového tisíciletí.

Na podzim roku 1929 vypukla světová hospodářská krize, která Československo zasáhla o něco později, o to déle však zde oproti ostatním zemím odeznívala. Ostré hospodářské dopady krize a její vleknoucí se průběh radikalizoval podle Václava Průchy početné sociální vrstvy obyvatelstva, zejména průmyslové a zemědělské dělníky, na venkově i řadu rolníků. Docházelo k mnoha stávkám a demonstracím či hladovým pochodům, v nichž začala postupně hrát významnou roli KSČ, jejíž vliv v důsledku těžké sociální nespokojenosti rostl.²¹² Důsledky krize se v hospodářské rovině snažila vláda řešit pomocí státních zásahů, což jí, jak jsme viděli již výše, bylo umožněno vydáním tzv. zmocňovacího zákona.²¹³ Určité kroky podnikla i ke zmírnění sociální krize, například zvýšením podpory v nezaměstnanosti či organizací veřejných prací. Avšak celkově nebyla podle Antonína Klimka „*Udržalova vládní politika [...] podložena programem, který by systematicky řešil situaci, a vláda byla nucena stále častěji sahat k represivním opatřením.*“²¹⁴

Hospodářská krize sice postihla Československo plošně, avšak její průběh byl nerovnoměrný. Jak připomíná Zdeněk Kárník, Slovensko a německé pohraniční oblasti se s důsledky krize vyrovnávaly mnohem hůře a nedařilo se je překonat ani v době, kdy již

---

²¹¹ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl první.*, s. 253.

²¹² V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl*, s. 123. s. 262-263.

²¹³ A. KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české. Sv. XIII.*, s. 9.

²¹⁴ Tamtéž, s. 182.

české vnitrozemí hospodářsky ožívalo.²¹⁵ Antonín Klimek uvádí tyto skutečnosti do souvislosti s politickými důsledky krize. Po nástupu Hitlera k moci začaly mezi českými Němci sílit sympatie k nově vznikajícímu nacistickému režimu zároveň zaznívat požadavky na získání autonomie. Protičeské nálady a požadavky autonomie sílily i na Slovensku. Právě nacionální tendence jak Slováků, tak ostatních menšin pak vyvolávaly u Čechů jednak obavy, jednak výzvy ke sjednocení.²¹⁶ Příklon k fašismu lze však sledovat i mezi Čechy. V lednu roku 1933 byl například proveden pokus o fašistický převrat pod taktovkou Národní obce fašistické. Útok na židenická kasárna se měl stát počátkem převratu v celém státě, byl však potlačen.²¹⁷

V důsledku vyhrocené sociální situace, ale také z obav před převratem, rozbitím státu a nárůstem extrémního šovinismu přistoupila vláda počátkem 30. let k obranným opatřením, která však s sebou nesla omezení demokratických svobod. Byly posíleny vládní pravomoci na úkor obou komor Národního shromáždění, zákonem o zákazu protistátního tisku byla rozšířena cenzura, byl vydán již zmiňovaný zmocňovací zákon či zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran. Podle Antonína Klimka byl namířen primárně proti státu nebezpečným německým stranám.

Společně s vývojem na mezinárodní scéně ovlivňovaly hospodářské, sociální a politické důsledky krize vývoj republiky až do jejího zániku v roce 1938. Proto jsou průběh a důsledky světové hospodářské krize v Československu, jedním ze stěžejních témat, které bude sledováno v učebnicích dějepisu.

2.6 Kultura a životní styl v meziválečném Československu

Vznik samostatného československého státu s sebou přinesl i možnost rozvoje české a slovenské kultury, umění a vědy. Pro rusínskou kulturu znamenalo připojení k Československu též možnost výrazného rozvoje svébytné kultury, naopak představitelé německé a maďarské menšiny si podle Antonína Klimka stěžovali na upozadování jejich

---

²¹⁵ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, s. 449.

²¹⁶ A. KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XIV.*, s. 264.

²¹⁷ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl první*, s. 146-147.

kulturních institucí a nedodržování principu rovnoprávnosti na tomto poli.²¹⁸ Pro první republiku je tedy charakteristická pluralita kulturně-politického rozvrstvení. Zdeněk Kárník pak v českém prostředí navíc vyděluje čtyři kulturně-politické proudy:²¹⁹ tzv. pragmatiky,²²⁰ avantgardu a komunismus či radikální socialismus,²²¹ dále proud nacionální²²² a nakonec proud spjatý s katolickou a evangelickou tradicí.²²³ Byla to však především umělecká generace spjatá s levicovou avantgardou, které podle Zdeňka Kárníka vytvořila v dané době vrcholná díla české kulturní tvorby. Podle Antonína Klimka pak v obecné rovině české umění, zejména literární, neztratilo nic ze svého nacionálního akcentu. Zároveň však české meziválečné umění významně participovalo vývoji evropské, či dokonce světové kultury.²²⁴

Pro československou literární tvorbu je na počátku dvacátých let charakteristickým rysem vyrovnávání se s válkou a s válečnými útrapami. Po celou dobu trvání první republiky pak zůstávala jedním z nejpłodnějších směrů literatura legionářská, vůči níž se stavěl tzv. kosmopolitní proud, brojící proti legionářskému vlastenčení. V oblasti poezie zanechal hlubokou stopu poetismus. Ve třicátých letech se pak rozvinul společenský román či psychologická próza.

---

²¹⁸ Tamtéž, s. 93-94.

²¹⁹ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí. O přežití a o život (1936-1938)*, Praha 2003, s. 284-289.

²²⁰ Neboli stoupenci filozofie pragmatismu, jejichž cílem nebylo „umělecké sloužení“ Hradu, ale naopak jakási konstruktivní kritika. Lze k nim přiřadit v první řadě K. Čapka, publicistu F. Peroutku, dramatika F. Langera či teoretika J. Kodíčka.

²²¹ Zastoupený mladou uměleckou generací volající v duchu myšlenek ruské revoluce po radikální přestavbě státu.. Byli přitahováni vizí blížící se „velké spravedlnosti“. Např. E. F. Burian, F. Halas, J. Hora, M. Majerová, V. Nezval, J. Seifert a mnoho dalších.

²²² Jeho představitelé (napříč politickou sférou) sice v souladu se státní politikou hlásila nutnost smíření s českými Němci, nicméně nedůvěry vůči nim se nikdy nezbavili, naopak v dobách rostoucí politické moci Henleinovi shledávali v setrvávání věrnosti nacionálnímu vypětí východisko z krize. Např. R. Medek, J. S. Machar, V. Dyk.

²²³ Tento proud se vyděluje zejména ve prozaické a básnické tvorbě. Např. J. Deml, J. Š. Baar, J. Durych.

²²⁴ A. KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 94.

Výtvarné meziválečné umění plynule navazovalo na předválečný vývoj, rozvíjel se kubismus, surrealismus, expresionismus a primitivismus. V architektuře vyústil vývoj modernismu a konstruktivismu ve funkcionalismus. Československý urbanismus jako takový však začínal de facto od začátku. Velká města jako Prahu, Brno, Hradec Králové čekal stavební boom, Baťův Zlín se stal podle Zdeňka Kárníka „*výjimečným urbanistickým konceptem města tvořícího jednotný obytný, rekreační a výrobní celek.*“²²⁵

S technickým pokrokem šel ruku v ruce masový rozvoj kultury jako takové. Příkladem budiž například zahájení pravidelného vysílání československého rozhlasu v roce 1923, nebo bleskový vývoj od filmu němého k mluvenému. Zdeněk Kárník píše doslova o vypuknutí filmové horečky. Oblíbené filmové žánry často oddychového charakteru korespondovaly podle něj s poválečnou touhou žít a bavit se.²²⁶

V učebnicích dějepisu bude sledován nejen výskyt pojmů spojených s rozvojem meziválečné kultury, ale i způsob, jakým byl představován životní styl obyvatel první republiky. Tématu životního stylu se v rámci pokusu o komplexní syntézu československých dějin věnuje pouze monografie Zdeňka Kárníka. Samotný pojem životní styl je těžko uchopitelný a zahrnuje v sobě široké množství komponentů, jimiž je možné téma obsáhnout. Podle Zdeňka Kárníka lze pod tento pojem zařadit estetizaci životního stylu (umění, školství, náboženství), životní prostředí (včetně urbanismu či pracovních podmínek), úroveň a formy sociálních vztahů (v době první republiky charakteristické pro tzv. kapitalistickou společnost), způsob života jako takový, včetně bydlení a vybavení domácností, rozvoje automobilismu, módy či způsobů trávení volného času.²²⁷ Způsob života prvorepublikové společnosti se navíc výrazně lišil podle sociálního postavení. Rozdílně žili a trávili svůj volný čas dělníci (průmysloví i zemědělstí), námezdní pracovníci či služky, bankéři, podnikatelé nebo tzv. střední třída, k níž lze řadit státní zaměstnance, kvalifikované dělníky i drobné živnostníky. Cílem analýzy v rámci tohoto tématu tedy bude vůbec postihnout,

---

²²⁵ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl třetí., O přežití a o život (1936-1938)*, s. 404.

²²⁶ Tamtéž, s. 340.

²²⁷ Tamtéž, s. 433-437.

jakým způsobem a jakými prostředky přibližují texty v učebnicích žákům způsob, „jak se žilo“ v době první republiky.

2.7 Shrnutí

V následující analytické části práce se bude v učebnicích soustředit pozornost na interpretaci jednotlivých témat, jež jsou vymezena těmito klíčovými pojmy: 28. říjen 1918, československá demokracie, Tomáš Garrigue Masaryk, politické elity meziválečného Československa, pozemková reforma, fenomén Baťa, hospodářská krize v Československu, Mnichovská dohoda, kultura a životní styl v meziválečném Československu.

Pozornost bude též soustředěna na tzv. historické aktéry. Pro potřeby této práce jsem termín vymežila jako skupiny osob, které podle učebnic prožívaly dějiny první republiky, jejich život byl dějinami první republiky ovlivňován či oni sami se na jeho vytváření přímo podíleli. Sledovány budou také sociální či genderové diference účastníků dějin první republiky. Bude též analyzováno, zdali a v jakých kontextech představují učebnice svým recipientům život či úlohu dětí či mládeže v dějinách první republiky.

Všechny tyto výše uvedené pojmy zároveň tvoří shodnou strukturu jednotlivých kapitol, jež jsou vymezeny chronologickým vývojem školských reforem a v nichž jsou sledovány dané učebnice.

3 Obraz první republiky v učebnicích dějepisu mezi lety 1948-1953

Obraz první republiky v učebnicích dějepisu, které byly využívány ve školách v období první školské reformy po únorovém převratu, je ve sledovaných učebnicích²²⁸ utvářen čtyřmi vývojovými etapami. První etapa ohraničuje období mezi lety 1918 až 1920, tedy dobu, jež se dá obecně označit jako boj o moc v Československu. Podle autorů učebnic vyvrcholil boj o politický charakter Československa prosincovou porážkou dělnictva v roce 1920 a následným vznikem československé komunistické strany.²²⁹ Druhou etapou jsou pak dvacátá léta v Československu a stěžejním obsahem výkladu jsou hospodářsko-politické dějiny. Zatímco Baumannovy učebnice nazývají toto období jako *Boj pracujícího lidu s imperialistickou buržoazií*²³⁰, ve Filipově a Dědinově učebnici je užíván termín „*dočasná stabilizace kapitalismu a panská finanční oligarchie*“²³¹. Třetí etapou v učebnicích, vyjma Baumannovy,²³² je velká hospodářská krize v Československu, v jejímž rámci je stěžejním tématem výkladu postavení pracujících a jejich boj proti následkům krize. Poslední etapou je pak boj proti fašismu, vedený v letech 1935-1938 komunistickou stranou, jež končí podepsáním mnichovské dohody a zánikem první republiky.²³³

Jako významné mezníky dějin první republiky jsou chápány vznik komunistické strany, V. sjezd strany, kdy bylo do vedení zvoleno bolševické křídlo, či Mostecká stávková v době hospodářské krize. Vyzdvihována je ve sledovaných učebnicích úloha lidových mas.

---

²²⁸ Jejich kompletní přehled viz druhá kapitola této práce.

²²⁹ Bedřich BAUMAN – Jaroslav VÁVRA – Václav ŠEDA, *Dějiny nové doby: Učební text dějepisu pro 2. roč. čtyřletých odborných škol*, Praha 1953, s. s. 96-100. ; Jan DĚDINA, ed., *Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha 1950, s.106 – 108.; Jan FILIP, ed., *Dějiny ČSR: učební text pro 4. třídu gymnasií*, Praha 1952, s. 182-184.

²³⁰ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 102.

²³¹ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 102.; J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR Dějiny ČSR*, s. 187.

²³² Baumannovy učebnice zahrnují dané téma stále ke kapitole boje pracujícího lidu s imperialistickou buržoazií.

²³³ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 112.; J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR Dějiny ČSR*, s. 194.

Výběr významných událostí, stejně jako zpracování obsahu jednotlivých kapitol dokládá ovlivnění výkladu učebnic marxisticko-leninskou ideologií a zájmy komunistické strany.²³⁴

V obecné struktuře učebnic se výklad dějin meziválečného Československa prolíná s dějinami světovými, což bylo v souladu s koncepcí dobových osnov, které zdůrazňovaly nemožnost odtrhávat národní dějiny od světových. Kapitoly věnující se dějinám první republiky byly v učebnici pro tehdejší střední (v dnešním pojetí druhý stupeň základní) školy součástí celku týkajícího se mezinárodního vývoje mezi dvěma světovými válkami, stejně jako v Baumannových učebnicích pro odborné školy. V tomto ohledu drobně vybočuje pouze učebnice pro gymnázia. Československé dějiny se zde nevykládají v rámci světového vývoje, nýbrž světový vývoj v rámci dějin Československa. Je tomu tak zejména u kapitol, které se věnovaly výkladu hospodářské krize a nástupu fašismu.²³⁵

3.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918

V požadavku nových školských osnov z roku 1948 stálo, že je třeba při výuce dějepisu vyzdvihovat demokratické tradice českého a slovenského národa, které by ukazovaly boj pracujícího lidu za národní a sociální osvobození.²³⁶ V tomto duchu se nesla i interpretace kontextu vzniku samostatného československého státu ve všech sledovaných učebnicích. Dvacátý osmý říjen 1918 je vyvrcholením „*národně osvobozené boje*“,²³⁷ tedy odboje českého a slovenského lidu, především dělnické třídy. Významný podíl na „*revolučním hnutí lidu*“ měla podle gymnaziální učebnice Velká říjnová socialistická revoluce a její požadavek práva na sebeurčení národů: „*Pod vlivem Velké říjnové socialistické revoluce začalo dělnictvo stále více přejímat úlohu v národně-osvobozeném boji.*“²³⁸ Revoluční nasazení dělnictva je pak v učebnicích dokládáno výčtem stávek a demonstrací, jichž se dělnická třída účastnila. Teprve revoluční zápal lidu měl nakonec vyburcovat buržoazii, aby se postavila do čela hnutí a převzala tak vedoucí úlohu v boji za

---

²³⁴ Srov. M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 133.

²³⁵ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR Dějiny ČSR*, s. 194-199.

²³⁶ Tamtéž, s. 131.

²³⁷ Jan FILIP, ed., *Dějiny ČSR: učební text pro 4. třídu gymnasií*, Praha 1952, s. 178.

²³⁸ Tamtéž, s. 178.

samostatný stát. „Pod vlivem Velké říjnové socialistické revoluce začalo dělnictvo stále více přejímat vedoucí úlohu v národně osvobozeneckém boji. [...] Pod dojmem těchto událostí opouští buržoazie své prorakouské stanovisko a hledí se zmocnit vedení národně osvobozeneckého boje.“²³⁹ Podle výkladu učebnic tedy neměla buržoazie původně na vzniku samostatného státu zájem. Například podle Filipovy učebnice chránila monarchie svým mocenským aparátem zájmy buržoazie před dělnickou třídou. České buržoazii šlo proto především o posílení vlivu ve státě nad buržoazií německou.²⁴⁰ Podle Baumannových a Dědinových učebnic hrozilo rozbití Rakouska-Uherska ztrátou odbytiště výrobků. Jak například uvádí Dědinova učebnice „Česká buržoazie byla pro zachování mocného Rakouska-Uherska, kde by český průmysl měl dostatečně velké odbytiště pro své výrobky.“²⁴¹ Změna postoje buržoazie na sklonku války pramenila z obavy z rostoucí aktivity dělnického hnutí, které by se mohlo, povzbuzené událostmi v Rusku, chopit moci.

V Dědinově učebnici pro střední (tj. základní) školy a učebnici pro gymnázia a se ve vztahu k buržoazii objevují ještě pojmy Národní výbor jakožto instituce ovládnutá buržoazií a Socialistická rada coby instituce vytvořená na nátlak dělnické třídy. Detailněji jsou obě instituce charakterizovány takto: „Úkolem Národního výboru bylo, aby v okamžiku, kdy revoluční lid bude chtít vyhlásit samostatnou republiku, vystoupil a vyhlásil samostatný československý stát. Tím se dostane do čela revolučního hnutí a usměrní je podle svých potřeb.“²⁴² Socialistická rada pak „sice ve svých prohlášeních slibovala, že bude bojovat za zájmy dělnictva, ve skutečnosti však i ona zůstala podřízeným orgánem buržoazního Národního výboru, jehož vedoucí postavení sama výslovně uznávala.“²⁴³ Oba orgány byly tedy v učebnicích prezentovány jako instituce, díky nimž se buržoazie chopila moci ve státě, aby ochránila své třídní zájmy.

---

²³⁹ Tamtéž, s. 178.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 179.

²⁴¹ Jan DĚDINA, ed., *Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha 1950, s. 99-100. Shodně B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 90.

²⁴² J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 180.

²⁴³ Tamtéž, s. 179.

Ve všech sledovaných učebnicích jsou přání a snahy lidu o národní a sociální osvobození konfrontovány nejen se zájmy buržoazie, ale také s postoji sociální demokracie. Dědinova učebnice například tvrdila: „*Česká buržoazie si nepřála porážky monarchie. [...] Také v české sociální demokracii nebyl nikdo pro revoluci. [...] Český a slovenský lid byl ovšem nejen proti válce, ale i proti Rakousku-Uhersku. [...] Lid si přál zřízení republiky demokratické a socialistické.*“²⁴⁴ V učebnici pro vyšší ročníky odborných škol autoři kriticky konstatovali, že „*Česká sociální demokracie stála v podstatě na stanovisku české buržoazie, t.j. na stanovisku zachování Rakouska-Uherska. [...] Revoluční vedení sociální demokracie mohlo dát národní revoluci charakter socialistický, ale socialističtí vůdcové přenechali vedení odboje buržoazii.*“²⁴⁵ Gymnaziální učebnice pak neváhala sáhnout k razantnímu soudu: „... *za pomoci sociálně demokratických nadháněčů se podařilo oloupit náš lid o výsledky revoluce.*“²⁴⁶

Všechny učebnice se shodují v tvrzení, že rozbití rakousko-uherské monarchie nebylo záměrem ani západních mocností. Vysvětlení tohoto faktu však podává pouze Filipova učebnice: „*Zvláštní zájem na udržení rakousko-uherské monarchie měli Američané, kteří svůj kapitál investovali do rakouských státních půjček. Proto se americký prezident Wilson při vyhlášení války Rakousku-Uhersku vyslovil pro jeho udržení.*“²⁴⁷ Jako doklad tohoto tvrzení je pak uvedeno 14 bodů prezidenta Wilsona, v nichž bylo zahrnuto pouze federativní rozdělení monarchie, nikoli její zánik. V kontextu mezinárodních událostí tak měla mít na vznik Československa vliv pouze Velká říjnová revoluce. V logice uvedeného výkladu tak Dědinova učebnice tvrdila: „*Ve skutečnosti nebylo v táboře dohodových velmocí mnoho pochopení pro osvoboditelské snahy malých národů. [...] Zcela jiné bylo stanovisko bolševické strany. Již před I. světovou válkou prohlásil J. V. Stalin, že Češi a Slováci, žijící v Rakousku-Uhersku, mají právo na samostatnost.*“²⁴⁸

---

²⁴⁴ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 100-104.

²⁴⁵ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 90-94.

²⁴⁶ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 181.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 175.

²⁴⁸ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 100-101.

K tématu působení Tomáše G. Masaryka v zahraničí, respektive k roli zahraničního odboje na cestě k získání národní samostatnosti přistupují sledované učebnice různě. Podle výkladu ve Filipově učebnici pro gymnázia působil Tomáš G. Masaryk v zahraničí z vůle buržoazie a jeho úlohou proto bylo zajistit – v případě vítězství dohodových mocností – právě této sociální třídě výhodné podmínky. Zároveň tvrzení, že „*ani Masaryk před válkou nepomýšlel na vytvoření samostatného státu [...], uvažoval jen o přestavbě rakousko-uherské říše na federalistickém podkladě,*“²⁴⁹ zde jen dále potvrzuje výše uvedenou tezi, že boj za národní osvobození vedl od počátku pouze lid. V Baumannově učebnici pro odborné školy není Tomáš G. Masaryk jakožto hlava zahraničního odboje interpretován pouze jako nástroj buržoazie, nýbrž jako její představitel hájící v zahraničí zájmy své třídy²⁵⁰. Dědina učebnice pro základní školy řadí zahraniční odboj k malé části buržoazie vymezující se vůči monarchii a usilující o samostatný stát: „*Z politiků českého buržoazního tábora byla jen malá část proti Rakousko-Uhersku. Neopírala se o široké lidové masy doma, ale věřila, že po vítězství Dohody nad ústředními velmocemi mohl by český a slovenský národ dosáhnout samostatnosti [...] a zařídili podle toho svoji činnost. Propagandou, diplomatickým úsilím a později i budováním zahraniční armády chtěli získat Dohodu pro svoje požadavky.*“²⁵¹ V této učebnici je jako v jediné alespoň tímto způsobem naznačena činnost zahraničního odboje.

O vlivu a zásluhách odboje na vznik Československa se učebnice buď vůbec nezmiňují, nebo pouze konstatují, že odboj v zahraničí existoval. V případě Baumannovy učebnice pro odborné školy je dokonce vliv zahraniční akce popírán jako legenda: „*Legenda o tom, že svoboda přišla ze západu a že o československou samostatnost se zasloužil především zahraniční Masarykův odboj, je dílem buržoazních historiků. Ti záměrně zamlčovali úlohu Velké říjnové revoluce. Tato idea byla tak silná, že jí uvěřili i českoslovenští dělníci. Díky této legendě mohla buržoazie orientovat stát na západ, dostat*

---

²⁴⁹ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 174.

²⁵⁰ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 91.

²⁵¹ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 100.

*jej do područí západních imperialistů. Dobře si pamatujeme, že tato orientace vedla posléze k Mnichovu.*²⁵²

Všechny sledované učebnice naopak vyzdvihují domácí odboj Čechů a Slováků neboli československého lidu jako zásadní pro vznik samostatného státu. Český a slovenský lid podle sledovaných textů konal a smýšlel jako jeden celek a vymezoval se oproti buržoazii, jež je národnostně nespecifikovaná. Pouze Filipova učebnice pro gymnázia nezmiňuje Martinskou deklaraci, v ostatních učebnicích je vystoupení zástupců slovenského lidu zmíněno. „Dne 30. října 1918 oznámili zástupci slovenského lidu shromáždění v Turč. Sv. Martině, že se Slovensko připojuje k Československé republice“ konstatovala Dědinova učebnice.²⁵³ V Baumannově textu čteme: „Nezávisle na pražském 28. říjnu se konalo 30. října 1918 v Turčanském Martině zasedání Slovenské národní rady, která jménem povstavšího slovenského lidu vyhlásila právo slovenského národa na sebeurčení a proklamovala připojení Slovenska k českým zemím. Po tisíci letech byly bratrské národy český a slovenský opět spojeny ve společném státě.“²⁵⁴

Vytvoření samostatného československého státu bylo ve sledovaných učebnicích hodnoceno zejména na pozadí neuskutečnění všech ideálů a snah dělnické třídy, s jejichž vidinou bojovala za samostatný stát. Podle gymnaziální učebnice by se byl 28. říjen 1918 „stal skutečným osvobozením našeho lidu tehdy, kdyby se buržoazii nebylo podařilo revoluční hnutí utlumit, kdyby revoluce byla odstranila nejen Rakousko s jeho potlačovatelským aparátem [...] nýbrž i českou buržoazií, která dychtivě sahala po těchto nástrojích, majíc v úmyslu vládnout proti dělnictvu právě tak krutě jako stará rakouská monarchie. [...] Český kapitalista vykořisťoval dělníka stejným způsobem jako německý.“²⁵⁵ Baumannova volila střízlivější slovník, význam sdělení však zůstal: „Ke konci světové války došlo u nás v podstatě k národní a demokratické revoluci. Československá republika vznikla z odboje českého a slovenského lidu, především dělnické třídy, proti útisku rakousko-uherské

---

²⁵² B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 91.

²⁵³ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 100, s. 104.

²⁵⁴ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 95.

²⁵⁵ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 181.

*monarchie. Vedoucí úlohu v národně demokratické revoluci neměl však lid a dělnická třída, nýbrž buržoazie.*²⁵⁶ Napříč učebnicemi pak rezonuje tvrzení, že na cestě za vydobytím československé samostatnosti měla zásadní význam Velká říjnová revoluce: Jak se například píše v Baumannově učebnici: „*Bez Velké říjnové revoluce by nebylo naší samostatnosti, bez 7. listopadu 1917 by nebylo 28. října 1918.*“²⁵⁷

3.2 Československá demokracie

V předchozí kapitole již bylo naznačeno, jak bude přistupováno k problematice zkoumání otázky československé demokracie v učebnicích vydaných v době totalitního režimu. Na jeho počátku je ve sledovaných učebnicích, vydaných v souladu s novými školskými osnovami po roce 1948, forma vlády v meziválečném Československu charakterizována skrze uchopení moci buržoazie. V této souvislosti se v *Baumannově učebnici explicitně mluví o buržoazní demokracii neboli diktatuře buržoazie a o „režimu surového násilí“*²⁵⁸. Pro všechny učebnice je pak zásadním mezníkem porážka dělnické třídy v prosinci 1920, která znamenala potvrzení, respektive upevnění moci buržoazie a kapitalismu. Podle interpretace výsledků národní a demokratické revoluce bylo sice dosaženo národního osvobození, nikoli sociální, jak bylo jeho aktéry z řad lidu zamýšleno.

Hledáme-li ve sledovaných učebnicích interpretaci československého demokratického režimu, najdeme v Baumannově učebnici tezi o potlačování demokratických práv, které si v „*rozmachu revolučního boje lid vydobyl*“²⁵⁹ a svobod zaručených ústavou. V této souvislosti je zmiňován zákon na ochranu republiky, v jehož důsledku moha buržoazie „*potlačovat třídní boj proletariátu*“.²⁶⁰ O potlačování demokratických práv se hovoří ve spojitosti s rušením svobody slova, shromažďování, perzekuci „*bojovníků za práva lidu*“²⁶¹, pronásledování sympatizantů sovětského režimu.

---

²⁵⁶ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 96-97.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 92.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 102.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 105.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 105.

²⁶¹ Tamtéž, s. 105.

„Zákon na ochranu republiky byl zákonem na ochranu buržoazie.“²⁶² Dále je zmíněno zrušení volebního práva vojáků a četníků a zákon o úpravě státní správy, neboť odnímal rozhodující pravomoci lidem volených zástupců. V Baumannově učebnici slouží téma omezování demokratických práv k souhrnné charakteristice povahy vztahu buržoazie a dělnictva v době první republiky. Stejně tak lze použití všech výše zmiňovaných vládních opatření chápat i v ostatních učebnicích, přestože je výslovně nenazývají „demokratickými právy“, které jsou omezovány. Jejich jednotlivé použití v kontextu vývoje republiky ve 20. letech však stále slouží stejnému principu, jako v případě Baumannovy učebnice.

V kapitole týkající se průběhu hospodářské krize v Československu se ve Filipově učebnici pro gymnázia objevuje termín „masarykovská demokracie.“ *„Desetitisíce dělnických rodin nemělo doslova co jíst a do čeho se obléci, zatím co obchody byly přeplněny zbožím; děti trpěly podvýživou a četnými nemocemi a v t. zv. ‚masarykovské demokracii‘ nebylo pro ně peněžních prostředků.“* Nejen že je zde s velkými emocionálním aspektem primárně shrnut dopad krize na dobově preferovanou sociální skupinu, nýbrž v kontextu vnímání interpretace postavení dělnické třídy v předchozích kapitolách učebnice lze toto konstatování považovat za jakýsi souhrnný obraz života dělnictva v celé éře první republiky. Spojení termínů Masaryk, demokracie a dělnictvo v sobě v daném kontextu nese však mnohem víc, než se na první pohled zdá. Užití spojení „masarykovská demokracie“ je z dnešního hlediska možné chápat jako jakousi snahu o boření mýtu, popření Masarykova kultu, jež by mohl v kolektivní paměti v době prvního vydání učebnice ještě přetrvávat. Představa demokratického systému symbolicky neseného právě Masarykem se v době upevňování nového režimu měla přetavit na zobrazení bídy a zoufalství, které s sebou éra první republiky a její charakter přinesly. Dále lze v takovém tvrzení číst mezi řádky interpretaci vztahu Masaryka k dělníkům, potažmo ke všem, kteří v důsledku zákona kapitalistického vývoje nyní trpěli a hladověli. Pomoci všem postiženým se totiž dostalo pouze ze strany KSČ (a to nejen v době krize). Měl-li „lid“ nějakého ochránce, byli to právě komunisté, nikoli dříve adorovaný Masaryk.

---

²⁶² Tamtéž, s. 105.

Dědinova učebnice pro střední (základní) školy se problematikou vztahu Čechů a Slováků a obecně otázkou národnostních menšin v meziválečném Československu primárně nezabývá. Problematika převážně německy osídleného pohraničí a její dopad na dějiny Československa je zmíněna až v rámci výkladu o hospodářské krizi. Avšak i v tomto případě slouží v prvé řadě jako ilustrace snah buržoazie zabránit sjednocení dělnické třídy a jejímu posílení. A právě tento postoj a konkrétní kroky podniknuté buržoazií vedly v době krize k přiklonění německých obyvatel k fašismu. *Naše reakce s obavami viděla, jak tu často uvědomělé dělnictvo postupuje společně bez ohledu na národnostní rozdíly. Využila proto krise a nezaměstnanosti k tomu, aby dělnictvo mezi sebou zneprátelila. Vláda, aby rozeštvála dělnictvo, dávala na př. německým nezaměstnaným dělníkům mnohem méně žebračenek, než českým.*²⁶³

V učebnicích určených starším žákům jsou již národnostní problematika stejně jako nastínění vztahů mezi Čechy a Slováky více rozvedeny. V obou učebnicích se ve vztahu k menšinám mluví o národnostním útlaku, jehož původcem je buržoazie. Podle Baumannovy učebnice sloužil buržoazii nadvládě nad menšinami v ústavě zakotvený koncept čechoslovakismu, nelze v něm však najít konkrétní příklad utlačování těchto menšin stran buržoazie. *„Buržoazie neuznala roku 1918 svébytnost slovenského národa a vytvořila umělou koncepci národa československého, která neodpovídala skutečnosti. Čeští kapitalisté za první republiky Slovensko ovládli, vykořisťovali je a chtěli si z něho udělat kolonii. ... Slovensko bylo zanedbáváno a jeho pracující lid utlačován dvojnásobným tlakem slovenských a českých kapitalistů.*²⁶⁴ Ve Filipově učebnici se stalo *„zbídačování slovenského národa i lidu jiných národnostních menšin*²⁶⁵ skrze rušení průmyslu v nečeských oblastech živnou půdou pro růst separatistických, nacionalistických a fašistických tendencí.²⁶⁶ Tvrzení o národnostním útlaku je použito v různých kontextech, společným faktorem pak zůstává vykreslení negativní úlohy buržoazie v dějinách první republiky. Shodné stanovisko lze najít i v případě chápání vztahu Čechů a Slováků, který je

---

²⁶³ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 124.

²⁶⁴ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. s. 95-96.

²⁶⁵ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 191.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 189.

charakterizován jako nerovný. „Teprve květnová revoluce roku 1945 přinesla spravedlivé vyřešení slovenské národní svébytnosti v duchu leninsko-stalinských zásad“, píše se například v Baumannově učebnici.²⁶⁷

V otázce politických aspektů, které z dnešního pohledu charakterizovali československou (parlamentní) demokracii, lze napříč učebnicemi najít průsečík v otázce dělby moci, jež je charakterizována polarizací buržoazie – proletariát, a v případě pojmu panská koalice. Éra vlády této koalice, složené pouze z buržoazních stran, české a německé²⁶⁸ či české, německé a slovenské²⁶⁹, je ve sledovaných učebnicích dobou hospodářské konjunktury, zvyšování útlaku dělnictva a dalšího posílení buržoazie. V Baumannových a Filipových učebnicích pro starší žáky se ještě objevuje mimoparlamentní uskupení Pětky. Ta měla dle jejich výkladu rozhodující vliv na dění v době první úřednické vlády J. Černého, kdy se schylovalo k „rozhodujícímu boji“ mezi buržoazií a dělnictvem.

3.3 Tomáš Garrigue Masaryk

V Dědinově učebnici pro střední (základní) školy se osobnost Masaryka promítne v meziválečných dějinách Československa pouze jednou v podobě strohého konstatování. Masaryk je zmíněn v rámci výkladu o vrcholící vnitropolitické krizi v prvních letech existence Československa, v jejímž důsledku padla vláda vedená sociálním demokratem Tusarem. „Tusar sám žádal za svého nástupce vysokého úředníka Černého, kterého Masaryk jmenoval předsedou úřednické vlády. Úřednická vláda byla maskou pro kapitalistické držitele moci: měla splnit úkol, za který představitelé moci nechtěli nést zodpovědnost.“²⁷⁰ Je-li jedním z cílů této práce hledat v učebnicích dějepisu Masarykovu úlohu v dějinách první republiky, je na místě se ptát, co má z výše zmíněné informace vyplývat, co čtenáři o prvním československém prezidentovi říká. Že v prezidentově pravomoci bylo jmenování předsedy vlády? Že svým souhlasem s Tusarovým návrhem

---

²⁶⁷ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 96.

²⁶⁸ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 107.; J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 111.

²⁶⁹ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 191.

²⁷⁰ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 109.

nového předsedy vlády dopomohl buržoazii k porážce dělnictva, neboť Černý „*provedl tento úkol skutečně důkladně a krvavě*“²⁷¹? A lze z takové otázky vyvodit, že Masaryk jen rozšiřoval řady těch, kdo v meziválečném Československu nebyli oporou pro dělnictvo, lid, resp. že stál přímo proti nim? Nabízí se též otázka, zdali v daném kontextu Masarykovo jméno nebylo použito jaksi nahodile a je zbytečné pátrat po významu použití jeho jména, neboť jako mnohem výraznější osobnosti, jejichž činy měly dopad na další vývoj v Československu, se zdají z výkladu učebnice být Vlastimil Tusar či Jiří Černý.

V učebnici pro gymnázia je co do frekvence informací Masarykův obraz o něco bohatší, nicméně o nic více komplexní. Stejně jako v učebnici pro střední školy jej nelze z kontextu předkládaných informací považovat za takovou osobnost meziválečné éry, jejíž činy, názory či vliv měly na meziválečné dějiny Československa výraznější dopad. Masaryk je prezentován v době boje za národní samostatnost jako zastánce přestavby monarchie, nikoli obhájce existence samostatného státu, a jeho působení v zahraničí akorát vrátilo legionáře zpět do „zlé války“.²⁷² Jakožto československý prezident vítal politiku panské koalice, v jejím zformování dokonce „*viděl uskutečnění svých přání o spolupráci s německým obyvatelstvem*“²⁷³. O Masarykově úloze, vlivu v době vykonávání prezidentského úřadu či o jeho jiných názorech se lze dozvědět pouze to, že společně s Benešem byl co nejtěsněji spjat se západními imperialisty.²⁷⁴ Stejně jako v učebnici pro mladší žáky tak Masaryk zůstává spíše postavou jaksi na okraji představovaného politického spektra.

Nejcelistvější obraz T. G. Masaryka vykresluje Baumannova učebnice pro odborné školy. Zde je Masaryk charakterizován jako představitel buržoazie, který hájil zájmy této třídy během první světové války i v době, kdy byl československým prezidentem. Jako legendy buržoazních historiků jsou v učebnici označeny zásluhy zahraničního odboje, v jehož čele Masaryk stál, na vzniku nového státu, i Masarykův přátelský postoj k dělnické

---

²⁷¹ Tamtéž, s. 109.

²⁷² J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 175.

²⁷³ Tamtéž, s. 190.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 200.

třídě. Základní motiv Masarykovy politiky je spatřován v nenávisti k Velké říjnové revoluci, „jejíž převratné dílo nikdy nepochopil“²⁷⁵, a stejně tak neměl pochopení pro otázky socializace, tolik palčivé v prvních poválečných letech. Masaryk plnil „reakční úlohu pomahače buržoazie“²⁷⁶ a v okamžicích, které jsou považovány z hlediska vývoje v republice za klíčové, tedy v době bojů mezi buržoazií a dělnictvem, *smutnou úlohu zachránce kapitalismu*²⁷⁷. Vyvrácení dojde i Masarykův obraz nositele humanitních a demokratických idejí. Jakožto čelný představitel buržoazie (společně s Benešem) nese odpovědnost za špatnou životní úroveň lidu a za násilný postup policejních složek vůči němu „Buržoasní politikové v čele s Masarykem a Benešem mluvili bez přestání o demokracii a humanitě a přitom vyhlášovali stanné právo, nechávali statisíce lidí živořit bez práce o hladu a bídě, a když se lid bouřil, posílali proti němu policii a četníky.“²⁷⁸

Souhrnem lze konstatovat, že Tomáš Garrigue Masaryk z učebnic dějepisu po roce 1948 nezmizel, byť v učebnicích pro střední školy a gymnázia stojí na okraji československé politické reprezentace. Masarykova úloha v procesu vedoucím ke vzniku samostatného Československa je buď shrnuta v konstatování, že T. G. Masaryk byl představitelem buržoazie v zahraničí, nebo v případě Baumannově učebnice jsou zásluhy zahraničního odboje přímo popírány. Otázka, proč se zrovna Masaryk stal prvním prezidentem Československa a proč v této funkci vydržel až do své smrti v roce 1935, zůstává nezodpovězena. Masarykovy postoje a činy jakožto prvního československého prezidenta jsou podrobněji prezentovány pouze v Baumannově učebnici pro odborné školy, v níž plní roli výhradně negativní. Právě v Baumannově učebnici je Masarykovi věnován v porovnání se zbylými učebnicemi nejvíce pozornosti, ovšem pouze v případě prvního vydání, které vyšlo v době první školské reformy. Po roce 1953 osobnost Masaryka z této učebnice zcela zmizí.

---

²⁷⁵ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 91.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 98.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 100.

²⁷⁸ Tamtéž, 114.

3.4 Politické elity meziválečného Československa

Politické spektrum první republiky je optikou marxistické historiografie, stejně jako celé pojetí meziválečných československých dějin, prezentováno skrze střetávání se dvou protikladných elementů, buržoazie a komunistické strany. Zároveň jsou dějiny meziválečného Československa ve sledovaných učebnicích nahlíženy zejména optikou lidu – dělnické třídy, pro něž měla politika buržoazie jednoznačně negativní dopad (omezování práv a svobod, snižování životní úrovně atd.). Proto úlohu politické elity, tedy takového politického subjektu, jež se svou činností snažil změnit daný stav věcí k lepšímu a pozitivně působit i na vývoj meziválečného Československa, splňuje právě Komunistická strana Československa a její nejvýraznější osobnost Klement Gottwald. *„Komunistická strana se během let stávala stále důležitějším politickým činitelem v republice. Stávala se vůdkyní pracujícího lidu a národa.“*²⁷⁹ *„Vznik masové revoluční strany, opřené o leninské učení, měl neobyčejný dějinný význam. Naše dělnická třída získala v KSČ vůdkyni, která v letech těžkých bojů dovedla náš lid k vítězství.“*²⁸⁰ *„Uvažme jen, že bez silné komunistické strany by dnes český a slovenský národ byl přinucen živořit v potupné porobě amerických velkokapitalistů a domácích buržoazních odrodilců...“*²⁸¹ *„Byla to jediné komunistická strana, která hrozící nebezpečí včas viděla, před ním varovala a do posledního okamžiku osudné kapitulace se snažila od odvrácení nejhoršího.“*²⁸²

Prezentovaná pozitivní role komunistů v dějinách první republiky spočívá v obhajobě „práv lidu“, vymezování se vůči buržoazii i ostatním socialistickým politickým stranám, v odhodlání bránit republiku v časech jejího největšího ohrožení. Byla též chápána jako nositelka hodnot hodných následování. *„Komunisté za I. republiky burcovali a vedli do boje proti kapitalistům všechen lid, soustředili ve svých řadách nejlepší tvůrce národní kultury, vychovali sta a tisíce neohrožených bojovníků proti fašismu a za národní*

---

²⁷⁹ Tamtéž, s. 111.

²⁸⁰ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 186.

²⁸¹ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 102.

²⁸² J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 128.

svobodu....“²⁸³ „Dobrá, nekompromisní politika strany a jejích funkcionářů získala podporu našeho lidu. Lid věřil své komunistické straně a miloval ji, jak o tom svědčí výsledky voleb r. 1925....KSC vychází z těchto voleb jako druhá největší strana v republice.“²⁸⁴

Za nejvýraznější osobnost komunistické strany, a de facto celého meziválečného politického spektra lze považovat Klementa Gottwalda. Právě Gottwald je v učebnicích jako jediný meziválečný politik citován, zejména jeho první parlamentní řeč v roce 1929, případně odmítavé stanovisko k podpisu Mnichovské dohody. Podle Dědinovy učebnice například „Po svém zvolení měl v parlamentě řeč, která svou statečností vzbudila velkou pozornost doma i v zahraničí. [...] Tato řeč ukazovala našemu lidu, že Komunistická strana je připravena a schopna být vůdcem pracujícího lidu za nastávající hospodářské krize. [...] Jedině komunistická strana v čele s Klementem Gottwaldem všemi prostředky usilovala o obranu státu proti fašistickému útoku.“²⁸⁵ Ve Filipově učebnici se uvádí: „Klement Gottwald zde odhalil špinavou protilidovou politiku buržoazie a jejich pomahačů, národních socialistů a sociálních demokratů, a konec jeho řeči vyzněl statečným vypovězením nekompromisního boje buržoasii.“²⁸⁶ Vedle Klementa Gottwalda lze k politickým elitám první republiky přiřadit ještě Antonína Zápotockého, Bohumíra Šmerala a Josefa Hakena jakožto představitele levice v sociální demokracii, která „měla za sebou většinu členů sociální demokracie a široké masy.“²⁸⁷ Tito politici se objevují ve všech sledovaných učebnicích v rámci výkladu o prosincovém boji o Lidový dům. V Baummanově učebnici pro odborné školy jsou pak jako další komunističtí politici uvedeni J. Šverma, V. Široký, E. Urx a V. Kopecký. Jejich význam je však omezen pouze na konstatování, že společně s K. Gottwaldem tvořili tzv. bolševické křídlo komunistické strany, jež po roce 1929 „vracelo straně a dělnické třídě revoluční perspektivu...“²⁸⁸

---

²⁸³ Tamtéž, s. 102.

²⁸⁴ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 190.

²⁸⁵ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 113 - 124.

²⁸⁶ J. FILIP, *Dějiny ČSR*, s. 195. Shodně J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 113.

²⁸⁷ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 99.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 110.

Vznik komunistické strany je napříč učebnicemi chápán jako zásadní milník v dějinách Československa, nejen meziválečného. „*Prosinec 1920 dal základ k založení KSČ, která bojovala za první republiky v čele dělnické třídy za její práva a která se postavila do čela celonárodního boje proti fašismu a německým okupantům. Zkušenosti z prosincové porážky 1920 daly možnost zkřížit pučistické plány československé a s ní spojené zahraniční reakce v únoru 1948.*“²⁸⁹ Právě proto lze stranu, společně s jejím hlavním představitelem Klementem Gottwaldem považovat v daných učebnicích za politickou elitu meziválečného Československa.

3.5 Pozemková reforma

Učebnice pro mladší a starší žáky se z hlediska prostoru, který pozemkové reformě věnují, podstatně liší. V Dědinově učebnici pro střední školy je pozemková reforma zmíněna jako jedno z mnoha práv, jež si dělnictvo vydobylo pod vlivem ideálů bolševické revoluce v době, kdy postavení buržoazie nebylo upevněno a bylo potřeba lid upokojit přistoupením na některé z jeho požadavků. Z hlediska charakteristiky provádění pozemkové reformy učebnice stručně charakterizuje, že „*měla být zabavena a rozdělena velkostatkářská orná půda nad 150 ha a ostatní půda nad 250 ha.*“²⁹⁰ Dále se však problematikou provedení zákona autoři učebnic již nezabývají, z čehož lze i usuzovat, že danému tématu nepřikládají takovou důležitost jako např. učebnicí zmiňovaného požadavku znárodnění a jeho nenaplnění.

Učebnice pro gymnázia a pro odborné školy se v rámci souvislostí spojených s přijetím pozemkového zákona shodují s výše zmíněnou Dědinovou učebnicí, že se jednalo o jeden z požadavků lidu, jemuž bylo vyhověno, neboť buržoazie svou moc teprve upevňovala. Prostor pak věnují i provedení pozemkového zákona, na jehož základě nedošlo ke spravedlivému rozdělení půdy. Výsledkem pozemkové reformy se stalo politické i hospodářské posílení agrární strany. V Baumannově učebnici je navíc pozemková reforma

---

²⁸⁹ Tamtéž, s. 101.

²⁹⁰ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 106.

označena jako „*velký podvod na pracujících zemědělci*“²⁹¹, podpořený číselným vyjádřením, kolik půdy buržoazie nakonec získala.

Pro všechny učebnice platí, že pozemková reforma je jedním z témat, na nichž je demonstrováno napětí mezi buržoazií a dělnictvem v době před rozhodujícími událostmi v prosinci 1920. Téma pozemkové reformy slouží též učebnicím jako jedna z dalších možností vykreslit obraz buržoazie a její vypočítavosti, s níž si jde za svým cílem plně ovládnout politickou a hospodářskou moc ve státě.

3.6 Fenomén Baťa

Na pozadí hospodářských dějin Československa lze otisk „*baťovské stopy*“ najít pouze v Baumannově učebnici pro odborné školy. Baťův „*mamutí kapitalistický velkopodnik amerického typu*“²⁹² je zde příkladem bezohledného chování finančních magnátů a jejich kartelů a monopolů vůči drobným výrobcům, což je zároveň chápáno jako základní rys hospodářské politiky v období první republiky. Základem Baťova podnikatelského úspěchu a vzorem pro další podniky se stalo továrníkovo „*nejrafinovanější, demagogicky zakrývané vykořisťování*“ dělníků²⁹³. Účast na světovém obchodu, jak Baťova či jiného podniku, je pak chápáno jako zařazení se po bok světových imperialistů.

Stejnou interpretaci hospodářského vývoje v Československu nabízí i učebnice pro gymnázia, i zde jsou pro období „*dočasné stabilizace kapitalismu*“ charakteristické monopolizace, vzrůstající vykořisťování dělníků. „*Jakmile se český kapitál upevnil na účet svých slabších konkurentů a hlavně na úkor vykořisťovaného lidu, urychlilo se tempo jeho koncentrace do rukou hrstky finanční oligarchie.*“²⁹⁴ Zapojení do světového obchodu je též stejně chápáno jako podílení se na hospodářském rozdělení světa.²⁹⁵

---

²⁹¹ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 103.

²⁹² Tamtéž, s. 104.

²⁹³ Tamtéž, s. 104.

²⁹⁴ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 103.

²⁹⁵ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 187.

Mezi učebnicemi pro střední (základní) školy a učebnicemi pro starší žáky je patrný rozdíl co do obsažnosti tématu hospodářského vývoje v Československu ve dvacátých letech. V učebnici pro střední (základní) školy není hospodářský vývoj v republice ve 20. letech blíže rozveden. Dá se shrnout do konstatování, že po porážce dělnictva došlo k politickému i hospodářskému posílení buržoazie. V Dědinově učebnici pro mladší žáky se uvádí: *„Ve dvacátých letech se změnilo československé hospodářství i uspořádání vnitřních poměrů v republice. Upevnilo se postavení české buržoazie. Aby mohla zvýšit vykořisťování pracujícího lidu, spojila se česká buržoazie a buržoazií německou, která se na čas smířila s vedoucím postavením českých kapitalistů.“*²⁹⁶

Učebnice pro starší žáky soustředí výklad na zobrazení negativ, jež meziválečná konjunktura přinášela lidu a na kontrast dvou třídních skupin. *„Tato konjunktura přináší průmyslníkům a bankéřům ohromné, mnohamilionové zisky a finančnímu kapitálu nebývalé posílení. ... Dočasné stabilizace kapitalismu...bylo dosaženo v celém kapitalistickém světě, a tedy i v Československu, po utlumení revoluční válečné vlny především na úkor životní úrovně pracujícího lidu. Dělník je stále více vykořisťován, jeho pracovní síly se využívá intenzivněji.“*²⁹⁷ Baumannova učebnice pro odborné školy charakterizuje hospodářský vývoj ve dvacátých letech hesly jako např.: diktatura buržoazie, rdoušení slovenského průmyslu, kořistnictví bank, vznik finanční oligarchie, kartely a monopoly aj.²⁹⁸ Podle této učebnice se v Československu vytvořily *„dvě velké vládnoucí skupiny novopečené šlechty. Byla to skupina Živnostenské banky, ovládnutá po smrti Rašínově ředitelem dr. Preissem...a skupina magnátů Agrární banky.... Konkurenční boj obou skupin trval až do 30. let, do doby velké krise. Tehdy se obě skupiny proti náporu pracujícího lidu, vykořisťovaného jimi oběma, spojily podobně, jako se světový kapitál sjednotil proti světovému dělnickému hnutí. ... Pro obě skupiny bylo charakteristické ovládnutí průmyslové výroby finančním kapitálem jako*

---

²⁹⁶ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 111.

²⁹⁷ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 187.

²⁹⁸ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 103-104.

*základní rys kapitalismu v imperialistickém stadiu.*²⁹⁹ Dvacátá léta v Československu tak přinesla zisky pouze jedné (vládnoucí) skupině, a to na úkor lidu, resp. dělnictva.

3.7 Hospodářská krize v Československu

Hospodářská krize v Československu, její průběh a důsledky pro obyvatele republiky tvoří v učebnicích pro střední školy a pro gymnázia samostatnou kapitolu, jeden z významných mezníků v dějinách první republiky. V učebnicích pro odborné školy je hospodářská krize spíše jakýmsi vyvrcholením útlaku lidu a teroru buržoazie vůči dělnictvu, neboť toto téma uzavírá kapitolu „Boje pracujícího lidu v ČSR s imperialistickou buržoazií.“³⁰⁰

Pozornost všech sledovaných učebnice se v rámci tématu hospodářské krize zaměřuje na rozdílný nerovnoměrný dopad krize na buržoazii a pracující a zejména na úlohu KSČ, kterou v této krizi sehrála.

Učebnice se soustředí zejména na průběh krize v průmyslu a v zemědělství, ve většině případů nerozlišují dopady krize v různých částech (zemích) republiky. Pouze učebnice pro gymnázia se výslovně věnuje dopadům krize na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině. V rámci tématu hospodářské krize též pomyslně vyvrcholí obraz bezbrannosti lidu (zejména dělnictva) vůči buržoazii, emotivně v tomto smyslu vystupují zejména učebnice pro střední školy a pro gymnázia. „*Pracující lid procházel obdobím nejtěžšího strádání a bídy. Kapitalisté snižovaly mzdy a propouštěly dělníky ze zaměstnání. Armáda nezaměstnaných rychle rostla.*“³⁰¹ A dále se pokračuje: „*Statisíce školních dětí se přiznávalo s pláčem svým učitelům, že chodí do školy bez snídaně a že nemají s sebou nic ani k obědu.*“³⁰² *Buržoazie se snažila přenést všechnu tíži krize na bedra pracujících mas a nahradit si ztracené zisky zvýšením vykořisťování dělníků.*“³⁰³ Z hlediska vládních opatření vůči krizi jsou ve všech učebnicích zmiňovány tzv. žebračky, které však nedokázaly rodinám pokrýt potřebu

---

²⁹⁹ Tamtéž, s. 104.

³⁰⁰ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 110-111.

³⁰¹ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 113.

³⁰² Tamtéž, s. 113.

³⁰³ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR* s. 196.

základních potravin. Navíc podle učebnice pro střední školy byly vydány pouze pod tlakem výborů zakládaných KSČ, jejichž vydávání bylo neustále omezováno.³⁰⁴ Jedinou opravdovou podporou pro všechny krizí postižené byla právě komunistická strana. Její „boj na obranu lidu“ a za „práva pracujících“ skrze líčení stávek a demonstrací lze považovat za nosné téma v rámci výkladu o hospodářské krizi. Ústřední postavení v tomto boji zaujímá ve v učebnici pro střední školy a pro gymnázia mostecká stávka a její průběh. Učebnice pro střední školy celé stávkové hnutí shrnuje v konstatování, že „počátkem třicátých let se vláda potřísnila dělnickou krví více než všechny vlády předchozí.“³⁰⁵

Příčina světové hospodářské krize, která zasáhla i Československo, je v učebnicích spatřována v důsledku zákonitého vývoje kapitalistického světa, v němž konjunkturu střídá krize. V této souvislosti je vyzdvihována předvídatelnost komunistické strany, respektive vůdců sovětského svazu, kteří jako jediní krizi očekávali. Důsledky hospodářské krize pro další vývoj republiky jsou spatřovány zejména v posílení KSČ, a to i přes perzekuci, jíž se jí ze strany vlády kvůli výše zmíněným postojům dostalo. Boj za práva lidu v době krize totiž umožnil vychovat „zocelené kádry“ v době bojů proti fašismu. Podle Baumannovy učebnice „V zápase vychovala strana zocelené kádry bojovníků, kteří v dalších letech vyrostli v hrdiny národně osvobozenického boje českého a slovenského lidu.“³⁰⁶ Za mezinárodní důsledek světové hospodářské krize je považováno posílení strachu z revolučního hnutí v kapitalistických státech, pod jehož vlivem se imperialistická část světa začala připravovat na válku se sovětským svazem. Vlivem západních mocností začal být v Německu posilován protikomunisticky zaměřený fašismus, jež ve svém důsledku začal ohrožovat i Československou republiku.

3.8 Mnichovská dohoda

V kontextu událostí tvořících pozadí samotného podpisu mnichovské dohody se všech sledovaných učebnicích vyskytují tři skupiny účastníků. K první skupině náleží československý lid, komunistická strana a Sovětský svaz, ke druhé skupině československá

---

³⁰⁴ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 115.

³⁰⁵ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 110.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 111.

buržoazie a ke třetí západní imperialistické mocnosti Anglie a Francie a nacistické Německo. Mnichovská dohoda je ve všech sledovaných interpretována jako zrada buržoazie, československé vlády na lidu, neboť jednala proti jeho vůli. Vláda se namísto boje za obranu republiky po boku sovětského svazu rozhodla raději kapitulovat, neboť pomoc sovětských vojsk by mohla ohrozit pozice buržoazie v republice. „*Naše vláda odmítla opřít se v boji o spojenectví se Sovětským svazem, ač Klement Gottwald oznámil prezidentu Benešovi stanovisko J. V. Stalina, že SSSR své spojenecké závazky splní za všech okolností, a to i tehdy, nepřispěje-li nám na pomoc Francie. Jediná Komunistická strana v čele s Klementem Gottwaldem všemi prostředky usilovala o obranu státu proti fašistickému útoku. Dokázala tak, že je to právě ona, která je ochotna plnit svou povinnost k vlasti a lidu. A lid byl ochoten jít za jejím příkladem. ... „Reakční buržoazie válčit nechtěla a dala přednost potupné kapitulaci.“*³⁰⁷ K rozpadu státu tak podle výkladu učebnic došlo v konečném důsledku pouze díky neochotě vládních představitelů vyslechnout prosby komunistické strany a lidu a bojovat s pomocí sovětského svazu za národní suverenitu.

Ve všech sledovaných učebnicích je „velezrádná politika“ spojována zejména s agrární stranou v čele s Rudolfem Beranem, Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a osobností dr. Preisse, představitele Živnostenské banky. Tyto politicko-finanční subjekty vystupují jako aktéři vývoje československých dějin od druhé poloviny třicátých let. Uvedme příklad z učebnice pro střední (základní školy): „*Agrární strana se ze všech sil snažila změnit naši zahraniční politiku a navázat přátelství s hitlerovským Německem. [...] To byla velezrada, která usnadnila Hitlerův plán.*“³⁰⁸ Podle Filipovy učebnice například: „*Buržoazie se pokusila vytvořit fašistický blok složený z nejreakčnějších stran (Národní sjednocení). Tento pokus se nezdařil, a proto se finanční oligarchická klika kolem Živnobanky, vedená Dr. Preissem, sblížila s agrárními vůdci v čele s Beranem.*“³⁰⁹

V Baumannově učebnici je motivace takového jednání v případě agrárníků spatřována ve snaze zachovat si „jejich bohatství“. „*Tábor národní zrady tvořila především*

---

³⁰⁷ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 124-127.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 123-124.

³⁰⁹ J. FILIP, ed., *Dějiny ČSR*, s. 200.

agrárnicko-velkopřemyslová buržoasie vedená Beranem a Preissem, s nimiž v otázce zahraniční orientace na Berlín a Řím byli solidární slovenští ľudáci. ... Předáci agrárníků prohlašovali, že je jim milejší Hitler než Stalin, poněvadž Hitler jim ponechá jejich bohatství.³¹⁰ Společně s buržoazií jsou agrárníci stavěni do role těch, kteří Československo v rámci uhájení svých zájmů republiku a její lid vědomě obětovali. „Pro imperialisty bylo Československo jen splátkou Hitlerovi za jeho slibované tažení proti SSSR. Naše velkoburžoasie a velkoagrárnictvo byly s tímto zrádným řešením srozuměny.“³¹¹

Cesta k rozbití Československa agresivním Hitlerovským Německem však byl podle učebnic usnadněna i díky prezidentu Benešovi a vládě, neboť nehodlali naplnit spojeneckou smlouvu se Sovětským svazem. „Dr. Beneš prohlásil režim v ČSR za diktaturu koalice – aby se zalíbil Berlínu – a byl ochoten obětovat smlouvu se Sovětským svazem za záruky od Hitlera, jak to dokazují dokumenty z nacistických archivů, zveřejněné po druhé světové válce.“³¹² „Jak známo z rozhovoru Dr. Beneše s německým vyslancem v Praze...viděla československá vláda i nyní svůj hlavní cíl v tom, aby nepřipustila komunistickou propagandu v ČSR.“³¹³

Poslední citace též naznačuje postoj Anglie a Francie, resp. imperialistických mocností, které jsou dalším z aktérů, jež podepsání mnichovské dohody ovlivnily. Ve všech učebnicích lze najít shodu v tvrzení, že Anglie a Francie podpořili Hitlerovy výboje vůči Rakousku a Československu, neboť věřili, že jeho další výpad bude směřovat vůči Sovětskému svazu. Na rozdíl od krizí postižených kapitalistických států totiž hospodářsky prosperoval. Podpořme tuto tezi ukázkou z Dědinovy učebnice. „Celý kapitalistický svět horečně zbrojil. Hlavním cílem připravované imperialistické války se měl stát Sovětský svaz. V porážce Sovětského svazu chtěla buržoasie všech imperialistických států nalézt východisko s krise.“³¹⁴ „Bylo vidět, že buržoasní demokracie a Společnost národů nikoho

---

³¹⁰ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 127-130.

³¹¹ Tamtéž, s. 130.

³¹² Tamtéž, s. 129-130.

³¹³ J. FILIP, *Dějiny ČSR*, s. 203.

³¹⁴ Tamtéž, s. 199.

před fašistickým násilím neochrání, poněvadž nikoho chránit nechtějí. [...] Francie a Anglie dokonce Československu vyhrožovaly, že pomohou Německu i vojensky, abychom byli přinuceni k přijetí mnichovské kapitulace. A naše vládní kruhy na tuto kapitulaci bez boje ke své hanbě druhý den přistoupily.“³¹⁵

V roli oběti této vnitřní i zahraniční politiky se v učebnicích objevuje lid, který společně s KSČ (a Sovětským svazem) brojil proti vzestupu fašismu v republice, hodlal bránit republiku proti Hitlerově agresi a odmítal mnichovskou dohodu – kapitulaci. Porovnejme učebnici pro odborné školy s učebnicí pro střední (základní) školy. „*Bdělost komunistické strany odhalovala všechny zrádné plány reakce i v dalších letech. [...] Na VII. sjezdu strany roku 1936 vytyčili komunisté znovu heslo společné obrany republiky. [...] Avšak skupina Hradu a koaliční socialisté vládu lidové fronty nepřipustili. [...] Český a slovenský lid byl nadšeně odhodlán bit se za samostatnost a svobodu ze všech sil. O věrnosti Sovětského svazu nepochyboval přes pomlouvačnou kampaň domácí i světové reakce.“³¹⁶* Píše se v Baumannově učebnici. A v Dědinově učebnici se píše: „*Naše vláda odmítla opřít se v boji o spojenectví se Sovětským svazem, ač Klement Gottwald oznámil prezidentu Benešovi stanovisko J. V. Stalina, že SSSR své spojenecké závazky splní za všech okolností, a to i tehdy, nepřispěje-li nám na pomoc Francie. Jediná Komunistická strana v čele s Klementem Gottwaldem všemi prostředky usilovala o obranu státu proti fašistickému útoku. Dokázala tak, že je to právě ona, která je ochotna plnit svou povinnost k vlasti a lidu. A lid byl ochoten jít za jejím příkladem.“³¹⁷*

Mezi učebnicemi lze najít rozdíl pouze v míře užívání emotivně laděných sdělení, jimž jsou všichni účastníci charakterizováni. V tomto směru vyniká zejména Baumannova učebnice pro střední odborné školy.³¹⁸

---

³¹⁵ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 123-127.

³¹⁶ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 127-130.

³¹⁷ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 124.

³¹⁸ „*Na frontě proti vnitřnímu nepříteli demokracie a svobody musil svobodmilovný lid republiky svádět houževnatý zápas se zrádci z řad monopolistické agrárnícké a hlinkovské buržoasie a s henleinovci, agenty hitlerismu. I když tento zápas skončil dočasným vítězstvím zrádné reakce, jež zaprodala republiku nepříteli a přivodila zemi nesmírné utrpení, poznal veškerý pracující lid během tohoto zápasu, že nejprozíravějším a*

3.9 Kultura a životní styl v meziválečném Československu

Téma kultury v meziválečném Československu se ve sledovaném období vyskytuje pouze v Baumannových učebnicích pro gymnázia.³¹⁹ Střetávání imperialisticky orientované a protilidové buržoazie s pokrokovými silami, jejichž vzorem se stalo sovětské Rusko, se děje i v rámci výkladu kulturních dějin meziválečného Československa. Pod pojem kultura se shrnuje dění v oblasti literatury, divadla, výtvarného umění, hudby, humanitních věd, přírodních věd a techniky a v neposlední řadě i vývoj školství.

Nositeli pokrokové kultury se stali jak „pokroková inteligence a mládež“, tak pracující lid, jimž vzorem (nejen na poli kulturním) stal Sovětský svaz a jeho úspěchy. *„Vítězný revoluční boj, obrovské budovatelské úspěchy a jedinečný kulturní rozmach Sovětského svazu budily nadšený obdiv u našeho pracujícího lidu, u pokrokové inteligence a mládeže. Reportáže ze sovětského svazu, díla Maxima Gorkého, Vl. Majakovského, sovětské umělecké filmy, divadelní hry a písně získávaly nové a nové přátele Sovětskému svazu i nové oddané spolubojovníky revolučnímu proletariátu.“*³²⁰ „Pravdu a poučení“ o Sovětském svazu a o zdejším dění přinášel ve svých projevech K. Gottwald či práce Zdeňka Nejedlého. Snahou buržoazie pak bylo šíření takových informací zabránit. *„Když to nepomáhalo, měla být pravda o SSSR umlčena násilím: republikánská cenzura mrzčila nebo úplně zatajovala projevy sovětských státníků....“*³²¹

O rozkvet československé meziválečné kultury se podle učebnice zasloužila pouze pokroková inteligence „vzešlá z lidu a s lidem těsně spjatá“³²² a jejím nejvýraznějším znakem je návaznost na národní tradice, vztah k proletariátu či příslušnost ke komunistické

---

nejdůležitějším obhájcem svobody a demokracie je Gottwaldova komunistická strana a nejvěrnějším přítelem a spojencem Sovětský svaz.“ „Řetěz zrad zahraniční i domácí imperialistické buržoazie vyvrcholil roku 1938 po okupaci Rakouska.“ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 127-130.

³¹⁹ Platí jen pro toto sledované období. Z Baumannových učebnic vydaných po roce 1953 bylo téma rozvoje meziválečné kultury vypuštěno.

³²⁰ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. s.111.

³²¹ Tamtéž, s. 112.

³²² Tamtéž, s. 113.

straně. Taková kultura dostala označení „demokratická“.³²³ Z řad literátů jsou vyjmenováni např. „*neohrožení bojovníci za práva proletariátu*“³²⁴ I. Olbracht, M. Majerová, a J. Hašek. Zástupcem slovenského národa se v tomto ohledu stal P. Jilemnický. Nositelem demokratických tradic se pak stal K. Čapek pro svá protifašistická dramata. Učebnice dále pokračuje výčtem literátů, kteří symbolizovali literární pokrok a zároveň boj za práva proletariátu (S. K. Neumann, J. Wolker, J. Hora, V. Nezval, Fr. Šrámek). Mezi představitele moderního divadelního umění patřila dvojice Voskovec – Werich a jejich Osvobozené divadlo či avantgardní scéna E. F. Buriana. Jen těžko se proti „kapitalistickému kýči“ prosazoval pokrokový film, jemuž bylo vzorem „bojovné umění“ sovětského filmu.³²⁵ O rozvoj výtvarného umění se postarali malíři M. Švabinský, L. Kuba, V. Špála, V. Rabas, sochaři J. Štursa, B. Kafka, J. Kroha. Hudební tradici rozvíjeli V. Novák, J. Suk a Leoš Janáček či „pokrokový skladatel“ Jaroslav Ježek, jež svými „*revolučními písňovými skladbami posiloval bojové nadšení mládeže*“.³²⁶ Na piedestal je pak nad všechny postaven se svými zásluhami Zdeněk Nejedlý. „*Vůdčí postavou pokrokové české kultury byl historik Zd. Nejedlý. V monumentálních dílech o B. Smetanovi, v monografiích o Husovi, Němcové a Jiráskovi, v četných studiích, polemických statích a člancích neúnavně obhajoval a oživoval veliké dědictví pokrokové české a slovenské kultury. Svým dílem o životě V. I. Lenina a mnoha články a přednáškami budil mezi českým lidem lásku a obdiv k velikému Sovětskému svazu. Byl a je proto hluboce stěn a milován naším pracujícím lidem.*“³²⁷

Vliv buržoazie na dané kulturní oblasti je chápán jako zcela negativní, což se projevuje zejména prosazováním kýče a braku inspirovaných západními vzory. „*V první tzv. Masarykově republice se plně projevil protilidový, beznárodní, kosmopolitický charakter československé buržoazie a její kultury. Mluvíci buržoazní kultury v umění a vědě přezírali a záměrně umlčovali demokratické a revoluční tradice.*“³²⁸ Reprezentanti toho „nesprávného“,

---

³²³ Tamtéž, s. 113.

³²⁴ Tamtéž, s. 113.

³²⁵ Tamtéž, s. 114.

³²⁶ Tamtéž, s. 114.

³²⁷ Tamtéž, s. 115.

³²⁸ Tamtéž, s. 112.

až škodlivého kulturního proudu zůstávají až na dvě výjimky anonymní. Těmi výjimkami jsou Josef Pekař a Arne Novák, jejichž činnost je považována za zrádnou, neboť se měli dopustit dehonestace největších národních vzorů (reprezentovaných Janem Žižkou).

Krátká pozornost je věnována rozvoji přírodních věd a techniky, které se díky „macešskému přístupu“ české buržoazie nemohly plně rozvinout, přesto se však některým přírodovědcům podařilo dosáhnout významných úspěchů.

Kritice bylo v rámci této kapitoly podrobena i československé meziválečné školství, které buržoazie zneužívala k rozdmýchávání národnostních rozporů a nebylo dostupné pro všechny. *„Dětem dělníků a chudých rolníků byl téměř znemožněn přístup nejen na vysoké školy, ale i na školy střední. Tyto školy měly vychovávat jen oddané služebníky kapitalistů, továrníků a statkářů.“*³²⁹

Dalším sledovaným cílem v rámci této podkapitoly je pokusit se postihnout, jak je učebnicemi zachycen životní styl obyvatel meziválečného Československa, jak učebnice odpovídají na otázku „jak se žilo v první republice“. Ve všech sledovaných učebnicích jsou meziválečné dějiny Československa vyprávěny skrze napětí mezi třídami, resp. skrze na konfrontaci buržoazie vůči lidu. Život pracujícího lidu, dělníků a zemědělců i inteligence je díky postoji buržoazie prezentován jako nelehký. V době hospodářské konjunktury docházelo k omezování osobních práv a svobod, snižování životní úrovně, stávkovalo se, demonstrovalo se. V době hospodářské krize se tato obtížná životní situace pro lid ještě zhoršila. Pro ilustraci tak v učebnicích slouží například průměrný výdělek dělníka v době krize. Například v učebnici pro střední školy se píše: *„Nezaměstnaní dělníci dostávali jen nepatrné podpory v nezaměstnanosti nebo neměli žádných příjmů. Lidé neměli ani na chleba. [...] Průměrný výdělek textilního dělníka v severních Čechách byl 90 Kč týdně, tedy 15 Kč na den. [...] Rolníci neměli peníze na daně, a proto jim byla hospodářství velmi často zabavena.“*³³⁰ Tato zmíněná témata lze vztáhnout k položené otázce „jak se žilo“, avšak např. způsob trávení volného času, zábava či každodennost není učebnicemi nijak postihnuta.

---

³²⁹ Tamtéž, s. 112.

³³⁰ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 113-114.

3.10 Historičtí aktéři

Třídní boj, jež ve sledovaných učebnicích tvoří určující rámec (nejen) pro výklad dějin první republiky, generuje i chápání historických aktérů zosobňujících meziválečné Československo. Těmi jsou na jedné straně buržoazie - kapitalisté a na druhé straně lid a komunistická strana. Pro obě strany, definované na základě vzájemné opozice, je charakteristické jejich kolektivní aktérství. Vystupují jako aktivní účastníci života v republice, jenž svou činností ovlivňují dějinný běh událostí, ať již pozitivně či negativně.

Úloha buržoazie – kapitalistů (a tedy i československé vlády) je definována jednoznačně negativně. Buržoazie oklamává lid, upevňuje své panství, bohatne a nakonec i zradí, republiku i její obyvatele. Gymnaziální učebnice uvádí: „*Buržoazie nemohla požadavek socializace přímo odmítnout. Musela obratně manévrovat a slibovat.*“³³¹ O charakteru buržoazie píše Dědinova učebnice: „*Česká buržoazie použila všech prostředků k upevnění svého panství a k neustálému růstu své hospodářské moci.*“³³² Ve shodě je i Baumannova učebnice: „*Kapitalisté využívali nadbytku lidí hledajících práci a snižovali všude mzdy.*“³³³ A Filipova učebnice dodává: „*Jejich kapitulace rozhodla o osudu republiky na příštích šest let. Národ byl vydán napospas Hitlerovi a jeho bandám.*“³³⁴ Specifičnost definování samotného pojmu buržoazie, učebnicemi tak hojně používaného, spočívá v její částečné neuchopitelnosti, resp. abstraktnosti. Ve většině případů buržoazie vystupuje, jedná, koná jako blíže nespecifikovaná skupina, jež nemá své jmenovité zástupce, ať již v podobě politických stran či jejich jednotlivých reprezentantů. Výjimku tvoří Baumannova učebnice pro odborné školy, v níž jako zástupci první československé buržoazní vlády vystupují Karel Kramář, Václav Klobučák a Alois Rašín jakožto „vykonavatelé“ politiky, jež z hlediska lidu – dělnictva měla jednoznačně neblahý dopad na život v republice.³³⁵ Avšak

---

³³¹ Jan FILIP, *Dějiny ČSR: učební text pro 4. tř. gymnasií*, s. 182.

³³² J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 102.

³³³ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 112.

³³⁴ Jan FILIP, *Dějiny ČSR: učební text pro 4. tř. gymnasií*, s. 204.

³³⁵ K. Kramář je představen jakožto předseda první československé vlády, jejíž cílem bylo politické upevnění moci buržoazie. V. Klobučák jako ministr národní obrany byl zodpovědný za intervenci československých vojsk

právě tento znak je charakteristický pro buržoazii jako takovou. V Dědinově učebnici pro střední (v dnešním pojetí základní) se ještě objevuje agrární strana jakožto vlivná strana, jejíž politika společně s buržoazií „velezádná“. „Agrární strana se ze všech sil snažila změnit naši zahraniční politiku a navázat přátelství s Hitlerovským Německem. Proto podporovala protistátní činnost Henleinovy strany u nás a agrární ministr vnitra dával dokonce chránit schůze Henleinovy strany, aby snad nebyli rušeni odpůrci fašismu.“³³⁶

K buržoazii však lze zařadit i politickou reprezentaci socialistických stran, jejichž činnost je učebnicemi interpretována jako zrádná, a to vůči zájmům, jež by ze své podstaty měli hájit. Role sociálních demokratů je po celou dobu existence první republiky prezentována v rovině „pomahačů buržoazie“³³⁷, neboť sociální demokraté vstupovali do koalic s buržoazními stranami a všeobecně její politiku podporovaly, místo co by hájily zájmy lidu, který je volil. Pravicoví předáci sociální demokracie společně s buržoazií „pomlouvali Sovětský svaz, místo aby v něm hledali oporu v boji proti buržoazii.“³³⁸ „Socialičtí vůdcové však nejen odmítali bojovat za věc pracujícího lidu, ale naopak všemi prostředky podporoval kapitalisty...“³³⁹ „Sociální demokracie [...] naopak pokládala za svou povinnost všemi silami brániti kapitalistický řád.“³⁴⁰ „Pokračovali v čachrování s kapitalistickými stranami a nadále podřizovali zájmy pracujícího lidu zájmům kapitalistů.“³⁴¹ Zosobněním politiky zrady na dělnické třídě v době vrcholící vnitropolitické krize na konci roku 1920 se ve všech sledovaných učebnicích stal v první řadě sociálně demokratický předseda vlády Vlastimil Tusar. „Výsledky Tusarovy politiky byly osudné pro

---

vůči Maďarské sovětské republice. A. Rašín jako muž odpovědný za finanční politiku, „jeho“ deflační politika vyvolala akorát další vlnu drahoty.

³³⁶ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 123.

³³⁷ Termín byl použit např. v učebnici pro odborné školy. Bedřich BAUMAN – Jaroslav VÁVRA – Václav ŠEDA, *Dějiny nové doby: Učební text dějepisu pro 2. roč. čtyřletých odborných škol*, s. 97.

³³⁸ Tamtéž, s. 97.

³³⁹ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 115.

³⁴⁰ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 183.

³⁴¹ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s., s. 107.

*pracující lid a pro republiku. Vývoj v zemi nepokračoval kupředu, nýbrž zpět.*³⁴² Vedle něj se ve všech učebnicích objevuje ještě ministerský předseda úřednické vlády Jiří Černý. Tato vláda „měla vykonat tu práci, za kterou politikové zejména socialistických stran nechtěli nést před lidem zodpovědnost.“³⁴³

Naopak lid bojuje za lepší život v republice, bouří se, trpí, je na něm vykonána zrada. Společně s komunistickou stranou se postupně stává nositelem demokratických myšlenek a bojovníkem za obranu státu, s nímž se na (rozdíl od druhé skupiny) ztotožnili. Vždyť to byl právě lid, díky jehož aktivitě republika vznikla. Potvrďme tuto tezi následujícími příklady. „Lid žádal zřízení socialistické republiky, zabavení válečných zisků a radikální opatření proti válečným zbohatlíkům...“, uvádí Baumnova učebnice.³⁴⁴ Podle Filipovy učebnice: „Dělnictvo odpovídalo na zvýšené vykořisťování mohutnými demonstracemi, boji a stávkami. [...] Strana pomáhala dělnictvu probojovávat jeho mzdové požadavky.... Stála v čele bojů proti drahotě....“³⁴⁵ A jak je dodáváno v Dědinově učebnici: „Jediná komunistická strana tehdy nezklamala, stála na stanovisku důsledné obrany republiky.“³⁴⁶ Ve sledovaných učebnicích je pojem lid nejčastěji charakterizována dělnická třída, jež je na poli dějinného vývoje nejaktivnější skupinou.

Sledované učebnice definují obě společenské třídy na principu bezvýhradného protikladu. Vzájemný konsenzus však lze spatřovat ve výběru reprezentativních zástupců obou dvou skupin, jedná se vždy o politické představitele, ať již komunistické strany, sociálně demokratické strany či buržoazních vlád. Lid vystupuje výhradně jako kolektivní element, nerozlišený národnostně ani genderově. Stejně tak politická reprezentace je prezentována výhradně mužskými zástupci, a to zejména české národnosti. Kromě již zmiňovaného T. G. Masaryka, V. Tusara, J. Černého a K. Gottwalda, vč. levicového křídla sociální demokracie se v učebnicích objevuje E. Beneš jako ministr zahraničí odpovědný za

---

³⁴² J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 107.

³⁴³ J. FILIP, *Dějiny ČSR*, s. 184.

³⁴⁴ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 106.

³⁴⁵ J. FILIP, *Dějiny ČSR*, s. 189.

³⁴⁶ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 127.

„připoutání“ republiky k západním imperialistickým mocnostem, což ve svém důsledku přivedlo okleštění a následný rozpad Československé republiky v době, kdy byl E. Beneš prezidentem. Slovenské politické reprezentaci nevěnují sledované učebnice pozornost.

K aktérům dějin meziválečného Československa lze v jeho posledních letech přičíst i zahraniční subjekty, jež výrazně ovlivnily vývoj směřující k podepsání mnichovské dohody. V první řadě se jedná o sousední Německo, zosobněné osobností Hitlera a jeho výrazně agresivním chováním vůči Československu. Za druhé je tu Anglie a Francie. Vůči nim pak stojí Sovětský svaz, jež v kritické chvíli hodlal republice pomoci.

Jedním z dalších cílů této kapitoly je sledovat, jak, a zdali vůbec, se v učebnicích zabývají problematikou aktérů dějin věkově odpovídajícím adresátům učebnic, tedy otázkou role dětí, případně mládeže v dějinách první republiky. Takoví aktéři se objeví pouze v učebnici pro střední (základní) školy, a to v rámci tématu hospodářské krize. Jejich figurování právě v této etapě meziválečného Československa snad lze chápat jako snahu o deklaraci největší možné míry bídy, v níž se dělnická třída ocitla, a brutality buržoazie, již se vůči lidu dopustila. „*Statisíce školních dětí se přiznávalo s pláčem svým učitelům, že chodí do školy bez snídaně a že nemají s sebou nic ani k obědu.*“³⁴⁷ Při popisu radotínské stávkou se v učebnici píše: „*Agrární ministr vnitra dal střílet v Radotíně do průvodu mládeže, který demonstroval za chléb a práci. Čtyři mladí lidé a dvě děti zůstali zraněni na dlažbě. Boj lidu proti bídě a hladu vedený Komunistickou stranou byl rozhořčený.*“³⁴⁸

Prezentace československé meziválečné společnosti v učebnicích koresponduje s cíli výuky nových školských osnov, mezi něž patřila mimo jiné výchova národně a politicky uvědomělých občanů, vlastenců, zastánců pracujícího lidu a stoupenců socialismu.³⁴⁹ V podání učebnic je těchto cílů dosahováno pomocí rozdělení společnosti z pohledu dobra a zla a jejich střetávání se.

---

³⁴⁷ J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 113.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 115.

³⁴⁹ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2013*, s. 130.

4 Obraz první republiky v učebnicích dějepisu v letech 1953-1960

Stejně jako v předchozím sledovaném období lze spatřit v učebnicích dějepisu rozdělení dějin první republiky do čtyř vývojových etap³⁵⁰: „boj o směr vývoje republiky“ (1918-1920)³⁵¹, období dočasné a částečné stabilizace kapitalismu v Československu (1921-1929)³⁵², světová krize v Československu, boj proti fašismu a mnichovská zrada (1935-1938)³⁵³. Téměř všechny sledované učebnice vykládají dějiny meziválečného Československa v rámci jednoho tematického oddílu a tam, kde je třeba (např. světová hospodářská krize, nástup fašismu), zařazují k československým dějinám témata tvořící kontext světových dějin. Výjimkou je pouze Baumannova učebnice, jež v rámci jednoho tematického oddílu³⁵⁴ prolíná témata světového a československého vývoje dohromady. Historické, politické a v případě jedné učebnice i kulturní události dějin první republiky jsou nahlíženy skrze hospodářsko-sociální vývoj v republice. Významnými mezníky v dějinách první republiky jsou v učebnicích vznik komunistické strany a její V. sjezd, na němž bylo zvoleno bolševické vedení v čele s Klementem Gottwaldem.

4.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918

Význam 28. října 1918 spočívá ve sledovaných učebnicích v rozbití Rakousko-Uherské monarchie, čímž vznikl sice samostatný, nikoli však sociálně spravedlivý stát.

---

³⁵⁰ Nikoli kapitol (pozn. aut.).

³⁵¹ Bedřich BAUMAN – Jaroslav VÁVRA – Václav ŠEDA, *Dějiny nové doby: Učební text dějepisu pro 2. roč. čtyřletých odborných škol*, Praha 1957, s. 121.; Jaroslav JOZA – Alexandr ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, Praha 1959, s. 69.; Marie PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější: Učební text dějepisu pro 8. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol*, Praha 1954, s. 107.; Zdeněk URBAN, ed., *Dějiny ČSR: učební text dějepisu pro 11. ročník škol všeobecně vzdělávacích a pro III. ročník škol pedagogických. III. díl, (1918-1948)*, Praha 1959, s. 3.

³⁵² B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 116.; J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 76.; M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 116.; Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 11.

³⁵³ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 125-131.; J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 83-89.; M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 125-142.; Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 18-31.

³⁵⁴ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 121.

Nositelům zásluh na vytvoření samostatného státu byl sice český a slovenský lid (resp. dělnická třída), jíž byla vzorem Velká říjnová revoluce, moci se však chopila buržoazie. „Český a slovenský lid poučený příkladem Velké říjnové socialistické revoluce, svrhl spolu s ostatními národy Rakouska-Uherska nenáviděné Habsburky a vyhlásil svůj samostatný stát. (Klement Gottwald: *Bez 7. listopadu 1917 by nebylo 28. října 1918*)“.³⁵⁵ „O vytvoření samostatného státu rozhodl v českých zemích a na Slovensku sám lid. ... V roce 1918 se zbavily oba naše národy staleté poroby a byl vytvořen samostatný stát Čechů a Slováků. Vládu v novém státě však nezískal lid, který národní svobodu vybojoval, nýbrž buržoazie.“³⁵⁶ V souvislosti s procesem, jímž bylo daného stavu dosaženo, se napříč učebnicemi též objevují termíny národní a demokratická revoluce³⁵⁷ či národně osvobozenecský boj³⁵⁸.

Pro Baumannovy učebnice pro odborné školy vydávané po roce 1953 a Urbanovy učebnice pro 11. ročník všeobecně vzdělávacích škol jsou tyto teze výchozím rámcem pro charakterizování vývoje během prvních let existence republiky, širšímu kontextu vzniku samostatného Československa během první světové války se tyto učebnice již nevěnují.³⁵⁹ Následující charakteristiky tak vycházejí pouze z učebnic pro osmé ročníky všeobecně vzdělávacích škol.

Prezentace úlohy a počínání si buržoazie v době první světové války zůstává v kontrastu s počínáním lidu – dělnictva. Buržoazie byla s monarchií propojena svými zájmy, tudíž po dlouhou dobu stála na její straně. Její stanovisko se začalo měnit až v důsledku obav o ztrátu vlivu mezi lidmi a o udržení si vlivu. Své vlastenectví začala projevovat až z obavy, že by moc ve státě mohla získat dělnická třída a tímto způsobem se snažila lid oklamat.

---

³⁵⁵ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 113.

³⁵⁶ Jaroslav JOZA-Alexandr ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, Praha 1959, s. 61.

³⁵⁷ Např. Zdeněk URBAN, ed., *Dějiny ČSR: učební text dějepisu pro 11. ročník škol všeobecně vzdělávacích a pro III. ročník škol pedagogických. III. díl, (1918-1948)*, Praha 1959, s. 3.

³⁵⁸ Marie PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější: Učební text dějepisu pro 8. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol*, Praha 1955, s. 89.

³⁵⁹ První kapitoly Urbanových učebnic začínají „Přehledem politických dějin Československé republiky (1918-1920)“. Zdeněk URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 3. Baumannovy učebnice se v rámci kapitoly o první světové válce věnují pouze světovému, nikoli „domácímu“ vývoji.

„Česká buržoazie sloužila horlivě Rakousku-Uhersku. Čeští kapitalisté upisovali ochotně válečné půjčky. Zástupci buržoazie posílali projevy oddanosti císaři a rakousko-uherské vládě. ... Čeští buržoasní poslanci dávali okázale najevo, že věří ve vítězství habsburské monarchie.“³⁶⁰ „Představitelé buržoazie se obávali, že by se do čela boje za národní osvobození mohla dostat dělnická třída a stát se pánem v novém státě. Proto začali buržoasní politikové otevřeněji kritizovat vídeňskou vládu a pronášet vlastenecké řeči.“³⁶¹ K tomu buržoazii sloužily i nově instituce Národní výbor a jemu podřízená Socialistická rada. 28. října se pak buržoazie chopila moci, ze strachu, aby se i jí nedotkla revoluční vlna. Moc ve státě tak přešla místo do rukou lidu do rukou buržoazie. Podle učebnice Pravdové se tak stalo proto, že v čele dělnické třídy nestálo silné vedení, revoluční strana „vyzbrojená učením marxismu leninismu“.³⁶²

V přístupu k otázce činnosti a významu zahraničního odboje pro vznik Československa se obě učebnice pro osmé ročníky o něco liší. Ve shodě zůstávají v tvrzení, že česká buržoazie udržovala se zahraničním odbojem kontakt, aby se pojistila v případě vítězství Dohody i na této straně. Tato role, tedy jakési pojistky buržoazie v zahraničí, charakterizuje v učebnici Pravdové význam a činnost zahraničního odboje v čele s T. G. Masarykem. „Česká buržoazie byla svými zájmy spojena s rakousko-uherskou říší. Její představitelé však souhlasili s tím, aby profesor Masaryk a později i dr. Beneš odešli za hranice. ... V případě vítězství Dohody měl být Masaryk představitelem buržoazie v táboře vítězů. S Masarykem a Benešem spolupracoval i představitel slovenské buržoazie Milan Rastislav Štefánik. ... Buržoazie se tak zajišťovala pro všechny případy a měla své zástupce na obou válčících stranách.“³⁶³ V učebnici autorů Jozy – Orta pak zahraniční odboj působí jako samostatný subjekt vystupující proti monarchii, jehož činností byla snaha získat podporu pro vznik samostatného československého státu. Domácí buržoazie, podporující naopak monarchii, pak z „vypočítavosti“ se zahraničnímu odbojem navázala kontakt. „Naproti tomu česká buržoazie podporovala vídeňskou vládu, protože i já válka přinášela

---

³⁶⁰ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 88.

³⁶¹ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 60.

³⁶² M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 88.

³⁶³ Tamtéž, s. 76.

velké zisky. ... Zároveň však udržovala česká buržoasie styk s několika politiky, kteří odešli do ciziny a vystupovali tam proti Rakousku-Uhersku. Byl to T. G. Masaryk, E. Beneš a Slovák M. R. Štefánik. Snažili se získat podporu Anglie, Francie a Spojených států amerických pro vytvoření samostatného státu.“³⁶⁴ V této učebnici tak role zahraničního odboje spočívá v úsilí o vytvoření samostatného státu, přestože daná úloha není více specifikována. Učebnice Pravdové se ještě věnuje činnosti odboje v Rusku a zdůrazňuje Masarykův protibolševický postoj. „Masaryk byl vášnivě zaujat proti bolševikům. Byl ochoten podporovat každého, kdo proti nim bojoval. Vyhýbal se setkání s představiteli sovětské vlády, zato však jednal s teroristy, kteří chystali vraždy významných sovětských činitelů.“³⁶⁵ Zatímco učebnice Pravdové tak na činnost zahraničního odboje, resp. T. G. Masaryka nahlíží výrazně negativně, v učebnici Jozy-Orta lze nalézt neutrální konstatování o úsilí odboje o vznik samostatného státu.

V přístupu k interpretaci role západních mocností a jejich vlivu na vznik samostatného státu se se však obě učebnice shodují, západní mocnosti neměly na vznik Československa žádný vliv, respektive nebyl to ani jejich záměr, neboť rozbití monarchie nebylo v jejich úmyslu. „Imperialisté neměli zájmu na rozbití Rakouska Uherska a osvobození utiskovaných národů. [...] Když sovětská vláda vyhlásila právo národů na sebeurčení, uznávali dohodoví imperialisté za vhodné promluvit také o utlačovaných národech a říci několik slov v jejich prospěch. Ale říkali to velmi opatrně, neslibovali osvobození....“³⁶⁶ Jak se píše v učebnici pro základní školy: „Dohodové velmoci však neměly zájem na vytvoření samostatného československého státu a ještě v roce 1918 mluvil americký prezident o tom, že Slované v Rakousku mají dostat jen samosprávu.“³⁶⁷

Stejně jako v předchozím sledovaném období je činnost Slováků v „lidovém odboji“ se samozřejmostí stavěna na roveň odboji českého lidu, neboť při této činnosti je zdůrazňována aktivita „českého a slovenského lidu“. Na rozdíl od starších učebnic je v rámci

---

³⁶⁴ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 57.

³⁶⁵ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 88.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 78.

³⁶⁷ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 57.

buržoazního, resp. zahraničního odboje objevuje v těchto učebnicích osobnost M. R. Štefánika. Pouze učebnice Jozy a Orta však zmiňuje Martinskou deklaraci, jejímiž vydavateli byli „*představitelé slovenského národa*“. „*Představitelé slovenského národa, kteří se 30. října shromáždili v Turčianském Martině, se vyslovili pro soužití Čechů a Slováků ve společném státě.*“³⁶⁸

4.2 Československá demokracie

Stejně jako v předchozím sledovaném období, ani v učebnicích vydávaných mezi lety 1953-1960 není československý režim není výslovně spojován v demokracií. Vnímání první republiky jako nedemokratického státního zřízení lze opět pouze nepřímým vyvodit z výkladů učebnic o omezování práv a svobod lidu během meziválečných let Československé republiky.

Učebnice pro základní školy shodně charakterizují v tomto směru meziválečné Československo jako buržoazně-demokratický režim, pro nějž je typické upevnování moci buržoazie na úkor pracujícího lidu, dochází v něm k omezování výdobytků dělnické třídy z prvních let existence Československa, k omezování práv a svobod. V tomto směru je shodně představován zákon na ochranu republiky. „*Buržoazie...snažila se připravit náš lid o to, co si vybojoval v letech 1918-1920. Byl vydán zákon na ochranu republiky, který ve skutečnosti byl zákonem namířeným proti dělnickému hnutí a hájil zájmy buržoazie.*“³⁶⁹ „*Úřady byly na straně kapitalistů. Rozpouštěly dělnické schůze a zabavovalo komunistické noviny, kterých se psalo o stávkách. Nic se neohlížely na to, že porušují základní občanská práva, zaručená ústavou – právo shromažďovací a tiskovou svobodu. Buržoasní zástupci v parlamentě spolu se sociálními demokraty odhlasovali zvláštní zákon na ochranu republiky (vlastně na obranu kapitalistů), který jim umožňoval ještě tvrdší stíhání dělníků, bojujících za svá práva.*“³⁷⁰ Ve stejném duchu se odvíjí i výklad učebnic pro starší žáky, ačkoliv termín buržoazní demokracie výslovně neuvádějí. „*Strana (KSČ) též stála v čele odporu proti zákonům omezujícím demokratická práva (tzv. zákon na ochranu republiky,*

---

³⁶⁸ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 57.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 69.

³⁷⁰ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 120.

tiskový zákon, reforma státní správy) nebo snižující úroveň lidu (daňová reforma, zvýšení cel na dovážené zemědělské výrobky, zhoršení sociálního pojištění).“³⁷¹

Vyjma učebnice pro osmé ročníky Jozy-Orta všechny sledované učebnice prezentují vztah české buržoazie vůči Slovensku jako nadřazený. Stejně jako v předchozím období je i nyní slovenské obyvatelstvo trpí ústrky ze strany československé státní moci. *Česká buržoazie pokládala Slovensko za svou kolonii. ... Česká buržoazie pod rouškou snahy o 'jednotu československého národa' upírala Slovensku národní svébytnost.“³⁷² „Zvláště dravě vtrhla česká buržoazie na Slovensko. ... Když se dělníci na Slovensku stavěli bezohlednému jednání českého kapitálu na odpor...dávala buržoazie na mnohých místech do pracujícího lidu stráž. ... Tak si česká buržoazie podmanila Slovensko a jeho lid a neuskutečnila rovnoprávnost Čechů a Slováků.“³⁷³ Urbanova učebnice z takového chování buržoazie vyvozují důsledky i pro další (osudný) vývoj státu, a to růst autonomistických tendencí mezi slovenským obyvatelstvem, čehož využívala Hlinkova strana. *„Tohoto těžkého postavení slovenského lidu zneužívala fašistická Hlinkova slovenská ľudová strana, která jej mátlá demagogickými hesly o autonomii Slovenska. Tak chtěla rozbít svazky mezi českým a slovenským pracujícím lidem a upevnit mocenské postavení slovenské buržoazie.“³⁷⁴**

Problematičtější je mezi učebnicemi najít shodný přístup v otázce ostatních národnostních menšin a jejich vztahu k republice (příp. naopak). Učebnice pro základní školy shrnují národnostní problematiku do výčtu menšin žijících v republice. *„Vedle Čechů a Slováků žili v novém státě i příslušníci jiných národů. V pohraničí českých zemí byla silná menšina německá, na jižním Slovensku maďarská a na Těšínsku polská. K Československu byla tehdy také připojena Zakarpatská Ukrajina.“³⁷⁵ „Kromě Čechů a Slováků byly v obnoveném státě i silní národnostní menšiny. Byli to Němci, Maďaři, Poláci a*

---

³⁷¹ Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 14.

³⁷² M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 118.

³⁷³ Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 12.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 20.

³⁷⁵ Jaroslav JOZA-Alexandr ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, Praha 1959, s. 61.

Ukrajinci.“³⁷⁶ Z učebnic pro starší žáky mizí takové konstatování. V Urbanově učebnici je komplexní národnostní problematika shrnuta v pár řádcích věnující se plánu KSČ na obranu republiky. „Dále bylo třeba zabezpečit uplatňování demokratických svobod v praxi. Třetí podmínkou úspěšné obrany republiky bylo zrovnoprávnění všech národů a národností Československa, aby jejich pracující lid nebyl hnán omezováním svých práv do náruče fašistů.“³⁷⁷

Pro všechny sledované učebnice stejně jako pro učebnice vydávané v předchozím období platí, že systém parlamentní demokracie (ačkoliv takový termín v učebnicích nelze najít) je charakterizován skrze držby moci v rukou buržoazie, jejíž zaměření bylo protilidové a protisovětské. Dopad politiky koaličních vlád byl vůči obyvatelům země (vyjma „privilegované vrstvy“) podáván veskrze negativně. Jejich chronologický přehled se napříč učebnicemi liší, vyjma tzv. panské koalice, která je v učebnicích zastoupena jakožto vláda složená pouze z buržoazních stran vždy. Nejdetajněji se otázce vládních koalic a jejich protilidovému zaměření věnuje učebnice Pravdové pro osmé třídy, v níž jsou politické dějiny republiky charakterizovány právě podle chronologického pořadí jednotlivých koaličních vlád. Existencí mimoparlamentních celků se vyjma Baumanna autoři učebnic nezabývají. V Baumannově podání Hradní skupina vedená Masarykem a Benešem „svým střízlivým postojem k fašismu oslabovala protifašistický boj demokratických sil“.³⁷⁸

4.3 Tomáš Garrigue Masaryk

Ve sledovaném období se osobnost T. G. Masaryka jako československého prezidenta promítá v daných učebnicích v různé míře, v tomto směru lze najít rozdíl jak mezi samotnými učebnicemi pro osmé ročníky, tak mezi učebnicemi určeným starším žákům.

V učebnici Jozy-Orta pro osmé ročníky se Masaryk promítne do výkladu (a tedy do dějiny první republiky) v rámci strohého konstatování, že se po svém návratu ze zahraničí stal v roce 1918 prezidentem a v roce 1935 svou funkci složil. Naopak učebnice pro osmé

---

³⁷⁶ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 118.

³⁷⁷ Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 26.

³⁷⁸ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 130.

ročníky Pravdové se Masarykově činnosti jako prezidenta, jeho úloze a vlivu na vývoj ve státě věnuje mnohem podrobněji. V podání této učebnice Masaryk ovlivňoval politický vývoj ve státě, a to ve prospěch buržoazie, zároveň vystupoval jako nepřítel socialismu a sovětského Ruska. „*Sociálně demokratičtí a národně Socialičtí členové vlády podporovali všemožně buržoasii, který by bez nich nebyla mohla vládnout. Velký vliv na socialistické politiky měl president Masaryk, který jim radil, jak mají postupovat. Přesvědčoval je, že sovětský vzor pro nás nehodí. Pomáhal také šířit nepravdivé zprávy o sovětském Rusku.*“³⁷⁹ „*Prezident Masaryk i vláda byli v neustálém styku s mocnými skupinami kapitalistů.... Ředitel Živnostenské banky Dr Preiss byl stálým Masarykovým poradcem. Prezident republiky se s ním scházel a dohadoval se s ním, jak má být složená vláda a kdo má být ministrem.*“³⁸⁰ Masaryk je též prezentován z pozice nepřítele dělnictva, v tomto směru se objevuje v pozici zaštiťující moci, jež rozhodla o porážce dělnického hnutí v roce 1920. „*Levice měla být vyprovokována ke srážce, aby se proti ní mohlo použít státní moci. ... Masaryk si k tomu vyhlédl rakouského byrokrata, který byl znám svým bezohledným postupem vůči dělnictvu – Jana Černého.*“³⁸¹ „*Protože dělnictvo bylo rozhodnuto chránit svůj majetek, měl mu být vyrván mocí. Několik set policistů a četníků obsadilo násilím a přes prudký odpor dělnictva Lidový dům....K tomuto zákroku došlo se souhlasem presidenta Masaryka.*“³⁸² Po porážce dělnictva v prosincové stávce mnoho dělníků, kteří do té doby Masarykovi důvěřovali, prohlédlo a zjistilo, že nepřitelem socialismu „*Mnoho dělníků, kteří do té doby důvěřovali Masarykovi, nyní poznalo, že Masaryk je nepřitelem socialismu.*“³⁸³

V Baumannových učebnicích pro odborné školy je T. G. Masaryk (stejně jako v učebnicích pro osmé ročníky od Jozy-Orta) pouze v roli prezidenta republiky, jímž byl zvolen v roce 1918, a který v roce 1935 odstoupil. *V prosinci 1935 odstoupil dosavadní president T. G. Masaryk, načež se v parlamentě konaly nové presidentské volby.*“³⁸⁴ Naopak

---

³⁷⁹ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 110.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 117.

³⁸¹ Tamtéž, s. 110.

³⁸² Tamtéž, s. 113.

³⁸³ Tamtéž, s. 115.

³⁸⁴ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 127.

v Urbanově učebnici pro 11. ročníky všeobecných škol vystupuje Masaryk opět jako nepřítel dělnictva, jež jednal vždy ve prospěch buržoazie, a to zejména v osudových okamžicích roku 1920. *„Ke klamání lidu a k utlumení jeho revolučního odhodlání přispěl svou autoritou i Masaryk, který jezdil na dělnické schůze a prohlašoval, že se staví za provedení socializace. V zákulisí však spolu s ostatními představiteli činil vše, aby její uskutečnění zmařil.“*³⁸⁵ *„Na poradách u Masaryka, kterých se zúčastnili jak pravíkoví sociálně demokratičtí předáci, Tusar, Haberman, Bechyně, tak představitelé buržoazie, byl dojednán plán kontrarevolučního útoku.“*³⁸⁶ Podle této učebnice též stál Masaryk v čele tzv. Pětky, zákulisního politického orgánu řídicí činnosti úřednické vlády, jež *„dostala za úkol rozdrtit revoluční hnutí.“*³⁸⁷ V této učebnici je též Masaryk v čele tzv. hradní skupiny jako politik odpovědný za vzrůst fašismu ve 30. letech. *„Také tato část buržoazie (hradní skupina) byla nepřítelem Sovětského svazu a českého a slovenského lidu. Svým smířlivým postojem k fašismu oslabovala protifašistický boj demokratických sil.“*³⁸⁸

V souhrnu lze konstatovat, že učebnice se buď úlohou T. G. Masaryka jako československého prezidenta prakticky nezabývají a omezují se na konstatování, že se byl zvolen prezidentem či že z úřadu odstoupil, nebo jí interpretují jako výhradně negativní. V takovém případě vystupuje Masaryk na straně buržoazie a jako nepřítel a klamatel dělnické třídy, jejíž důvěru v prvních letech existence měl. Měl-li Masaryk vliv na vývoj politických dějin Československa, ovlivňoval je ve prospěch buržoazie a podle Urbanovy učebnice i ve prospěch fašistických sil, jež přispěly k zániku Československa.

4.4 Politické elity meziválečného Československa

V rámci této podkapitoly může být věnován pouze prostor komunistické straně a jejím reprezentantům (resp. reprezentantovi), neboť tato jediná politická strana zaujímá ve všech sledovaných učebnicích roli sociálně a národnostně spravedlivého politického elementu, hájícího zájmy lidu proti buržoazii, a jako jediná se snažila čelit fašistickému

---

³⁸⁵ Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 4.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 8.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 8.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 24.

nebezpečí, jež první republiku ohrožovalo a dovedlo k jejímu zániku. „*Komunistická strana se od počátku stavěla do čela jejich boje a snažila se zapojit do něho všechny vrstvy československého pracujícího lidu. ... Jediným důsledným obhájcem zájmů našeho lidu byla Komunistická strana Československa. Správně ukazovala nebezpečí, které hrozilo nejen od nacistického Německa, ale i ze strany reakčních politických stran uvnitř země.*“³⁸⁹ Strana je prezentována jako jediná autorita hodná následování. „*Komunistická strana, která se směle postavila na obranu republiky proti Hitlerovi, dovedla kolem sebe soustředit masy dělníků, rolníků i pracující inteligence – všechny nejlepší síly národa odhodlané bojovat proti fašistickému nebezpečí.*“³⁹⁰

Klement Gottwald jako čelní postava strany opět vystupuje v učebnicích skrze svůj první parlamentní proslov v roce 1929, jako účastník mostecké stávky či se svým stanoviskem k mnichovské dohodě. „*Byl jsem jako komunista hrdý na to, že jsem Čech, byl jsem hrdý na národ husitů, k němuž patřím. Vím, že tento český lid zůstal i nadále národem husitů, k němuž patřím. Avšak nemohu ani jako Čech, ani jako komunista hrdý na činy vlády, které přivedly národ k 30. září a k jeho nynějším výsledkům. Za to se musí stydět všichni, jimž zbyl v těle alespoň kousek cti.*“³⁹¹

Stejně jako v předchozím sledovaném období se kromě Klementa Gottwalda objeví v učebnicích B. Šmeral, A. Zápotocký a J. Haken jako předáci levicového křídla sociální demokracie, kteří se vymezili vůči „zrádné politice“ pravicového křídla sociální demokracie. Avšak ti všichni zůstávají ve stínu Klementa Gottwalda, jenž zosobňuje výsostnou pozici komunistické strany v dějinách první republiky, zejména po roce 1929.

4.5 Pozemková reforma

V obecné rovině zůstává pojetí pozemkové reformy napříč učebnicemi jako další z kroků buržoazie a kapitalistů, který vedl k posílení jejich moci a vlivu, namísto aby většina rozdělované půdy připadla drobným zemědělcům či bezzemkům. Nejvíce zabrané půdy připadlo zámožným rolníkům. Zápornou úlohu sehrávají v otázce pozemkové reformy

---

³⁸⁹ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 121-130.

³⁹⁰ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 139.

³⁹¹ Tamtéž, s. 147.

zejména agráři, pod jejichž taktovkou se reforma odehrála. „*Pozemková reforma, která měla usnadnit život chudým rolníkům a venkovským pracujícím vůbec, byla sice uzákoněna, ale její provádění bylo ponecháno v rukou představitelů reakční agrární strany, kteří všemožně sabotovali její uskutečnění. Skutečně se jim podařilo vrátit velkou část zabrané půdy šlechtě.*“³⁹² Díky reformě se buď „*skoro zadarmo obohatili zabranou půdou*“³⁹³, či posílili svůj vliv na venkově právě mezi elitou, již byla většina půdy rozdána³⁹⁴. Podle Baumanna se navíc agráři podařilo „*získat demagogickou politikou na svou stranu velkou část poctivých rolníků.*“³⁹⁵ Učebnice se shodují v konstatování, že provedení pozemkové reformy mělo jen minimální dopad pro život drobných zemědělců, rolníků či bezzemků, neboť se jim dostalo nejméně půdy. Podle Jozovy učebnice pro osmé ročníky bylo provedení pozemkové reformy jedním ze způsobů buržoazie, jak odlákat dělnictvo od revolučního boje³⁹⁶, podle Urbanovy učebnice pro gymnázia byl způsob provedení pozemkové reformy jednou z příčin porážky revolučního hnutí v roce 1920, neboť „*demagogická politika agráři*“ vedla k podřízení většiny drobných rolníků, kteří se tak nespojili s dělnickou třídou.³⁹⁷

Provedení pozemkové reformy není ani v jedné učebnici výslovně datováno. Nejčastěji je téma pozemkové reformy zařazeno do období mezi lety 1918-1920, pro něž je charakteristický boj o směr vývoje republiky. Právě v tomto období vystupuje dělnictvo s mnohými požadavky, mj. právě rozdělením půdy ze šlechtických velkostatků, na něž buržoazie přistupuje, vědoma si svého doposud nepevného postavení.

4.6 Fenomén Bat'a

Hospodářský vývoj v Československu je v učebnicích dělen na stále stejné etapy, poválečnou krizi, období konjunktury (neboli období stabilizace kapitalismu) a následnou

---

³⁹² B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 114.

³⁹³ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 121.

³⁹⁴ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 114.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 114.

³⁹⁶ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 72.

³⁹⁷ Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 5.

velkou hospodářskou krizi. Pro všechny tyto etapy zůstává charakteristické, že jsou nahlíženy optikou bídného postavení pracujících v kontrastu s upevňováním (hospodářské i politické) moci buržoazie. V učebnicích se opět objevují pojmy jako finanční oligarchie, finanční kapitál, československý imperialismus, monopoly. Představitelé velkých podniků a bank byli těmi, kteří měli skutečný vliv na dění ve státě. V této souvislosti jsou v učebnicích jak pro mladší, tak pro starší žáky jmenovány Živnostenská banka v čele s Dr. Preissem a Agrární banka.³⁹⁸ V Urbanově učebnici je pak finanční oligarchie soustředěná kolem Živnobanky (společně s agrárníky) příkladem československé fašistické reakce, jejíž snahou bylo provedení fašistické puče v Československu a nastolení fašistické diktatury.³⁹⁹ Téma stále více se rozevírajících nůžek mezi pracujícími a buržoazií je rozváděno zejména u učebnic určených starším žákům. V jejich podání je období hospodářského vzestupu v Československu též obdobím, kdy bylo dělnictvo stále více vykořisťováno stále více, jeho životní úroveň se stále zhoršovala a navíc muselo „svádět boj“ o svá dříve vybojovaná práva. Pozornost se při tom upírá na úlohu KSČ a její snahu o zlepšení postavení dělnictva.

V učebnicích Pravdové pro osmé ročníky je jakožto příklad bezohledného chování kapitalistů vůči menším podnikatelům i svým zaměstnancům uveden Tomáš Baťa. Ve druhém vydání učebnice z roku 1955 se zlínský obuvník stal příkladem válečného zbohatlíka vykořisťujícího dělnictvo „neslýchaným“ způsobem. „*Dělník prý je posledním tvorem v závodě, s kterým je nutno vyjednávat. Když dělníci, vyčerpaní dlouhou a namáhavou prací a zeslabení nedostatečnou výživou, klesli vysílením, vyhazoval je nemilosrdně z práce.*“⁴⁰⁰ Na jeho příkladu je demonstrován bezohledný postup buržoazie vůči dělnictvu již v době první světové války. Ve válce přišla buržoazie díky bídě a utrpení pracujících k mnohým ziskům, s jejichž vidinou si hodlala udržet své postavení za každou cenu i nadále. Tento určující „povahový rys“ buržoazie ovlivnil i její touhu dostat se do čela národně osvobozenického hnutí. Ve vydání z roku 1957 se pak Baťa opět jakožto válečný zbohatlík stal symbolem nerovnováhy v oblasti konkurenčního boje, kdy velké podniky ničily drobné

---

³⁹⁸ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 140. Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 23. Baumann, s. 120.

³⁹⁹ Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 23.

⁴⁰⁰ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 76.

výrobce. „*Obuvníci nemohli obstát v soutěži s Baťovou velkovýrobou, zavírali své dílny, hledali jiné zaměstnání a rozmnožovali řady nezaměstnaných.*“⁴⁰¹ V jiných učebnicích se již osobnost Tomáše Bati či jeho podnik neobjeví.

Ve sledovaných učebnicích má hospodářský vývoj v době první republiky pozitivní dopad pouze na jednu skupinu obyvatel, a to buržoazii (českou a slovenskou). Primárním tématem se pro to v učebnicích stává vykreslení bídných podmínek skupiny druhé – pracujících obyvatel (zejména dělnictva). Československý kapitalismus, jenž se později přikloní na stranu fašismu, téměř ve všech učebnicích jmenovitě zastupují Živnostenská banka a Agrární banka, pro základní školy pak v učebnici Pravdové poslouží jméno Tomáše Bati k vykreslení nemilosrdného postupu kapitalistů vůči dělníkům.

4.7 Hospodářská krize v Československu

Průsečík výkladu hospodářské krize lze ve sledovaných učebnicích najít v tématech růstu třídního napětí, boje KSČ za práva a požadavky pracujících a snahy buržoazie o perzekuci komunistické strany. Za nejvýraznější důsledek hospodářské krize pro následný vývoj Československa lze považovat sílící „*revoluční hnutí*“ a posílení důvěry KSČ, což vedlo k fašizaci politiky československé buržoazie, jíž se stal vzorem Hitlerův postup vůči dělnictvu.

Učebnice pro odborné školy se ve výkladu o hospodářské krizi omezuje pouze na stručné shrnutí výše zmíněných témat a zaměřuje se spíše na boj KSČ proti fašismu. Podrobnější výklad přinášejí učebnice pro základní školu a pro gymnázia. Interpretace dopadů krize na různé sociální vrstvy zůstává stejná jako v předchozím období. Hospodářskou krizí nedotčenou skupinou zůstává buržoazie, která své zisky dokázala zvyšovat i v tomto období. Krize zneužívala ke snižování mezd dělníků. Ceny výrobků se však snažila udržet na nezměněné výši. A zatímco dělnictvo trpělo nedostatkem základních potravin, nechávala buržoazie „*ničit obilí a cukr, aby je nemusila levně prodávat dělnictvu.*“⁴⁰² Právě dělnictvo bylo krizí postiženo nejvíce, krachovali však i drobní

---

⁴⁰¹ Marie PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější: Učební text dějepisu pro 8. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol*, Praha 1957, s. 122.

⁴⁰² J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 84-85.

zemědělci a rolníci, kteří nedokázali konkurovat velkostatkům, živnostníci a drobní podnikatelé.

Doprovodný materiál k tématu je možné nalézt u učebnice pro osmé ročníky Jozy-Orta pro osmé ročníky. Na fotografiích zachycuje výjev z mostecké stávk⁴⁰³, skupinu nezaměstnaných čekající před „*zprostředkovatelnou práce*“⁴⁰⁴. Emoce může v adresátech učebnice vyvolat zejména fotografie „*bosých a špatně oblečených dětí nezaměstnaných čekajících na příděl polévky, „která pro mnohé z nich byla jedinou stravou za celý den.*“⁴⁰⁵ Právě děti se vyjma Baumannovy učebnice pro starší žáky objeví v roli obětí dopadů krize či násilného postupu buržoazie proti dělnictvu v této době, byť v podobě letmých zmínek (nejčastěji o střelbě v Radotíně) „*Tak v dubnu 1930 stříleli četníci do průvodu mládeže na silnici u Radotína u Prahy; 2 děti a 3 mladé dělnice byly tehdy těžce zraněny.*“⁴⁰⁶ „*Desetitisíce dělnických rodin neměly co jíst a co si obléci, zatímco obchody byly přeplněny zbožím. Podle Urbanovy učebnice v době hospodářské krize „Děti trpěly podvýživou a četnými chorobami.*“⁴⁰⁷

4.8 Mnichovská dohoda

Přijetí mnichovské dohody je i napříč těmito sledovanými učebnicemi chápána jako zrada československé politické reprezentace na československém lidu. „*Všichni čestní lidé sledovali s odporem počínání vlády. Nechtěli věřit, že by československá vláda mohla přistoupit na tak pokořující podmínky. Uvědomovali si teprve v plném rozsahu zradu naší buržoazie i západních imperialistů.*“⁴⁰⁸ „*Učinili tak proti vůli našeho lidu, který chtěl hájit republiku. Československo se mohlo proti nacistické armádě bránit úspěšně, mělo dobře vyzbrojené vojsko, moderní opevnění na hranicích a Sovětský svaz byl ochoten nám přijít*

---

⁴⁰³ Tamtéž, s. 86.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 85.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 86.

⁴⁰⁶ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 137. Shodně Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 21.; J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 88.

⁴⁰⁷ Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 19.

⁴⁰⁸ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 137

*ihned na pomoc. Československá buržoazie však republiku zradila.*⁴⁰⁹ „Buržoazní československá vláda mnichovskému diktátu ustoupila. Ve chvílích, kdy měla rozhodnout pro obranu republiky, raději zradila naše národní zájmy, než by společně s vlastním lidem a se Sovětským svazem bojovala proti nacistickému útočníkovi.“⁴¹⁰

Ve sledovaných učebnicích pro mladší i starší žáky je shodný základní interpretační rámec příčin a důsledků podpisu mnichovské dohody, stejně jako celý kontext vývoje Československa od druhé poloviny 30. let stejné. Podle učebnic světová hospodářská krize definitivně odhalila charakter kapitalismu se všemi jeho negativními důsledky a ukázala sílu socialismu, neboť zatímco v kapitalistických státech lidé hladověli, v SSSR byl blahobyt. Východisko z krize shledali kapitalistické státy ve zničení dělnické třídy, v nastolení fašistické diktatury a v rozpoutání války za znovurozdělení světa. To se pak projevilo i na československé domácí politické scéně.

Nositeli zrady z řad československé politické reprezentace jsou nejčastěji agrárníci sympatizující s nacistickým Německem, sociální demokracie odmítající spojení s KSČ, prezident Beneš a československá vláda, kteří se proti Hitlerovi odmítali spojit se Sovětským svazem, přestože je vázala spojenecká smlouva. V Baumannových učebnicích je nositelem zrady obecně buržoazie. „Agrárníci se řídili heslem: ‚Raději Henlein než Gottwald, raději Hitler než Stalin‘. ... Dále řekl Beneš, že nepřipustí komunistickou propagandu a že je ochoten přistoupit na pravidelnou spolupráci mezi československou a německou tajnou policií (gestapem) v odhalování a potírání komunismu.“⁴¹¹ „V rozhovoru s Německým vyslancem v Praze v únoru 1938 vyjádřil Beneš ochotu československé vlády potlačit komunistickou propagandu v ČSR.“⁴¹² A dále se pokračuje: „Světový imperialismus vypěstoval fašismus v Německu jako nástroj útoku proti SSSR. A v boji, který se tak měl rozvinout mezi kapitalismem a socialismem, nemohli stát českoslovenští kapitalisté po boku

---

⁴⁰⁹ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 89.

⁴¹⁰ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 131.

⁴¹¹ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 140-142.

⁴¹² Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 28.

*Sovětského svazu proti světovému imperialismu. Zájmy českého a slovenského národa museli obětovat zájmům třídním, zájmům světového imperialismu.*⁴¹³

Ve všech učebnicích je tak zdůrazňovaná (oproti předchozímu sledovaném období o něco více) role komunistické strany jako jediného politického subjektu, jenž hodlal bojovat proti fašismu i za obranu republiky. „KSCŽ znova a znova navrhovala vytvoření jednotné lidové fronty pracujících. ... Už tehdy řekl Klement Gottwald jasně že tu jsou dvě různé vyhlídky: buď vítězství lidové fronty a zabezpečení Československa, anebo ztráta samostatnosti a koncentrační tábory.“⁴¹⁴ „Za politiku Komunistické strany Československa se stavěly stále širší vrstvy českého a slovenského lidu“⁴¹⁵ „Československá vláda i prezident Beneše na mnichovské požadavky přistoupili. Klement Gottwald jménem KSCŽ a veškerého pracujícího lidu tehdy podnikl u Beneše poslední pokus o prosazení obrany republiky. Buržoazní a socialističtí vůdcové však odmítli boj na obranu republiky po boku Sovětského svazu.“⁴¹⁶ Ostatní učebnice nejsou tak narativní jako Urbanova učebnice, shodným znakem je pro ně teze o zdražování základních životních potřeb, snižování mezd a brutálních útocích buržoazie, resp. jejich mocenských složek proti bouřícím se nespokojeným obyvatelům země (resp. dělnické třídy).

4.9 Kultura a životní styl v meziválečném Československu

Kulturnímu dění v meziválečném Československu se tak věnuje pouze učebnice pro osmé třídy autorů Jozy a Orta. V jejím podání je pod pojem kultura zahrnuta česká a slovenská literatura, výtvarné umění a hudba. Nejvýznamnější postavou v oblasti vědy zůstává Zdeněk Nejedlý, který „vychovával v našich lidech lásku k pokrokovým tradicím minulosti a k Sovětskému svazu.“⁴¹⁷

Pojmem „naše kultura“, kterým je charakterizována celá kapitola, je chápáno umění, respektive jeho představitelé spjatí s dělnickou třídou, vymezující se proti buržoazii. Nositeli

---

⁴¹³ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 130.

⁴¹⁴ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 141.

⁴¹⁵ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 130.

⁴¹⁶ Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 29.

⁴¹⁷ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 94.

tohoto postoje v oblasti literatury se v této učebnici stali S. K. Neumann, J. Wolker, I. Olbracht, M. Majerová, zástupcem slovenských umělců tvořících v „duchu revolučních tradic“ je opět P. Jilemnický. Reprezentantem protifašisticky smýšlejících komunistických literátů se stal Julius Fučík. Boj proti fašismu je spojován i s osobností Karla Čapka, který se stává zástupcem demokratických spisovatel, kteří však „na straně lidu“ nestáli.⁴¹⁸

O rozvoj výtvarného umění se postarali sochař Jan Štursa, který svým dílem navazoval na Myslbeka, a malíř Josef Lada pro své dílo, v němž zachycoval život na vesnici.⁴¹⁹

Nositeli pokroku v oblasti hudby se stali Leoš Janáček, Vítězslav Novák, Josef Suk či J. B. Foerster.⁴²⁰

Celá kapitola je pojímána jako stručný přehled čelných reprezentantů kulturní sféry, kteří spojili svou tvorbu s bojem proti buržoazii či proti fašismu. Při jejich výčtu si lze povšimnout, že upřednostňováni jsou zejména čeští umělci, reprezentanti slovenské kultury se zde objeví pouze dvakrát. Učebnice prezentuje Československo jako samostatný stát Čechů a Slováků, v němž docházelo k utlačování slovenského obyvatelstva⁴²¹, sama však věnuje ať již politické či kulturní reprezentaci slovenského národa pouze minimální prostor.

Stejně jako v předchozím sledovaném období se lze z učebnic dozvědět, jak se žilo dělnické třídě v době první republiky skrze výklad hospodářských dějin meziválečného Československa. Ta žila v těžkých životních podmínkách jak dobách krizí, tak v době hospodářské konjunktury druhé poloviny 20. let, kdy byly stále zdražovány základní životní potřeby a mzdy byly přesto snižovány Nejpodrobnější popis životních podmínek dělnické třídy přináší Urbanova učebnice pro 11. ročníky všeobecně vzdělávacích škol. *„Zdražování základních životních potřeb bylo dalším charakteristickým znakem kapitalistického hospodářství v období dočasné stabilizace kapitalismu. Byla zdražena mouka, chléb, brambory, cukr, nehledě na máslo, maso a uzeniny, které byly širokým vrstvám obyvatelstva,*

---

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 95.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 95.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 95.

⁴²¹ Tamtéž, s. 77.

především dělnictvu, velmi těžko dostupné. [...] Velké zvýšení cen cukru, které bylo postupně uskutečněno v letech 1925-1928, znamenalo, že cukr, na které jsou naše země tak bohaté, se pro náš lid stával vzácností. [...] Jaké byly mzdy a celkové postavení dělníků, vidíme názorně na požadavcích, které předkládali stávkující. Uvedme dva příklady: V květnu 1925 došlo v Beherové na Zakarpatské Ukrajině k stávce cihlářských dělníků. Proč stávkovali? Protože již déle nemohli snášet devítihodinovou až dvanáctihodinovou denní práci za odměnu 8 až 12 korun. A jak odpověděla vláda Masarykovy „demokratické“ republiky na jejich požadavky? Poslala proti stávkujícím policii. Jedna žena byla zabita a tři dělníci těžce zraněni.“⁴²²

4.10 Historičtí aktéři

Výklad celých meziválečných československých dějin probíhá na poli střetu buržoazie a kapitalistů s dělnickou třídou, při níž od roku 1921 stála komunistická strana. Tento fakt též generuje nejviditelnější historické aktéry dějin první republiky, stejně jako tomu bylo v předchozím sledovaném období. A stejně tak je pro ně nejcharakterističtější kolektivní vystupování.

Počínání buržoazie je charakterizováno skrze slovesa s negativním významem. Buržoazie využívá⁴²³, klame, bere⁴²⁴, upevňuje moc⁴²⁵, pronásleduje, je spojována s bezohledností⁴²⁶ atd. Stejně tak úloha socialistických stran zůstává stejná, jsou označeni za „pomahače buržoazie“. „Předáci sociální demokracie ochotně pomáhali upevňovat moc buržoazie a požadavky dělníků a rolníků nebyly splněny.“⁴²⁷ Dělnická třída se pak proti

---

⁴²² Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 13.

⁴²³ „Česká buržoazie využívala Slováků jako zemědělských dělníků...“ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 118.

⁴²⁴ „Buržoazie...snažila se připravit náš lid o to, co si vybojoval v letech 1918-1920.“ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 77.

⁴²⁵ „Po porážkách dělnické třídy upevňovala buržoazie všude svoje panství.“ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 119

⁴²⁶ „Snahou vlády bylo zastrašit pracující lid, donutit ho, aby se podrobil, aby mlčky snášel hlad a bídu i vykořisťování. M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 137.

⁴²⁷ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 72.

takovému konání bouří, staví na odpor⁴²⁸, v době hospodářské krize na rozdíl od buržoazie a kapitalistů trpí. Komunisté jsou pak v čele bojů, organizují, stojí při dělnické třídě⁴²⁹ (a při rolnickém lidu). Ve vztahu k první republice je lid společně s KSČ, na rozdíl od ostatních, nositelem snah o obranu a záchranu republiky. „*Když se naši vlastenci dozvěděli, že Hodžova vláda se rozhodla odstoupit pohraniční území Německu, vyšli do ulic a žádali vytvoření nové vlády, vlády národní obrany.*“⁴³⁰ „*Znovu se ukázalo, že československá vláda nebyla rozhodnuta bránit důsledně republiku a bojovat proti fašismu.*“⁴³¹ Učebnice pro základní školy Jozy-Orta používá jako doprovod k verbálnímu textu též fotografie, na nichž jsou nejčastěji zachyceni právě „obyčejní lidé“, ať již skupina nezaměstnaných či demonstrierajících dělníků či „bosých a špatně oblečených dětí“, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách. Na první pohled, respektive prolistování, kapitolami věnujícími se dějinám první republiky jsou tak patrní nejvýraznější aktéři československých meziválečných dějin.

Ve sledovaných učebnicích opět buržoazie vystupuje nejčastěji jako abstraktní politický element, v jehož rukou je politický a hospodářský chod státu, stejně jako protilidová opatření. V učebnicích se píše buď o československé buržoazii či české a slovenské buržoazii. Občas bývá tento pojem nahrazen pojmem československá vláda, avšak danou frekvenci výskytu lze těžko objektivně specifikovat. Nejčastější užití pojmu československá vláda lze vidět v okamžiku podpisu mnichovské dohody.⁴³² Vlády jsou též zosobněny osobnostmi K. Kramáře, V. Tusara či J. Černého, stejně jako v předchozích sledovaných učebnicích jsou vnímány negativně. Buržoazní politické strany jsou v učebnicích nejčastěji prezentovány agrární stranou, jejímž charakteristickým znakem je

---

⁴²⁸ „*Pracující lid poznal, že svoje postavení může zlepšit jenom boje proti buržoazii.*“ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 137.

⁴²⁹ *Komunistická strana Československa se od počátku stavěla do čela jejich boje a snažila se zapojit do něho všechny vrstvy pracujícího lidu.*“ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 121.

⁴³⁰ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s.s. 28.

⁴³¹ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 134.

⁴³² Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 29.; M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 143, B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 131.; J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 92.

příklon k fašismu. *Agrárníci se řídili heslem: „Raději Henlein než Gottwald, raději Hitler než Stalin.“*⁴³³ Oproti předchozímu období se více zdůrazňuje samotná existence slovenské buržoazie, nejčastěji reprezentované Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou, která je charakterizována buď jako slovenská buržoazní strana soupeřící s českou buržoazií o vykořisťování slovenského lidu či jako strana hlásící se k fašismu. *„Slovenská buržoazie, zejména Hlinkova ľudová strana, neusilovala ani o hmotné, ani o kulturní povznesení slovenského lidu. Šlo jí o to, aby mohla slovenský lid vykořisťovat sama.“*⁴³⁴ *„K fašismu se hlásila Hlinkova slovenská ľudová strana, které se podařilo s pomocí katolických kněží získat velkou část slovenského obyvatelstva, takže se stala nejsilnější stranou na Slovensku.“*⁴³⁵

Stejně jako v předchozím sledovaném období (resp. v Dědinově učebnici pro střední školy) se i nyní objevují děšší aktéři dějin v učebnicích pouze v rolích obětí násilného postupu buržoazie při potlačování dělnických stávek v době velké hospodářské krize, případně jako oběti dopadů této krize na dělnické rodiny. V jiných rolích, ani v jiných kapitolách se v učebnicích již neobjevují.

---

⁴³³ M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 140.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 141.

⁴³⁵ J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 88.

5 Obraz první republiky v učebnicích dějepisu v letech 1960-1978

Obecný rámec marxistického výkladu dějin první republiky se ve sledovaných učebnicích nijak neproměnil. V učebnicích též zůstává shodné chronologické dělení kapitol podle hospodářsko-sociálního vývoje první republiky. Pátkova učebnice pro gymnázia vycházející v sedmdesátých letech částečně opouští od zažitého dělení a kapitoly strukturuje podle ekonomického, sociálního, vnitropolitického a zahraničně-politického vývoje vždy za celé období první republiky. Chronologický rámec pak udržují kapitoly o vzniku a zániku první republiky.⁴³⁶ Pomine-li se prolínání československých dějin paralelně s dějinami světovými⁴³⁷, jsou kapitoly dějin Československa vymezeny těmito již známými tématy: boj o směr vývoje Československa⁴³⁸, přechodné upevnění vlády buržoazie a dočasná stabilizace kapitalismu⁴³⁹, Československo v době světové hospodářské krize⁴⁴⁰ a rozbití Československa⁴⁴¹. Bartošková učebnice pro základní školy vycházející v šedesátých letech

---

⁴³⁶ Jaroslav PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939: učební text pro 3. a 4. ročník gymnasií a 2. ročník středních odborných škol*, Praha 1973, s. 11-122.

⁴³⁷ Viz Karel BARTOŠEK – Ľudo LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*. Praha 1963.; Miloň DOHNAL - Leoš STOLARŽÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, Praha 1970.; Jiří HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, Praha 1965.

⁴³⁸ Miroslav TRAPL – Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, Praha 1962, s. 121-127.; K. BARTOŠEK- Ľ. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s.53-58. M. DOHNAL – L. STOLARŽÍK, *Dějepis*, s. 69.; J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 283-294.; Václav HUSA-Zdeněk URBAN- František ČERVINKA, *Československé dějiny: pokusná učebnice pro 11. roč. škol všeobecně vzdělávacích. 2 díl*, Praha 1961, s. 73-82.

⁴³⁹ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 127-132.; K. BARTOŠEK- Ľ. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 53-58.; M. DOHNAL – L. STOLARŽÍK, *Dějepis*, s. 76-80.; J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 300-307. V. HUSA-Z. URBAN- F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 82-88.

⁴⁴⁰ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 132-135. K. BARTOŠEK- Ľ. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 65-71..; M. DOHNAL – L. STOLARŽÍK, *Dějepis*, s. 69. M. DOHNAL – L. STOLARŽÍK, *Dějepis*, s. 90-94.; J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 318-334.; V. HUSA-Z. URBAN- F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 88-98.

⁴⁴¹ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 135-139.; K. BARTOŠEK- Ľ. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 79-83.; M. DOHNAL – L. STOLARŽÍK, *Dějepis*, s. 94-97, 107-109. ; J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 318-334. ; V. HUSA-Z. URBAN- F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 88-98.

ještě vymezuje jako samostatné kapitoly téma Slovenské republiky rad a boje pracujících v době hospodářské krize (v ostatních učebnicích jsou tato témata zahrnuta do výše zmíněných kapitol)⁴⁴².

5.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918

Chápání 28. října jakožto vyvrcholení národně osvobozenického boje Čechů a Slováků, jehož rozmach na konci války podnítila Velká říjnová socialistická revoluce, zůstává základním rámcem pro výklad událostí, v jejichž kontextu došlo k vyhlášení samostatnosti a spojení českého a slovenského národa v jednom státním celku. V učebnicích pro základní školy i pro starší ročníky vydávaných v průběhu šedesátých let je stále kladen akcent na zdůraznění zásluh lidového hnutí na rozpad monarchie a vzniku Československa, stejně jako na zobrazení vypočítavosti v postoji buržoazie v přístupu k otázce vzniku nového státu. „Československý lid sám rozhodl o vzniku samostatné Československé republiky.“⁴⁴³ „Mohutný ohlas ruských událostí donutil české politiky, aby se odvážili rozhodnějších projevů svého nacionálního stanoviska, neboť jejich vliv byl v národě kolísavým jednáním a váhavostí otřesen, a hrozilo jim nebezpečí, že budou smeteni lidovou revolucí.“⁴⁴⁴ „...představitelům české a slovenské buržoazie nezbylo než připojit se k lidovému hnutí s cílem získat v něm vedení...“⁴⁴⁵

Stejně jako v předchozím sledovaném období se v učebnicích vydávaných v 60. letech přistupuje i k otázce působení zahraničního odboje. Až na jednu výjimku je možné se o zahraničním odboji dozvědět pouze to, že existoval, že v jeho čele stál Tomáš Garrigue Masaryk, případně ještě E. Beneš a M. R. Štefánik⁴⁴⁶, že odboj byl orientován na

---

⁴⁴² K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 35 -71.

⁴⁴³ Miroslav TRAPL – Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, Praha 1962, s. 119.

⁴⁴⁴ J. HÁNL, *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 279.

⁴⁴⁵ Václav HUSA-Zdeněk URBAN- František ČERVINKA, *Československé dějiny: pokusná učebnice pro 11. roč. škol všeobecně vzdělávacích. 2 díl*, Praha 1961, s. 65.

⁴⁴⁶ Pouze M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 114.

kapitalistické státy (nepůsobil tedy v Rusku) a byl spjatý kontakty s částí české buržoazie.⁴⁴⁷ Činnost zahraničního odboje je zmíněna pouze v učebnicích Václava Husy. „*Zahraněční odboj...usiloval spolu se svými stoupenci o získání souhlasu západních imperialistických mocností s poválečným zřízením československého státu, v němž by rozhodující moc měla česká buržoazie.*“⁴⁴⁸ V Hánlově učebnici pro odborné školy jsou pak zásluhy Masarykova odboje na vzniku státu vyvráceny jako legenda. „*Touto nepravdivou legendou o přátelství západních imperialistů a o osvoboditeli Masarykovi bylo v lidu potlačováno vědomí vlastní revoluční síly a rozhodujících zásluh Velké říjnové socialistické revoluce.*“⁴⁴⁹

Jistou proměnu co do prostoru věnovanému zahraničnímu odboji lze sledovat v učebnici pro základní školy vydávané v 70. letech. Oproti všem doposud sledovaným učebnicím napříč školskými reformami se činnosti zahraničního odboje, stejně jako charakteristice jeho představitelů věnuje nejobširněji, tématu je věnována celá jedna podkapitola, na fotografiích se dokonce objeví T. G. M a M. R. Štefánik. Je to mimochodem vůbec poprvé, kdy se v učebnici dějepisu vydané po roce 1948 objeví Masarykův portrét. Podle této učebnice „*Jen malá část buržoazních politiků začala po vypuknutí války uvažovat o využití války a porážky Rakousko-Uherska k vytvoření samostatného státu Čechů a Slováků. Několik českých a slovenských politiků v čele s T. G. Masarykem odešlo do ciziny, kde začali organizovat zahraniční odboj... Tento národně osvobozenecý program Masarykův závisel na vítězství dohodových velmocí nad Německem a Rakousko-Uherskem. Proto se od začátku snažil získat pro tuto myšlenku vedoucí státníky dohodových velmocí a přesvědčit je, že na základě svobody a nezávislosti malých států budou moci uplatnit své politické zájmy ve střední Evropě.*“⁴⁵⁰ O vznik samostatného státu tak usiloval nejen domácí odboj vedený pracujícím lidem, k němuž se nakonec připojila i buržoazní politická reprezentace, ale i odboj zahraniční. Zůstává však faktem, že v této Dohnalově učebnici je

---

⁴⁴⁷ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 114.; K. BARTOŠEK- L. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 34.; J. HÁNL, *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 279.

⁴⁴⁸ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 63.

⁴⁴⁹ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 283.

⁴⁵⁰ M. DOHNAL – L. STOLARÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 27.

kladen akcent na vyzvednutí národně osvobozenického hnutí pracujících v době předcházející, jež předchází vyhlášení samostatnosti. Vznik samostatného státu je pak dílem českého a slovenského národa.⁴⁵¹ O něco střízlivější co do vzletnosti formulací je Pátkova učebnice pro gymnázia a střední školy, v jejímž podání stávkové hnutí urychlilo rozklad monarchie.⁴⁵²

V otázce postoje učebnic k zahraničnímu odboji, k uchopení jeho roli, významu a zásluhách na vzniku samostatného Československa nelze ve sledovaných učebnicích vydávaných v období 60. a 70. let najít jiný styčný bod, v němž by se jeho charakteristiky v učebnicích střetávaly, než konstatování, že jakýsi zahraniční odboj existoval. Otázka zahraničního odboje se v učebnicích promítá od popírání zásluh na vzniku samostatného státu jakožto buržoazní legendy k jistému posunu v přisuzování míry zásluh na vzniku samostatnosti díky, od ignorace činnosti odboje v zahraničí k jejímu nástinu.

Přestože z učebnic mizí formule o výsadní zásluze dělnické třídy na vzniku republiky, lze ji pod termínem „národ“ a v celém kontextu protimonarchisticky zmařených aktivit pracujících minimálně tušit. Dále též zůstává faktem, že vznikem samostatného československého státu byl splněn pouze jeden z cílů národně osvobozenického boje, sociální spravedlnosti a nastolení socialismu nebylo dosaženo, ať již vlivem působení zahraničního odboje, aktivitou domácí buržoazie či neexistencí marxisticko-leninské strany, jež by zájmy lidu prosadila.

V chápání vydobytí samostatnosti nového státu českým a slovenským národem se v učebnicích dále odráží přístup k úloze slovenského národa v tomto procesu, v němž je zájem obou dvou národností na vznik samostatného státu stavěn na vzájemnou roveň, zejména v rámci „revolučního lidového hnutí.“ V učebnicích se však mírně liší charakteristika Slovenské národní rady. V učebnicích z 60. let je Slovenská národní rada, jež se Martinskou deklarací přihlásila k nově vzniklému státu, charakterizována jako orgán buržoazie, podle Traplovy učebnice navíc oproti slovenskému lidu vyvíjela pouze nepatrnou

---

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 36.

⁴⁵² J. PÁTEK, *Československé dějiny*, s. 11.

činnost⁴⁵³, v Husově učebnici pak rada přijala deklaraci až pod tlakem revolučního hnutí.⁴⁵⁴ V Dohnalově učebnici pro základní školy je naopak Slovenská národní rada představována jako „jediný oprávněný mluvčí slovenského národa“ přijalo Martinskou deklaraci, „v níž se zástupci slovenského národa vyslovili pro spojení Slováků s bratrským národem českým v jeden československý stát“⁴⁵⁵. V Pátkově učebnici pro gymnázia a střední školy pak slovenský lid v Martinské deklaraci „viděl výraz svého národního a sociálního osvobození.“⁴⁵⁶

Napříč učebnicemi zůstává význam Národního výboru a Socialistické rady jakožto orgánů v područí buržoazie stejný, jejich úkolem bylo zajistit přechod moci po pádu monarchie do rukou buržoazie a uklidnit situaci, tj. zabránit dalšímu revolučnímu hnutí a tedy šanci na zavedení jiné než kapitalistické formy vlády. V Pátkově učebnici se však v souvislosti s převzetím moci poprvé objevují tzv. muži 28. října, A. Švehla, A. Rašín, F. Soukup, J. Stříbrný a V. Šrobár jakožto představitelé domácího buržoazního odboje.⁴⁵⁷

Z hlediska mezinárodního dopadu událostí na dění v Československu zůstává vyzdvihován vliv Velké říjnové revoluce. V rámci bezprostředního kontextu událostí před vyhlášením samostatnosti je zmiňováno přijetí „Wilsonových podmínek“ rakousko-uherskou vládou, což ve svém důsledku vyvolalo spontánní provolávání samostatnosti. V Hánlově učebnici pro gymnázia je pak vliv západních mocností na vznik státu vyvrácen jako legenda buržoazie. „Proto česká buržoazie záměrně zdůrazňovala, že rozhodující zásluhu na národním osvobození měly západní imperialistické mocnosti a Masarykův zahraniční odboj.“⁴⁵⁸ Jinak z učebnic mizí fráze o nezájmu západních mocností na

---

⁴⁵³ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 121.

⁴⁵⁴ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 66.

⁴⁵⁵ M. DOHNAL – L. STOLARŽÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 36.

⁴⁵⁶ Jaroslav PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939: učební text pro 3. a 4. ročník gymnasií a 2. ročník středních odborných škol*, Praha 1973, s. 13.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 12.

⁴⁵⁸ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 283.

osamostatnění národů habsburské monarchie, resp. jejich postoj vůči vznikajícímu státu, případně jejich vliv na běh událostí, je ignorován.

V obecné rovině pojetí významu 28. října a celého kontextu událostí, jež vedly ke vzniku samostatného Československého státu, nedochází během šedesátých a sedmdesátých let k výraznějším změnám. Velmi nesourodě však přistupují učebnice k pojetí otázky vlivu, významu a fungování zahraničního odboje. Nejvýraznější změny co do obsáhlosti tohoto tématu lze spatřovat v učebnicích pro základní školy vydávané v sedmdesátých letech. Oproti předchozímu sledovanému období se též vytrácí charakteristika postoje západních mocností vůči vznikajícímu státu, respektive jejich postoj je ignorován.

5.2 Československá demokracie

Většina sledovaných učebnic charakterizuje meziválečné Československo jako buržoazně demokratickou republiku. Princip buržoazní demokracie je zde založen na svrchovanosti moci buržoazie, nikoli proletariátu, nemůže se tedy jednat o demokracii – vládu lidu – dokonalou.

Na příkladu učebnice vydávané v 70. letech však lze ukázat, že dochází k jistému posunu oproti předchozím sledovaným obdobím je explicitní definování československého státu jakožto systému postaveného na (alespoň částečných) demokratických principech, jež však byly v době upevňování moci buržoazie, resp. po celou dobu trvání první republiky potírány. *„Zřízením demokratické republiky byl splněn jeden z důležitých cílů buržoazně demokratické revoluce. Vláda však vtiskla novému československému státu buržoazní charakter.“*⁴⁵⁹

Píše-li se v učebnicích o „demokracii“, „demokratických principech“, „demokratických svobodách“, zůstává naplnění daných pojmů často pouze v abstraktní rovině. Takto je například představuje Hánlova středoškolská učebnice: *„Vytvoření Československého státu....s sebou přineslo také odstranění mnohých pozůstatků feudalismu a rozšíření buržoazní demokracie.“*⁴⁶⁰ Podle učebnice pro 11. ročníky *„Byla odstraněna*

---

⁴⁵⁹ M. DOHNAL – L. STOLARČÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 33.

⁴⁶⁰ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 281.

jinovláda a zavedena některá demokratizační opatření.“⁴⁶¹ Jak se dále píše v učebnici pro základní školy: „Obsahovala (ústava) řadu demokratických práv a svobod, ale o socializaci v ní nebylo ani zmínky, stejně jako ne o právu na práci.“⁴⁶² „Svým charakterem byla ústavou buržoazně demokratickou, zaručující buržoazně demokratické svobody a nedotknutelnost soukromého vlastnictví. O základním právu občana – právu na práci – se vůbec nezmiňovala“, píše se v učebnici pro gymnázia.⁴⁶³ Je-li však tématem omezování demokracie (uplatňování moci buržoazie vůči proletariátu), opouští se od nekonkrétního definování pojmu a přistupuje se k názorným příkladům. „Počátkem roku 1927 zrušila vláda volební právo vojáků a četníků. Tím chtěla zbavit ozbrojené síly v účasti v politickém životě, v němž ne ně působily revoluční vlivy... Téhož roku byla přebudována státní správa. Zákon podstatně omezil pravomoc orgánů volených lidem... V následujícím roce byl omezen zákon o sociálním pojištění v neprospěch dělnictva.“⁴⁶⁴ Podle gymnaziální učebnice „O protilidovém a protidemokratickém charakteru této vlády (J. Černého) svědčí nový daňový zákon, který snižoval daně podnikatelům a zatěžoval drobné spotřebitele....“⁴⁶⁵ „Za krize se plně projevila třídní podstata buržoazně demokratického režimu, který pomáhal buržoazii uvalit břemeno krize na bedra pracujících.“⁴⁶⁶ Vznik Československé republiky tedy s sebou podle učebnic přinesl nabytí, rozšíření jistých demokratických práv a svobod, podstatou buržoazně demokratického režimu však bylo tato práva a svobody omezovat. Pouze Bartošková učebnice ze šedesátých let pak ve stylu učebnic z padesátých a šedesátých let zůstává pouze u charakteristiky režimu omezující demokracii, vznik republiky není v tomto směru chápán jako pokrok.⁴⁶⁷

---

⁴⁶¹ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 73.

⁴⁶² M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 125.

⁴⁶³ Jaroslav PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939: učební text pro 3. a 4. ročník gymnasií a 2. ročník středních odborných škol*, s. 88.

⁴⁶⁴ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 305.

⁴⁶⁵ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 101.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 66.

⁴⁶⁷ „Vláda kapitalistů pokračovala v útoku proti revolučnímu hnutí. Omezovala svobodu projevu, organizování a shromažďování.“ „Buržoazní vláda nadále omezovala demokratické svobody; zrušila např. volební právo

Ke změně nedochází ani v rámci nahlížení na komunistickou stranu coby nositelů snah o nastolení lepšího, spravedlivějšího státu, vlastencům a bojovníkům proti fašismu. „Komunistická strana nevznikla náhodou. Život naší země ji potřeboval. Dělnická třída si musela takovou stranu vytvořit, neboť bez ní by nemohla rozvíjet svůj zápas. Bojovníci za osvobození od útlaku vždycky potřebovali revoluční organizaci.“⁴⁶⁸ V některých učebnicích pak lze najít zmínky i o jiných „demokratických kruzích“⁴⁶⁹, ale ti nakonec odmítli podpořit výzvy komunistů o vytvoření jednotné lidové fronty a jakožto spojenci západního kapitalismu odmítli přistoupit na politiku SSSR.

Fungování parlamentního systému je ve všech sledovaných učebnicích stále založeno na principu zobrazování jednotlivých vlád jakožto nástroje uskutečňování politiky buržoazie. Rozdíl mezi učebnicemi z šedesátých a sedmdesátých let lze spatřovat pouze v míře podrobnosti, s jakou se věnují jednotlivých vlád. V učebnicích z šedesátých let je nejčastěji je zmiňována Tusarova vláda jakožto příklad zrádovství sociální demokracie a vláda panské koalice, v jejímž funkčním období docházelo k dalším omezování sociálních výtahů z počátku 20. let. Z těchto učebnic se též zcela vytrácí pojem Pětka a skupina Hrad. Výjimku tvoří pouze Hánlova učebnice pro odborné školy. „...tzv. hradní politika se jako politika buržoazně demokratického křídla demokratického křídla zdánlivě odlišovala od zřetelněji reakčního zaměření pravicových stran [...] ale ve skutečnosti to byla rovněž politika protidělnická a protilidová.“⁴⁷⁰

Učebnice pro základní školy i pro gymnázia a střední školy přistupují k věnují oproti předchozím sledovaným učebnicím charakteristice fungování československého parlamentního systému mnohem podrobněji, resp. snaží se jej představit v celé jeho složitosti z hlediska fungování koaliční politiky i vlivu hradní skupiny na politický vývoj. „Politické strany, které měly blízké třídní a politické zájmy, se vzájemně sdružovaly k provádění společné politiky. Tím vznikala politická uskupení, nazývaná také politická

---

vojáků.“ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 34. J. HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 54-55.

⁴⁶⁸ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 45 – 46.

⁴⁶⁹ M. TRAPĽ – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 137.

⁴⁷⁰ J. HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 121.

*křídla a bloky.*⁴⁷¹ Vyznění však zůstává stejné, koaliční politika i politika Hradu zůstávala ve svých důsledcích výhodná pouze pro buržoazii, dělnická třída měla své zastání pouze v komunistické straně.

Napříč sledovanými učebnicemi se nemění interpretace otázky rovnosti postavení českého a slovenského národa v Československé republice. Slovenský národ se vinou buržoazie ocitl v pozici utlačovaného národa, neboť buržoazie a kapitalisté viděli Slovensko pouze jako zdroj levných pracovních sil a odbytiště průmyslových výrobků. Postavení slovenského proletariátu tak bylo v tomto ohledu ještě těžší než proletariátu českého. Vinou buržoazie a kapitalistů tak mohla na Slovensku sílit Hlinkova slovenská ľudová strana usilující o autonomii. *Společný stát těchto dvou národů mohl být ku prospěchu českému a slovenskému lidu*“, avšak „*čeští kapitalisté...Slovensku přisoudili úlohu zemědělského a surovinového přívěsku českých zemí. Vládnoucí politika neuznávala Slováky za národ.*“⁴⁷² „*Jednou z hlavních otázek předmnichovské republiky byl vztah k českých zemí a Slovenska. Spojení Čechů a Slováků v jeden státní celek odpovídalo životním zájmům obou našich národů. Šlo však o dvě oblasti ekonomicky nestejně vyvinuté, z čehož pramenila řada sociálních a politických problémů. Místo toho, aby tyto problémy byly řešeny z hlediska životního zájmů obou našich národů, převládaly kořistnické kapitalistické zájmy.*“⁴⁷³ Tímto svým přístupem a soupeřením tak česká buržoazie přispěla k posilování autonomisticky orientované Hlinkovy strany. Příčiny spojení obou dvou národů v jeden stát jsou spatřovány v touze po spojení obou národů, resp. českého a slovenského lidu. Buržoazie pak připojení Slovenska využívala ve svůj ekonomický prospěch, čímž značně přispěla k rozkladu jednotnosti státu ve druhé polovině třicátých let.

Učebnice vydávané v šedesátých letech v rámci problematiky národnostních menšin v Československu ponejvíce zaměřují obyvatelstvo (resp. pracující lid) Zakarpatské Ukrajiny. Společně se Slováky jsou chápáni jakožto utlačované národy, jež trpí vinou buržoazie, která nemá zájem (nechce) pozvednout zaostalé země. Na Zakarpatské Ukrajině

---

⁴⁷¹ M. DOHNAL – L. STOLAŘÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 78.

⁴⁷² K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 37.

⁴⁷³ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 99.

byla „moderní civilizace a její základní vymoženosti byly naprosto neznámé“⁴⁷⁴, většina obyvatelstva zde žila „v nepředstavitelné bídě“⁴⁷⁵ a v době hospodářské krize zde lidé umírali hladem. V tomto směru se jedná o další způsob, jak charakterizovat buržoazní režim první republiky, v němž se pracujícím nežilo dobře. Otázka německých menšin a jejich vztahu k republice, případně vztahu vládní moci k nim zůstává v těchto učebnicích na pokraji samého zájmu, je omezována na konstatování, že „Henlein zneužíval nespokojenosti obyvatelstva v pohraničí“⁴⁷⁶, případně na shrnující konstatování že „zatímco velká většina českého národa a z velké části slovenský také slovenský národ se stavěly na obranu republiky, většina příslušníků národnostních menšin přešla k nepřátelům československého státu. Tím byla narušena soudržnost Československé republiky.“⁴⁷⁷. Příčiny jednání národnostních menšin lze však v této učebnici pro střední odborné školy těžko hledat. Husova učebnice pro všeobecné školy pak problematiku německých menšin v Československu neakcentuje vůbec.

V Dohnalově a Pátkově učebnicích vydávaných v sedmdesátých letech je příčina problémů, v nichž se Československo ocitalo ve druhé polovině 30. let, vinou buržoazie. Ta pramení v její neschopnosti adekvátně zmírňovat následky hospodářské krize a jejího přístupu k menšinám. V učebnici pro základní školy se píše: „V pohraničí s převážně lehkým průmyslem pracujícím pro vývoz dolehly hospodářské a sociální důsledky krize nejtěživěji. Přitom vláda učinila velmi málo pro zmírnění bídy a nezaměstnanosti v těchto oblastech. To vytvářelo vhodné podmínky pro demagogické národnostní akce německých fašistů, kteří poukazovali na to, že za bídu a nezaměstnanost německého obyvatelstva je odpovědná československá vláda, a rozdmýchávali tak protičeské hnutí.“⁴⁷⁸ Pátkova gymnaziální učebnice pak uvádí: „Podobně jako ve vztahu ke Slovensku, tak i ve vztahu k německému pohraničí komplikovala tento problém česká buržoazie svými kořistnickými

---

⁴⁷⁴ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 129.

⁴⁷⁵ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 74.

⁴⁷⁶ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 137. Shodně K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 70.

⁴⁷⁷ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 73.

⁴⁷⁸ M. DOHNAL – L. STOLARÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 95.

*zájmy, a tím nepřímou vytvářela příznivou půdu pro nacionalistickou a sociálně demagogickou politiku německých nacionalistických stran, později zejména Henleinovy strany.*⁴⁷⁹

5.3 Tomáš Garrigue Masaryk

Napříč učebnicemi vydávanými v 60. a 70. letech je Masarykovo jméno nejčastěji skloňováno v roli vůdčího představitele zahraničního odboje. O nesourodém uchopení problematiky týkající se definování činnosti odboje za války, stejně jako dopadu této činnosti na vznik samostatného státu bylo pojednáno již v předchozí podkapitole a v rámci tohoto sledovaného období se v tomto směru nic nemění. Zdůvodnění volby Masaryka prezidentem lze nalézt v Traplově učebnici pro základní školy a Husově učebnici pro starší žáky. Buržoazie Masaryka „považovala za nejvhodnějšího kandidáta jak pro styky s čelnými představiteli vítězných imperialistických mocností, tak i pro jeho vliv na značnou část dělnictva“⁴⁸⁰, případně se domnívala, že „dokáže zabránit nástupu revolučních sil v zemi.“⁴⁸¹ Ve vzduchu tak visí otázka Masarykova vlivu na dělnictvo, ovšem důvody, proč či jak takový vliv získal, zůstávají nevyřešeny.

Stejně jako v předchozích sledovaných obdobích zůstává uchopení charakteristiky Masarykovy osobnosti a jeho vlivu na meziválečný vývoj Československa v učebnicích odlišné co do obsažnosti i do interpretace.

Rozdíl je patrný již v učebnicích pro základní školy vydávaných v šedesátých letech. V Bartoškově učebnici je Masaryk pouze zmíněn jakožto vůdce buržoazie v zahraničí, jinou stopu zde nezanechal. V Traplově učebnici je úlohou Masaryka coby prezidenta zabránění revolučnímu dění, tj. pomáhat udržovat zájmy buržoazie na úkor lidu, v době ohrožení země fašismem a protistátně zaměřenými silami je však spojován s ochranou demokratických ideálů, byť na straně té části buržoazie, je že orientovala na kapitalistické

---

⁴⁷⁹ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 92.

⁴⁸⁰ Václav HUSA-Zdeněk URBAN- František ČERVINKA, *Československé dějiny: pokusná učebnice pro 11. roč. škol všeobecně vzdělávacích*, s. 74.

⁴⁸¹ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 121.

mocnosti. „*Jedna část buržoazie vedená Masarykem a Benešem a podporovaná sociálními demokraty a národními socialisty, byla pro uchování dosavadních demokratických svobod a v zahraniční politice pro spojení s kapitalistickými západními mocnostmi.*“⁴⁸² Učebnice pro starší žáky vydávané v 60. letech se pak drží Masarykovy zavedené charakteristiky z minulých období jakožto jednoho z nositelů protilidových a protisovětských postojů v době první republiky. „*T. G. Masaryk je jako představitel buržoazie vždy stavěl proti převratnému dílu Říjnové revoluce.*“⁴⁸³ Masarykův postoj vůči dělnictvu je prezentován skrze vyvrácení legendy o prezidentovi osvoboditeli, jak již bylo citováno, a též opět skrze jeho úlohu v době schylující se k porážce dělnictva v roce 1920. „*Tento postup (demise Tusarovy vlády) byl předem dohodnut na poradách pravicových sociálně demokratických předáků s buržoazními vládními činiteli a s prezidentem Masarykem.*“⁴⁸⁴

Rozdíl lze spatřit i mezi učebnicemi vydávanými v 70. letech. Již bylo zmíněno, že Dohnalova učebnice je od roku 1948 jedinou sledovanou učebnicí, v níž se objevil Masarykův portrét a charakteristice jeho osobnosti je věnován největší prostor. Ihned v závěsu za tímto konstatováním je však nutné dodat, že tato charakteristika souvisí pouze s Masarykovou předválečnou činností. „*Tomáš Garrigue Masaryk si získal jako universitní profesor a pokrokový politik již před první světovou válkou značnou popularitu doma i za hranicemi. Svou vědeckou činností získal řadu zahraničních přátel... Propagační a organizační činností v prvních letech války položil Masaryk základy k zahraničnímu odboji.*“⁴⁸⁵ Masarykově úloze v první republice se učebnice však již nevěnuje. Ta je charakterizována až v učebnici určené žákům gymnázií a středních škol, opět skrze účast na potlačení revoluční vlny v roce 1920, kdy společně J. Černým a pražským policejním ředitelem vydává Masaryk rozkaz obsazení Lidového domu.⁴⁸⁶ Společně s E. Benešem je zde Masaryk uveden jakožto reprezentant skupiny Hradu, jež si udržovala rozhodující

---

⁴⁸² Tamtéž, s. 137.

⁴⁸³ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 282.

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 288. Shodně V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVNIKA, *Československé dějiny*, s. 88.

⁴⁸⁵ M. DOHNAL – L. STOLARČÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 26.

⁴⁸⁶ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s.30.

mocenské politické pozice v zemi, „hradní skupině se více méně podařilo udržet jednotný buržoazní blok až do Mnichova, kde se zcela rozložil.“⁴⁸⁷

Zabývají-li se tedy učebnice vydávané v šedesátých letech Masarykovou úlohou jakožto prezidenta republiky, jak se tomu děje u učebnic určených starším žákům, je opět prezentována v souladu s jeho protilidovými a protisovětskými postoji, případně opět objevuje popírání Masarykových zásluh o stát jakožto legendy, která měla být jedním z faktorů pomáhajících upevnování pozic buržoazie ve státě na úkor lidu. V učebních pro základní školy se pak Masaryk objeví pouze v úloze představitele zahraničního odboje, o jehož činnosti, případných zásluhách se nelze nic bližšího dozvědět. V Traplově učebnici je však navíc v době spějící k rozpadu označen okruh buržoazních politiků kolem Masaryka demokratický, byť orientovaný na západ. Ani učebnice pro základní školy vydávaná v sedmdesátých letech se Masarykově činnosti jakožto československého prezidenta nijak nevěnuje, nicméně je zde doposud nejvíce rozveden jeho předchozí politický život, v němž je označen jako „pokrokový politik“, jež si dokázal získat „značnou popularitu doma i za hranicemi.“⁴⁸⁸ Učebnice pro gymnázia a střední školy se však vrací k zavedené Masarykově charakteristice založené na jeho účasti v na potlačení revoluční vlny v roce 1920.

5.4 Politické elity meziválečného Československa

Stejně jako v předchozím sledovaném období úloha politické elity⁴⁸⁹ zůstává výsadou komunistické strany a jejích představitelů. Mezi nejčastěji zmiňovanými reprezentanty zůstávají B. Šmeral, J. Haken, A. Zápotocký, případně K. Kreibich, jakožto marxistická levice sociální demokracie jež zakládala komunistickou stranu. U nejvýraznější osobnosti komunistické strany, Klementa Gottwalda, lze zaznamenat z hlediska frekvence používání jeho jména lze oproti učebnicím z předchozích reforem jistý pokles, stále je však zosobněním naděje na lepší vývoj Československa, ať již z hlediska politického, hospodářského či sociálního, kterého bylo nakonec (optikou marxistické historiografie) po

---

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 90.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 26.

⁴⁸⁹ Tedy takových reprezentantů státu, jejichž vliv na dění ve státu a pro jeho další vývoj, lze chápat jako pozitivní, záslužný.

válce dosaženo. Oblíbeným doplňkovým textem učebnic zůstává Gottwaldův první parlamentní projev z roku 1920. „*Plamenný vstupní projev v novém parlamentně vyvrcholil Klement Gottwald těmito rozhodnými slovy na adresu buržoazních i socialistických politiků: „My tento svůj boj povedeme bez ohledu na oběti, houževnatě, cílevědomě, do té doby, až vaše panství bude smeteno!*“⁴⁹⁰ „*Na prahu nových těžkých bojů K. Gottwald v nově zvoleném parlamentně v prosinci 1929 prohlásil, že komunisté budou bojovat bez ohledu na oběti, houževnatě a cílevědomě, dokud panství buržoazie nebude smeteno.*“⁴⁹¹ „*My porušujeme zákony a budeme porušovat zákony, podle kterých má proletariát pouze právo mlčet, držet a dát se odírat a podle nichž kapitalista má neomezené právo dělníka vykořisťovat. ...*“⁴⁹²

Zůstává však fakt faktem, že nejmýstižněji lze jakožto elitu označit celou komunistickou stranu, jejíž kolektivní aktérství v dějinách první republiky zůstává nejvýraznější. „*Komunistická strana nevznikla náhodou. Život naší země ji potřeboval. Dělnická třída si musela takovou stranu vytvořit, neboť bez ní by nemohla rozvíjet svůj zápas. Bojovníci za osvobození od útlaku vždycky potřebovali revoluční organizaci.*“⁴⁹³ „*Komunistická strana vedla od svého založení neúnavný boj proti panství kapitalistů v ČSR.*“⁴⁹⁴ „*Tisíce prostých lidí poznávaly, že komunisté jsou upřímnými a důslednými demokratickými vlastenci na rozdíl od buržoazních a socialistických politiků ustupujících před nepřáteli republiky.*“⁴⁹⁵

5.5 Pozemková reforma

Vyjma Bartoškovy učebnice pro základní školy vydávané v průběhu šedesátých let se téma pozemkové reformy promítlo do všech učebnic. Interpretace jejího provedení zůstává neměnná. Příslib provedení pozemkové reformy posloužil k odvrácení zmohutnění revolučního hnutí, které by ohrožovalo dosud nepevné postavení buržoazie. Její provedení

---

⁴⁹⁰ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 87.

⁴⁹¹ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 306.

⁴⁹² K. BARTOŠEK- L. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 56.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 45 – 46.

⁴⁹⁴ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 121.

⁴⁹⁵ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 94.

však zároveň bylo velkým oklamáním na lidu. Pozemková reforma tak byla další nespravedlností vykonanou na lidu, zejm. na rolnictvu, neboť jenom pouhé minimum půdy přešlo do rukou drobných zemědělců a rolníků. Díky pozemkové reformě byl posílen kapitalismus v zemědělství, neboť nově vzniklí velkostatkáři se stali kapitalismu oporou, posílená vyšla i agrární strana, v jejíž rukou byla reforma prováděna. „*Pozemková reforma nebyla provedena ku prospěchu venkovského lidu. ...Hlavního vlivu na její provádění se zmocnila agrární strana, již se podařilo valnou část půdy... vyjmout z parcelace a přeměnit v tzv. zbytkové statky, které byly za výhodných podmínek přidělovány boháčům.*“⁴⁹⁶ V kontextu vnímání agrární strany a její činnosti, jež se do učebnic promítá, je tak pozemková reforma další z možností sloužící k vykreslení jejího negativního působení na vývoj v republice.

Znovu je též v některých učebnicích nahlíženo na pozemkovou reformu jako na jednu z příčin porážky dělnické třídy v roce 1920, neboť v důsledku oklamání zemědělského dělnictva nedošlo k jeho spojení v dělnictvem průmyslovým v rozhodnou sílu, jež by buržoazii dokázala účinně vzdorovat. „*Agrární straně se podařilo radikálními hesly oklamat rolnictvo, stát se nejsilnější politickou stranou na venkově a zamezit vytvoření dělnicko-rolnického svazku, a to v době, kdy se schylovalo k rozhodujícímu zápasu mezi proletariátem a buržoazií.*“⁴⁹⁷

5.6 Fenomén Baťa

„Fenomén Baťa“ je ve sledovaných učebnicích, objevuje-li se v nich, nadále zosobňován zakladatelem firmy Tomášem Baťou. Jeho postava se objevuje v učebnicích pro základní školy vycházejících jak v šedesátých, tak v sedmdesátých letech a v Pátkově učebnici pro gymnázia ze sedmdesátých let. Ve všech případech je Baťa opět prezentován jako příklad velkokapitalisty, v jehož područí dělníci při práci trpěli a byl na ně (a na jejich výkon) vyvíjen enormní tlak. V této souvislosti se v učebnicích nově objevuje spojení vykořisťování se zaváděním pásové výroby do továren. „*Kapitalisté využívali rozvoje*

---

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 76-77.

⁴⁹⁷ Jaroslav PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939: učební text pro 3. a 4. ročník gymnasií a 2. ročník středních odborných škol*, s. 90.

techniky k většímu vykořisťování dělníků. Podle vzoru amerického velkokapitalisty Forda zaváděla se i v našich továrnách tzv. pásová výroba. ... Tento technický pokrok značně zvyšoval výrobu. Odsuzoval pracovníky ke stále stejným úkonem. Dělník se stal vlastně jen doplňkem stroje, který určoval jeho pracovní tempo. .. Pásovou výrobu zavedl u nás především velkokapitalista Tomáš Baťa. Jeho továrny ve Zlíně (dnešním Gottwaldově) patřily k největším výrobnám obuvi na světě.“⁴⁹⁸ „Zavádění pásové výroby stupňovalo pracovní vypětí do té míry, že se po delší době projevilo únavou, nemocemi, snížením hranice aktivního pracovního věku a v neposlední řadě bylo doprovázeno vyšší úrazovostí. Starší dělníci byli hromadně propouštěni. V klasické formě se uskutečnila racionalizace výroby u Bati, kde průměrný věk zaměstnanců činil 26 let. Vyšší mzdy zde byly často velmi draze zaplacený zdravím dělníka.“⁴⁹⁹

V souvislosti s tématem částečné modernizace výroby (resp. na úvod tématu o hospodářské konjunktury) je v Hánlově učebnici pro střední odborné školy použita jako doprovodný materiál fotografie žen sedících u běžícího pásu s popiskem „*Běžící pás zavedený v bývalé Baťově továrně na výrobu obuvi ve Zlíně (dnes Svit v Gottwaldově)*“.⁵⁰⁰ Tento výjev považovat spíše za ukázkou jisté návaznosti na modernizaci průmyslu, použitý záběr z bývalé Baťovy továrny lze považovat za nahodilý výběr. V kontextu sledovaných cílů této diplomové práce je však zajímavým detailem. Poukazuje totiž na jeden z typických rysů totalitních učebnic, tudíž ohýbání různých realit podle potřeb žádoucích v daném kontextu. V Dohnalových, Bartoškových a Pátkových učebnicích slouží zavádění pásové výroby do průmyslu jako názorný příklad zvyšování tlaku kapitalistů na dělnictvo. V Hánlově učebnici pak použítá fotografie pásového stroje slouží naopak jako ilustrativní příklad jednoho z charakteristických rysů meziválečné konjunktury, tedy částečné modernizaci výroby. Na stejné stránce, jako se objevuje zmiňovaná fotografie, je sice

---

⁴⁹⁸ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 54. Shodně M. DOHNAL – L. STOLARÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 80.; J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 90.

⁴⁹⁹ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 69.

⁵⁰⁰ J. HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 300.

jakožto další charakteristický rys uváděn nátlak na zvýšený pracovní výkon dělníků, avšak pásová výroba zde jako příklad, resp. prostředek vyvíjení nátlaku na dělníky uvedena není.

Charakteristické rysy československého hospodářství ve dvacátých letech zůstávají ve všech sledovaných učebnicích stejné. Po porážce dělnického hnutí došlo k plnému ovládnutí zemědělství i průmyslu kapitalisty. Jako nejmocnější představitelé českého průmyslu a bankovního kapitálu jsou opět uváděni Živnostenská banka a Agrární banka, u nichž se ve třicátých letech rozvinuly fašizující tendence a společně s agrárníky se podílely na rozkladu státu.

Ústředním tématem při charakterizování období rozmachu hospodářství zůstává zobrazování bídných poměrů, v nichž proletariát žil. V Hánlově učebnici se například objevuje fotografie zachycující „*nuzné bydlení nezaměstnaných dělníků za předmnichovské republiky*“⁵⁰¹. Dalším tématem je omezování vydobytých sociálních vymožeností i demokratických svobod, nejčastějšími příklady jsou opět zákon na ochranu republiky či zrušení volebního práva vojáků a četníků. Třetím tématem je pak organizování stávek a demonstrací proti všemu útlaku buržoazie, jichž se na podporu lidí ujala KSČ. „*Rozvoj výroby a technického pokroku v době konjunktury neznamenal ovšem odstranění bídy pracujících*.“⁵⁰² „*Kapitalisté...nutili dělníky pomoci běžících pásů k nejvyššímu vypětí sil, nahrazovali ruční práci strojem, snižovali mzdy*.“⁵⁰³ „*Komunisté organizovali schůze, stávky i demonstrace proti drahotě a za zvýšení mezd. Při těchto demonstracích docházelo k ostrým bitkám s policií a četnictvem. ... Byli při nich i těžce ranění a mrtví (např. v Orlové byli zastřeleni dva dělníci, jedna žena a tříměsíční dítě)*.“⁵⁰⁴ Učebnice se též dotýkají charakteristiky hospodářské situace na Slovensku, okrajově na Zakarpatské Ukrajině. V bezohledný postupu českého kapitálu na Slovensku, jenž s sebou nesl bídu a hlad, je sledována příčina posilování sílení Hlinkovy slovenské lidové

---

⁵⁰¹ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s.121.

⁵⁰² M. DOHNAL – L. STOLAŘÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 80.

⁵⁰³ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 130.

⁵⁰⁴ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 55.

5.7 Hospodářská krize v Československu

I v rámci tématu hospodářské krize zůstává základní rámeček výkladu stejný. Stejně jako v předchozím sledovaném období je hospodářská krize v kontrastu s rozvojem v sovětském Rusku potvrzením o správnosti nastolení cesty socialismu. Kromě popisu průběhu krize (zejména v průmyslu a zemědělství) se učebnice zabývají rozdílným dopadem krize na kapitalisty a pracující a bezohledností kapitalistů vůči hladovějícím. „*Veškerá buržoazie však usilovala o to, aby za pomoci státu a jeho zákonodárství převalilo břemeno krize na pracující.*“⁵⁰⁵ „*Kapitalisté raději ničili zboží, než by nechali klesnout ceny a tím i svoje zisky... V Československu byl znehodnocován cukr na krmivo. Přitom miliony lidí hladověly.*“⁵⁰⁶ Podle Bartoškovy učebnice „*V Československu žili i v době krize boháči, kteří se topili v nadbytku. Trávili své dovolené na přepychových plážích u moře, promarňovali život v zahálce a vymýšleli si nejrůznější kratochvíle. Byl u nás například boháč, který měl v bazénu své vily krokodýly a krmil je husami.*“⁵⁰⁷ Dalším známým kontrastem je předkládaný obraz postupu vládní moci a postupu komunistické strany. Pro hospodářskou krizi zůstává typický obraz neschopnosti vládní moci zajistit účinná opatření (žebračky jako jediné podpůrné opatření) jež by zlepšila situaci postižených, její brutální postup vůči bouřícímu se lidu na demonstracích ve stávkách, další omezování svobod ze strachu z revolučního hnutí a perzekuce komunistické strany pro její aktivitu i pro její rostoucí vliv. „*Mnohé stávky a demonstrace však byly bezohledně potlačeny četnictvem. V řadě míst došlo ke krveprolití; tak tomu bylo roku 1930 v Radotíně u Prahy, roku 1931 v Duchcově...*“⁵⁰⁸ „*Tak došlo ke krveprolití při střelbě do průvodu mládeže r. 1930 v Radotíně u Prahy, k svévolnému zabití lidí r. 1931 v Duchcově a Frývaldově...a na jiných místech.*“⁵⁰⁹ Mostecká stávka pak zůstává symbolem boje proti utlačovatelům. „*Stala se nejvýznamnějším masovým třídním bojem v době krize nejen v Československu, ale i*

---

⁵⁰⁵ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 134.

⁵⁰⁶ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 307.

⁵⁰⁷ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 68.

⁵⁰⁸ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 89.

⁵⁰⁹ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 323.

v Evropě vůbec.“⁵¹⁰ „Mostecká stávka, vedená pod heslem ‚Jednota, stávka, vítězství‘, přinesla velké revoluční zkušenosti, neboť její úspěšné zakončení ukázalo, že jednotná dělnická třída může vést vítězné boje i v těžkých podmínkách hospodářské krize.“⁵¹¹

Učebnice se věnují i dopadům krize na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině, na Slovensku v tomto důsledku vzrůstá vliv fašistické Hlinkovy strany usilující o rozbití republiky. V případě učebnic vydávaných v 60. letech se však dopadů krize v pohraničí a důsledkům pro vnitropolitický vývoj věnuje pouze Bartošková a Husova učebnice. V učebnicích ze 70. let je pak již tento fakt akcentován u všech. „Němečtí fašisté, které vedl Konrád Henlein...a Hlinkova ľudová strana se snažili využít bídy k získání nových stoupenců. Za hlavního viníka bídy neprávem označovali český národ.“⁵¹²

V učebnicích vydaných během minulých reforem bylo jako důsledek hospodářské krize chápáno obrácení hněvu imperialistů vůči SSSR a jejich snaha najít východisko z krize. V tomto důsledku pak začala podpora imperialistických mocností silícího německého fašismu. Ve sledovaných učebnicích dochází v rámci důsledků hospodářské krize k jistému odklonu od takové interpretace. Hospodářská krize prohloubila ve všech kapitalistických státech zostřený postup vůči revolučnímu hnutí, proto se začínají v jejich vládách objevovat fašistické tendence, nejvíce v Německu. Politika ústupků je pak snahou západních mocností odvrátit od sebe tuto hrozbu s nadějí, že se Německo obrátí proti SSSR. Další důsledek hospodářské krize, tedy zostřený postup státní moci vůči KSČ, stejně jako omezování demokratických svobod ze strachu z revolučního hnutí, již byly zmíněny výše. „Východisko z krize hledala buržoazie v potlačování demokratických svobod, aby snáze mohla důsledky krize přenést na pracující vrstvy. Naproti tomu KSČ se postavila do čela boje za pracující za proletářské východisko z krize...“⁵¹³

Mezi všemi sledovanými učebnicemi v daném období vyniká Bartošková učebnice pro základní školy emocionálním pojetím tématu hospodářské krize, a to zejména

---

⁵¹⁰ M. DOHNAL – L. STOLARŽÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 79.

⁵¹¹ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 91.

⁵¹² K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 70.

⁵¹³ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 83.

zaměřením se na její charakteristiku skrze dopadů krize na děti. „*Velká hospodářská krize působila i v Československu daleko zhoubněji než největší přírodní katastrofa.*“⁵¹⁴ „*Velkou obžalobou kapitalismu byl život dětí v těchto letech. Naše pokrokové noviny otiskovaly desítky žalujících článků a fotografií. Lidé se z nich dozvídali o dětech opuchlých hladem a zkřivenými nemocmi, o dětech žebrajících po domech a na ulicích i stojících ve frontách na polévku, kterou jim nabízely různé ‚dobročinné spolky‘, o bosých dětech chodících ve sněhu, o dětech usínajících ve škole hladem a vyčerpáním, o dětech, které neznaly cukr. O všech těchto zjevech se u nás psalo a hovořilo. Vláda kapitalistů je však neodstraňovala.*“⁵¹⁵ Děti jsou též hlavními aktéry zobrazení těžkých poměrů na Zakarpatské Ukrajině, jak výňatek z reportáže o poměrech na Zakarpatské Ukrajině přednesené v parlamentu komunistickým poslancem Štětka. „*V prkenné hrázi leží bez pohnutí na černé, shnilé slámě tři nahé, nemocné děti. Dvě rovněž nahé děti se krčí za pecí. Osmileté děcko, o kterém by každý řekl, že jsou mu dva roky, má nohy silní jako můj prst a přitom břicho naduřelé, takže se na nožičkách ani neudrží. Matka leží na truhle, ve které jsou zásoby pro výživu rodiny, ale jen brambory. Žena leží v roztrhaných hadrech, ze kterých jí vylézají ne části těla, ale kosti. Pod hlavou má věchet slámy.*“⁵¹⁶ Demonstrace o stávky, tedy třídní boj vedený v době krize proletariátem v čele s KSČ, pak tvoří samostatnou kapitolu učebnice, která je doprovázena např. mapkou oblastí stávek definovaných podle způsobu zakročení státní moci, básní F. X. Šaldy „*Tiše, tiše! Pravda střílelo se...*“ či přetiskem parte zastřeleného účastníka duchcovské stávky. Bartošková učebnice tak mezi ostatními sledovanými učebnicemi vydávanými v tomto období vyniká nejen výrazným doprovodným materiálem, ale i emocionalitou ve snaze o zobrazení rozporu kapitalismu a socialismu. Svým emociálně laděným vyprávěním nejvíce připomíná učebnice vydávané v 50. letech.

5.8 Mnichovská dohoda

V učebnicích vydávaných v šedesátých letech zůstává interpretace mnichovské dohody neměnná. Mnichov je prezentován jako zrada na československém lidu, a to

---

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 61.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 67.

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 67.

primárně československou vládou, která místo boje za záchranu republiky kapitulovala. Jak se například píše v učebnici pro základní školy: „Přes bojové odhodlání československého lidu vláda i dále jednala se zrádcem Henleinem a ustupovala mu v národnostních požadavcích. [...] Mnichov, jež znamenal konec svobodné ČSR, byl dílem souhry světové fašistické reakce a domácích zrádných činitelů, kteří byli u moci.“⁵¹⁷ Podle učebnice pro starší žáky „Československá vláda však neučinila to, co od ní velká většina našeho lidu očekávala. Prezident Beneš i úřednicko-důstojnická vláda byli příliš těsně spjati se zájmy československé buržoazie a západních imperialistů, než aby byli ochotni postavit se do čela vlasteneckého boje československého lidu a přijmout v tomto boji pomoc, kterou nabízel Sovětský svaz.“⁵¹⁸

Stejně tak zůstává stejná i interpretace motivace politiky západních mocností, resp. Anglie a Francie, uplatňované vůči Československu, tedy snaha obrátit agresí nacistického Německa vůči SSSR. „Mnichov [...] byl důsledkem proradné politiky Anglie a Francie, které ve svém sobeckém zájmu chtěly uspokojit Hitlerovy požadavky ve střední Evropě, aby tím spíše mohly obrátit ostří jeho účinnosti proti SSSR.“⁵¹⁹

Na příkladu učebnice pro základní školy vydávané v 70. letech lze ukázat jistý posun, k němuž došlo v souvislosti s interpretací zániku Československa. Na rozdíl od předchozích učebnic. Jak v učebnici pro základní školy, tak v učebnici pro gymnázia se do popředí dostává téma zrady, jež přišla zejména „zvenčí“, nikoli ze strany domácí buržoazie. Důraz je v těchto učebnicích o něco více kladen na zobrazení nátlaku západních mocností, jemuž československá vláda nedokázala důsledně čelit a nakonec se mu podřídila. „Československá vláda za velmi pohnuté a dramatické situace projednala 30. září mnichovský diktát a pod nátlakem západních velmocí se přece jen podřídila.“⁵²⁰ Podle gymnaziální učebnice „Pod tlakem vypracovala československá vláda vlastní návrh národnostního statusu. ... Otevřená podpora Henleinových požadavků ze strany západních mocností povzbudila Hitlera

---

⁵¹⁷ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 141-143.

⁵¹⁸ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 96.

⁵¹⁹ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 141-143.

⁵²⁰ M. DOHNAL – L. STOLARÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 117.

k přípravě vojenské agrese. ...následoval nátlak hrozby, že dojde-li k válce, bude za ní odpovědné Československo a západní mocnosti mu nebudou moci pomoci. ...Následující den 21. 9. vláda pod tímto tlakem kapitulovala.“⁵²¹ Tento jev se projevuje i v končené rekapitulaci mnichovských událostí v Dohnalově učebnici „Zrada západních velmocí a podřízení se mnichovskému diktátu dovršily tragédii našeho státu.“⁵²² Za to učebnice pro gymnázia, jakkoli intenzivně skloňuje formuli „nátlak Francie a Anglie“, zůstává v závěrečném hodnocení v pevně zajetých kolejích konstatování, že pokud by se československá vláda spojila se Sovětským svazem, mohl se vývoj ubírat zcela jiným směrem. „Ani v této osudové chvíli našich národů nepostavila se vláda ani prezident proti mnichovskému diktátu, nevyužili možnosti opřít se o Sovětský svaz, naopak přijetí mnichovského diktátu bylo schváleno.“⁵²³

Zůstává-li v učebnicích stejná interpretace mnichovské zraedy jako zraedy buržoazie na lidu, zůstává i stejný postoj k otázce, zdali šlo daným událostem zabránit. Lid v čele s KSČ byl ochotný bojovat, dokazoval to jak odhodláním a nasazením při květnové částečné mobilizaci, tak při mobilizaci v září 1938. Tato pomoc by navíc byla podpořena vojsky Sovětského svazu. Strach vládnoucích kruhů z posílení vlivu komunistické strany i revolučních sil však zvrátil běh událostí jiným směrem. „Přijetí Hitlerových požadavků vyvolalo mezi obyvatelstvem Československa ohromné rozhořčení, odpor a zoufalství, které se měnilo v odhodlání neustoupit a přes neslýchaný diplomatický nátlak začít bojovat.“⁵²⁴

Bartoškova učebnice pro základní školy a Hánlova učebnice pro střední školy vycházející v šedesátých letech navíc (v učebnicích poprvé od roku 1948) charakterizují vztah KSČ ke státu jako takovému, jež je třeba bránit, nikoli pouze k jeho lidu. „Komunisté prohlásili obranu republiky za svůj nejdůležitější úkol. ... Věděli, že Československá buržoazně demokratická republika není státem pracujících lidí. Věděli však také, že je lepší než fašistická diktatura. ... V boji na obranu republiky se KSČ snažila sjednotit všechny

---

⁵²¹ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 134-137.

⁵²² M. DOHNAL – L. STOLAŘÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 117.

⁵²³ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 139.

⁵²⁴ M. DOHNAL – L. STOLAŘÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 117.

čestné lidi bez rozdílu přesvědčení.“⁵²⁵ „Přestože Československá republika byla kapitalistickým státem, založeným na třídním vykořisťování a národnostní nadvládě, její vznik a trvání působily i kladně na vývoj československého lidu; pro tyto hodnoty bylo třeba bránit republiku proti fašismu.“⁵²⁶ „Pracující však nedostali příležitost bránit republiku se zbraní v ruce. Ani vláda Syrového, která se rovněž řídila zájmy kapitalistů, se nechtěla opřít o lid a přijmout pomoc SSSR. Bojovnost našeho lidu buržoazii vystrašila. Měla být zlomena zradou.“⁵²⁷ Vzorný nástup československé armády obdivoval celý svět. Bojovné odhodlání československého lidu vyvolalo nadšené projevy mezinárodní solidarity ... Československá vláda však neučinila to, co od ní většina našeho lidu očekávala. Prezident Beneš i úřednicko-důstojnická vláda byli příliš těsně spjati se zájmy československé buržoazie a západních imperialistů, než aby byli ochotni se postavit do čela vlasteneckého boje československého lidu a přijmout v tomto boji pomoc, kterou nabízel Sovětský svaz.“⁵²⁸

Role Edvarda Beneše jakožto druhého prezidenta Československé republiky je ve sledovaných učebnicích omezena na úlohu toho, jenž v čele vlády přijímá podmínky mnichovské dohody, a na problematiku jeho prezidentské volby, v níž se střetávají síly československé fašistické reakce a (buržoazně) demokratických sil. Díky podpoře komunistů byl Beneš zvolen a byly tak překaženy plány na zavedení fašistické diktatury v zemi, avšak v dalším vývoji zůstává KSČ v boji proti fašismu a proti rozbití republiky osamocena.

5.9 Kultura a životní styl v meziválečném Československu

Téma rozvoje meziválečné kultury v meziválečném Československu je ve sledovaném období zastoupeno ve všech učebnicích. Výchozím rámcem pro charakteristiku meziválečné kultury je v učebnicích z 60. let střet úpadkového buržoazního umění a kýče s pokrokovým uměním, pro nějž je charakteristická levicová orientace umělců, návaznost na národní tradice a boj proti fašismu. „Buržoazie se všemožně snažila, aby pracující lidé

---

⁵²⁵ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 81.

⁵²⁶ J. HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 327.

⁵²⁷ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 84.

⁵²⁸ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 97.

nenalezli cestu z bídy a nesvobody [...] měla v rukou i stovky novin a časopisů, nakladatelství, rozhlas a film. Jejich pomocí [...] šířila brak, který s pravdou o životě neměl nic společného.“⁵²⁹ „Vedle skutečného umění se však značně rozšířila i kýčová tvorba, jež měla odvádět široké vrstvy lidu od hledání skutečných příčin sociální nespravedlnosti. Tato tvorba pronikla i do nových významných prostředků hromadného šíření kultury a informací – do rozhlasu a filmu....“⁵³⁰ „Vše, co bylo za buržoazní republiky hodnotné, tihlo k revoluční levici, na obranu Sovětského svazu a demokratických práv a svobod lidu.“⁵³¹ Traplova učebnice pro základní školy se ovšem zabývá pouze charakteristikou pokrokového umění a nevymezuje se vůči kultuře buržoazní.

Právě pokrokové umění pak tvoří hlavní obsahovou náplň tématu u všech učebnic. Všechny učebnice pod pojem pokrokové umění zahrnují opět literaturu, divadlo, výtvarné umění, architekturu a hudbu. Třídícím kritériem pokrokového umění zůstává vztah k proletariátu, zachycení života pracujícího lidu, návaznost na tradice v umělecké tvorbě a antifašismus. Nejčastěji skloňovanými jmény jsou v oblasti literatury, poezie a literární vědy S. K. Neumann, I. Olbracht, M. Majerová, J. Hašek, F. X. Šalda, v oblasti dramatu divadlo E. F. Buriana a Osvobozené divadlo, v oblasti výtvarného umění V. Rabas, V. Špála, E. Filla, J. Čapek, B. Kafka, V. Štursa, O. Gutfreund, v oblasti architektury J. Kotěra, J. Gočár. Jediným vyzdvihovaným zástupcem „nepokrokového umění“ zůstává ve všech učebnicích Karel Čapek, pro odraz jeho protifašistického smýšlení v jeho dílo, což jej s pokrokovými umělci spojovalo protifašistické smýšlení. Mezi učebnicemi lze najít opět rozdíl v přístupu k slovenským zástupcům pokrokové kultury. Traplova učebnice pro základní školy, se zaměřuje na zejména na české umělce⁵³², ostatní učebnice se v rámci každé umělecké oblasti (vyjma divadla a architektury) snaží uvést i příklady slovenských umělců, nejčastěji P. Jilemnický, M. Benka, A. Moyzes, J. Kostka.

---

⁵²⁹ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 89.

⁵³⁰ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 331.

⁵³¹ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 100.

⁵³² Traplova učebnice se o jejich zástupcích zmiňuje pouze v rámci literatury (P. O. Hvizdoslav, F. Král, P. Jilemnický). M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s.s. 139-140.

Bartoškova učebnice pro základní školy a obě učebnice pro starší žáky k tématu meziválečné kultury zahrnují ještě témata rozvoje vědy a techniky, školství a náboženství. Učebnice pro základní školy se rozvoji vědy a techniky se věnuje více v obecné rovině a bez poměrování vztahu buržoazie k daným oborům. „Z našich vědců vynikl ve světě např. Jaroslav Heyrovský, který vytvořil speciální vědní obor polarografii. Vědecké poznatky se ve druhém a třetím desetiletí 20. století daleko šíře a rychleji než dříve uplatňovaly ve výrobě i v životě lidí.“⁵³³ Učebnice pro starší žáky pak též vyzdvihují pokrok, jež se na vědeckém poli odehrál, avšak nezapomínají připomenout negativní ovlivňování buržoazií. „Vznik samostatného československé státní přivodil mnohé pokroky i v oblasti vědeckého bádání.[...] Některé výsledky bádání československých vědců v tomto údobí nabyly mezinárodního významu, např. objev polarografie, dílo Jaroslava Heyrovského z roku 1922....“⁵³⁴ Ale: „Rozvoji vědeckého bádání byla však za buržoazní republiky na překážku neorganizovanost a bezplánovitost výzkumné práce i zásahy vládnoucí buržoazii, jež brzdila vše, co nepřispívalo jejím třídním zájmům. Nesprávná idealistický hlediska ovládala tehdy téměř veškerý vědecký život.“⁵³⁵ „Přírodní, lékařské a technické vědy dosáhly vysoké úrovně a někteří jejich představitelé i světového významu. Společenské vědy stejně jako v ostatních kapitalistických zemích sloužily převážně buržoazii.“⁵³⁶ Odlišný přístup učebnic k jednomu tématu lze spatřovat i ve výkladu vývoje meziválečného československého školství, ačkoliv se všechny dané učebnice shodují, že v období první republiky došlo v oblasti školství k mnohým pozitivním změnám, zejména na Slovensku. Bartošková učebnice pro základní školy zdůrazňuje, že školství bylo významným nástrojem buržoazie. „Silnou zbraní v rukou kapitalistů bylo i školství. Přesto Československá republika přinesla na tomto úseku jistý pokrok. Mnohem více než za Rakouska-Uherska slyšeli děti ve školách o našich dějinách a literatuře a o mateřském jazyce. Také na Slovensku se děti učily své mateřštině. Ve dvacátých a třicátých letech přibývalo zejména tam mnoho škol.... Ale ve školství bylo stále ještě mnoho nedobrého a nespravedlivého. Obsah výchovy ve školách sloužil kapitalistům.... Na střední

---

⁵³³ K. BARTOŠEK- L. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 92.

⁵³⁴ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 103.

⁵³⁵ Tamtéž, s. 103.

⁵³⁶ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 327.

a tím spíše na vysoké školy se děti chudých rodičů dostávaly jen zřídka.⁵³⁷ Hánlova učebnice pro starší žáky takový výklad postrádá, zdůrazňuje pouze pokrok v oblasti slovenského školství. „Zvláště výrazný byl kulturní rozvoj na Slovensku, kde mělo neobyčejný význam zbavení školství maďarizačního tlaku. Ve slovenských školách...uplatňovala se významně i pomoc českých pracovníků.“⁵³⁸ Závěr Husovy učebnice ohledně české účasti na vývoji školství opět o něco pozměňuje. „Mnozí z českých učitelů pomáhali budovat všechny stupně slovenského školství. Kladný význam této pomoci však byl oslabován tím, že česká inteligence na Slovensku většinou neuznávala slovenskou národní svébytnost....“⁵³⁹ Jednoznačnou shodu u učebnic lze nalézt v případě tématu náboženství, oslabení vlivu katolické církve chápou jako jednoznačně pozitivní proměnu, jež s sebou období první republiky přineslo. „Důležitým pokrokem bylo též oslabení vlivu katolické církve, jež se zkompromitovala podporou nenáviděné habsburské monarchie. Mnozí z těch, kdo z katolické církve vystoupili, uvědomili si, že v moderní době je jakékoliv náboženství přežitkem, stali se bezvěrci.“⁵⁴⁰

Učebnice vycházející v sedmdesátých letech opět upouští v charakteristice československé meziválečné kultury od výkladu střetu dvou protikladných kulturních „proudů“ a zabývají se ve svých výkladech pouze pokrokovým kulturním proudem, a to zejména v oblasti literární. Vyzdvihované osobnosti v rámci kulturní sféry zůstávají stejné jako v předchozích sledovaných učebnicích. V tomto směru je výjimkou Pátkova učebnice pro gymnázia, která v duchu učebnic z šedesátých let nahlíží na československý meziválečný kulturní vývoj ve střetávání se buržoazního a pokrokového proudu. „Pro český a slovenský kulturní život mezi válkami je charakteristické jeho třídní rozvrstvení, nerovnoměrnost vývoje a silná diferenciacie. [...] Drama třídního západu rychle polarizovalo kulturní frontu na pokrokové a konzervativní síly.“⁵⁴¹ I Pátkovy učebnice pro

---

⁵³⁷ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 89.

⁵³⁸ J. HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 327.

⁵³⁹ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 99.

⁵⁴⁰ J. HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 331.

⁵⁴¹ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 155-156.

gymnázia se v rámci výkladu o meziválečné československé kultuře zejména literárnímu vývoji, jež by obstál i v učebnicích literatury.

Ve sledovaném období tak lze napříč učebnicemi spatřit nejen odlišné pojetí pojmu československá meziválečná kultura (resp. zařazení daných témat k takové kapitole), ale i odlišné závěry týkající se shodné problematiky, jak je tomu například v rámci podtémat zabývající se rozvojem školství a vědy v meziválečném období v učebnicích z šedesátých let. Učebnice ze sedmdesátých let se pak daným tématům nevěnují vůbec.

Stejně jako v předchozím období implikuje otázku ohledně životního stylu – způsobu života v meziválečném Československu hospodářsko-sociální vývoj, jež se odvíjel od hospodářských krizí i období konjunktury ve druhé polovině 20. let. Éra první republiky byla obdobím sociální nespravedlnosti, obdobím, kdy pracující lid byl zneužíván a využíván kapitalisty, obzvláště špatné pak byly životní podmínky pracujících na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině. Základní tezí všech učebnic je, že i v době konjunktury, kdy se postavení pracujících o něco zlepšilo a ubylo nezaměstnaných, se pracující lid neměl dobře, neboť mzdy byly nízké a ceny vysoké. Tento fakt více rozvádí Traplovy a Bartoškovy učebnice. V první učebnici jsou popsány těžké pracovní podmínky drobného rolníka, jehož rodina žila, na rozdíl od rodin velkostatkářů a bohatých rolníků, v bídě. „[V době hospodářské konjunktury] *musel drobný rolník ještě i v této době používat jako tažné síly dobytka a většinu ostatních namáhavých prací dělat sám nebo s pomocí nevýkonných zemědělských strojů. ... Jeho rodina často živořila, jeho bytové zařízení, oděv apod. byly namnoze na nejprimitivnější úrovni. V tomto směru byla přímo zoufalá situace především v horských oblastech Slovenska a na Zakarpatské Ukrajině, kde moderní civilizace a její základní vymoženosti (v oděvu, obydlí apod.) byly naprosto neznámé.*“⁵⁴² K dokreslení situace je otištěna fotografie „*těžkých životních poměrů pracujících*“ v době první republiky. Stejná fotografie je použita i Hánlově učebnici pro střední odborné školy, tentokrát se však nejedná o těžké podmínky pracujících, nýbrž nezaměstnaných. Podle Bartoškovy učebnice byly součástí dělnického života nejen stávkový a demonstrační akce, ale i kulturní akce pořádané dělnickými organizacemi. „*Nebylo snadné stávkovat nebo demonstrovat. A přesto to*

---

⁵⁴² M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 129-130.

v republice dělaly tisíce lidí. Každého roku pracující demonstrovali na 1. máje, slavili výročí Velké říjnové revoluce, pořádali Den boje proti válce. Při dělnických organizacích se tvořily divadelní a recitační kroužky.“⁵⁴³

5.10 Historičtí aktéři

Až na výjimku v podobě Pátkovy učebnice pro gymnázia a střední školy vycházející v sedmdesátých letech vystupují ve všech sledovaných učebnicích poměrně snadno rozpoznatelní aktéři dějin. Stejně jako v předchozích sledovaných letech se dají rozdělit na tři skupiny: československou politickou reprezentaci, lid (resp. proletariát) a světové mocnosti. Shodným rysem pro všechny tři typy je jejich kolektivní aktérství a jejich hybná síla, účast v dějinách meziválečného Československa je demonstrována i pomocí lingvistické roviny, díky níž se stávají agenty, tedy přímými vykonavateli děje.

Lid ve své kolektivní podobě tak opět bojuje za svá práva, trpí (zejména v době hospodářské krize), demonstruje, nesouhlasí s buržoazní vládní politikou. Prolistujeme-li si například Traplovu učebnici pro základní školy vycházející na počátku šedesátých let, v použitém fotografickém materiálu jakožto doplňkového textu a skrze jeho popisky se na první pohled odrazí obraz první republiky očima této třídy: zachycují vidíme těžké bytové poměry pracujících⁵⁴⁴, hladové fronty nezaměstnaných⁵⁴⁵, záběry z mostecké stávk⁵⁴⁶ či demonstraci před parlamentem v září 1938⁵⁴⁷. Pouze výjimečně se na fotografiích (či kresbách) objevuje jednotlivec. Bartošková učebnice používá fotografii žebrajícího, otrhaného muže pro doplnění textu o hospodářské krizi či reprodukuje parte zastřeleného horníka z duchcovské stávk⁵⁴⁸. Právě tato učebnice kombinuje fotografie s kresbami, i na nich je však zachycen proletariát ve své „kolektivní“ podobě, např. v podobě strhaných pracujících dělníků v úvodu kapitoly o dvacátých letech v Československu. Z hlediska

---

⁵⁴³ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 54.

⁵⁴⁴ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 133.

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 121.

⁵⁴⁶ Tamtéž, s. 131.

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 141.

⁵⁴⁸ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 67.

genderového rozvrstvení lidu, proletariátu jsou zastoupeni, respektive viditelnější ve větší míře muži. V Traplově učebnici pro základní školy je možné zachytit výjev žen peroucích prádlo mezi ruinami jakýchsi přístřešků jakožto názornou ukázkou „těžkých bytových poměrů“⁵⁴⁹

Dětský aktér dějin vstupuje do dějin první republiky jen ve dvou sledovaných učebnicích, v Bartoškově učebnici pro základní školy a v Husově učebnici pro jedenácté ročníky. Na scéně se vynořují opět v rámci dopadů hospodářské krize na dělnictvo jakožto symbol nejvyššího možného utrpení, případně jako oběti brutálně potlačovaných demonstrací, učebnice jejich roli pojímají různě. „*Tak došlo ke krveprolití při střelbě do průvodu mládeže r. 1930 v Radotíně...*“⁵⁵⁰ „*Děti trpěly chorobami z podvýživy.*“⁵⁵¹ „*Velkou obžalobou kapitalismu byl život dětí v těchto letech. Naše pokrokové noviny otiskovaly desítky žalujících článků a fotografií. Lidé se z nich dozvídali o dětech opuchlých hladem a zkřivených nemocemi, o dětech žebrajících po domech a ulicích i stojících ve frontách na polévku, kterou jim nabízely různé ‚dobročinné spolky‘, o bosých dětech chodících ve sněhu, o dětech usínajících ve škole hladem a vyčerpáním, o dětech, které neznaly cukr. O všech těchto zjevech se u nás psalo a hovořilo. Vláda kapitalistů je však neodstraňovala.*“⁵⁵² V Bartoškově učebnici pro základní školy však děti vystupují nejen jako oběti dopadů krize kapitalistického řádu, ale i jako bojovníci proti němu a proti krizi. „*Revolucionářům pomáhaly podle svých sil i proletářské děti. Sdružovaly se ve svých revolučních organizacích – v Rudých pionýrech, v Mladých průkopnicích, ve Spartakových skautech práce. Jak zpívaly v jedné ze svých písniček, chtěly změnit ten ‚mizerný svět‘ a vyrůst v nerozmazlené a řádné děti.*“⁵⁵³ Stejně jako v předchozích sledovaných učebnicích jsou tak dětští aktéři v dějinách první republiky, pokud se v učebnicích objevují, spojeni s utrpením, bídou, hladem či dokonce smrtí, případně jako pomocníci v boji za práva proletariátu.

---

⁵⁴⁹ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 129-130.

⁵⁵⁰ J. HÁNL, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 323.

⁵⁵¹ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 88.

⁵⁵² K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 69.

⁵⁵³ Tamtéž, s. 74.

V rámci skupiny politických aktérů dějin lze opět vydělit dvě, resp. tři skupiny, jež vystupují jako přímí konatelé děje, stejně jako u předchozí kategorie, též v kolektivní podobě. První skupinou je komunistická strana bojující za práva lidu i za obranu demokracie. Její opozicí jsou pak buržoazie, kapitalisté, ale i strany socialistické, neboť s buržoazií spojily svou politickou existenci, a stejně tak všechny česko-slovenské fašistické (či fašizující) strany. Ty jsou nejčastěji reprezentovány (pokud se nejedná o obecné pojmenování) agrární stranou a Hlinkovu ľudovou stranu. „Zvláště nebezpečné bylo, že ve vedení některých vládních buržoazních stran, především ve straně agrární, byli lidé ochotní spolupracovat s nacisty.“⁵⁵⁴ „Podobně na Slovensku byl zaznamenán vzrůst ľudové strany, v níž rovněž nabyla na vrchu fašistická ideologie.“⁵⁵⁵

Třetím typem aktérů jsou světové mocnosti, jež měli na vývoj republiky vliv. Výsadně negativní úlohu zosobňují západní velmoci, resp. Anglie a Francie. „Kapitalistické velmoci Anglie a Francie...ponechaly na tajných poradách s nacisty Hitlerovi proti Československu volné ruce.“⁵⁵⁶ „Anglie a Francie otevřeně přijaly Hitlerovy požadavky a předložily Československu naléhavý návrh....“⁵⁵⁷ Přímými agresory se pak stávají Hitler a Henlein (buď Henlein sám osobně či „henleinovci“ jako strana). V opozici těchto sil pak vystupuje Sovětský svaz. „Hitler se zatím chystal k rozhodnému úderu proti ČSR.“⁵⁵⁸ „Henlein proto 24. dubna 1938 vyhlásil tzv. karlovarský program....“⁵⁵⁹ „Na rozdíl od Anglie a Francie...zaručil se Sovětský svaz československé vládě svou pomocí....“⁵⁶⁰

Avizovaná změna v Pátkově učebnici přichází právě s pojetím aktivní účasti na dějinách meziválečného Československa, a to v případě samotného proletariátu. Ten se ve stylistické

---

⁵⁵⁴ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 80.

⁵⁵⁵ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 91.

⁵⁵⁶ Tamtéž, s. 83.

⁵⁵⁷ V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 96.

⁵⁵⁸ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 141.

⁵⁵⁹ Miloš DOHNAL - Leoš STOLAŘÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 117.

⁵⁵⁹ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 81.

⁵⁶⁰ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. 141.

rovině stává pasivním konatelem děje, tedy „něco je na něm vykonáváno“. V opozici se zachováním aktivní účasti všech ostatních výše zmíněných účastníků dějin, je možné na tento posun nahlížet jako na snahu o zdůraznění nemožnosti lidu zvrátit touto třídou v období první republiky běh dějin. „V roce 1923 buržoazie zahájila útok na dělnické mzdy a ostatní sociální vymoženosti pracujících.... „Mezi dělníky se začal šířit hlad, podvýživa a nemoci.“⁵⁶¹ Zájmy této třídy tak aktivně a jedinečně brání pouze KSČ. Komunistická strana, stejně jako buržoazie – kapitalisté nadále zůstávají v kontrastu s lidem aktivními účastníky dějin meziválečného Československa. Tento fakt lze demonstrovat na následujících příkladech. „V roce 1923 buržoazie zahájila útok na dělnické mzdy a ostatní sociální vymoženosti pracujících.“⁵⁶² Jinde zase Pátek píše: „Československá buržoazie, která nesla velkou vinu na rozbití republiky, ztratila důvěru lidových mas i právo stát v čele republiky“⁵⁶³

---

⁵⁶¹ J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 77-78.

⁵⁶² Tamtéž, s. 77.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 142.

6 Obraz první republiky v učebnicích dějepisu v letech 1978-1989

Struktura témat vymezujících učebnicový výklad o dějinách první republiky se ve sledovaných učebnicích oproti učebnicím dříve vydávaným nijak neproměnila. Tematicky zůstávají učebnice vymezené vznikem republiky, bojem o její uspořádání – charakter (tj. léta 1918-1920)⁵⁶⁴, obdobím dočasné a částečné stabilizace kapitalismu (tj. 1924-1929)⁵⁶⁵, hospodářskou krizí, bojem za obranu republiky, případně ohrožením republiky (1934/5-1938) a nakonec ztrátou samostatnosti⁵⁶⁶. Daná tematická soudržnost platí zejména pro učebnice určené základním školám, v učebnicích pro starší žáky je patrné větší tematické prolínání československých a světových dějin, zejm. sovětských. Vzhledem k tomu, že v nových školních osnovách byla stále uplatňována zásada důrazu na poznávání „*historické úlohy dělnické třídy a historického poslání komunistických stran*“⁵⁶⁷, nepřekvapí, že jako důležité mezníky v dějinách první republiky jsou chápány události spojené s prosincovými událostmi roku 1920 a následným vznikem komunistické strany, jejíž vývoj tvoří páteř vnitropoliticko-hospodářského vývoje.

6.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918

Vznik samostatného státu je všech sledovaných učebnicích chápán jako významný moment, v němž se český a slovenský národ zbavil „staletého útlaku“ pod habsburskou monarchií. Na cestě k jeho vzniku sehrály nejdůležitější úlohu lidové masy, jejichž národní a osvobozenecský boj (tedy stávky a demonstrace) významně ovlivnila Velká říjnová socialistická revoluce. „*K rozhodujícím protiválečným a protirakouským vystoupením docházelo již od počátku roku 1918 pod přímým a bezprostředním vlivem Velké říjnové*

---

⁵⁶⁴ Samuel CAMEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 51, 69.; Vratislav ČAPEK et al., *Dějiny 19. a 20. století: dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště*, Praha 1984, s. 105-110.; Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy. Díl 2., 1917-1939.*, Praha 1982, s. 46-49.

⁵⁶⁵ S. CAMEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 80-84.; M. ČAPEK et al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 112-118. M. DOHNAL – T. JELÍNEK – M. BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*, s. 72-78.

⁵⁶⁶ S. CAMEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 87, 118-120. M. ČAPEK et al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 120-137.; M. DOHNAL – T. JELÍNEK – M. BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*, s. 81-106.

⁵⁶⁷ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2013*, s. 189.

socialistické revoluce.“⁵⁶⁸ „Národně osvobozenecý boj Čechů a Slováků v době války prostupně přerůstal v národní a demokratickou revoluci a pod vlivem VŘSR vyůstil v řijnu 1918 ve vznik společného státu, Československé republiky... Vládnoucí postavení v novém státě si však zabezpečila buržoazie i přes ofenzivu revolučního dělnického hnutí.“⁵⁶⁹ „Nový československý stát proto nemohl zajistit sociální osvobození pracujících....“⁵⁷⁰ Vedení národně osvobozenecýho boje se však chopila buržoazie, neboť lidové masy nebyly organizovány žádnou „důslednou dělnickou stranou“. Podle učebnice pro základní školy byl vznik samostatného státu vyhlášen Národním výborem, orgánem buržoazie, pod jehož vlivem byla i Socialistická rada. „Buržoazní představitelé Národního výboru v obavě, aby lidové bouře nepřerostly v útok proti vykořisťovatelům, urychleně převzali správu státu a prohlásili se za vykonavatele státní moci. Ponechali však staré úřady a policii a ještě večer 28. řijna vyhlásili založení Československého státu.“⁵⁷¹ Stejný výklad je možné nalézt i ve středoškolských učebnicích. „Když 28. řijna 1918 vídeňská vláda kapitulovala, vyhlásil Národní výbor československý samostatnou Československou republiku.“⁵⁷² O úloze Národního výboru v souvislostech, jež jsou uváděny v učebnici pro základní školy, se však již nepíše. „Československá republika⁵⁷³ byla vyhlášena při velké manifestaci v Praze o 14 dní později, 28. řijna 1918. Vedení zůstalo v rukou Národní rady.“⁵⁷⁴

Učebnice pro základní školy se o úlohu, stejně jako o samotné existenci zahraničního odboje nezmiňují. O úloze zahraničního odboje či jeho činnosti se lze v učebnicích pro starší

---

⁵⁶⁸ Vratislav ČAPEK et al., *Dějiny 19. a 20. století: dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště*, Praha 1984, s. 99.

⁵⁶⁹ S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 69.

⁵⁷⁰ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939., Praha 1982, s. 33.

⁵⁷¹ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939., Praha 1982, s. 32.

⁵⁷² S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 50. Na tomto místě se učebnice dopouští faktografické chyby, oficiálně byla republika vyhlášena až 14. listopadu.

⁵⁷³ I autoři této učebnice zde chybně kladou vznik republiky k 28. řijnu.

⁵⁷⁴ Vratislav ČAPEK, ed., *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, Praha 1980, s. 30.

žáky dočíst, že jeho čelním představitelem byl T. G. Masaryk. V Cameblově učebnici pro gymnázia tímto veškerá charakteristika zahraničního odboje končí⁵⁷⁵, v Čapkově středoškolské učebnici je charakterizován jako nejvlivnější skupina v rámci buržoazie, jež vsadila na vítězství dohodových mocností a byla jimi postupně uznávána jako představitelka budoucího československého národa⁵⁷⁶. V učebnici pro gymnázia od Kováčové je tento fakt odůvodněn následovně: „*Československá národní rada...byla při tom zárukou, že politická orientace československého státu bude odpovídat zájmům dohodových mocností*“, těmi zájmy bylo udržení kapitalismu v Evropě.⁵⁷⁷ Stejně jako v předchozích učebnicích zůstává role zahraničního odboje oproti roli lidových mas, případně Národního výboru na pomyslném okraji zájmu, její činnost není nijak blíže specifikována, než jak bylo výše uvedeno.

Učebnice dále setrvávají při charakteristice postoje západních mocností vůči nově vznikajícímu státu, případně jejich bezprostředního vlivu na vznik republiky nejčastěji u konstatování, že tyto mocnosti musely vzít vznik samostatného Československa na vědomí, přestože neměly do poslední měsíců války zájem na rozpadu Rakouska-Uherska. A to z důvodu, že jim bylo zárukou stability ve střední Evropě⁵⁷⁸, udržení kapitalismu a zabránění revoluční vlny⁵⁷⁹. Ve zbylých učebnicích však zůstává jejich úloha v kontextu vzniku Československa bez povšimnutí. Jednoznačně pozitivní vliv na vývoj událostí v Československu má Velká říjnová socialistická revoluce, jejíž hesla o ukončení války a práva národů na sebeurčení výrazně podnítila národně osvobozené hnutí lidových mas.

Téma týkající se zapojení Slováků do národně osvobozené hnutí zůstává v těchto sledovaných učebnicích nejčastěji zahrnuté do formulí o národně osvobozeném boji

---

⁵⁷⁵ Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 69.

⁵⁷⁶ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 99.

⁵⁷⁷ Anna KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, Praha 1981, s. 48.

⁵⁷⁸ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 99.

⁵⁷⁹ Anna KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, Praha 1981, s. 48-50.

Čechů a Slováků⁵⁸⁰, v této rovině emancipačního hnutí „zdola“ jsou tak zásluhy obou národů na vzniku státu prezentované jako zcela rovnoměrně rozložené. Přihlášením se k samostatnému státu v Martinské deklaraci pak došlo k oficiálnímu spojení obou národů. Účastníky martinského shromáždění jsou jednou Slováci – lid⁵⁸¹, v ostatních učebnicích Slovenská národní rada⁵⁸², jejíž předchozí aktivitou, případně jejím politickým složením se však učebnice již nezabývají.

6.2 Československá demokracie

S pojmem buržoazní demokracie se lze setkat téměř ve všech sledovaných učebnicích. Princip buržoazní demokracie vystihuje nejlépe ze všech sledovaných učebnic (a i v kontrastu se svým vlastním předchozím vydáním) Dohnalova učebnice pro základní školy. Ráz buržoazní demokracie získala republika definitivně až po vítězství buržoazie nad proletariátem v roce 1920. Pro tento režim pak bylo charakteristické vydávání zákonů potlačujících výdobytky proletariátu z prvních poválečných let i zavádění nových „protirevolučních opatření“ omezujících svobodu projevu, resp. pronásledující nežádoucích projevů „revolučního smýšlení“. *„Buržoazie potlačila revoluční hnutí a vtiskla mladému státu ráz buržoazní demokracie.“*⁵⁸³ Podle učebnice pro střední odborné školy *„Byly vydávány zákony, které odbourávaly revoluční vymoženosti, jichž dosáhla dělnická třída v poválečném revolučním období let 1918-1920. [...] Vládnoucí pozice buržoazie se upevnila a byl oslaben demokratický charakter státu. Vyvrcholením těchto protirevolučních opatření byl zákon na obranu republiky v r. 1923. Ten, pod rouškou ochrany bezpečnosti státu, dával vládě možnost pronásledovat projevy revolučního smýšlení*

---

⁵⁸⁰ Např. S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 45.; A. KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, s. 47, V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 99., M. DOHNAL – T. JELÍNEK – M. BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*, s. 30.

⁵⁸¹ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 99

⁵⁸² V. ČAPEK, ed., *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol.*, s. 30.; A. KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, s. 51.; S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 51. V Dohnalově učebnici pro ZŠ jsou pro zjednodušení uváděni „představitelé slovenského politického života“. Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*, s. 32.

⁵⁸³ M. DOHNAL – T. JELÍNEK – M. BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*, s. 58.

dělníků.“⁵⁸⁴ Podle Cambelovy učebnice došlo v počátku existence československého státu došlo k zavedení některých demokratických opatření, ta však po upevnění moci buržoazie docházelo pouze k zavádění protirevolučních opatření. „*Výsledky národně osvobozenického boje Čechů a Slováků za národní a sociální svobodu...umožnily prosadit i některé základní sociální požadavky pracujících a rozšířit demokratická práva lidu.*“⁵⁸⁵ S pojmem demokracie zacházejí všechny tyto učebnice velmi obecně, nijak blíže jej nespecifikují. Jako nejvýraznější protirevoluční opatření je pak udáván zákon na ochranu republiky, v čemž se shodují i s ostatními z učebnic vydávaných v minulých dekadách. „*První československá vláda byla sice nucena uzákonit všeobecné hlasovací právo a další demokratické svobody a přislíbit i některé sociální vymoženosti, avšak ke splnění rozhodujících sociálních a politických požadavků nepřistoupila.*“⁵⁸⁶ „*Boje dělnické třídy...proti rostoucí drahotě, za zvýšení mezd, ale i za rozšíření demokracie...byly charakteristické pro první poválečné měsíce. ... Buržoazní politické strany měly mezi sebou celou řadu rozporů, ale proti revolučnímu hnutí a KSČ postupovaly vždy jednotně. Svědčí o tom i různé zákony a opatření, které byly přijaty vládou v první polovině dvacátých let. Vyvrcholením protirevolučních opatření bylo vydání tzv. zákona na obranu republiky.*“⁵⁸⁷

Fungování československého parlamentního systému v obecné rovině je stejně jako v učebnici pro základní školy z minulé reformy charakterizováno v Dohnalově učebnici pro základní školy. Tato charakteristika je doplněna i charakteristikou meziválečného politického systému, v němž se již opět odráží marxistický úhel pohledu, jež jako typický příznak fungování politického systému chápe opozici buržoazní politiky vůči dělnickému hnutí. „*V Československu byl velký počet politických stran, které zastupovaly zájmy určitých společenských skupin. ... Buržoazní strany v období poválečné krize bojovaly hlavně proti revolučnímu dělnickému hnutí. Měly mezi sebou řadu rozporů, ale v postupu proti dělníkům*

---

⁵⁸⁴ Tamtéž, s. 72-74.

⁵⁸⁵ Samuel CAMEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 69.

⁵⁸⁶ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 105.

⁵⁸⁷ Anna KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, Praha 1981, s. 75-86.

a při prosazování různých protidělnických zákonů se dovedly vždy sjednotit.“⁵⁸⁸ Na rozdíl od předchozích učebnic pro základní školy nezabývá existencí hradní skupiny či pětky jakožto součásti politického meziválečného systému. V tomto směru na učebnici pro základní školy navazují Čapkovy učebnice pro střední odborné školy a učiliště. „*Vedoucí politickou sílu představovala ve 20. letech tzv. hradní skupina buržoazie. ... Hrad vedený představiteli buržoazního zahraničního odboje za první světové války – prezidentem T. G. Masarykem a ministrem zahraničních věcí E. Benešem, nebyl jednotnou politickou organizací, měl však své zastoupení v nejmocnějších českých buržoazních stranách. Páteř většiny vládních koalicí pak tvořil bloky pěti nejvlivnějších českých politických stran.*“⁵⁸⁹ V učebnici pro střední odborné školy je navíc informace o existenci pětky doplněna o jejich výčet.⁵⁹⁰ V tomto směru tak lze v daných učebnicích shledat jakýsi návazný celek zohledňující jak věk, tak nároky daného typu škol, pro jejichž adresáty je daný výklad určen. Učebnice pro gymnázia na rozdíl od učebnic gymnázií z předchozí reformy se omezují pouze na základní pojetí charakteristiky meziválečného fungování parlamentního systému (parlamentní demokracie), jež se prolíná naskrz sledovanými obdobími. Její chápání se odvíjí od faktu, že veškerou politickou moc měla v rukou buržoazie, jíž upevňovala na úkor dělnické třídy. „*Porážkou revolučního dělnického hnutí v prosinci 1920 si buržoazie ubránila své mocenské postavení a vytvořila podmínky k dalšímu upevnění své hospodářské a politické moci.*“⁵⁹¹ Učebnice opomíjejí i mimoparlamentní uskupení, Pětku a hradní skupinu. V tomto směru jsou učebnice určené pro odborné školy a učebnice podrobnější než učebnice určená gymnáziím.

Problematika postoje vládní moci a její nahlížení na slovenský národ se zřetelně objevuje ve všech sledovaných učebnicích v daném období. Závěr je vždy stejný. Vinou české buržoazie, jež nedokázala (a vzhledem k svým třídním zájmům ani nechtěla), vyřešit

---

⁵⁸⁸ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 73.

⁵⁸⁹ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 115.

⁵⁹⁰ ed. Vratislav ČAPEK., *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, s. 129-130.

⁵⁹¹ S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 84.

zrovnoprávnění obou národů, došlo na Slovensku k výraznému posílení autonomistických tendencí, což ve svém důsledku vedlo k postupnému rozkladu jednoty obyvatel republiky. Vinou české buržoazie bylo Slovensko zanedbáváno. Podle učebnice pro základní školy „*Postup české buržoazie na Slovensku a nesprávná národnostní politika československé vlády umožnily vznik reakční lidové strany, vedené Hlinkou*“, její fašistické křídlo pak „*usilovalo o rozbití československého státu.*“⁵⁹² V učebnici pro gymnázia se dále například píše: „*Spojení Čechů a Slováků v jednom státě odpovídalo životním zájmům obou národů. Šlo však současně o sloučení dvou ekonomicky nerovnoměrně vyvinutých oblastí, z čehož vznikaly mnohé sociální i politické problémy, jež česká buržoazie v důsledku třídní omezenosti nedovedla řešit z hlediska skutečných potřeb našich národů.*“⁵⁹³

Jediná komunistická strana pochopila důsledky, jež z dané situace plynuly a vytvořila plán na hospodářské a kulturní povznesení Slovenska, v němž představovala, jak vyřešit otázku rovnoprávnosti slovenského národa a zabránit tak štěpení národa, který by jinak mohl úspěšně čelit fašistickým útokům. *Při obraně republiky byla důležitá především jednota Čechů a Slováků a odstranění zanedbávání Slovenska. [...] Proto KSC navrhla [...] plán hospodářského, sociálního a kulturního povznesení Slovenska [...] Plán předložený komunisty se však neuskutečnil.*“⁵⁹⁴ Shodně se též píše v učebnici pro gymnázia: „*Obsahem tohoto dokumentu byly konkrétní náměty na řešení slovenské otázky a na vytvoření rovnoprávných vztahů Čechů a Slováků v jednom státě.*“⁵⁹⁵

V souvislosti s otázkou rovnoprávného postavení českého a slovenského národa se v učebnicích pro základní školy a v Čapkových učebnicích pro střední odborné školy a odborná učiliště objevuje pojem čechoslovakismus. „*Ten (koncept čechoslovakismu) vycházel z názoru, že Češi a Slováci tvoří jednotný československý národ, a ve svých*

---

⁵⁹² Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 74.

⁵⁹³ S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 70.

⁵⁹⁴ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 100-101.

⁵⁹⁵ S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 119.

*důsledcích popíral existenci samostatného slovenského národa.*⁵⁹⁶ Koncept čechoslovakismu je chápán jako umělý konstrukt vytvořený českou buržoazií (v Dohnalově učebnici Masarykem) jako nástroj její národnostní nadvlády nad slovenským národem.⁵⁹⁷ „Česká buržoazie...pro zdůvodnění svého vedoucího postavení vytvořila dokonce celou politikou koncepci – tzv. čechoslovakismus – ve které uměle vytvářela představu o existenci jednotného československého národa. Tato koncepce jí měla umožnit...a ospravedlňovat potlačení slovenské příslušnosti.“⁵⁹⁸

Ve všech sledovaných učebnicích je též v souvislosti s tématem utlačovaného slovenského národa českou buržoazií spojována i politika buržoazie vůči menšinám, jejichž práva též buržoazie nedokázala důsledně řešit, což ve svém důsledku vedlo k rozpadu republiky. „Buržoazie nebyla schopna ani ochotna řešit základní otázky zrovnoprávnění národů ve státě. Nechávala řešení národnostních problémů stranou. Tím umožňovala reakčním nacionalistickým proudům, aby získávaly přívržence a rozkládaly jednotu obyvatelstva v době pro celý stát nezávažnější.“⁵⁹⁹ „Téměř třetinu obyvatelstva tvořily národnostní menšiny...Národnostní otázka však nebyla řešena na marxistickém základě a způsobovala české buržoazii velké problémy. Byla jednou z příčin rozpadu republiky.“⁶⁰⁰ V učebnicích se též zabývají postojem menšin vůči státu (resp. buržoazních představitelů menšin), nejčastěji postojem německé buržoazie, jejíž část se se vznikem republiky jen těžko ztotožňovala. *Buržoazie těchto menšin se nechtěla smířit se zapojením pohraničních oblastí*

---

⁵⁹⁶ Tamtéž, s. 48.

⁵⁹⁷ M. DOHNAL – T. JELÍNEK – M. BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy. Díl 2.*, s. 48.

⁵⁹⁸ ed. Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, s. 128-129. Obdobně V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 115. Nepoužívá se zde přímo termín „čechoslovakismus“, opisuje jej jako „umělé a neživotné pojetí tzv. jednotného československého národa“.

⁵⁹⁹ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy. Díl 2., 1917-1939*, s. 101.

⁶⁰⁰ Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 70.

do nově vzniklého československého státu a usilovala o připojení k Německu, Polsku a Maďarsku.“⁶⁰¹

6.3 Tomáš Garrigue Masaryk

Stejně jako v učebnicích vydávaných během minulé reformy se ve všech sledovaných učebnicích z osmdesátých let objeví konstatování, že prvním prezidentem Československé republiky se stal Masaryk, čelní představitel zahraničního odboje. Prostor věnovaný jeho úloze jakožto prezidenta a jeho vlivu na politické dění se pak v daných sledovaných učebnicích liší, stejně jako tomu bylo v doposud sledovaných učebnicích.

V Dohnalových učebnicích pro základní školy se Masaryk již tradičně objeví v době bojů buržoazie proti dělnictvu v roce 1920. „*Tusarova vláda odstoupila. Místo ní jmenoval prezident Masaryk úřednickou vládu v čele s bývalým rakouským státním úředníkem Janem Černým. [...] Buržoazie [...] se rozhodla [...] úplně zlomit revoluční hnutí. Se souhlasem prezidenta Masaryka proto použila Černého vláda proti stávkujícím mimořádných opatření. V Praze a mnoha okresech ČSR vyhlásila stanné právo.*“⁶⁰²

V Cambelově učebnici pro gymnázia je prezident Masaryk shodně s učebnicemi pro základní školy spojován s úlohou jmenovatele Černého vlády, která potlačila růst dělnického hnutí. V Kováčové učebnici pro gymnázia pak v roli prezidenta Masaryk nevystupuje vůbec.

V Čapkových učebnicích pro střední školy naopak Masaryk není spojován se jmenováním úřednické vlády a tím pádem i s porážkou dělnického hnutí. Masaryk je zde čelným představitelem hradní skupiny buržoazie, jež ovlivňovala politické dění v republice. „*Vedoucí politickou sílu představovala ve 20. letech tzv. hradní skupina buržoazie. ... Hrad vedený představiteli buržoazního zahraničního odboje za první světové války – prezidentem T. G. Masarykem a ministrem zahraničních věcí E. Benešem, nebyl jednotnou politickou*

---

⁶⁰¹ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 48.

⁶⁰² Tamtéž, s. 52-54.

*organizací, měl však své zastoupení v nejmocnějších českých buržoazních stranách. Páteř většiny vládních koalicí pak tvořil bloky pěti nejvlivnějších českých politických stran.*⁶⁰³

V učebnicích vydávaných v osmdesátých letech je T. G. Masaryk prezidentem Československé republiky, představitelem buržoazní politické reprezentace. V Dohnalově učebnicích pro základní školy a Cambelově učebnici pro gymnázia je pak jeho další činnost nepřímou i přímo spojována s protidělnickým vystoupením v roce 1920.

6.4 Politické elity meziválečného Československa

Ve všech sledovaných učebnicích vydávaných až do roku 1989 je jako politická elita první republiky chápána Komunistická strana Československa. Jako jediná byla oporou dělnické třídy a měla zájem na zlepšení postavení jejího postavení, jako jediná byla důsledným bojovníkem proti fašismu a jako jediná hodlala republiku účinně proti fašismu bránit. Tyto tři atributy definující kvalitu, resp. vlastnosti nesoucí jakýsi pozitivní příznak, jsou ve výkladech učebnic přiřazovány právě jen této straně. Tyto atributy jsou v učebnicích neustále zdůrazňovány a prolínají se tématy politického, hospodářského, sociálního i kulturního vývoje meziválečného Československa. Ostatní politické subjekty stojí v opozici vůči KSČ i vůči všem atributům, jež nese. Jako výstižný komentář k této tezi lze uvést citaci z Čapkovy učebnice: *„Založením Komunistické strany Československa se do čela dělnické třídy v ČSR dostala důsledně revoluční strana, která vedla dělnictvo v sociálních a politických bojích s buržoazní mocí v předmnichovské republice a která dosáhla za pouhých 25 let rozhodujícího vítězství nad kapitalismem.*“⁶⁰⁴ A v rámci dalšího výkladu se zde píše: *„Jedinou silou, která jednoznačně vyjadřovala vůli lidu bránit vlast a opřít se o spojení se Sovětským svazem, byla Komunistická strana Československa.*“⁶⁰⁵ V průběhu času se neproměňuje ani chápání strany jakožto kolektivního aktéra dějin, strana jako taková je nejvýraznějším nositelem výše zmíněných kvalit i všech aktivit, KSČ bojuje, hájí práva dělníků a rolníků, vystupuje na obranu republiky, KSČ navrhuje důsledný plán obrany země a zlepšení životních podmínek ve státu atd. Obecně lze konstatovat, že od 60. let ubývá

---

⁶⁰³ ed. Vratislav ČAPEK., *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, s. 129. Shodně V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 115.

⁶⁰⁴ V. ČAPEK, *Dějiny 19. a 20. století*, s. 109.

⁶⁰⁵ Tamtéž, s. 139.

prezentace konkrétních činů jejich politických reprezentantů (resp. Klementa Gottwalda), ta ve svém důsledku není tak podstatná právě pro kolektivní charakter jednání strany.

Ve sledovaných učebnicích vydávaných v 80. letech jsou jakožto představitelé levicového křídla sociální demokracie, jež se postavili proti politice pravicového křídla strany, která nenaplnovala revoluční požadavky dělnictva, jsou ve většině učebnic prezentováni B. Šmeral, Antonín Zápotocký, K. Kreibich, M. Čulen.⁶⁰⁶ Klement Gottwald pak vstupuje do výkladů učebnic v zejména v kontextu V. sjezdu, jenž znamenal zásadní mezník pro vývoj strany, ale i v rámci celého revolučního hnutí. Nejvýstižněji tento fakt shrnuje učebnice pro gymnázia. „*Nástup bolševického vedení v čele Klementem Gottwaldem zaručoval její další marxisticko-leninský vývoj. Linie přijatá V. sjezdem správně orientovala stranu na perspektivu rozpadu kapitalistické stabilizace a na období nadcházejících třídních bojů.*“⁶⁰⁷

6.5 Pozemková reforma

Ve sledovaných učebnicích zůstává provedení pozemkové reformy jako příklad vypočítavosti československé vlády, pro níž pozemková reforma posloužila jako nástroj odvrácení rolnické nelibosti, jejíž dopad by pro vládu – buržoazii mohl mít v poválečném revolučním období negativní dopad. „*Aby vláda utlumila revoluční náladu rolnictva, vydala zákon o zaboru velkého pozemkového majetku velkostatkářů a slíbila provést pozemkovou reformu.*“⁶⁰⁸ „*Buržoazie nebyla ještě natolik silná, aby mohla zamítnout všechny oprávněné požadavky dělnictva a taktikou částečných ústupků se snažila oddálit rozhodující střetnutí.*“⁶⁰⁹ Z pohledu drobných rolníků je konečné provedení pozemkové reformy v rukou agrárníků chápáno jako nespravedlivé rozdělení půdy, jejíž největší část připadla zámožnějším rolnickým vrstvám, díky čemuž bylo opět dosaženo sociální nerovnosti (nejen)

---

⁶⁰⁶ S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 87.; V. ČAPEK, ed., *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol*, s. 100.; M. DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*, s. 51.

⁶⁰⁷ S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 87.

⁶⁰⁸ Miloš DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 49.

⁶⁰⁹ S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, s. 71.

na venkově. „Agrární straně se však obratnou politickou demagogií a v důsledku pasivity československé sociální demokracie podařilo vystoupit v očích rolnictva jako mluvčí zájmů celé vesnice. Tak se stala pozemková reforma i přes své skutečné výsledky prostředkem k politické nadvládě agrární strany na vesnici po celou dobu dvaceti let existence předmnichovského Československa.“⁶¹⁰

Pozemková reforma, chápána jako jeden ze základních požadavků a práv rolnictva, je tak v učebnicích vydávaných od konce čtyřicátých let do pádu režimu jedním ze symbolů oklamání, nespravedlnosti vykonané buržoazií na dané sociální vrstvě a nastolení nespravedlivého sociálního řádu.

6.6 Fenomén Baťa

Nepočítáme-li Pátkovu učebnici pro gymnázia sledovanou v rámci předchozího období, která byla vydána ještě na počátku 80. let, je možné konstatovat, že se ze sledovaných učebnic vydávaných v osmdesátých letech osobnost podnikatele Tomáše Bati již zcela vytratila. Stejný zůstává obraz hospodářského vývoje meziválečného Československa, resp. hospodářský vývoj ve dvacátých letech, jež je zároveň spojován s vývojem politickým. Vítězství buržoazie nad proletariátem a rozmach výroby spojený s hospodářskou konjunkturou druhé poloviny 20. let přinesl nejen upevnění moci buržoazie, ale i finančního kapitálu. „S rozmachem výroby prudce stouply i zisky kapitalistů. Český finanční kapitál ovládl hospodářský život v československém státě. To se odráželo i v politickém životě. Vládnoucí pozice buržoazie se upevnila a byl oslaben demokratický charakter státu.“⁶¹¹ Životní úroveň a mzdy dělnictva však nadále klesaly, a proto i období hospodářského rozmachu bylo obdobím dělnických stávek a demonstrací. V tomto směru je nejvíce skloňováno období vlády panské koalice. „Reakční a protilidový charakter vlády panské koalice se projevil velmi brzy po jejím ustanovení. ... Její bezohledná protilidová politika, která se projevovala v plné podpoře kapitalistických zájmů v období konjunktury a

---

⁶¹⁰ ed. Vratislav ČAPEK, . Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část, s. 99.

⁶¹¹ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, Dějepis pro 7. ročník základní školy. Díl 2., 1917-1939, s. 74.

likvidací řady sociálních výhod pro pracující vyvolala všeobecný odpor.“⁶¹² „Boje pracujícího lidu za zlepšení životních podmínek neustávaly ani v letech rozmachu kapitalistického hospodářství. Rozhodným iniciátorem a organizátorem bojů pracujícího lidu byla KSČ.“⁶¹³ Zároveň však z učebnic mizí fráze o vykořisťování dělníků skrze technický pokrok.

V souvislosti s koncentrací moci v rukou finančního kapitálu se pouze v Čapkových učebnicích pro střední školy objevuje Živnostenská banka jakožto příklad československé finanční oligarchie.

6.7 Hospodářská krize

Obsahová struktura tématu hospodářské krize se ve sledovaných učebnicích nijak neliší od učebnic vycházejících v minulých desetiletích. Vedle charakteristiky dopadů krize na hospodářský a sociální vývoj v Československu věnují učebnice pozornost stávkám a demonstracím, do jejichž čela se za dělníky (ale i rolníky) postavila komunistická strana. Dále se věnují dopadům krize na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině. Téma dopadů krize v převážně německy hovořícím pohraničí se opět objevuje až v souvislosti s posilováním fašismu v kapitolách následujících až po výkladu hospodářské krize. Není opomenut brutální postoj vládní moci – buržoazie vůči stávkujícím, ani význam mostecké stávky pro další vývoj dělnického hnutí, ani žebračky jakožto nedostačující podpora dělníků, kteří patřili ke krizi nejpostiženější skupině. V učebnici pro střední odborné školy se píše: „Buržoazie potlačovala boj pracujících nejtvrdším způsobem. V řadě míst došlo dokonce ke střelbě do lidí a obětem na životech.“⁶¹⁴ Shodně též uvádí gymnaziální učebnice: „Brutální postup četníků vyvolal množství protestních akcí v republice i v zahraničí.“⁶¹⁵ A v rámci tohoto tématu se pak v učebnici pro základní školy dodává: „Mostecká stávka trvala čtyři týdny.

---

⁶¹² ed. Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, s. 133.

⁶¹³ S. CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 85.

⁶¹⁴ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 122.

⁶¹⁵ Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 92.

*Stala nejvýznamnějším masovým bojem v době krize nejen v Československu, ale v Evropě vůbec.*⁶¹⁶

V těch učebnicích, v nichž jsou jednotlivé texty doplňovány i texty neverbálními, se v rámci tématu objevují fotografie se záběry z mostecké stávky⁶¹⁷, fotografie zobrazující „*dělníky na haldách*“⁶¹⁸ či v případě Čapkově učebnice pro učiliště mapka s místy, „*kde se střílelo do pracujících*“⁶¹⁹.

Postoj kapitalistů vůči dělníkům je buď součástí výkladu o průběhu hospodářské krize v Československu, případně součástí průběhu hospodářské krize ve světě. Vždy má však stejný ráz. „*Úsilí buržoazie řešit tuto situaci na úkor pracujících způsobilo podstatné snížení životní úrovně lidu.*“⁶²⁰ „*Podnikatelé pronikavě snižovali mzdy, prodlužovali pracovní dobu a stupňovali požadavky na pracovní výkony.*“⁶²¹ Ke krizi postiženým skupinám patřili zejména dělníci, dále rolníci, ale i inteligence. Z tématu se též zcela vytrácí dětské aktéry zobrazování jako symbol největšího utrpení v době krize.

Důsledky hospodářské krize na další vnitropolitický vývoj jsou ve všech sledovaných učebnicích prezentovány stejně. Společně s postupně se zvyšující útočností nacistického Německa dopady hospodářské krize posílily „reakční fašistické strany“ (jak německé, tak české). Proti těmto silám se nejdůsledněji postavila komunistická strana.

6.8 Mnichovská dohoda

V Dohnalově učebnicích pro základní školy vydávané v osmdesátých letech opět dochází k jistému interpretačnímu posunu při líčení kontextu událostí, v nichž došlo k podepsání mnichovské dohody. Zrada západních mocností, resp. Anglie a Francie má v podání této edice učebnic svou příčinu ve snaze zabránit válečnému konfliktu, jež by se

---

⁶¹⁶ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 84.

⁶¹⁷ M. DOHNAL, *Dějepis 7*, s. 83.

⁶¹⁸ M. DOHNAL, *Dějepis 7*, s. 83.

⁶¹⁹ V. ČAPEK, *Dějiny 19. a 20. století*, s. 123.

⁶²⁰ Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 90.

⁶²¹ ed. Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, s. 174.

jich mohl dotknout. Tato obava se pak projevovala ve vzrůstajícím nátlaku na československou vládu, která nebyla s to se mu postavit. „Západní velmoci – Anglie, Francie a USA – mlčky přihlížely vyzbrojování německé armády a připravám na dobovačnou válku. ... S postupem československé vlády (tj. s vyhlášením mobilizace) však nesouhlasily Anglie a Francie, které se obávaly válečného konfliktu. Zesílili proto nátlak na československou vládu, aby se podrobila požadavkům henleinovců.“ ... „Anglická a francouzská vláda vyzvaly několikrát československou vládu, aby Hitlerovy požadavky bezpodmínečně přijala. Jen Sovětský svaz Československo podporoval a prohlásil, že je ochoten plnit své spojenecké závazky. Československá vláda i prezident Beneš však kapitulovali a ultimátum přijali.“⁶²² V neschopnosti buržoazie čelit nátlaku svých spojenců se pak odráží celá podstata její politiky. Neschopnost řešit důležité otázky ve prospěch příznivého vývoje Československa (zejména otázka rovnoprávnosti vztahu Čechů a Slováků) po celou dobu existence první republiky je zde prezentován jako základní rys buržoazní meziválečné politiky. Tato skutečnost tak od samého začátku existence Československa předurčovala republiku k jejímu zániku. Zároveň jsou z učebnic vypuštěny formule o obavě z revolučního hnutí, posílení socialismu, neochotě bojovat po boku sovětského svazu a snaze o zachování si svého postavení. To, co bylo v rámci Dohnalovy učebnice naznačeno jako slabost buržoazní vlády (zdůrazňováním nátlaku západních mocností) je zde již explicitně řečeno. Právě tímto způsob se tato učebnic pro základní školy liší od so je to, co Dohnalovu učebnici odlišuje od dříve vydávaných učebnic a zároveň i od učebnic pro střední školy a gymnázia vycházející ve stejném období. „Zrada západních velmocí a kapitulace buržoazní vlády v čele s prezidentem Benešem rozhodly o tragickém osudu našich národů. .... Mnichov se stal dokladem toho, že buržoazie jako vládnoucí třída nebyla schopna řídit samostatný československý stát a vést jeho vnitřní i zahraniční politiku tak, aby zajišťovala národní svobodu Čechů a Slováků. ... Mnichovem dohrála buržoazie svou historickou úlohu a dokázala tak, že v budoucím boji za národní existenci a uspořádání československého státu musí přijít do čela obou národů jiná společenská třída, dělnická

---

⁶²² Miloš DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 101 – 103.

třída.⁶²³ Další odlišností Donhalových učebnic pro základní školy je pak příčina uskutečňování politiky nevměšování se aplikované západními mocnostmi vůči Německu. Je jí obava z další války, nikoli snaha o její rozpoutání.

Neschopnost a slabost buržoazie, která kapitulovala před mnichovským diktátem, patří k charakteristickým rysům vládnoucí třídy i v Čapkových učebnicích pro střední školy. Zároveň se zde však neupouští od konstatování, že příčinou jednání buržoazie během krizové situace na podzim roku 1938 zůstává neochota spojit se se Sovětským svazem a dál setrvat ve spolenectví se západními mocnostmi. *Ve své zahraničně politické koncepci pokračovala i nadále v orientaci na západní velmoci, které již Československo zjevně opustily. Její třídní zájmy jí nedovolovaly, aby se opřela o lidové síly v zemi a zabezpečila skutečnou obranu československé samostatnosti využitím spojenecké pomoci SSSR.*⁶²⁴

Příčina provádění politiky nevměšování západními státy, tedy Anglií a Francií, je spatřována ve snaze podpořit Německo v jeho dobytvačných plánech vůči Sovětskému svazu. V obětování Československa Německu viděly západní mocnosti další ze způsobů, jak obránit Hitlerovu agresi vůči Sovětskému svazu. *„Anglie a Francie však i nadále pokračovaly ve své politice ustupování a usmířování útočnicka. ... Západní velmoci již Československo opustily, neboť jejich hlavním záměrem bylo usměrnění hitlerovské agrese na východ, proti Sovětskému svazu.*⁶²⁵

V zajetých „interpretačních kolejkách“ zůstávají i učebnice pro gymnázia. *„Její (buržoazie) sobecké třídní zájmy jí nedovolily, aby se opřela o široké lidové hnutí na obranu republiky a zajistila Československu samostatnost důsledným využitím československo-sovětské spojenecké smlouvy, vyřešením národnostní otázky a zlepšením sociálních podmínek pracujícího lidu. ... Československá buržoazie, zrazená západními velmocemi, nebyla ochotna ani v těchto kritických chvílích přijmout pomoc Sovětského svazu. Tato skutečnost byla též rozhodující pro další jednání západních velmocí s Hitlerem... Bez účasti*

---

⁶²³ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 104 – 105.

⁶²⁴ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 135.

⁶²⁵ Tamtéž, s. 136.

*Československa se na ni rozhodovalo o jeho dalším osudu. ... Československá vláda a prezident Beneš se podrobili potupnému diktátu přes to, že lid byl odhodlán bránit svou vlast a Sovětský svaz připraven splnit své spojenecké závazky. KSC marně naléhala na vládu, aby se nepoddávala.*⁶²⁶

Ve všech sledovaných učebnicích tak zůstává jediná komunistická strana jednak symbolem obrany republiky před fašismem, jednak jediným politickým elementem bojujícím za záchranu samostatnosti, v jehož očích (stejně jako v očích československých obyvatel) bylo přijetí mnichovské dohody potupnou kapitulací, jež musela být odmítnuta. „Již v prvních letech aktivizace fašismu v ČSR představovali komunisté jedinou důslednou a cílevědomou protifašistickou sílu.“ „Komunisté vystoupili jednoznačně na obranu republiky. Snažili se čelit henleinovské agitaci v pohraničí a šovinistickým akcím luďáků na Slovensku svoláváním manifestací československé jednoty.“⁶²⁷ „Komunisté se postavili plně na pozice obrany Československa a stali se nejvýraznějšími a nejdůslednějšími mluvčími národních zájmů.“⁶²⁸ „Československá vláda a prezident Beneš se podrobili potupnému mnichovskému diktátu, přestože lid byl připraven hájit svou vlast a sovětský svaz byl připraven splnit své spojenecké závazky. KSC marně naléhala na vládu, aby s nepodrobila. ... KSC zůstala jedinou politickou stranou, která se diktátu nepodrobila a s kapitulací nesouhlasila.“⁶²⁹ Jako její symbolický opak lze chápat postavu prezidenta Edvarda Beneše, jenž společně s vládou podmínky mnichovské dohody přijal a kapituloval, a zatímco KSC se stala vůdčí silou protifašistického odboje, prezident emigroval.

Ve sledovaných učebnicích zůstává mnichovská dohoda zradou, jejímiž vykonavateli jsou zejména západní mocnosti, které podpořili agresivní Hitlerův výpad proti Československu. Tuto zradu pak dovršila přes nesouhlas komunistické strany a československých obyvatel i buržoazní vláda. Motivace jednání západních mocností i československé vlády se však v učebnicích o něco proměňuje, rozdíl je patrný zejména mezi

---

⁶²⁶ Cambel, s. 118 – 120. Shodně Anna KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, s. 122.

⁶²⁷ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 132-135.

⁶²⁸ ed. Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, s. 200.

⁶²⁹ Anna KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, s. 123.

učebnicemi pro základní školy a pro gymnázia. Zatímco v učebnicích pro základní školy je hlavním důvodem přijetí kapitulace slabost a neschopnost vlády čelit nátlaku svých bývalých spojenců, učebnice pro gymnázia se drží zažitější interpretace o neochotě československé vlády přijmout pomoc sovětského svazu a o strachu z posílení komunistické strany v zemi.

6.9 Kultura a životní styl v meziválečném Československu

K charakteristickým znakům, jimiž je definován rozvoj kultury v meziválečném Československu, ve všech sledovaných učebnicích stále patří pokrokovost, návaznost na lidové a demokratické tradice, zachycení života prostého lidu, antifašismus. Mezi učebnicemi pro základní školy a učebnicemi pro starší žáky lze najít rozdíl v přístupu k uchopení tématu a ve vymezení se v rámci tématu vůči kultuře buržoazní. Zatímco učebnice pro základní školy se zaměřují pouze na výklad o rozvoji československé meziválečné kultury v duchu výše zmíněných charakteristik, učebnice pro gymnázia a střední odborné školy a učiliště vymezují kulturní rozvoj první republiky ve dvou proudech, jenž zároveň odráží bipolární chápání světa v dané době. *Vývoj vědy i kultury v meziválečném období byl poznamenán skutečností rozděleného světa, všeobecnou krizí kapitalismu.... V kapitalistických zemích usilovala buržoazie o to, aby udržela veškeré kulturní dění pod svým vlivem, aby věda i kultura šířily idealistický světový názor a pomáhaly upevňovat a chránit kapitalistické zřízení.*⁶³⁰ „Také v buržoazním Československu se vedle buržoazního proudu rozvíjela moderní, skutečně demokratická česká a slovenská věda a kultura, která sílila v bojích proti buržoazii po boku revoluční dělnické třídy, ve druhé polovině 30. let zvláště v bojích proti fašismu a na obranu demokracie a republiky. Přední reprezentanti tohoto pokrokového proudu budovali již tehdy základy socialistické kultury našich národů.“⁶³¹ Učebnice pro gymnázia a pro střední školy též k tématu meziválečné kultury přiřazují rozvoj vědy, v níž je stále spatřován zejména nástroj buržoazie k prosazení jejího světového názoru. „Vznik ČSR v roce 1918 umožnil rychlejší národní rozvoj jednotlivých vědních oborů. ... Ideologickou základnou společenských věd zůstával buržoazní světový názor. Některé z jejích disciplín, zvláště

---

⁶³⁰ ed. Vratislav ČAPEK, . *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, s. 129.

⁶³¹ Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 140.

historiografie, měly pak za úkol zdůvodnit buržoazní zásady československé státnosti a přestovat legendu o osvoboditelské úloze české buržoazie a jejich zásluhách o vznik ČSR. Pokrokové proudy ve společenských vědách, navazujících na demokratické tradice minulosti a angažující se ve prospěch levicových sil, představoval nejvýrazněji profesor Z. Nejedlý.“⁶³²

K vyzdvihovaným osobnostem z různých kulturních (resp. uměleckých oblastí) nadále patří např. S. K. Neumann, J. Wolker, J. Seifert, M. Pujmanová, M. Majerová, I. Olbracht, F. Král jakožto zástupci pokrokové literatury a poezie, J. Hašek jako protiválečný satirik, V. Nezval, J. Hora a K. Čapek jakožto protifašisticky smýšlející a tvořící autoři. Pro zachycení života prostých lidí jsou vyzvedávány J. Lada, V. Rabas, V. Špála aj., v hudbě rozvíjeli lidové umění a navazovali na domácí tradice L. Janáček, V. Novák, J. Suk, A. Moyzes, populární (masovou) hudbu tvořil J. Ježek. Divadlo E. F. Buriana či Osvobozené divadlo jsou prezentována jako významná kulturní střediska. Architekta J. Gočára a vůbec proměnu architektonického slohu najdeme pouze v Čapkových učebnicích pro střední odborné školy a učiliště, sochaře M. Švabinského pouze v Kováčové učebnici pro gymnázia. Stěžejní obsah pojmu československá meziválečná kultura je tak utvářen ponejvíce literárním, hudebním a výtvarným vývojem. U učebnic pro starší žáky se navíc tento vývoj důsledně prolíná s vývojem světovým.

K tématu rozvoje meziválečné československé kultury přiřazuje učebnice pro základní školy též téma rozvoje školství. Toto téma pojímá zejména z hlediska pozvednutí slovenské země. „*Významným znakem kulturní úrovně národa je jeho vzdělání. Vznik Československé republiky znamenal zásadní změnu ve vzdělání zejména Slovenského národa. Jedním z prvních nařízení ministra pro správu Slovenska bylo zavedení slovenštiny do škol. Na Slovensku byla zavedena povinná školní docházka pro děti do 14 let. Zvýšil se počet národních (základních), středních a odborných škol.*“⁶³³ Na tomto místě se nabízí srovnání s Bartoškovými učebnicemi pro základní školy vycházející v předchozím sledovaném období, oproti nimž se v Dohnalových učebnicích vypouští formule o nespravedlnosti v rámci školského systému, i jeho ovládnutí kapitalisty. „*Slibnou zbraní*

---

⁶³² V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 145.

⁶³³ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 108.

v rukou kapitalistů bylo i školství. Přesto Československá republika přinesla na tomto úseku jistý pokrok. ...Ale ve školství bylo stále ještě mnoho nedobrého a nespravedlivého. Obsah výchovy ve školách sloužil kapitalistům, i když mezi učiteli bylo mnoho čestných a pokrokových lidí. Na střední a tím spíše na vysokou školu se děti chudých rodičů dostávaly jen zřídka.⁶³⁴ V učebnicích pro základní školy vydávaných v osmdesátých letech se tak na rozvoj školství nahlíží bez negativních konotací. Ve stejném duchu je nahlíženo i na fungování rozhlasu a filmu v první republice. V Bartoškově učebnici dle jejího výkladu slouží rozhlas a film (společně s ostatními dobovými médii) buržoazii k manipulaci s obyvatelstvem. „Buržoazie se všemožně snažila, aby pracující lidé nenacházeli cestu z bídy a nesvobody...měla v rukou i stovky novin a časopisů, nakladatelství, rozhlas a film. Jejich pomocí šířila romány, v nichž se bohatí mužové zamilovávali do chudých děvčat a ,činili je šťastnými' ...a jiný brak, který s pravdou o životě neměl nic společného.“⁶³⁵ Dohnalovy učebnice vydávané v osmdesátých letech vnímají rozvoj filmu a rozhlasu naopak s pozitivním dopadem na široké vrstvy československých obyvatel. „Mimořádný vliv na kulturní rozhled širokých vrstev obyvatel měl rozhlas a film. Československý rozhlas zahájil své vysílání v roce 1923. Významným krokem v rozvoji filmového umění byl nástup zvukového filmu ve třicátých letech. Zatímco česká filmová tvorba nacházela náměty většinou v současnosti, slovenští režiséři obraceli svůj zájem k námětům z dějin (např. Jánošík).“⁶³⁶ Není bez zajímavosti, že oba dva tyto tematické celky, film a rozhlas a školství, v Dohnalových učebnicích vycházejících v sedmdesátých letech chybí. Porovnání je tak možné provést pouze s Bartoškovou učebnicí vycházející v šedesátých letech. U učebnic pro gymnázia a střední odborné školy a učiliště vydávaných v osmdesátých letech platí, že téma rozvoje filmu a rozhlasu je zastoupeno v obecném výkladu vývoje ve světě, nikoli přímo u rozvoje československé meziválečné kultury⁶³⁷, a to v podobě neutrálních konstatování.

---

⁶³⁴ K. BARTOŠEK, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 89.

⁶³⁵ Tamtéž, s. 89.

⁶³⁶ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 114.

⁶³⁷ Jako je tomu v učebnicích pro základní školy.

„Pro rychlé šíření informací mělo prvotřídní význam rozšíření a zdokonalení rozhlasu. Od poloviny 30. let bylo zahájeno i pokusné televizní vysílání a dále se rozvíjel film.“⁶³⁸

Rámcem pojetí způsobu života v době první republiky dělnické třídy, na něž je v tomto smyslu nahlíženo, se nezměnily. Nežilo-li se lehce pracujícím lidu v dobách hospodářských krizí, nežilo se jim o mnoho lépe ani v době hospodářské konjunktury ve dvacátých letech. Učebnice pro základní školy toto shrnuje prostým konstatováním o tom, že snižování životní úrovně vyvolávalo neustále vlny odporu, přičemž KSČ se postavila do čela těchto bojů.⁶³⁹ De facto nic jiného se o životě pracující třídy žáci z této učebnice nedozví. Stejně závěry přinášejí i středoškolské učebnice. V Čapkových učebnicích se sice lze dočíst, že konjunktura přinesla určité zvýšení mezd a snížení nezaměstnanosti, nicméně ani to nevyvážilo cen základních životních potravin. *„Kapitalistická konjunktura přinesla dělnické třídě v Československu dočasné snížení nezaměstnanosti a určité zvýšení mezd. Stupňovaná intenzifikace pracovního tempa, prudký růst cen základních životních potřeb, zvláště potravin, a otevřené odbourávání sociálních výhod z prvních let republiky však zároveň poukazyvaly na to, že i v ČSR měla kapitalistická stabilizace pro pracující jen velmi omezený význam.“⁶⁴⁰*

6.10 Historičtí aktéři

Do učebnicích vydávaných v osmdesátých letech pronikl způsob prezentace historických aktérů, resp. určení jejich rolí naznačený již v Pátkově učebnici vydávané v minulém desetiletí (ostatně poslední vydání této učebnice pro gymnázia vyšlo v roce 1983). Nadále se v učebnicích vyskytují tři základní typy aktérů, jež ovlivňovaly dějin první republiky: československá politická reprezentace, zahraniční politická reprezentace a pracující lid. Aktivními vykonavateli děje zůstává politické reprezentace československá či zahraničí, aktivita lidu ustupuje naopak do pozadí. Více než v předchozích učebnicích jsou

---

⁶³⁸ Anna KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, s. 126.

⁶³⁹ Miloš DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 73.

⁶⁴⁰ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 117.

tito objektem dopadů konkrétních činů, dějů či jevů, případně pasivním subjektem – účastníkem dějinných událostí.

Na poli politicko-hospodářského vývoje se politická reprezentace stále vymezuje termíny buržoazie, kapitalisté, fašisté a komunisté. Komunistická strana je jediným politickým subjektem, jehož politická činnost měla ve svém důsledku na vývoj republiky⁶⁴¹ či její obyvatelstvo pozitivní dopad. „*Jedinou stranou, která stála důsledně mimo všechny koalice a na důsledně revolučních pozicích, byla Komunistická strana Československa.*“⁶⁴² „*Komunisté odhalovali reakční protilidové plány a cíle buržoazní vlády a snažili se získat pro společný postup také národně socialistickou a sociálně demokratickou stranu. Vedení těchto stran však všechny návrhy KSC odmietala....*“⁶⁴³ „*Komunisté vystoupili jednoznačně na obranu republiky. Snažili se čelit henleinovské agitaci v pohraničí a šovinistickým akcím luďáků na Slovensku svoláváním manifestací československé jednoty. ... Odhalovali československé veřejnosti záměry reakce, bojovali proti všem snahám zlikvidovat spojeneckou smlouvu se Sovětským svazem.*“⁶⁴⁴ O dopadu politiky buržoazie na vývoj meziválečného Československa, o předurčenosti zániku republiky pod vedením této třídy bylo již napsáno. „*Buržoazní vláda soustřeďovala od počátku všechny své síly proti revolučnímu dělnictvu.*“⁶⁴⁵ „*Mnichovské dny byly rovněž vyústěním politiky české buržoazie, která nedokázala ubránit samostatnost a vzdala se bez boje.*“⁶⁴⁶ K nejvýraznějším politickým reprezentantům buržoazie, v opozici ke komunistické straně, nadále patří sociální demokraté a agráři, jejichž politika měla negativní dopad jak na pracující lid, tak samotný vývoj republiky. Pro politiku sociální demokracie zůstává charakteristickým rysem zklamání nadějí pracujících a podpora buržoazie, agráři díky pozemkové reformně též zosobňují oklamání lidu (rolnictva), zejména však fašizující „reakční“ proud

---

⁶⁴¹ Resp. budoucí – poválečný vývoj.

⁶⁴² ed. Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, s. 131.

⁶⁴³ Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 85.

⁶⁴⁴ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 135.

⁶⁴⁵ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy. Díl 2., 1917-1939*, s. 49.

⁶⁴⁶ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 139.

v československé politice. „Buržoazní a sociálně demokratičtí představitelé v nové vládě neřešili však revoluční požadavky dělnictva. Pracující i po válce trpěli nedostatkem potravin, ošacení a bytů. ... Ani Tusarova vláda však nesplnila revoluční požadavky dělnictva.“⁶⁴⁷ „Sociální demokraté nastoupili cestu spolupráce s buržoazií...a buržoazie si začala s jejich pomocí upevňovat pozice.“⁶⁴⁸ „Nejsilnější strana vládní koalice – agrární, která měla zabezpečovat celistvost a nezávislost republiky, hledala možnosti společného postupu s fašistickými silami v zahraničí i uvnitř státu.“⁶⁴⁹ V učebnicích pro starší žáky tyto strany reprezentují Vlastimil Tusar, Alois Švehla⁶⁵⁰, případně Rudolf Beran⁶⁵¹.

Interpretace úlohy lidu se v učebnicích nemění. Tato skupina zůstává genderově nevymezená, ze sledovaných učebnic mizí i dětští aktéři. „Buržoazní vláda se snažila uklidnit dělníky dílčími ústupky a přikročila k uzákonění některých sociálních požadavků pracujících.“ „Aby vláda utlumila revoluční náladu rolnictva, vydala zákon o zaboru velkého pozemkového majetku...“ „Buržoazní a sociálně demokratičtí představitelé v nové vládě neřešili však revoluční požadavky dělnictva.“⁶⁵² „Nezaměstnanost a bída slovenských pracujících vyvolávaly i časté stávky a demonstrace.“⁶⁵³ „Hospodářská krize dolehla na pracující Československa obdobně jako v ostatních kapitalistických zemích“⁶⁵⁴ Tyto citace z učebnice pro základní školu zároveň demonstrují onu „pasivní roli“, jež tato skupina získala. Jako aktivní účastník dějin vystupuje dělnictvo spíše ve vyhocených situacích, v kritické době předcházející mnichovským událostem či v době bojů o lidový dům. „Lid

---

⁶⁴⁷ Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 49-50.

⁶⁴⁸ V. ČAPEK et. al., *Dějiny 19. a 20. století*, s. 106.

⁶⁴⁹ Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 118.

⁶⁵⁰ Viz Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 75.

⁶⁵¹ Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987, s. 118.

⁶⁵² Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy*. Díl 2., 1917-1939, s. 49.

⁶⁵³ Tamtéž, s. 73.

⁶⁵⁴ Tamtéž, s. 81.

*doufal, že nová vláda se stane vládou národní obrany. Ta se však dala na cestu dalších ústupků.*⁶⁵⁵ Taková pozice je jim však přidělována již spíše výjimečně. Tento fakt však neznamená, že by se jako aktéři dostali na okraj zájmu učebnic, mění se pouze stylistický způsob jejich prezentace.

Jednoznačně pozitivní vliv na vývoj událostí i na kulturní život v meziválečném Československu měl z hlediska zahraničních mocností Sovětský svaz, ideje Velké říjnové socialistické revoluce měly výrazný dopad na bouřící se dělnictvo před vznikem republiky i v prvních letech její existence. Jednoznačně negativní dopad na vývoj republiky pak měla agresivní politika sousedního Německa, jež je zosobněna Adolfem Hitlerem. Politika ústupků a nátlaku (v posledních měsících existence republiky) je pak opět zosobněna Anglií a Francií.

---

⁶⁵⁵ Tamtéž, s. 104.

7 Obraz první republiky v učebnicích dějepisu mezi lety 1990-1995

Odmítnutí marxistického výkladu dějin po roce 1989 se v nejobecnější rovině projevilo v učebnicích upuštěním od jím používané terminologie. Z učebnic se tak vytrácí pojem třída, buržoazie, imperialismus i mnohokrát frekventované sloveso „boj“. Pouze v učebnici pro střední školy vydané v roce 1990 lze v rámci užití terminologie místy spatřit dozvuky minulého režimu, stejně jako v rámci výběru klíčových témat v rámci jednotlivých kapitol, např. „*Radikalizace dělnického hnutí*“⁶⁵⁶, „*Bankovně ekonomické centrály*“⁶⁵⁷, *Vzestup role KSČ*“⁶⁵⁸ apod.

Struktura členění kapitol je v učebnicích stejná: formování nového státu⁶⁵⁹, vývoj ve dvacátých letech (politický, hospodářský, sociální)⁶⁶⁰, hospodářská krize a nástup fašismu⁶⁶¹ a zánik Československa⁶⁶².

Rozdíl lze spatřit pouze v rozsahu, v němž jsou dějiny první republiky vykládány. V tomto směru jsou nejobsažnější (a též nejpodrobnější) Olivové učebnice pro základní školy, zejména učebnice vydávané nakladatelstvím Scientia, jež mnohdy svou detailností převyšují učebnice určené středoškolským studentům⁶⁶³ a jako v jediných ze sledovaných učebnic se v nich též prolíná vývoj meziválečného Československa se světovými dějinami.

---

⁶⁵⁶ Miloš HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, Praha: Horizont 1990, s. 49-53, s. 46-53.

⁶⁵⁷ Tamtéž, s. 49-53.

⁶⁵⁸ Tamtéž, s. 53-54.

⁶⁵⁹ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století*, s. 46-49.; Julius JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, Praha: S&M 1994, s. 10-16. Věra OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, Praha: Scientia 1995, s. 47-55.

⁶⁶⁰ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století*, s. 46-53.; J. JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty*, s. 19-24. V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 63-78.

⁶⁶¹ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století*, s. 53-54.; J. JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty*, s. 22.; V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 83-110.

⁶⁶² M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století*, s. 53-58, J. JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty*, s. 24-30.; V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 63-78.; s. 112-119.

⁶⁶³ Srov. Olivová a Janovský J. JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty*, s. 10-30.

7.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918

Ve všech sledovaných učebnicích je 28. říjen 1918 dnem, kdy na základě zveřejnění rakousko-uherské kapitulace (přijetí podmínek o zastavení válečných operací) vyšly do pražských ulic jásající davy provolávající slávu samostatnému československému státu. V *Dějínách Československé republiky* vydaných v roce 1994 pro základní i střední školy se lze dočíst, že „*pražské obyvatelstvo...vyhlásilo Československou republiku.*“⁶⁶⁴ Vyhlášení samostatného státu, do jehož čela se postavil Národní výbor ve funkci provizorní vlády, proběhlo v odpoledních hodinách. V této souvislosti se v učebnici pro základní školy v učebním textu pro základní a střední školy objevují i tzv. muži 28. října (A. Rašín, A. Švehla, F. Soukup, J. Stříbrný, V. Šrobár). Učebnice pro základní školy Olivové připojuje výňatek z projevu F. Soukupa k shromáždění na Václavském náměstí. „*Zachovejte všude pořádek a klid!...Pravda zvítězila nad klamem, svoboda nad tyraní, demokracie nad absolutismem – z pravdy, svobody a demokracie vybudujeme také svůj stát československý.*“⁶⁶⁵

Z učebnic mizí teze o zásluhách lidu – národa – Čechů a Slováků na vzniku republiky, o národním a osvobozeneckém boji, o vlivu říjnové revoluce. 28. říjen ve vyvrcholením „státního převratu“ připravovaného v zahraničí Československou národní radou (a jejími čelními představiteli T. G. Masarykem, E. Benešem a M. R. Štefáníkem) a na domácí půdě Národním výborem (v čele s K. Kramářem). V učebnici pro střední školy vydané v roce 1990 se je však přeci jen „lidový odpor“ proti monarchii zmiňován jako jeden z významných faktorů rozbití monarchie. „*Češi a Slováci tak dosáhli národní svobody. Nedocílili jí v rámci dunajské říše, jak o to usilovala jejich předválečná politika, ale v samostatném státě. ... Dohoda akceptovala vznik samostatného Československa díky Masarykově politické akci a tomu, že se tato akce opírala o zřetelné projevy lidového odporu proti válce a proti Rakousko-Uhersku.*“ V ostatních učebnicích se vývoj během války zaměřuje zejména na činnost politické reprezentace.

---

⁶⁶⁴ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 10-11.

⁶⁶⁵ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 50.

Vyjma učebnice Olivové pro základní školy, která do výkladu zasazuje i téma sjednocení domácího a zahraničního odboje, není mezi těmito dvěma odbojovými složkami naznačen žádný vztah. V učebnici Olivové pro základní školy se též vedle pojmu Národní výbor objevuje i pojem Socialistická rada, a to jako „poradní orgán Národního výboru“ sdružující socialistické strany.

Na cestě ke vzniku samostatného československého státu všechny učebnice sledují i slovenskou politiku aktivizující se v průběhu roku 1918. Tzv. Martinská deklarace přijatá slovenskými politiky pak byla přihlášením se slovenského národu k nově vzniklému československému státu. Jak se píše v učebnicích pro základní školy: „*Martinská deklarace se stala základem pro spojení Čechů a Slováků v novém, samostatném státě.*“⁶⁶⁶

Z hlediska vlivu dohodových mocností na vznik samostatného státu věnují všechny učebnice pozornost uznání Československé národní rady jako orgán budoucího nově vzniklého československého státu. Podle učebnice pro střední školy *Svět a Československo ve 20. století* bylo toto uznání jedním z mnohých Masarykových diplomatických vítězství, neboť dohodové mocnosti o rozbití Rakouska-Uherska původně neusilovaly, snažily se s monarchií uzavřít separátní mír. V ostatních učebnicích se taková teze již neobjevuje.

Bezprostřední vyhlášení samostatnosti Československa 28. října 1918 je v učebnicích v rukou Národního výboru. Všechny učebnice⁶⁶⁷ se však též důkladně v rámci kapitol o první světové válce věnují i Masarykově odbojové činnosti v zahraničí, jež de facto dala vzniknout Československu díky podpoře vítězných mocností.

7.2 Československá demokracie

Ve sledovaných učebnicích lze najít rozdíl v přístupu ke spojení pojmu Československo a demokracie. Učebnice pro střední školy vydaná v roce 1990 ještě oproti ostatním později vydaných učebnicím (buť v případě učebnice Olivové pro základní školy jen s ročním odstupem) zachází s pojmem demokracie velmi opatrně, resp. to, co je v ostatních učebnicích explicitně charakterizováno jako znaky (pluralitní) demokracie, zde

---

⁶⁶⁶ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 50.

⁶⁶⁷ Resp. ty učebnice, v nichž se nacházejí kapitoly o první světové válce, tj. ne v učebnicích Olivové pro základní školy z let 1991-1994.

tak pojmenováno není. Učebnice přináší přehled politických stran, jako v jediné se v ní ještě stále objevují pojmy jako buržoazie a dělnická třída. „Česká společnost byla už za Rakouska diferenciována na řadu politických stran. Ty přešly do nového státu, došlo jen k malým přesunům a změnám názvů. Mladočeši se sloučili s menšími stranami v národní demokracii; ta zůstávala reprezentantkou buržoazie a volila ji též velká část inteligence...na levém křídle politické škály stála nadále sociální demokracie jako představitelka většiny dělnické třídy.“⁶⁶⁸ V roce 1920 pak byla vydána ústava, jež potvrdila všechny demokratické svobody vymožené ještě z dob monarchie a nově rozšířené. Jako příklad je uvedeno všeobecné, přímé a tajné hlasovací právo.⁶⁶⁹

V ostatních učebnicích (tj. ve všech učebnice Olivové pro základní školy a učební texty pro základní a střední školy Janovského) je pak první republika výslovně spojována s režimem pluralitní demokracie a demokratickým režimem jako takovým⁶⁷⁰. Rozdíl lze spatřovat pouze v tom, že Janovského učební texty pro základní a střední školy pak mají spíše shrnující charakter, učebnice Olivové pro základní školy věnují systému pluralitní demokracie důkladnou pozornost a oproti učebním textům jsou mnohem podrobnější. Podle Janovského učebnice je první republika režimem „vyspělé demokracie“⁶⁷¹, založené na pluralitě politických stran, projevující se jak v národnostním rozvrstvení, tak v ideologickými postoji. Jejich střetávání je pak podmínkou pro demokratický politický vývoj ve státě. „Výrazem vyspělé demokracie v Československu byl především systém několika politických stran. Ty se podle potřeby k prosazení společných zájmů spojovaly do bloků (koalic) nebo mezi vedly zápas, v jehož průběhu se ujasňovaly názory na řízení státu. Zápas tohoto druhu jsou podmínkou demokratického vývoje, v němž žádná ze stran

---

⁶⁶⁸ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, Praha: Horizont 1990, s. 47.

⁶⁶⁹ Tamtéž, s. 43.

⁶⁷⁰ Např. kapitola v Janovského učebních textech „Vrchol demokratické republiky“ zabývající se tématem fungování parlamentní demokracie v Československu. J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty*, s. 21. U Olivové kapitoly „Zápas o demokracii“ či „Obrana demokracie“. V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby*, s. 90.

⁶⁷¹ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 21.

nezaujme vedoucí postavení. [...] Dokladem svobody politického života národnostních menšin v Československu byla i existence pěti německých stran, prosazujících zájmy obyvatelstva německé národnosti.“⁶⁷² Podle učebnic Olivové „v otevřených diskusích na půdě parlamentu překonávaly strany vzájemné rozpory a dospívaly k řešení politických problémů“.⁶⁷³ Tyto strany dále Olivová rozděluje republikánské, nacionální a komunistické proudy, přičemž poslední dva charakterizuje jako opozici vůči republikánskému zřízení republiky a proti systému pluralitní demokracii vůbec. Jejich porážkou na konci roku 1920 pak mohlo Československo nastoupit cestu k upevnění demokratického systému.⁶⁷⁴ Strany republikánského proudu (tj. strany agrární, křesťanské a socialistické) pak podle učebnic od Olivové zajišťovaly záruku demokratického vývoje v Československu. Jako příklad uvádí fungování panské koalice a tzv. všenárodní koalice, přičemž období vlády panské koalice jsou charakterizovány jako výrazným politickým uklidněním a roky hospodářské prosperity, všenárodní koalice (fungující v různých obměnách až do roku 1938) je pak příkladem republikánských stran bez ohledu na národnost – do vlády vstoupily i německé socialistické strany.⁶⁷⁵ Učebnice Olivové je třeba zmínit ještě v jednom příkladu. Na rozdíl od ostatních učebnic uvádí v souvislosti s obranu československého státu a „vnitřní demokracie“ zákon na ochranu republiky, namířen proti všem nedemokratickým proudům, tj. v rámci pravicového i levicového *politického* spektra. Bezprostředním podnětem pro vydání zákona se stal atentát na ministra financí A. Rašína, jež následně zranění podlehl, v širších souvislostech reagoval zákon na růst nacionálních hnutí uvnitř republiky, zejm. ze strany národní demokracie vedené K. Kramářem a slovenské ľudové strany A. Hlinky.⁶⁷⁶ Ve sledovaných učebnicích se však neobjevuje charakteristika tzv. Pětky.

V učebnicích pro základních školy se objevuje ve spojitosti s ohrožováním československé demokracie růst fašismu a komunismu. Jak se píše v učebnici Olivové

---

⁶⁷² Tamtéž, s. 21.

⁶⁷³ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 58.

⁶⁷⁴ Tamtéž, s. 61.

⁶⁷⁵ Tamtéž, s. 74.

⁶⁷⁶ Tamtéž, s. 73.

v rámci kapitoly „Obrana demokracie“: „Uvnitř republiky probíhal v první polovině 30. let urputný zápas demokratických sil o udržení demokracie, ohrožované především komunismem a fašismem.“⁶⁷⁷

Učebnice pro základní školy spojují demokratický československý režim přímo s osobností T. G. Masaryka. „Tuto demokracii vytvářela a prohlubovala především osobnost humanisty světového ohlasu Tomáše Garrigua Masaryka.“⁶⁷⁸ V učebnicích Olivové se píše přímo o „Masarykově demokratickém programu“ založeném na budování demokracie politické, hospodářské a sociální. Taková demokracie měla zajistit každému občanu československého státu všestrannou osobní svobodu a hospodářské a sociální zajištění. „Tímto svým programem se Masaryk snažil vybudovat v republice prosperující občanskou společnost. K realizaci tohoto cíle soustředil Masaryk kolem sebe skupinu nazývanou Hrad.“⁶⁷⁹

Na tomto místě je třeba zmínit samotný kontext, v němž učebnice (resp. učebnice Olivové a Janovského) československý demokratický režim vůbec představují. Podle učebnic vznik první republiky provázelo mnoho problému, např. nerovnoměrný hospodářský, sociální, ale i politický vývoj všech zemí nového státu či složitá národnostní skladba státu. A právě na takový výklad plynule navazuje výklad o fungování demokratického systému ve státě, právě tento fakt (více než ony problémy) je v učebnicích vyzdvihován. To je zásadní rozdíl oproti učebnicím vydávaným v době totalitního režimu, byť i ony (vyjma učebnic vycházejících v padesátých letech) připouštěly jisté fungování demokratického režimu v meziválečném Československu.

Ve všech sledovaných učebnicích je dále možné sledovat rozdílný přístup k otázce vztahu Čechů a Slováků v rámci československého státu, stejně tak ve vztahu menšin k republice (resp. ve způsobu začlenění menšin do života Československé republiky). Nejkomplexnější výklad specifik česko-slovenských vztahů a národnostní problematiky

---

⁶⁷⁷ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 90.

⁶⁷⁸ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 21.

⁶⁷⁹ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 71.

podává Hájková učebnice pro střední školy *Svět a Československo ve 20. století*. Podle této učebnice znamenal vznik Československa osvobození českého národa z nerovnoprávného postavení v rámci podunajské monarchie a pro slovenský národ znamenal záchranu před násilnou maďarizací.⁶⁸⁰ Nicméně koncept čechoslovakismu (interpretován jako označení Čechů a Slováků za jeden národ) nebyl podle této učebnice úspěšný, neboť mezi Čechy se nikdy nevžil a většinou Slováků byl dokonce odmítán. Za základní „kámen úrazu“ v rámci česko-slovenských vztahů je také považován rozdílný stupeň vývoje obou národů.⁶⁸¹ Z hlediska ošetření práv menšin v rámci Československa je Československá republika představena jako „vzorný stát“, jež práva menšin respektovala. Vztah Němců ke státu je však chápán jako „bolestný problém“, který se české (československé) politice nepodařilo nikdy vyřešit.⁶⁸²

Interpretace postavení Slováků v československém státě tak, jak je představeno ve výše zmíněné učebnici, se v ostatních učebnicích neobjevuje. V rámci představení Slováků v republice učebnice zmiňují pouze Martinskou deklaraci, a to jako prostředek přihlášení se slovenského národa k československému státu.⁶⁸³ V Janovského učebních textech je navíc zmíněna ještě Pittsburská dohoda z května 1918, a to jako dokument výslovně uvádějící, že ve společném státě budou mít Slováci vlastní vládu, sněm a úřady.⁶⁸⁴ Z tohoto hlediska lze z učebnic odvozovat harmonický vývoj česko-slovenských vztahů, resp. chápat otázku česko-slovenských vztahů jako bezpředmětnou. Nespokojenost slovenského obyvatelstva pak podle Janovského učebních textů pramenila z chudoby a bídy, již se (na rozdíl od kulturního povznesení Slovenska vlivem přílivu českých „duševních pracovníků“, učitelů apod.) nedařilo překonat.⁶⁸⁵ Důsledky připojení slovenského národa k národu českému jsou

---

⁶⁸⁰ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století*, s. 47.

⁶⁸¹ Tamtéž, s. 47.

⁶⁸² Tamtéž, s. 47.

⁶⁸³ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993* s. 48.; J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 11.

⁶⁸⁴ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy* s. 10.

⁶⁸⁵ Tamtéž, s. 20.

však v konečné interpretaci této učebnice chápány jako jednoznačný pokrok. „*Slovákům po celá staletí ohrožovaným ve své národní existenci násilným pomad'arštěním poskytl ovšem vznik Československé republiky oporu k novému národnímu rozvoji.*“⁶⁸⁶

Z hlediska národnostní problematiky a postavení menšiny ve státě se učebnice omezují na konstatování o složité národnostní situaci.⁶⁸⁷ V učebnici Olivové pro základní školy se v tomto směru píše o neochotě německých politických představitelů přijmout nabídku vstupu do nově vznikající vlády (změna přišla až se vstupem německých socialistických stran do vlády v roce 1929)⁶⁸⁸, v učebních textech Janovského se pak píše o odporu vůči nově vznikajícímu státu u části německého obyvatelstva žijícího v pohraničí, jež přetrvával po celou dobu existence republiky⁶⁸⁹.

Podrobnější přehled otázky připojení Podkarpatské Rusi k česko-slovenskému území pak nabízejí pouze učebnice Olivové. Byl-li v totalitních učebnicích představován odpor rusínského obyvatelstva vůči připojení k Československu a jeho touha spojit se se sovětskou Ukrajinou, je zde nyní deklarováno přání představitelů Podkarpatské Rusi připojit se k nově vzniklé republice. „*Ke spojení s Československou republikou se přihlásila Podkarpatská Rus, která byla v minulosti – obdobně jako Slovensko-součástí starých Uher... Koncem roku 1918 vyjádřili političtí představitelé Podkarpatské Rusi svou vůli státé součástí nového státu.*“⁶⁹⁰

7.3 Tomáš Garrigue Masaryk

V přístupu k TGM lze opět (byť marginální) rozdíl mezi učebnicí vydanou v roce 1990 a učebnicemi Olivové a Janovského. Ve všech sledovaných učebnicích je Masaryk

---

⁶⁸⁶ J. JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 20.

⁶⁸⁷ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, 74.

⁶⁸⁸ Tamtéž, s. 51.

⁶⁸⁹ J. JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 20.

⁶⁹⁰ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 51.

jako první prezident československé republiky díky svým vlastnostem osobností hodnou respektu.

V učebnicích pro střední školy z roku 1990 je Masaryk představován jako prezident požívající velké prestiže, osobnost s přirozenou autoritou a s rozhledem, jehož se nedostávalo žádnému soudobému československému politikovi. Jeho autoritu též zvyšovaly kontakty napříč československým politickým spektrem bez rozdílu národnosti (tj. mezi slovenskými i německými politiky) a zejména „*schopnost nacházet všem přijatelné kompromisy*.“⁶⁹¹ Není zde však opomenuto, že tato přirozená Masarykova autorita byla i uměle zvyšována, neboť „*československá demokracie byla mladá, mnohé prvky v uctívání ‚pana prezidenta‘ připomínaly mentalitu staré monarchie*.“⁶⁹² Jako prezident republiky měl Masaryk nemalé pravomoci a ty se mu podařilo ještě rozšířit, v této souvislosti je uváděno „*politické a mocenské centrum Hrad*“⁶⁹³, jež mu pomáhalo dění v republice ovlivňovat.

Ve výše zmíněné učebnici je Masaryk charakterizován zejména skrze své osobnostní vlastnosti, je spojován s autoritou a mocensko-politickým vlivem. V ostatních sledovaných učebnicích se pak výklad ohledně prvního československého prezidenta soustředí na jeho propojení, splynutí s demokratickým režimem. Masaryk se stává symbolem (až zhmotněním) demokracie první republiky a československé meziválečné republiky vůbec. V tomto smyslu jej lze chápat nejen skrze explicitní výpovědi, nýbrž i díky ostatním mimotextovým doprovodům učebnic: např. již samotná obálka Janovského *Dějiny československé republiky* je tvořena Masarykovým portrétem, v učebnicích Olivové⁶⁹⁴ je pak Masaryk nejčastějším politikem na použitých fotografiích doplňujících výklad⁶⁹⁵. Rozdíl mezi učebnicemi těchto autorů lze opět spatřovat pouze v jisté míře obsažnosti (resp.

---

⁶⁹¹ Miloš HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 50.

⁶⁹² Tamtéž, s. 50.

⁶⁹³ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století*, s. 50.

⁶⁹⁴ Vyjma vydání SPN, jež neobsahují žádné doprovodné fotografie či ilustrace.

⁶⁹⁵ V tomto směru je Masaryk nejčastěji zachycen s ostatními politickými představiteli první republiky: Masaryk v rozhovoru s A. Švehlou a K. Kramářem, Masaryk v kočáře s A. Švehlou, Masaryk v rozhovoru se sociálně demokratickými poslanci, Masaryk s Benešem a francouzským ministrem zahraničí V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby*, s. 72-88.

narace), Janovského učební texty mají oproti ostatním sledovaným učebnicím více shrnující charakter. Učebnice Pravdové pro základní školy věnují osobnosti prvního prezidenta nejvíce prostoru (tento fakt je ale dán i větší mírou popisnosti učebnic v obecné rovině). Na okraj lze ještě připojit jednu Masarykovu charakteristiku v učebnicích Olivové vyskytující se pouze ve vydání učebnice z roku 1995. Na pozadí historiky o Masarykově setkání s mezinárodní delegací dělnických družstev se odvíjí oslava Masarykových osobnostních kvalit. Masaryk dokázal s každým ze zástupců pohovořit v jeho rodném jazyce (anglicky, německy, francouzsky a rusky), bez ohledu na osobní sympatie. *„Stranou stál delegát ruský. Byl trochu v rozpacích, protože jako bolševik se necítil právě nejlépe při jednání s představitelem kapitalistického státu. Prezident Masaryk šel k němu a k úžasu Angličana, Francouze i Němce dal se s ním do živého rozhovoru rusky.“*⁶⁹⁶

Jak bylo uvedeno již v předchozí kapitole, v Janovského učebních textech pro základní a střední školy je Masaryk zosobněním demokratického režimu první republiky.⁶⁹⁷ Shodně ve svých učebnicích hodnotí i Olivová: *„Jeho demokratický program se stal hlavní ideou československého státu. Stal se odkazem mnohokrát ohrožovaným, ale stále znovu a znovu prosazovaným.“*⁶⁹⁸ Prezentovaný prezidentův příjezd do republiky na konci roku 1918 a jeho smrt v roce 1937 pak přímo evokují paralelu existence československého demokratického režimu s osobností jeho prvního prezidenta. *„Velkou událostí byl příjezd T. G. Masaryka do nového státu. Vůdce zahraničního odboje a prezident republiky překročil hranice 20. prosince 1918. Jeho cesta do Prahy [...] byla triumfální cestou vítěze. Nadšené zástupy ho všude radostně zdravily jako osvoboditele.“* Následuje Masarykova citace proslovu k shromážděným davům: *„Nastává nám práce, práce společná. Každý nastupte na své místo, neboť každý – i malý – může přispět k vybudování československé demokracie.“*⁶⁹⁹ *„Masarykův pohřeb se stal velikou manifestací všech demokratických sil v republice.*

---

⁶⁹⁶ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 77.

⁶⁹⁷ „Tuto demokracii vytvářela a prohlubovala především osobnost humanisty světového ohlasu TGM v osobě prezidenta republiky.“ J. JANOVSÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 21.

⁶⁹⁸ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 105.

⁶⁹⁹ Tamtéž, s. 52.

*Hluboký smutek se mísil s obavami o osud československého státu. A Masarykův odchod také jako by symbolicky předznamenával věci příští. Bezprostředně poté se začalo odvíjet československé drama.*⁷⁰⁰ Je-li v Hájkově učebnici pro střední školy interpretována skupina Hradu jako mocensko-politické centrum, je v učebnicích Pravdové tato skupina prostředkem, jak dosáhnout uskutečnění Masarykova „*demokratického programu občanské společnosti*“ – jak již bylo zmíněno – spočívající ve vybudování demokracie politické, hospodářské a sociální.⁷⁰¹

Ve všech sledovaných učebnicích je Masaryk, na rozdíl od učebnic vydávaných před rokem 1989 (byl-li v nich zmiňován či blíže charakterizován) významnou osobností první republiky, jež si zasloužila respekt již svými současníky. Učebnice pro střední školy vydaná v roce 1990 na Masarykovi vyzdvihuje jeho přirozenou autoritu, ostatní, později vydané, učebnice jej pak zosobňují s demokratickým režimem první republiky.

7.4 Politické elity meziválečného Československa

Nejčastějším způsobem představení československé politické reprezentace ve sledovaných učebnicích je výčet politických stran a jejich předsedů, případně předsedů vlád. Tak se napříč učebnicemi objevuje např. K. Kramář jako předseda první československé vlády⁷⁰², A. Švehla a R. Beran jako představitelé agrární strany⁷⁰³, A. Hlinka jako představitel slovenské autonomistické politické strany⁷⁰⁴, msg. Šrámek jako

---

⁷⁰⁰ Tamtéž, s. 105.

⁷⁰¹ Tamtéž, s. 77.

⁷⁰² M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 46.; J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 11.; V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 52.

⁷⁰³ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 51.; J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 21.; V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 74.

⁷⁰⁴ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s.51.; J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 21.; V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 60.

předseda lidovecké strany⁷⁰⁵, předák komunistické strany K. Gottwald⁷⁰⁶, M. Hodža či J. Syrový jako předsedové vlád v kritických dobách první republiky⁷⁰⁷. Tímto způsobem však lze jen těžko v učebnicích definovat politické elity. Pozornost se tak obrací na politiky, jejichž činnost a vliv na dění v republice je žákům představována, resp. přibližována oproti výše zmíněné skupině „anonymních“ politiků s větší mírou pozornosti. Shodně se tak v učebnicích děje skrze „medailonky“, graficky zvýrazněný text pojednávající o životě a úloze konkrétního politika v dějinách první republiky.

Jedinou politickou osobností, jež je zastoupená v této podobě shodně ve všech učebnicích, je Edvard Beneš. Pro učebnice určené středním školám a učebním textům pro základní a střední školy platí, že Beneš je zde představován téměř výhradně v roli tvůrce zahraniční politiky či „pravá ruka“ prezidenta *„Politika byla takřka jedinou náplní Benešova života, značně asketického. Vhodně doplňoval Masaryka systematičností a ovládním taktiky. Masaryk ho již od prvních let samostatnosti považoval za svého nástupce.“*⁷⁰⁸ *„Vedle Masaryka to byl především Edvard Beneš, který se jako ministr zahraničních věcí a od roku 1935 prezident republiky zasloužil o upevňování mezinárodního postavení Československa.“*⁷⁰⁹ Pouze v učebnicích Olivové pro základní se pozornost soustředí na činnost Beneše coby druhé prezidenta republiky. Beneš zde vystupuje jako čelní obránce republiky vůči fašistické agresi, již dokázala země úspěšně nějaký čas vzdorovat (Beneš sehrává hlavní roli obránce republiky v kapitole nazvané „Tři Hitlerovy neúspěšné útoky na Československo“). *„Byl to zápas na život a na smrt, zápas o existenci státu i o jeho demokracii. V čele tohoto zápasu stál prezident Edvard Beneš. ... Na základě rozboru mezinárodní situace zahájil ministr Beneš široce koncipovanou akci na obranu*

---

⁷⁰⁵ J. JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 21.; V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 74.

⁷⁰⁶ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 53. V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 99-.

⁷⁰⁷ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 57. V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s.

⁷⁰⁸ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 50.

⁷⁰⁹ J. JANOVSKEÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 21.

Československa. Již v roce 1932 dal podnět k urychlenému budování rozsáhlých opevnění na hranicích s Německem. ... Prezidentova obrana republiky byla založena na přesvědčení, že jedinou možnou cestou odporu je vytvoření proti-německé fronty.“⁷¹⁰ V tomto smyslu se obracel zejména na spojence Francii a SSSR. Nakonec se musel podrobit dohodám velmocí přijatých bez účasti Československa a proti republice.

K dalším politikům, jimž je v učebnicích Olivové věnována pozornost, patří Antonín Švehla jako obratný politik a „mistr kompromisu“ a trojice slovenských politiků Milan Hodža, Vavro Šrobár a Ivan Dérer zaslouživších se o budování československé republiky a ctící principy demokracie. „A Švehla byl považován za mistra kompromisu. Při jednáních nešetřil vlídnými slovy, úsměvy a zdvořilostmi. ... Nebylo-li zbylí, neváhal však Švehla rozbít protivníkovi argumenty nejen silnými slovy, ale i různými taktickými manévry, při kterých nejednou vznikaly velmi humorné situace.“⁷¹¹ „Základním principem demokracie byla pro něho (Hodžu) schopnost překonat vzájemné rozpory cestou kompromisních dohod.“ „Ivan Dérer se ve své politické činnosti zaměřoval především na posilování spolupráce Čechů a Slováků.“⁷¹² O Aloisi Rašínovi se v učebnicích píše jako o čínorodém a spolehlivém politikovi s širokým rozhledem. Jeho hlavní zásluhou se stalo úspěšné provedení měnové reformy i k položení základu zlatého pokladu Československé republiky.⁷¹³ Aloise Rašína, Milana Hodžu a Ivana Déreera lze v těchto rolích nalézt i v učebních textech Jankovského pro základní a střední školy.⁷¹⁴ Navíc se zde objevuje Alois Rašín, jehož zásluhy jsou spatřovány v pozvednutí poválečného hospodářství. „Významným politikem byl Alois Rašín, jenž jako ministr financí dokázal krátce po první světové válce pozvednout československé hospodářství, zejména upevnit hodnotu československé měny.“⁷¹⁵

---

⁷¹⁰ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 88, 105-108.

⁷¹¹ Tamtéž, s. 73.

⁷¹² Tamtéž, s. 73-74.

⁷¹³ Tamtéž, s. 75.

⁷¹⁴ „Ze slovenských politiků, kteří věnovali všechny své síly budování československého státu, vynikli zejména Milan Hodža, Vavro Šrobár a Ivan Dérer.“ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 21.

⁷¹⁵ Tamtéž, s. 21.

Svá specifika má učebnice pro střední školy z roku 1990, neboť je v ní v tomto směru možné opět shledat ještě pozůstatek minulých dob, kdy se pozornost soustředila zejména na představitele komunistické strany či levicového křídla sociální demokracie (B. Šmeral, K. Kreibich, A. Zápotocký). Vedle Beneše se tak prostor v medailoncích věnuje Klementu Gottwaldovi či Bohumíru Šmeralovi, což jsou v ostatních učebnicích politici zmíněni pouze okrajově. „Zkušen lidé, schopní vytvářet politické koncepce, jako Bohumír Šmeral a vůdce německých komunistů Karel Kreibich byli postupně zatlačováni do pozadí a vedení strany ... dostalo se do rukou Bohumila Jílka. ... Byl (Gottwald) ... v KSČ největším politickým talentem po Šmeralovi. Vypracoval se vlastními schopnostmi z nižších funkcí až na člena politbyra. Ve své frakci a později v celé straně měl přirozenou autoritu, postupně vyrostl ve vyzrálého politika. Byl ovšem politikem stalinské Kominterny...a nebyl proto schopen překročit jednu mez: oponovat Stalinovi.“⁷¹⁶

Souhrnem lze konstatovat, že napříč učebnicemi se kromě T. G. Masaryka vyzdvihuje osobnost a politické dílo Edvarda Beneše, byť učebnice – vyjma učebnic Olivové pro základní školy – věnují Benešovi pozornost zejména v souvislosti s jeho funkcí ministra zahraničí. V učebnicích Olivové pro základní školy a v učebních textech Jílovského pro základní a střední školy lze dále jako politické elity číst Aloise Rašína, Antonína Švehlu, Milana Hodžu a Ivana Dérera. V tomto smyslu se učebnice snaží vyrovnávat československé zastoupení meziválečné politické reprezentace. V učebnici pro střední školy vydaná v roce 1990 je stále trochu patrný model prezentace politického spektra – respektive jeho reprezentantů – charakteristický pro učebnice vydané před rokem 1989, ovšem s tím rozdílem, že zde již není jednoznačně glorifikovaná komunistická strana její reprezentanti.

7.5 Pozemková reforma

Z hlediska hodnocení dopadu pozemkové reformy na vývoj v meziválečném Československu dochází v učebnicích dějepisu po takřka půl století k zásadní proměně interpretace daného tématu. Z učebnic mizí akcent na roli dělnické třídy (ta bývá častěji zmiňována než zemědělství dělníci) v procesu přijímání pozemkového zákona, respektive v obecné míře tlak dělnické třídy na uskutečnění důležitých sociálních reforem. Stejně tak

---

⁷¹⁶ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 53.

již není negativně hodnocen dopad provedení pozemkové reformy pro život zemědělského obyvatelstva a zemědělský meziválečný vývoj obecně.

Téma provedení pozemkové reformy lze nalézt ve všech učebnicích, vyjma Janovského učebnice *Dějiny československé republiky* pro základní a střední školy. V učebnicích pro základní školy je pozemková reforma součástí výkladu o hospodářském rozvoji a jako taková je chápána jako jeden z pozitivních faktorů umožňujících rozvoj zemědělství v republice. Pod taktovkou agrárníků došlo „za výhodných podmínek“ k rozdělení půdy mezi „střední rolníky, částečně i mezi bezzemky.“⁷¹⁷ A jak se dále píše v učebnici: „Reforma hospodářsky posílila rolníky a přispěla k rozvoji zemědělství v republice.“⁷¹⁸ Ve stejném duchu interpretuje provedení pozemkové reformy i učebnice pro střední školy z roku 1990. Navíc zde vyzdvihuje její význam v kontextu středoevropského a východoevropského poválečného vývoje. „Její nutnost byla všeobecně uznávána.... ... Agrární návrh byl realistický, vycházel vstřícně z tužbám rolnictva a prosadil se: zabraná půda byla prodána rolníkům. Československá pozemková reforma byla nejvýznamnější agrární reformou, ke které v poválečném období došlo ve střední a východní Evropě.“⁷¹⁹

7.6 Fenomén Baťa

Jednotlivé učebnice napříč stupni škol představují „baťovský fenomén“, opět symbolizovaný osobností Tomáše Bati, v mírně odlišných konturách vývoje československého hospodářství 20. let. Shodným rysem učebnic je však způsob, s jakým k Baťovi přistupují. Tomáš Baťa, respektive jeho podnikatelské dílo, je v učebnicích symbolem prvorepublikového prosperujícího podniku mezinárodního renomé. Učebnice pro střední školy se pak při výkladu soustředí zejména na prezentaci vnitřního chodu Baťových podniků, učebnice pro základní školy se naopak více soustředí na charakteristiku Tomáše Bati, úspěšného a uznávaného průmyslníka jako takového. Mírně se též odlišuje přístup učebnic ve výkladu hospodářského vývoje republiky během dvacátých let.

---

⁷¹⁷V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 75.

⁷¹⁸ Tamtéž, s. 75.

⁷¹⁹ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 48.

V Hájkově učebnici pro střední školy je k výkladu o růstu průmyslové výroby a poklesu nezaměstnanosti přidávané velké „ale“. V jejím výkladu trpěl československý průmysl v porovnání s vyspělými evropskými zeměmi zaostáváním technické úrovně a energické vybavenosti, což výrazně ztěžovali jeho možnost konkurence na zahraničním trhu. V tomto kontextu jsou Baťovy podniky právě jediným příkladem podniku, jemuž se takovou bariéru podařilo prolomit.⁷²⁰ Naopak v Janovského učebnici pro základní a střední školy je československý hospodářský rozvoj nastíněn ve výhradně pozitivních konturách. „*Po hospodářské stránce bylo Československo silným útvarem. ... Rychle se rozvíjel moderní průmysl, jehož výrobky se brzy staly známé i v zahraničí. Výborné kvality dosahovaly strojírenské produkty z Českomoravské Kolben a Daněk v Praze, ze závodů Škoda v Plzni....*“⁷²¹ Baťovy podniky zde pak figurují jako jeden z mnoha hospodářsky silných a úspěšných podniků vedle plzeňské automobilky, prostějovské oděvnické firmy či vedle „skleněných a porcelánových předmětů vyvážených do celého světa“.⁷²² Československý hospodářský vývoj dvacátých let v učebnicích Olivové je shrnut do konstatování, že se „intenzivně rozvíjel“, avšak musel se potýkat s průmyslovou zaostalostí Slovenska a Podkarpatské Rusi. Ve výkladu pak však pokračuje charakterizováním osobnosti Tomáše Bati, jehož obuvnická firma se dostala do čela „*silných, prosperujících a exportujících firem.*“⁷²³ V učebnicích pro základní školy se tak tímto způsobem stává Tomáš Baťa zosobněním pojmu „československé meziválečné hospodářství“.⁷²⁴

V učebnicích Olivové pro základní školy lze považovat prezentaci Tomáše Bati jako příklad obyčejného českého člověka, jež svou pílí dokázal vybudovat celosvětově prosperující obuvnické impérium a na domácí scéně navazoval kontakty s vrcholnými představiteli státu. „*Baťa je evropský Ford, napsal anglický novinář, a toto přirovnání je lichotivou poklonou pro Forda. ... Hlavním životním cílem Tomáše Bati byla výroba dobrých*

---

⁷²⁰ Tamtéž, s. 50.

⁷²¹ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 22.

⁷²² Tamtéž, s. 22.

⁷²³ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 75-76.

⁷²⁴ Tamtéž, s. 75-76.

*a levných bot. Pod tímto zorným úhlem posuzoval i politiku. ... Jednou telefonoval Tomáš Baťa ministru Benešovi a žádal ho o určitý politický postup při mezinárodních jednáních. Zdůrazňoval, že by se tím otevřely senzační trhy pro export jeho bot.“*⁷²⁵ Příběh Baťova telefonátu s Benešem končí Benešovou odpovědí, že je sice ministrem pro zahraničí, ale nikoli pro boty. Zařazení takové situace lze jistě chápat jako jeden ze způsobů, jak odlehčit učebnicový výklad pro žáky základních škol humornou historkou. Zároveň však implikuje i představu jakémsi „čistém štítu“ československé politiky, kterou vedli neovlivnitelní – nezkorumpovaní politici.

Jak již bylo řečeno, učebnice pro střední školy se více soustředí na vnitřní chod obuvnické firmy než na představení osobnosti jejího zakladatele. „*Těchto výsledků*⁷²⁶ *dosáhl Baťa vysokou intenzitou práce a mimořádně tvrdou pracovní kázní; ve svém podniku nedovolil existenci svobodných odborů. Na druhé straně měli zaměstnanci vyšší mzdy a mohli užívat vyspělých sociálních a kulturních zařízení; bytová úroveň byla ve Zlíně vysoká.*“⁷²⁷

Baťovský fenomén ve sledovaných učebnicích v souhrnu spočívá v obrazu prosperující československé meziválečné firmy, jež slavila úspěchy i na mezinárodních trzích. Jednotlivé učebnice však k výkladu hospodářských dějin, ale i samotného baťovského fenoménu přistupují v mírně odlišných konturách.

7.7 Hospodářská krize

Ve výkladu učebnic o roli státu v době hospodářské krize v ČSR musíme opět nechat trochu stranou Janovského učební texty, neboť souhrnný přehled o průběhu krize a dopadu na společnosti toto téma více nespecifikuje. Zajímavé porovnání nabízí Olivové učebnice pro základní školy z roku 1993 až 1995 a Hájkova učebnice pro střední školy z roku 1990. V učebnici pro střední školy se Československo (na rozdíl od USA, kde Roosevelt vyhlásil program New Deal) po celou dobu krize potýkalo s neschopností pružně reagovat na

---

⁷²⁵ Tamtéž, s. 76.

⁷²⁶ Tedy vybudování moderního systému výroby a vnitřního i zahraničního odbytu bez velkých bankovních úvěrů.

⁷²⁷ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 50.

hospodářský a sociální úpadek, zejména díky konzervatismu „vládnoucí Živnobanky“.⁷²⁸ Zmírnění důsledků ekonomického kolapsu přišlo až s nástupem tzv. zbrojní konjunktury, na níž se republika podílela jak vývozem, tak vlastním vnitřním nákupem.⁷²⁹ V později vydaných učebnicích Olivové pro základní školy se otázka zmírnění dopadů krize nedává nijak do souvislosti s rozvojem zbrojního průmyslu, nýbrž je spojována s vládními zásahy Malypetrovy vlády. Po pádu Udržalovy vlády, jež se dopady krize snažila řešit pouze dílčími a ve výsledku celoplošně neefektivními podpůrnými akcemi, přišla Malypetrova vláda s „rozsáhlým reformním programem na překonání krize a jejích důsledků“.⁷³⁰ Tento program se soustředil jak na podporu hospodářského, ale i sociálního vývoje v republice. Zároveň takové reformy položily základ novému hospodářskému růstu republiky.⁷³¹

V rámci dopadů krize na československou společnost se sledované učebnice svým výkladem mezi sebou neliší, a lze konstatovat, že se prakticky neodlišují ani o od učebnic vydávaných za minulého režimu. Dále lze konstatovat, že v učebnicích vydávaných v první polovině 90. let se zároveň v rámci výkladu o hospodářské krizi vystupuje do popředí zájmu obyvatelstvo republiky jako takové. Tímto je myšleno, že doposud se sledované učebnice zaměřují na vnitropolitický vývoj a jeho představitele. Jak se například uvádí v Hájkově učebnici: „Rodiny nezaměstnaných, ale též rodiny postižených rolníků žily pod úrovní existenčního minima a mnohdy trpěly podvýživou.“⁷³² Podle učebnice Olivové „Obě tyto sociální skupiny se proto také snažily nejrůznějšími akcemi dosáhnout zlepšení svých těžkých hospodářských podmínek.“⁷³³ „S jejich rodinami se dostala do životní nouze skoro čtvrtina obyvatelstva republiky.“⁷³⁴ Klíčovým tématem (zejm. pro učebnice Olivové a Hájka) se tak pro výklad o průběhu hospodářské krize stává reakce krizí zasáhnutých lidí proti jejím

---

⁷²⁸ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 49.

⁷²⁹ Tamtéž, s. 53.

⁷³⁰ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 85.

⁷³¹ Tamtéž

⁷³² M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 53.

⁷³³ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 84.

⁷³⁴ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 22.

dopadům, tedy téma stávek a demonstrací a střety protestujících s policií. Jak se píše v učebnicích pro základní školy: „*Proti demonstrantům byly mnohokrát použity i zbraně. Za oběť padlo několik desítek dělníků a rolníků.*“⁷³⁵ Jako doprovodný materiál je vybrána fotografie se záběrem z mostecké stávky. Z jejího popisku se tak žáci základních škol mohou dozvědět, že mostecká stávka se odehrála pod vedením komunistické strany.⁷³⁶ Tím však role KSČ v době hospodářské krize v těchto učebnicích končí a pro Janovského učební texty není tématem vůbec. Opačně je tomu v učebnici pro střední školy z roku 1990, v níž je tématu růst KSČ a mostecké stávky věnovaný celý odstavec. „*Při organizaci demonstrací a stávek začal opět stoupat vliv komunistické strany. ... Opírali se o zkušenosti ze stávky mosteckých horníků, která byla tehdy nejvýznamnější třídní srážkou ve střední Evropě a při níž komunisté spolupracovali s reformistickými funkcionáři, ačkoli linie Kominterny jakákoli jednání s těmito ‚sociálfašisty‘ nepřipouštěla.*“⁷³⁷ Na tomto úryvku (resp. užití terminologii) je opět patrná stopa výkladu dříve vydávaných učebnic, stejně jak tomu bylo naznačeno již v minulých podkapitolách.

7.8 Mnichovská dohoda

Pro mnichovskou dohodu – výsledek mnichovské konference se ve všech sledovaných učebnicích používá termín „*mnichovský diktát*“. O osudu Československa bylo na této konferenci rozhodnuto – bez účasti jeho zástupců a bez ohledu na jejich stanovisko – zástupci Německa, Itálie, Francie a Anglie. Československo se tak stalo obětí agrese nacistického Německa (za podpory jeho spojenců) a snah západních velmocí, Anglie a Británie, zabránit válce, v jejichž důsledku vyvíjely tyto země na Československo diplomatický nátlak. Republika zůstala ve snaze o svou obranu osamocena. Taková je interpretace mnichovské dohody napříč sledovanými učebnicemi vydávaných během první poloviny devadesátých let. „*O osudu ČSR se rozhodovalo především v zahraničí. Britská vláda sledovala politiku dohody s Německem, Francie byla v jejím vleku. Obě velmoci nejdříve československou vládu přinutily, aby zahájila s henleinovci jednání. Když ustoupila*

---

⁷³⁵ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 84.

⁷³⁶ Tamtéž, s. 84.

⁷³⁷ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 56.

jejich nátlaku a nakonec – počátkem září – přijala karlovarské požadavky, předaly ji ultimátům žádající vydání sudetského území Německu.“⁷³⁸ „Mnichovská dohoda vstoupila v platnost v okamžiku, když byla podepsána zástupci čtyř velmocí. Vstoupila v platnost bez ohledu na stanovisko Československa, které bylo z jednání o osudu svého státu vyloučeno.“⁷³⁹ „Československému prezidentovi a vládě nezbylo než mnichovský diktát přijmout.“⁷⁴⁰

Ve všech učebnicích se též vyzdvihuje ochota československých obyvatel, zejména vojáků, bránit vlast. V tomto směru nedochází napříč desetiletími v učebnicích k žádné změně. „Příští den – 23. září – vyhlásil prezident všeobecnou mobilizaci, při níž Češi a Slováci znovu výrazně demonstrovali své odhodlání bránit se.“⁷⁴¹ „Odhodlání bojovat manifestovaly statisíce obyvatel v ulicích Prahy a dalších měst.“⁷⁴² Rozdílný je pouze kontext, v těchto učebnicích (vyjma středoškolské učebnice z roku 1990) je obrana státu prvořadou záležitostí i pro politickou reprezentaci.

Učebnice Olivové pro základní školy a Janovského učebnice pro základní a střední školy v rámci výkladu o vnitropolitickém vývoji (a v kontextu zahraničního vývoje) vyzdvihují snahu Československa čelit připravenému útoku, jak diplomatickou cestou, tak cestou vojenské obrany⁷⁴³. „Z vojenského hlediska se Československo připravovalo k obraně zařazováním do výzbroje nejmodernější bojové techniky.... Za značné finanční prostředky byla vybudována síť pohraničních opevnění....“⁷⁴⁴ Otázka úspěšnosti obrany země však zůstává u Janovského nezodpovězena. Ne tak v učebnicích Olivové, kde zrada spojeneckého

---

⁷³⁸ Tamtéž, s. 56.

⁷³⁹ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 112.

⁷⁴⁰ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 22.

⁷⁴¹ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 57.

⁷⁴² V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 111.

⁷⁴³ Bylo již řečeno, že učebnice Olivové pro základní školy otázku obrany spojují zejména s osobou prezidenta Beneše.

⁷⁴⁴ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 24.

systému ochromila (a tím znemožnila) obranyschopnost Československa, i přes důkladnou vojenskou přípravu. „*Osamocený boj s Německem znamenal jistou porážku a likvidaci celé republiky.*“⁷⁴⁵ Učebnice pro střední školy se více než na deklaraci snahy obrany tomto směru soustředí na výklad tzv. předmnichovské krize českého státu.

Je-li napříč učebnice jasná role Anglie a Francie ve vývoji československo-německého konfliktu, neobjevuje se téma postoje Sovětského svazu vůči pomoci Československu ve všech učebnicích. Janovského učební texty pro základní a střední školy se této problematice nevěnují. Ostatní učebnice se hodnocením role Sovětského svazu též nezabývají, nicméně je v nich naznačena jeho ochota Československu pomoci. U středoškolské učebnice je to vyjádřeno přesunem části sovětských divizí k polským hranicím⁷⁴⁶, v učebnicích Olivové pro základní školy je pak Sovětský svaz zmíněn spojencem Československa, jenž k jednání mnichovské konference též nebyl přizván. Na rozdíl o Francie a Anglie jako spojencem republiku nezradil „*Dva ze spojenců Československa – Francie a Anglie – se dohodli s jeho protivníky – s Německem a Itálií. Další spojencem – Sovětský svaz – byl z jednání čtyř vyloučen.*“⁷⁴⁷

Ve sledovaných učebnicích lze najít v interpretaci mnichovské dohody všeobecnou shodu. Československo bylo donuceno ustoupit německým požadavkům, o jeho osudu se jednalo bez jeho účasti i bez ohledu na stanovisko jeho státníků (a obyvatel). Na otázku hypotetické úspěšnosti obrany osamocené Československa si odpovídají pouze učebnice Olivové pro základní školy, učební texty pro základní a střední školy pouze vyzdvihují připravenost Československa k obraně, pro Hájkovu středoškolskou učebnici není otázka připravenosti a úspěšnosti obrany Československa tématem. Shodují-li se učebnice v otázce role západních velmocí v československo-německém konfliktu, nenajdeme ve všech postoj Sovětského svazu – tato problematika zase není tématem Janovského učebních textů.

---

⁷⁴⁵ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 112.

⁷⁴⁶ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 57.

⁷⁴⁷ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 114.

7.9 Kultura a životní styl v meziválečném Československu

Období první republiky je ve všech sledovaných učebnicích obdobím všeobecného rozkvětu školství, umění⁷⁴⁸, vědy a sportu (pouze Hájkova středoškolská učebnice se tématu sportu nevěnuje). V učebnicích Olivové a Janovského je pak zdůrazňován tento aspekt rozvoje v souvislosti s rozvojem všestranné politické svobody. Pro všechny sledované učebnice je však příznačné, že v rámci vývoje umění a vědy nevydělují dva různé proudy, levicový a „buržoazní“ – pravicový. Z učebnic tak mizí měřítko „správného umění“. Prezentování nositelé kulturního pokroku zůstávají v učebnicích napříč stupni škol i napříč desetiletími stejní: J. Gočár, E. Filla, V. Rabas, J. Zrzavý, O. Gutfreund, V. Makovský, V. Nezval, J. Seifert, V. Vančura, J. Hašek, K. Čapek aj. Jistou výjimku tvoří učebnice Olivové pro základní školy, kde jsou reprezentanti československé meziválečné kultury představeni sekundárně – nepřímo skrze doprovodný obrazový materiál napříč výkladem o první republice (obrazy Emila Filly, J. Zrzavého, ilustrace k hrám Voskovce a Wericha). Vyjma Hájkovy středoškolské učebnice se učebnice soustředí výhradně na reprezentanty české kultury, Hájkova učebnice se v tomto směru zabývá pouze rozvojem slovenské literatury.

Životní styl v době první republiky zůstává v učebnicích představován opět druhotně skrze hospodářsko-sociální vývoj státu. První republika byla obdobím sociálních bouří, v prvních poválečných letech a zejména v době velké hospodářské krize ve třicátých letech, způsobených nespokojeností dělníků a rolníků, navíc zde existovaly hospodářské rozdíly mezi jednotlivými zeměmi Československé republiky.

V učebnicích textech pro základní a střední školy se píše: „*Zásadně se změnil také životní styl, projevující se nejen ve zlepšené bydlení obyvatelstva, ale i ve zkvalitnění zdravotní péče, rozšíření veřejné dopravy a v dalších oblastech.*“⁷⁴⁹ Takové tvrzení nepřímo potvrzují učebnice Olivové pro základní školy v rámci, a to skrze výklad o sociálním zákonodárství, jež umožnilo zlepšení pracovních podmínek. U středoškolské učebnice lze pak téma životního stylu, byť skrytého za hospodářský vývoj a sociální podmínky shledávat

---

⁷⁴⁸ Výtvarné umění, hudba, divadlo, film a rozhlas.

⁷⁴⁹ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 31.

v rámci výše zmíněných obecných výkladů. Způsob trávení volného času lze z učebnic maximálně vyčíst z tezí o rozvoji filmového průmyslu, tedy že lidé zřejmě chodili do divadla, a sportu, tedy že lidé zřejmě sportovali.

7.10 Historičtí aktéři

K nejsledovanější skupině historických aktérů rámci sledovaných učebnic patří zcela jistě politická československá reprezentace. V podkapitole věnující se politickým elitám meziválečného Československa byli představeni ti politici, jež pro učebnice zosobňují „demokratický proud“ československé politiky (E. Beneš, A. Rašín, A. Švehla, M. Hodža, I. Dérer). Učebnice však věnují pozornost i politikům (a politickým stranám) stojícím v opozici vůči státu či „vystupují proti demokracii“.⁷⁵⁰ V takových rolích vystupují v Janovského učebnicích komunistická strana v čele s K. Gottwaldem a autonomistická Slovenská ľudová strana vedená A. Hlinkou. Ve shodě s ním se pak odvíjí i výklad učebnic Olivové pro základní školy. „Protože činnost komunistické strany ohrožovala demokratický režim v republice, byl na Gottwalda, Kopeckého a další dva komunistické poslance vydán zatykač. Trestnímu stíhání podle zákona na ochranu republiky se však všichni vyhnuli odchodem do Sovětského svazu.“⁷⁵¹ Představitelé komunistické strany tak nejsou již v roli perzekuovaných a nespravedlivě stíhaných politiků, nýbrž jsou zde představováni jako narušitelé podstaty československé parlamentní demokracie a politické kultury vůbec.⁷⁵² Vedle komunistického hnutí pak proti republice od třicátých let otevřeně vystupovala německá DNSAP vedená Konrádem Henleinem. Fašismus, reprezentovaný německou stranou DNSAP, a komunismus, reprezentovaný Komunistickou stranou Československa, a jejich reprezentanti tvoří opozici československým demokratickým stranám a jejich představitelům. Avšak pouze Hájkova středoškolská učebnice však věnuje pozornost tzv. českému fašismu, jehož zástupci jsou zde pravicová křídla národní demokracie a agrární strany, ve třicátých letech Národní sjednocení. Tyto proudy však nejsou v učebnici reprezentovány žádnými jmény. Političtí reprezentanti jsou

---

⁷⁵⁰ Tamtéž, s. 22.

⁷⁵¹ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 90.

⁷⁵² Jako příklad takového chování je uvedeno nevybíravé chování komunistických poslanců při prezidentské volbě v roce 1934, kdy museli být vyvedeni ze sálů.

též nejčastějšími „aktéry“ objevující se v učebnicích na fotografiích, jež doprovázejí textové výklady (mimotextová složka je pak nejvýraznější u učebnic Olivové vydaných Scientii).

K druhé skupině historických aktérů patří dělníci a zemědělci (čeští, slovenští i rusínští), jež se objevují v rámci výkladů o hospodářském vývoji – zejména jako skupiny postižené krizí, poválečnou i světovou ve třicátých letech. Tyto skupiny jsou genderově nevyhraněné, v žádné z učebnic se též neobjeví jako aktéři – účastníci dějin děti či mládež. Ani v učebnicích vydaných po roce 1989 se během první půle devadesátých let neobjeví jako historický aktér např. střední třída, v tomto směru by tedy bylo možné konstatovat, že k účastníkům dějin první republiky patřili pouze politici, zemědělci, či dělníci.

Napříč učebnicemi lze pozorovat postupující trend jakési „anonymizace“, „odosobnění“ dějin jako takových. Plynoucí dějiny se stále častěji stávají záležitostmi republiky – Československa jako takových či „bezejmenných“ institucí (vlády, úřadu, diplomacie). „Československo odpovědělo mobilizací....“⁷⁵³ „Československo se snažilo čelit připravovanému útoku. Z diplomatického hlediska se zaměřilo zejména na prohloubení spolupráce států Malé dohody.“⁷⁵⁴ „Ale československé úřady zasáhly dříve, než se mohl nacistický útok plně rozvinout. ... A československá zahraniční politika zahájila rozsáhlou mezinárodní diplomatickou akci....“⁷⁵⁵

Stejně jako v dříve sledovaných učebnicích zůstávají „zahraniční aktéři“, jež ovlivnili vývoj meziválečného Československa zosobnění Anglií a Francií (v krizových předmnichovských měsících zosobnění N. Chamberlainem a E. Daladierem). Útoky sousedního Německa jsou pak nejčastěji zosobňovány samotným Hitlerem. „Hitler byl nucen couvnout. ... V Berlíně se Hitler dohodl s Henleinem. ... Hitler však stále měnil a zvyšoval své požadavky....“⁷⁵⁶

---

⁷⁵³ J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, s. 24.

⁷⁵⁴ M. HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, s. 24.

⁷⁵⁵ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 107.

⁷⁵⁶ Tamtéž, s. 107-110.

8 Obraz první republiky mezi lety 1995-2004

Až na dvě níže uvedené výjimky platí pro všechny sledované učebnice vydávané v tomto období, že mají shodné periodické dělení dějin meziválečné první republiky, které zároveň tvoří jakési pomyslné milníky dějin první republiky: vznik republiky a poválečný vývoj, období hospodářské prosperity ve dvacátých letech, období hospodářské krize první poloviny třicátých let a ohrožení republiky ve druhé polovině třicátých let vrcholící přijetím mnichovské dohody a rozpadem Československého státu v té podobě, v jaké vzniklo po první světové válce.

Pro učebnice určené základním a středním školám vycházející v nakladatelství SPN, pro učebnici pro základní školy Čapky a Vošahlíkové a pro středoškolskou učebnici Sochrové je pak typickým rysem způsob výkladu československých dějin v chronologickém sledu v rámci prolínání s vývojem světovým.⁷⁵⁷ Ostatní učebnice pak soustředí vývoj první republiky v jeden homogenní celek, kdy se československé a světové dějiny prolínají pouze v rámci tématu světové hospodářské krize a nástupu fašismu v Evropě.⁷⁵⁸

Zajímavým jevem je pak pojetí učebnic Kuklíka a Kociána pro základní školy a Kuklíka a Kuklíka pro gymnázia, neboť přestože jsou tyto učebnice určené různým stupňům škol, jejich výklad je prakticky zcela identický slovo od slova (tedy. učivo pro základní školy není nijak kráceno, zjednodušováno či naopak učivo pro starší žáky probíráno více do hloubky). Pro Jančíkovu učebnici pro základní školy a učebnici Pátka a Čapka je pak charakteristickým rysem výklad dějin první republiky pouze z hlediska politických aspektů

---

⁷⁵⁷ Jan KUKLÍK-Jan KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, Praha: SPN 2002, s. 7-55.; František ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, Praha: Scientia 2004, s. 21-51. J. KUKLÍK – J. KOCIÁN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, Praha: SPN, 199, s. 8-36.; Marie SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, Havlíčkův Brod: Fragment 1998, s. 110-123.; Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, Praha: Práce 1996, s. 19-40.

⁷⁵⁸ Robert KVAČEK, *České dějiny II*, Praha: SPL-Práce, s. 102-150. P. ČORNEJ, ed., *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, Praha: SPN, s. 184-196.; Drahomír JANČÍK, *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. díl, 1918-1945*, s. 21-23.

dějin. Hospodářský, sociální ani kulturní vývoj první republiky není těmito učebnicemi představován.⁷⁵⁹

8.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918

Pro všechny sledované učebnice platí, že v rámci výkladu o vyhlášení samostatnosti československého státu sehrávají nejdůležitější úlohu domácí a zahraniční odboj. Zrození nového státu se tak odehrává výhradně pod taktovkou domácího odboje, Národního výboru a odboje zahraničního, Československá národní rady. Ve všech učebnicích se tak v tomto směru objeví jména T. G. Masaryka, M. R. Štefánika, E. Beneše a K. Kramáře. V den vyhlášení samostatnosti 28. října 1918⁷⁶⁰ se pak do čela nově vznikajícího státu postavili tzv. muži 28. října⁷⁶¹. Úloha české (česko-slovenské) veřejnosti při vyhlášení samostatného státu či na cestě k jeho vzniku je učebnicemi pojímána různě. Ve většině sledovaných učebnic pro základní školy není role veřejnosti nijak prezentována, vznik státu se v jejich výkladech odehrává pouze v rámci politické reprezentace domácí i zahraniční. Výjimku tvoří dvě učebnice. V učebnici Vošahlíkové se píše o stávkách a manifestacích nespokojeného obyvatelstva v průběhu roku 1918, o netrpělivé české veřejnosti, která (stejně jako Národní výbor) pochopila zveřejnění Andrassyho nóty jako uznání československé samostatnosti. V souladu s činností Národního výboru pak „vznik samostatného státu přivítala celá česká veřejnost a přijali ho pak i představitelé Slováků.“⁷⁶² V učebnici Čapka vyvolal vznik

---

⁷⁵⁹ Viz Vratislav ČAPEK-Jaroslav PÁTEK, *Dějepis pro střední odborné školy: základní směry dějinného vývoje*. Praha: Scientia 2001, s. 124-140. ; Drahomír JANČÍK, *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. díl, 1918-1945*, Praha: Fortuna, 1997, s. 21-26.

⁷⁶⁰ V této souvislosti se v několika učebnicích užívá termín „převrat“. Jan KUKLÍK – Jiří KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, Praha: SPN 1999, s. 99.; Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, Praha: Práce 1996, s. 21.; Jan KUKLÍK-Jan KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, Praha: SPN 2002, s. 14.; ed. Petr ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, Praha: SPN 2002, s. 185.; Robert KVAČEK, *České dějiny II*, Praha: SPL 2002, s. 98.

⁷⁶¹ Ne všechny učebnice uvádějí jména „mužů 28. října“. Viz ed. P. ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*.

⁷⁶² P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 22.

Československa „mezi českým obyvatelstvem vlnu všeobecného nadšení“, neboť bylo po třech stoletích dosaženo národní a státní samostatnosti.⁷⁶³

Ve středoškolských učebnicích se též píše buď o spontánních manifestacích Pražanů po zveřejnění Andrásyho nóty⁷⁶⁴, o protestních akcích veřejnosti a vyhlášení samostatnosti již během října 1918⁷⁶⁵ či o vyhlášení samostatnosti státu Národním výborem za účasti nadšených davů. „Do čela převratu se postavili přední členové Národního výboru, kteří pak vstoupili do historie jako ‚muži 28. října‘. Odpoledne toho dne byl na pražském Václavském náměstí za účasti tisíců lidí vyhlášen samostatný československý stát, večer Národní výbor tento akt potvrdil zákonem.“⁷⁶⁶ Jak se píše ve středoškolské učebnici dvojice Čapka-Pátka: „Československo vzniklo jako výsledek staletého národněosvobozenického zápasu Čechů a Slováků za národní a sociální svobodu.“⁷⁶⁷ Podobnou tezi lze nalézt v Čapkově učebnici, nicméně bez výrazu „národněosvobozenický zápas“, zde užití termín „sociální svoboda“ je v učebnicích pro základní školy nahrazen „státní svobodou“. „Český národ po dlouhých třech stoletích znovu dosáhl národní a státní samostatnosti.“⁷⁶⁸

Vyjma dvou učebnic pro střední školy se ve výkladech ostatních učebnic neobjevuje pojem Socialistická rada. Podle učebnice pro střední odborné školy Čapka a Pátka byla Socialistická rada „podřízená“ Národnímu výboru⁷⁶⁹, podle učebnice Sochrové byla

---

⁷⁶³ František ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, Praha: Scientia 2004, s. 13.

⁷⁶⁴ Marie SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, Havlíčkův Brod: Fragment 1998, s. 110.; J. KUKLÍK a J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, s. 14.

⁷⁶⁵ V. ČAPEK-J. PÁTEK, *Dějepis pro střední odborné školy: základní směry dějinného vývoje*, s. 122.

⁷⁶⁶ P. ČORNEJ, ed., *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 184.

⁷⁶⁷ Tamtéž, s. 124. Srov. Vratislav ČAPEK, ed., *Dějiny 19. a 20. století. Dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště*, Praha 1984, s. 99. „Porážka Rakouska-Uherska umožnila dovršení dlouhodobého národně-osvobozenického boje našich národů za ustanovení samostatného státu. ... 28. října národní a osvobozenický zápas v českých zemích vyvrcholil.“

⁷⁶⁸ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 13.

⁷⁶⁹ V. ČAPEK-J. PÁTEK, *Dějepis pro střední odborné školy: základní směry dějinného vývoje*, s. 122.

Socialistická rada společně s Národním výborem orgánem domácího odboje, jež navázal kontakt s odbojem zahraničním⁷⁷⁰.

„Představitelé“ – „zástupci“ Slováků se k Československému státu přihlásili tzv. Martinskou deklarací 30. října 1918. Takovým konstatováním je všech učebnicích shrnuta úloha slovenského národa na vzniku samostatného státu.

O úloze zahraničních mocností, resp. o jejich postoji vůči nově vznikajícímu státu se ve většině učebnic pro základní školy nic nedozvíme (v této souvislosti se pouze píše o působení Československé národní rady v zahraničí). Pouze v učebnici Vošahlíkové figurují dohodové mocnosti jako ty, které v létě 1918 uznaly Československou národní radu za orgán reprezentující československou politiku v zahraničí.⁷⁷¹ Ve středoškolských učebnicích (vyjma Kuklových dějepisu pro gymnázia a střední školy) pak dohodové mocnosti díky aktivitám zahraničního odboje uznávají Československou národní radu jako představitelku budoucího československého státu.

Ve sledovaných učebnicích pro základní školy má nejvýraznější úlohu při vzniku samostatného Československa 28. října 1918 domácí a zahraniční odboj, vyjma učebnice Vošahlíkové a Čapka se pozornost nesoustředí ani na výstupy domácího obyvatelstva, ani zahraničních dohodových mocností během válečných let. V učebnicích pro střední školy je pak role dohodových mocností prezentována skrze uznání orgánu zahraničního odboje v čele s T. G. Masarykem jako představitel budoucího československého státu⁷⁷². Přestože i ve středoškolských učebnicích se pozornost zaměřuje zejména na domácí a zahraniční odboj a jejich součinnost v postupu v úsilí o vznik samostatného státu, není opomíjena ani role protestujících či vznik státu oslavujících davů (Pražanů).

8.2 Československá demokracie

Pro všechny sledované učebnice vydávané v daném období platí, že období první československý stát spojují s demokracií jako takovou. U mnohých učebnic se tak děje již

---

⁷⁷⁰ M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 110.

⁷⁷¹ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 21.

⁷⁷²

v rámci názvů kapitol týkajících se výkladu dějin první republiky či v rámci tematických předělů uvnitř jednotlivých kapitol. V učebnicích pro základní školy Kuklíka a Kociána a ve středoškolských učebnicích Kuklíka a Kuklíka je tímto způsobem Československo představeno v rámci kapitol s názvem „*Charakteristické rysy československé demokracie*“⁷⁷³, tematická část „*Demokracie se brání*“ v učebnici pro základní školy Čapky⁷⁷⁴, kapitola „*Demokratické Československo*“ v učebnici pro základní školy Jančíka⁷⁷⁵ a v Kvačkově středoškolské učebnici tematický celek „*Ohrožovaná demokracie*“⁷⁷⁶. Ostatní učebnice se pak o demokratickém Československu zmiňují skrze různá konstatování v rámci výkladu o dějinách první republiky. Podle učebnice Vošahlíkové pro základní školy se „*Československo [...] snažilo obhájit své vnitřní demokratické uspořádání*“ proti Hitlerovskému Německu.⁷⁷⁷ V učebnici pro střední odborné školy Čapka a Pátka se píše o „*rozbití demokratického Československa*“ v důsledku podepsání mnichovské dohody.⁷⁷⁸ Ve středoškolské učebnici Sochrové je pak Československá republika „*demokratický stát*“.⁷⁷⁹ Jako zajímavost lze v tomto směru uvést Čornejovu učebnici pro střední odborné školy. Učebnice se věnuje dějinám první republiky v rámci dvou kapitol. V kapitole „*První republika*“ je zde shrnován vnitropolitický československý systém, zahraniční politika a hospodářská a sociální situace státu⁷⁸⁰, v rámci druhé kapitoly „*Československo v problémech*“ je nastíněn vývoj Československa od hospodářské krize k mnichovskému státu.⁷⁸¹ (od hospodářské krizi k mnichovskému diktátu). V rámci výkladu

---

⁷⁷³ J. KUKLÍK – J. KOCIÁN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, s. 12.; J. KUKLÍK – J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4. Nejnovější dějiny*, s. 17.

⁷⁷⁴ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 47.

⁷⁷⁵ D. JANČÍK, *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. díl, 1918-1945*, s. 21.

⁷⁷⁶ R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 123.

⁷⁷⁷ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 73.

⁷⁷⁸ V. ČAPEK – J. PÁTEK, *Dějepis pro střední odborné školy: základní směry dějinného vývoje*, s. 142.

⁷⁷⁹ M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 114.

⁷⁸⁰ P. ČORNEJ et al, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 184-188.

⁷⁸¹ Tamtéž, s. 194-195.

v těchto kapitolách není pojem demokracie zmíněn ve vztahu k první republice. Skutečnost, že Československo bylo demokratickým systémem, je zmíněna až u tématu kultury první republiky v rámci kapitoly o vývoji umění a vědy mezi dvěma světovými válkami.⁷⁸² Pro toto výše zmíněné konstatování tudíž lze však i k Čornejově učebnici pro střední odborné školy vztáhnout následující tvrzení.

Pro všechny sledované učebnice platí, že charakteristické rysy československé demokracie se odráží v systému dělby moci (tedy v existenci dvoukomorového parlamentu), v existenci polického pluralismu (jak ideologického, tak národnostního) a v platnosti rozsáhlých občanských práv zajištěných ústavou. Jak se např. uvádí v učebnici Vošahlíkové „ČSR prokázala, že je demokratickým státem, který se opírá o parlament. Vládnout znamenalo pro politické strany dohodnout se, vytvořit koalici....“⁷⁸³ Podle učebnice Jančíka „Ústava měla demokratický charakter a zajišťovala všem občanům republiky rozsáhlá občanská práva.“⁷⁸⁴ Uskupení tzv. Pětky jako mimoparlamentního výboru pěti nejsilnějších politických stran, jež získalo rozhodující vliv na politický vývoj se objevuje ve všech učebnicích pro základní školy vyjma učebnice Čapky a ve všech středoškolských učebnicích vyjma učebnice Čapka a Pátka. Podle učebnice Vošahlíkové „Pět nejsilnějších však dále ovlivňovalo vnitropolitický život.“⁷⁸⁵ A jak se například píše v učebnici pro gymnázia a střední školy: „Význam Pětky v politickém životě ČSR prudce stoupal. Zpočátku Pětka zajišťovala nalézání kompromis mezi stanovisky vedení stran. Později se její ustanovení stávala závazná pro parlamentní kluby stran, které ji vytvářely, a závazná byla i pro jejich zástupce ve vládě.“⁷⁸⁶ Skupina Hrad, v jejímž čele stál T. G. Masaryk, je pak podle mnohých učebnic pro základní a střední školy jedno z mocenských center státu.⁷⁸⁷

---

⁷⁸² Tamtéž, s. 197-198.

⁷⁸³ Tamtéž, s. 29.

⁷⁸⁴ D. JANČÍK, *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. díl, 1918-1945*, s. 21.

⁷⁸⁵ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba*, s. 32.

⁷⁸⁶ J. KUKLÍK – J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4*, s. 18.

⁷⁸⁷ M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 115.; D. JANČÍK, *Dějiny moderní doby*, s. 25.; P. ČORNEJ et al, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 187. ; R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 110.

V rámci další charakteristiky fungování demokratického systému v zemi pak některé učebnice dále různě vyzdvihují i další faktory československé demokracie. Pro Čapkovu učebnici to je zajištění práv menšin žijících v Československu, a to i ve srovnání s okolními státy⁷⁸⁸, v Kuklíkově učebnici úplná náboženská svoboda⁷⁸⁹ a ve středoškolských učebnicích Sochrové a Čapka a Pátka demokratická koncepce T. G. Masaryka, z níž stát vycházel. „Nově vzniklý stát se opíral o demokratickou koncepci T. G. Masaryka, která vedla český národ k roli nositele humanistických a demokratických tradic a k přesvědčení, že toto poslání stabilizujícího faktoru ve střední Evropě bude i zárukou jeho národnostní existence.“⁷⁹⁰

Ohrožení československé demokracie jako takové pak podle všech učebnic přicházelo ze strany nacionalistů, fašistů (německých i sudetoněmeckých) a komunistů. Jak se například uvádí v učebnici pro základní školy Čapky, v rámci tematického celku „Ohrožení demokracie“: „Komunisté, fašisté a nacionalisté otevřeně útočili proti základům demokracie v Československu. Komunistická strana propagovala nastolení sovětského režimu v Československu. [...] Nacionalistické strany, působící mezi německým a maďarským obyvatelstvem, obviňovaly československý stát ze vzniklé hospodářské krize. Hlinkova slovenská ľudová strana stále důrazněji žádala autonomii pro Slovensko.“⁷⁹¹ Jako další příklad může posloužit citace z učebnice pro gymnázia a střední školy Kuklíka a Kuklíka, v níž se pod kapitolou „Zápas na obranu demokracie a republiky“ píše: „Nebezpečí pro samotnou existenci republiky nepředstavoval jen mocný německý soused, ale i sudetoněmecké politické hnutí. [...] S vyhrocenou protičeskou agitací vystupovala i Hlinkova slovenská ľudová strana, která vyžadovala zavedení autonomie pro Slovensko.“

---

⁷⁸⁸ „Nejen Češi a Slováci, ale i příslušníci ostatních národností v Československu měli ústavou z roku 1920 zajištěna všechna národnostní práva ... V ČSR nepanoval národnostní útlak a pro tyto národnosti nebyla republika rozhodně jen macechou.“ František ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 31-33.

⁷⁸⁹ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, s. 14.

⁷⁹⁰ V. ČAPEK-J. PÁTEK, *Dějepis pro střední odborné školy: základní směry dějinného vývoje*, s. 124. Shodně M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 114.

⁷⁹¹ F. ČAPKA, *Dějepis 9*, s. 47.

[...] *Fašistické totalitní tendence sílily dokonce i v českém politickém táboře, kde se uplatňovala Národní obec fašistická....*“⁷⁹²

Ne všechny učebnice se zabývají vztahem Čechů a Slováků a problematikou mnohonárodnostního Československa jako takového. Z učebnic pro základní školy se k nim řadí učebnice Vošahlíkové a Jančíka, ze středoškolských *Dějiny v kostce* Sochrové a *Dějepis pro střední odborné školy* Pátka-Čapka. Zbylé sledované učebnice, pro základní školy i učebnice středoškolské se shodují v konstatování, že soužití Čechů a Slováků nebylo jednoduché. Slovinci se postupně začali cítit méněcenní z důvodu početní, politické i kulturní převahy Čechů, hospodářská situace slovenských oblastí též nebyla uspokojivá.⁷⁹³ Spojení Čechů a Slováků v jeden národ a stát mělo na vývoj republiky rozporuplný dopad. Vznik republiky znamenal pro slovenský národ dotvoření jeho „*národotvorného*“⁷⁹⁴ vývoje i kulturní a duchovní vzestup, státoprávní požadavky Slováků však začaly být prosazovány nedemokratickou – nacionalistickou stranou (Hlinkovou ľudovou stranou).⁷⁹⁵

Zabývají-li se učebnice otázkou, jaké podmínky byly státem nastaveny pro menšiny v Československu, shodují se v tvrzení, že práva menšin byla důsledně dodržována. „*Nově vzniklá republika byla demokratickým státem vycházejícím ze zásady rovnosti všech jeho občanů. Nejen Češi a Slovinci, ale i příslušníci ostatních národností v Československu měli ústavou z roku 1920 zajištěna všechna národnostní práva.*“⁷⁹⁶, píše se například v učebnici Čapky pro základní školy. Tento fakt potvrzuje i Čornejova učebnice pro střední školy. „*Soužití Čechů a Slováků s ostatními národnostmi nebylo bezproblémové, v tehdejší Evropě*

---

⁷⁹² J. KUKLÍK – J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4*, s. 51.

⁷⁹³ F. ČAPKA, *Dějepis 9*, s. 33.; P. ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 186.; R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 112.

⁷⁹⁴ R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 112.

⁷⁹⁵ R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 112. J. KUKLÍK – J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4*, s. 21.; F. ČAPKA, *Dějepis 9*, s. 34.; J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia*, s. 17.

⁷⁹⁶ F. ČAPKA, *Dějepis 9*, s. 31.

však mohlo soužit ostatním národům za vzor.“⁷⁹⁷ Podle učebnic se však představitelé německé (i maďarské) menšiny jen těžko sžívali s nově vzniklým státem.⁷⁹⁸ V učebnici pro gymnázia a střední školy Kuklíka a Kuklíka a učebnice pro základní školy Kuklíka a Kociána jsou pak tyto problémy explicitně označeny za jednu z největších slabin a obtíží demokratického československého systému. „Jednu z největších obtíží a slabin demokratického systému ČSR tvořila národnostní otázka.“⁷⁹⁹

8.3 Tomáš Garrigue Masaryk

Odlišnost způsobu prezentace osobnosti Tomáše Garrigua Masaryka a jeho úloze jako československého prezidenta se projevuje jak u středoškolských učebnic, tak u učebnic určených základním školám. Prezidentův vliv na dění v republice pak učebnice prezentují buď v rámci hradní skupiny, jež ovlivňovala politické dění ve státě či, jako prostřednictvím konstatování, že jako prezident neměl sice velké pravomoci, avšak do politického vývoje mohl zasahovat díky své nesporné autoritě.

V učebnici Kuklíkových pro gymnázia a střední školy je vyzdvihována Masaryk jako „obrovská politická a morální“ autorita převyšující svými znalostmi soudobé československé politiky. Jako prezident pak plnil úlohu arbitera v různých politických sporech.⁸⁰⁰ Ve středoškolské učebnici Sochrové a v učebnici pro odborné školy Čapka a Pátka je Masaryk spojován s „demokratickými idejemi“⁸⁰¹ či „demokratickou koncepcí“, ovšem bližší charakteristiku těchto pojmů učebnice nepodávají. Podle těchto učebnic stál Masaryk jako prezident v čele tzv. hradní skupiny, jež vytvářela jakési mocenské centrum první republiky, „získala rozhodující mocenské pozice ve státě.“⁸⁰²

---

⁷⁹⁷ P. ČORNEJ et. al, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 186.

⁷⁹⁸ F. ČAPKA, *Dějepis 9*, s. 33.; P. ČORNEJ et. al, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 186.

⁷⁹⁹ J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, s. 21. J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, s. 16.

⁸⁰⁰ J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, s. 21.

⁸⁰¹ M SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 115.

⁸⁰² V. ČAPEK-J. PÁTEK, *Dějepis pro střední odborné školy: základní směry dějinného vývoje*, s. 131.

Mezi učebnicemi pro základní školy lze sledovat nepatrný rozdíl v prezentaci T. G. Masaryka jako československého prezidenta. Učebnice pro základní školy Čapky a Kuklíka – Kociána se ve shodě s učebnicí pro gymnázia Jana a Jana Kuklíkových zaměřují na vyzdvihnutí osobnosti prezidenta jako člověka těšící ho se díky své přirozené autoritě mimořádné úctě československých občanů i politiků. „*Mimořádné postavení a všeobecnou úctou občanů si v těchto letech získal prezident T. G. Masaryk, který byl čtyřikrát zvolen do čela státu (v letech 1918-1935).*“⁸⁰³ Z hlediska jeho vlivu na dění v republice pak prezentují úlohu prezidenta Masaryka pouze jako reprezentanta státu a vrchního velitele ozbrojených sil. „*Neměl velké ústavní pravomoci. Díky mimořádné osobní autoritě T. G. Masaryka... měl však prezidentský úřad nespornou úctu a všeobecnou vážnost.*“⁸⁰⁴ „*Navenek zastupoval stát prezident republiky, který byl také vrchním velitelem armády. [...] T. G. Masaryk se o funkci prezidenta republiky vyjadřoval tak, že by jím neměly být osoby příliš výrazné, jen reprezentativní....*“⁸⁰⁵ V tomto smyslu učebnice odporují nejen učebnicím pro gymnázia, v jejichž podání Masaryk v čele tzv. Hradního uskupení ovlivňoval vnitropolitické dění, ale i učebnici pro základní školy Vošahlíkové a Jančíka. V těch je též Masaryk prezentován jako osobnost mimořádných kvalit těšící se všeobecné vážnosti a úctě doma i v zahraničí, nicméně neopomíjí Masaryka spojit i právě s tzv. hradním uskupením i uplatňováním svého vlivu v rámci vnitropolitického vývoje. „*Ani jako prezident se nevyhýbal politickým střetům. Zasahoval do vnitřní politiky, která se většinou jen přibližovala jeho představě o životě státu, a určoval koncepci politiky zahraniční.*“⁸⁰⁶ „*Ústava mu jako prezidentovi neposkytovala velké pravomoci, ale jeho autorita mu zajišťovala velký vliv. Soustředil kolem sebe okruh politiků z různých politických stran (tzv. skupinu Hradu), které spojovalo jeho pojetí demokratických a humanistických ideálů.*“⁸⁰⁷

---

⁸⁰³ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s.14.

⁸⁰⁴ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 13.

⁸⁰⁵ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s.14.

⁸⁰⁶ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 76.

⁸⁰⁷ D. JANČÍK, *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. díl, 1918-1945*, s. 25.

Se středoškolskými učebnicemi se učebnice určené žákům základních škol též (s výjimkou Jančíkovy učebnice) shodují v tom, že Masaryka výsostně spojují s demokratickým režimem, pojmem demokracie jako takovým. A to buď přímo explicitně, jako například v učebnici Vošahlíkové⁸⁰⁸ či Čapky⁸⁰⁹, či tzv. druhotně – skrze prokládání výkladových textů Masarykovými fotografiemi (na přebalu učebnic⁸¹⁰ i v rámci jednotlivých kapitol) či jeho citáty. Tak například v rámci kapitoly „Mezi dvěma světovými válkami“ v Čapkově učebnici se na pozadí obrázku sochy svobody objevuje Masarykův citát „Demokracie je zárukou míru. Pro nás i pro svět.“⁸¹¹

8.4 Politické elity meziválečného Československa

Největším problémem při snaze vydefinovat z učebnic jimi prezentované meziválečné politické elity (vyjma prezidenta Masaryka) je různorodost ve způsobu, jakým učebnice bez ohledu na typ stupně, jimž jsou určeny, podávají výklad o vnitropolitickém vývoji první republiky. V zásadě lze v učebnicích shledat tři možné způsoby takové prezentace.

Prvním způsobem je představení politického spektra první republiky skrze výčet dobových politických stran, aniž by byli uváděni jejich konkrétní představitelé. To se týká učebnic Čapky pro základní školy, Kuklíkovy-Kociánovy učebnice pro základní školy, Kulíkových učebnice pro gymnázia a střední školy a Čornejovy učebnice pro střední odborné školy. Konkrétní významné politické osobnosti jsou pak zachyceny nejčastěji na fotografiích doprovázejících výklad s drobným popiskem. Takto je například zachycen Antonín Švehla v rozhovoru s Masarykem, „jeden z tvůrců československé demokracie a

---

⁸⁰⁸ „Politiku Hradu považovala velká část veřejnosti doma i v zahraničí za záruku a symbol demokratického vývoje československého státu. „Masaryk se stal přímo demokratického státu.“ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 42, 68.

⁸⁰⁹ „Český národ pocítil, že s Masarykem odchází pevná záruka demokracie.“ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s.14.

⁸¹⁰ Učebnice pro střední školy a gymnázia a učebnice pro odborné školy vydané v kolektivu Petra Čorneje.

⁸¹¹

*ministerský předseda.*⁸¹² V učebnici Kuklíka-Kociána pro základní školy je Švehlova osobnost přiblížena o něco více, Švehla je v jejím podání politikem schopným činit kompromisy a vedle Masaryka „nejpřednějším představitelem československé demokracie“⁸¹³. Další osobností je Edvard Beneš, ve středoškolských učebnicích shodně zachycen na fotografiích jako právě zvolený prezident v rozhovoru s T. G. Masarykem, jehož dalších charakteristikou je, že v něm Masaryk viděl záruku pokračování demokratické politiky.⁸¹⁴ V Čapkově učebnici pro základní školy je pak E. Beneš jako prezident vedle T. G. Masaryka de facto jediným zmiňovaným politikem. Jako prezident přijal „mnichovský diktát“, neboť shledal, že republika se sama bránit nemůže.⁸¹⁵ V učebnici pro základní školy Kuklíka-Kociána je pak ještě na fotografii zachycen ministr financí Alois Rašín jako ten, který se zasloužil o upevnění československé měny.⁸¹⁶ Jsou-li v těchto učebnicích nějakí českoslovenští politici blíže představováni, navíc v kontextu demokratického či jiného rozvoje republiky, jsou to E. Beneš, A. Švehla či A. Rašín.

Druhý způsob se od výše zmíněného prvního způsobu liší pouze v tom, že meziválečnou politickou scénu definuje skrze výklad o politických stranách, k nimž doplňuje i její jednotlivé představitele, nic bližšího se však o nich již nedozvíme. Z učebnic pro základní školy se jedná o Jančíkovu učebnici (a učebnici Vošahlíkové, jež však bude uvedena v rámci třetího typu), ze středoškolských učebnic pak o učebnici Sochrové a Čapka-Pátka. K takto zmíněným politikům patří např. G. Habrman, F. Soukup, V. Tusar, R. Bechyně, národní socialisté V.J. Kľofáč, E. Beneš, agráři A. Švehla, M. Hodža, R. Beran, F. Udržal, J. Malypetr, národní demokraté K. Kramář, A. Rašín, lidovec J. Šrámek, Slovenská ľudová strana A. Hlinka, slovenský agrárnik M. Hodža a DNSAP s K. Henleinem

---

⁸¹² J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, s. 18.; Podobně ed. P. ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 187.

⁸¹³ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, s. 14.

⁸¹⁴ J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, s. 52.; ed. Petr ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 187.

⁸¹⁵ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 48.

⁸¹⁶ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, s. 22.

a K. H. Frankem, aniž by byli blíže představeny jejich role v rámci vývoje meziválečného Československa.

Třetím způsobem je pak představení jednotlivých politiků skrze tematických oddílů různě graficky odlišených od ostatního textu . V rámci takových „sloupků“ pak učebnice přibližují více osobnosti, které utvářely dějiny a díky tomu lze politické elity jako takové lépe definovat. V učebnici pro základní školy Kuklíka a Kociána je tímto způsobem představen A. Švehla⁸¹⁷, v učebnici Vošahlíkové A. Rašín, A. Švehla, E. Beneš, V. Šrobár⁸¹⁸, v Kvačkově středoškolské učebnici pak K. Kramář, A. Rašín, V. Tusar, A. Švehla, E. Beneš, M. Hodža⁸¹⁹. Všichni tito politici se podle učebnic zasloužili o demokratický rozvoj meziválečného Československa, jsou představovány jako politické špičky či jsou oceňováni pro své osobnostní rysy. Průsečík všech těchto sledovaných učebnic je tak možné najít v osobě Aloise Švehly, k jehož nejčastěji charakteristice a nejvyzdvihovanější vlastnosti patří schopnost kompromisu⁸²⁰ a fakt, že „vyrostl ve státníka“. „*Vyrůst z politika ve státníka není snadné, ani časté. Antonínu Švehlovi se to podařilo.*“⁸²¹ „*Byl to zjev mezi politiky určitě ojedinělý: většinu svého platu z funkcí ministra nebo ministerského předsedy Antonín Švehla odkládal a nepoužíval pro sebe, nanejvýš zase do politiky vracel. ... Vyrůstl ve státníka, což bylo a je u českých politiků výjimečné.*“⁸²² Dvě ze tří učebnic (Vošahlíkové a Kvačka) dále shodně vyzdvihují mezi politiky Aloise Rašína, Edvarda Beneše a Milana Hodžu. „*...z politika vyrostl ve státníka...Jako ministerský předseda usiloval Hodža o prospěšné soužití národů a národností ČSR.*“⁸²³ Jak se uvádí v Kvačkově středoškolské učebnici: „*V Československu čekala na vzdělaného Hodžu, který začal vést slovenské agrárníky, různá*

---

⁸¹⁷ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia*, s. 14.

⁸¹⁸ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 21-31.

⁸¹⁹ R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 102-125.

⁸²⁰ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 14.; F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 36.

⁸²¹ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 33.

⁸²² R. KVAČEK, *České dějiny II*, Praha, s. 116.

⁸²³ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 83.

*ministerská křesla. Toužil po vysokých, ba nejvyšších. V polovině dvacátých let se dostal do konfliktu s Masarykovým a Benešovým Hradem, který chtěl vyřadit z politiky. ... Napětí s Hradem se časem urovnalo a Hodža se stal koncem roku 1935 premiérem.*⁸²⁴ V učebnici Vošahlíkové je Beneš prezentován nejzkušenější evropský diplomat, mimořádně pracovitý a svědomitý člověk, jemuž politika mu byla vším, stejně jako rozvoj a ochrana demokratického Československa. Podle učebnice pro základní školy Vošahlíkové „*Jako prezident čelil těžké zkoušce, které podlehl, neboť „podlehla evropská demokracie.*“⁸²⁵ A jak se píše v Kvačkově středoškolské učebnici: „*Nikdo v Evropě nevedl tak dlouho zahraniční politiku svého státu. Beneš se vyznačoval pracovitostí, politickou dynamikou a vyhraněným sebevědomím. Československo pokládal také za své dílo.*“⁸²⁶ Alois Rašín má pak své místo v dějinách v rámci učebnic proto, že se zasloužil o „*zdárný hospodářský vývoj mladého státu*“.⁸²⁷ „*Politik a národohospodář Alois Rašín patřil k předním tvůrcům Československa....po roce 1918 se staral hlavně o hospodářské osamostatnění a stabilitu ČSR*“⁸²⁸, uvádí například středoškolská Kvačkova učebnice.⁸²⁹

V učebnici Jančíka je tímto způsobem (tedy bližší prezentace politiků v rámci zvláště vyčleněného textu) jako „*lidé, kteří vytvářeli dějiny*“ představen T. G. Masaryk jako nositel demokratických a humanitních ideálů, A. Hlinka jako jeden z tvůrců společného státu, jež nakonec usiloval o jeho rozbití a Klement Gottwald jako „*hlasatel třídního boje a odpůrce parlamentní demokracie*“⁸³⁰.

---

⁸²⁴ R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 125.

⁸²⁵ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 41.

⁸²⁶ R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 116.

⁸²⁷ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 27.

⁸²⁸ R. KVAČEK, *České dějiny II*, s. 105.

⁸²⁹ R. KVAČEK, *České dějiny II*, Praha: SPL 2002, s. 105.

⁸³⁰ D. JANČÍK, *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. díl, 1918-1945*, s. 25.

8.5 Pozemková reforma

Na rozdíl od předchozího sledovaného období se provádění pozemkové reformy a jejího dopadu pro život na venkově nevěnují všechny učebnice. Učebnice pro střední odborné školy autorů Čapka a Pátka se soustředí pouze na vnitropolitický vývoj Československa, nikoli na aspekty sociálního či hospodářského vývoje první republiky, stejně tak Jančíkova učebnice pro základní školy. V této učebnici se však i tak téma pozemkové reformy objeví, a to při charakteristice politiky agrární strany, která prováděním reformy značně posílala svou pozici na venkově. Jaký dopad pro život na venkově však reforma měla již tématem učebnice není.⁸³¹ A naopak učebnice Vošahlíkové se sice věnuje hospodářskému vývoji, téma pozemkové reformy však do svého výkladu nezapojuje.

V ostatních učebnicích, jež do výkladu téma pozemkové reformy zapojují, je ve většině případů shledáván výhradně pozitivní dopad na rozvoj československého zemědělství, neboť díky pozemkové reformě měla většina československého obyvatelstva během první republiky ve vlastnictví alespoň část půdy. Tak například podle učebnice pro gymnázia a střední školy Kuklíka a Kuklíka *„Velmi dobrou pozici si vytvořilo československé zemědělství, zvláště v Čechách a na Moravě. [...] Významné změny na českou vesnici pozemková reforma z dubna 1919. Pozemkové úřady rozdělily ornou půdu mezi 640 tisíc rodin.... [...]I když pozemková reforma zůstala v období let 1919-1938 neukončena, na venkově žilo už jen 8% obyvatelstva, které nevlastnilo žádnou půdu.“*⁸³² V Kvačkové středoškolské učebnici se například píše: *„Největším poválečným majetkovým zásahem se stala pozemková reforma. [...] Měnila venkov. Omezila hospodářskou moc velkostatků, zachovaným velkostatkům však prospěla, nutila je lépe hospodařit.“*⁸³³ V *Dějepis* v kostce Sochrové není dopad pozemkové reformy pak nijak hodnocen, pouze

---

⁸³¹ D. JANČÍK, *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 2. díl, 1918-1945, s. 21.

⁸³² J. KUKLÍK-J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy*. 4, *Nejnovější dějiny*, s. 36.

⁸³³ R. KVAČEK, *České dějiny II*, Praha: SPL 2002, s. 104.

se zde píše o „roztříštěnosti pozemkové držby“, kdy polovina zabrané půdy přešla zpět do vlastnictví původních majitelů, část si rozdělili střední a „*drobní zemědělci*“.⁸³⁴

8.6 Fenomén Baťa

„Baťovský fenomén“ se promítl takřka do všech sledovaných učebnic. V rámci učebnic pro základní školy se osobnost Tomáše Bati dostala do výkladů učebnic Čapky, Vošahlíkové a Kuklíka – Kociána, v rámci středoškolských učebnic se objeví v učebních Kvačka a Čorneje. Ve všech těchto učebnicích je pak Tomáš Baťa příkladem úspěšného podnikatele, jenž vybudoval moderní československou firmu, která dokázala uspět na domácím i zahraničním trhu. Například v učebnici Vošahlíkové se píše: „*Mezi nejúspěšnější české průmyslníky a podnikatele v meziválečném období se vypracoval Tomáš Baťa. [...] Prosazoval takový způsob řízení, organizace práce a přejímání moderních postupů, aby zaručoval jeho podnikům vždy co největší zisk. [...] Tuto úspěšnost spojoval se zájmem podnikatele, zaměstnanců i veřejnosti.*“⁸³⁵ V Čornejově středoškolské učebnici je u obrázku reklamy na Baťovy domácí přezůvky navíc uvedeno, že zahraničně úspěšná firma „*dokázala využít americký způsob ovlivňování možných zákazníků*“, tedy prezentace výrobků pomocí krásných žen.⁸³⁶ V učebnicích pro základní školy Čapky a Vošahlíkové a Kvačkově středoškolské učebnici je zase navíc Baťa příkladem podnikatele dbajícího o své zaměstnance, jenž dbal po všech stránkách na sociální postavení, ale i výchovu svých zaměstnanců. Jak se píše v učebnici Čapky, „*získal velkou popularitu a úctu svých zaměstnanců.*“⁸³⁷ Dodávali-se pak v Kvačkově učebnici, že jeho metody „*budily i nesouhlas*“, není zde uvedeno, jaké to jsou a dále výklad pokračuje ukázkou dobových ohlasů z novin na výsledky Baťovy práce.⁸³⁸

I v Kuklíkově učebnici pro základní školy se Baťova firma objeví jako příklad prosperující firmy, v tomto směru však zůstává vedle dalších firem (vedly rodiny Bartoňů,

---

⁸³⁴ M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 114.

⁸³⁵ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 44.

⁸³⁶ ed. P. ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 187.

⁸³⁷ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 36.

⁸³⁸ R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 105.

Ottů či Jana Nehery) v pouhém výčtu podnikatelů, jejichž další příběh není nijak rozvíjen. Pro tuto učebnici je „*typickým příkladem podnikatelské tradice*“ nikoli příběh Tomáše Bati, ale Františka Janečka.⁸³⁹

Obecný hospodářský vývoj Československa během 20. let je v učebnicích napříč stupni škol, vyjma učebnic Čapka – Pátka a Jančíka, charakterizován dvěma způsoby. Buď v jednoznačně pozitivním světle, tedy vyzdvižením hospodářského rozvoje a pokroku a výhod pro obyvatelstvo plynoucích, anebo s dovětkem o nerovnoměrnosti hospodářského vývoje, který se stal jedním z nejtěživějších problémů meziválečného Československa. K prvnímu způsobu lze přiřadit většinu sledovaných učebnic, tedy učebnice pro základní školy Vošahlíkové středoškolskou učebnici Sochrové, Kvačka a Čorneje. V jejich výkladu je podáván hospodářský rozvoj a modernizace průmyslu či s výstižným konstatováním o tom, že Československo se řadilo k desítce nejrozvinutějších zemí světa.⁸⁴⁰ Druhý způsob pojetí hospodářského vývoji se objevuje v učebnici pro základní školy Čapka a Kuklíkových učebnicích pro základní školu a pro gymnázia a střední školy. „*Přes všechny snahy se za dvacet let existence ČSR nepodařilo tyto propastné rozdíly odstranit a nestejná hospodářská úroveň jednotlivých oblastí byla vedle národnostní skladby obyvatelstva druhým nejzávažnějším problémem, který si ČSR přinesla z minulosti.*“⁸⁴¹

8.7 Hospodářská krize v Československu

V rámci tématu hospodářské krize lze mezi sledovanými učebnicích shledat dva způsoby pojetí výkladu, a to bez ohledu na typ stupně školy, pro něž jsou jednotlivé učebnice určeny. V rámci prvního způsobu výkladu daného tématu se sledované učebnice zaměřují na hospodářské a sociální důsledky krize, tj. dopad krize na obyvatelstvo. V rámci druhého pojetí se učebnice zaměřují jak na hospodářské a sociální důsledky krize, tak na vnitropolitický vývoj během krize, zejména na činnost Udržalovy vlády. Jančíkova učebnice

---

⁸³⁹ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 21.

⁸⁴⁰ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 45. Marie SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 116.

⁸⁴¹ J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4, Nejnovější dějiny*, s. 34.; Shodně F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 36.

pro základní školy a učebnice pro střední odborné školy autorů Pátka a Čapka se soustředí pouze na výklad vnitropolitických dějin meziválečného Československa, téma hospodářské krize se v nich tedy nevyskytuje vůbec.

První typ výkladu o průběhu a důsledcích hospodářské krize v Československu lze nalézt v učebnici pro gymnázia a střední školy autorů Kuklíka a Kuklíka a učebnicích pro základní školy Čapky a Kuklíka – Kociána. Nezaměstnanost, snížení mezd a platů, zvýšení cen, bída a hlad vyvolávaly hromadné projevy nespokojenosti, jež musely být často potlačovány represivními prostředky. „*V řadě případů dokonce vedly střety s demonstranty ke ztrátám na lidských životech.*“⁸⁴² Kuklíkovy učebnice pro základní, ale i střední školy se pak v rámci obecného výkladu zmiňují o problému posilování populistických, nacionálních, komunistických a fašistických stran a ideologií, resp. posilování autonomistických stran, německých fašistických stran nedávají do vztahu s dopady krize na československé obyvatelstvo, jak je tomu v učebnici Čapky. Právě v učebnici Čapky jsou dopady krize, respektive její důsledky vlivem posilování komunistů, fašistů a nacionalistů jedním z největších nebezpečí pro republiku a jej další demokratický vývoj. „*Sílily obavy o zachování státu. Komunisté, fašisté a nacionalisté otevřeně útočili proti základům demokracie v Československu. Využívali k tomu špatné životní úroveň části obyvatelstva. ... V pohraničí bylo nejvíce nezaměstnaných. ...*“⁸⁴³ Tato učebnice jako jediná ze všech sledovaných učebnic k tématu zařazuje i výklad o životě dětí během krize, které byly krizí nejpostiženější skupinou. „*Krizí nejvíce trpěly děti. Ty nejchudší dostávaly ve školách přesnídávky a polévky zdarma. Konaly se pro ně sbírky šatstva a obuvi.*“⁸⁴⁴ Dále k dokreslení postavení žáků přikládá učebnice výsledky průzkumu z roku 1937, v němž nejvíce žáků přiznávalo, že žijí v jednopokojovém bytě, musí pomáhat rodičům při práci na poli nebo doma, jen málo z nich vlastnilo zubní kartáček a 22 žáků z 313 uvedlo, že mají stále hlad.⁸⁴⁵

---

⁸⁴² J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4, Nejnovější dějiny*, s. 38.

⁸⁴³ F. ČAPKA, *Dějepis 9*, s. 47.

⁸⁴⁴ Tamtéž, 37.

⁸⁴⁵ Tamtéž, s. 37.

K učebnicím, které do svých výkladů o průběhu hospodářské krize, zařazují i vnitropolitický vývoj patří Vošahlíkové učebnice pro základní školy, Čornejova pro střední odborné školy a středoškolská učebnice Kvačkova. Ve všech učebnicích je v kontextu neschopnosti vlády účinně zakročit ke zmírnění hospodářských a sociálních dopadů krize zmiňován Udržalův kabinet. „*Za Udržalova premiérství reagovala vláda na krizi značně nejistě. Pokud přistupovala k řešení problémů, tak se zpožděním a rozpaky.*“⁸⁴⁶ Pro tyto problémy kabinet padl a byl nahrazen vládou J. Malypetra, za nějž byla krize postupně překonána. Kvačkova středoškolská učebnice doplňuje, že došlo ke státnímu zásahům do hospodářství, ale i vydání tzv. zmocňovacího zákona částečně omezující politický hospodářský život.⁸⁴⁷ Učebnice pro střední školy zakončuje výklad pouze shrnujícím konstatováním, že krize byla překonána až v důsledku zbrojní konjunktury.⁸⁴⁸ Ve shodně s ostatními výše zmiňovanými učebnicemi pak i tyto učebnice spatřují v důsledcích dopadu krize posilování nacionálních, autonomistických či protidemokratických sil (fašismu a komunismu). Shodným rysem výkladu pro všechny sledované učebnice je tedy dopad krize na československé obyvatelstvo a v těchto důsledcích i růst nacionálních či autonomistických projevů, stejně jako posilování ideologií komunismu a zejména fašismu.

8.8 Mnichovská dohoda

Ve všech sledovaných učebnicích zůstává výsledná interpretace okolností a důsledků mnichovské dohody stejná jako v předchozím sledovaném období. Československo bylo donuceno nátlakem západních velmocí ustoupit požadavkům Německa zastupovaného Henleinovou stranou a vydat mu československé pohraničí. Na mnichovské konferenci bylo rozhodováno bez účasti Československa a bez ohledu na jeho stanovisko, z hlediska západních mocností se jednalo o záchranu míru. Většina sledovaných učebnic – zejména učebnic pro základní školy – volí v rámci výkladu o mnichovské dohodě slova jako „zrada“, „opuštění“ (Československa velmocemi), „osamocení“ (Československa) apod. „*Mnichovská dohoda...zasáhla těžce československou demokracii opuštěnou západními*

---

⁸⁴⁶ R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 123.

⁸⁴⁷ Tamtéž, s. 123.

⁸⁴⁸ ed. P. ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 194.

demokratickými velmocemi.“⁸⁴⁹ „Zrada spojenců byla dokonána. Tuto zradu však západní velmoci vydávaly za součást „rozumných“ ústupků Hitlerovi a nechaly se oslavovat jako zachránci míru.“⁸⁵⁰ „Československý zástupce nebyl na jednání ani pozván a konečný ortel mu sdělili jen v předpokoji. Proto se o mnichovské konferenci právem říká, že se na ní jednalo ‚o nás bez nás‘.“⁸⁵¹ Ve většině z nich je též mnichovská dohoda označována jako „mnichovský diktát“. „Dne 30. září 1938 se československá vláda a prezident po zvážení situace diktátu podvolili.“⁸⁵²

V Kvačkově učebnici pro střední školy nejsou v tomto směru volena tolik expresivní slova, lze zde sledovat spíš snahu o věcnější, ne tak emocionálně zabarvený výklad, např. místo termínu „mnichovský diktát“ je zde užíváno „rozhodnutí z Mnichova“ či „mnichovský rozsudek“, přičemž slovo rozsudek je v uvozovkách. Podle Kvačkovy učebnice mnichovskou dohodu jako diktát označila mnichovská vláda, ale nevzepřela se jí.⁸⁵³ Podobným způsobem přistupuje k celému tématu zániku první republiky učebnice pro střední odborné školy Pátka a Čapka. Vyhýbá se jak hodnocení úlohy západních mocností (namísto tezí o zradě, opuštění Československa či nedodržení spojeneckých závazků), jejich otázku shrnují pouze v konstatování, že se ujali řešení československo-německého konfliktu, Československu schválili zářijové mobilizování armád a na mnichovské konferenci přijali Hitlerovy požadavky. Stejně tak neklade důraz, jako např. Kuklíkovy učebnice, na tezi o nemožnosti Československa hájit na konferenci své požadavky. „Účastníci konference přijali v podstatě všechny Hitlerovy požadavky včetně lhůt určených k vyklizení odstoupeného území. Druhý den bylo toto rozhodnutí oficiálně doručeno československé vládě.“⁸⁵⁴ Z těchto důvodů tak nelze tyto dvě učebnice zcela zařadit z hlediska obecné

---

⁸⁴⁹ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 85.

⁸⁵⁰ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 49.

⁸⁵¹ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 33.

⁸⁵² ed. P. ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 196. Dále Vošahlíková.

⁸⁵³ R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 133.

⁸⁵⁴ V. ČAPEK-J.PÁTEK, *Dějepis pro střední odborné školy: základní směry dějinného vývoje*, s. 142.

interpretace k ostatním sledovaným učebnicím a na počátku kapitoly uvedenému tvrzení o interpretaci mnichovské dohody.

Pokud se učebnice neomezují z hlediska prezentace Benešovi role v rámci tématu pouze na konstatování, že mnichovskou dohodu (diktát, rozhodnutí) společně s vládou přijal, je v nich vysvětleno, že Beneš se rozhodl přijmout podmínky dohody z mnichovské konference proto (vyjma faktu diplomatického nátlaku Anglie a Francie), že v tomto aktu spatřoval jediné východisko, jak zabránit likvidaci státu. Podle středoškolské učebnice Kuklíka a Kuklíka *„Československá vláda a prezident Beneš se rozhodli neriskovat válečný střet, v němž by ČSR zůstala proti Německu osamocena, a dohodu přijali. Učinil tak po jasném nátlakem, který zpochybňoval od samého počátku právní platnost mnichovské dohody.“*⁸⁵⁵ Stejně tak uvádí učebnice pro základní školy Čapky: *„Prezident Beneš toto rozhodnutí nakonec přijal. Dospěl k závěru, že opuštěná republika se sama bránit nemůže.“*⁸⁵⁶ Podle učebnice Sochrové tak Beneš jednal na vlastní zodpovědnost a obětoval Československo ve prospěch míru. *„Beneš mnichovský diktát přijal na vlastní zodpovědnost a bez parlamentu (oběť ve prospěch světového míru, aby ČSR nebyla označena jako hlavní viník světového napětí) = porážka bez boje....“*⁸⁵⁷ V ostatních učebnicích je pak konstatováno, že Beneš a vláda na podmínky dohody přistoupili. Otázka této motivace zůstává nezodpovězena, což neznamená, že se učebnice nevěnují otázce možnosti a úspěšnosti obrany země.

Učebnice Čapky pro základní školy, Kuklíkovy učebnice pro základní školy i pro gymnázia a střední školy a středoškolská Kvačková učebnice zapojují k tématu i otázku možnosti a úspěšnosti obrany Československa v případě, že by na požadavky mnichovské dohody nepřistoupilo. Kuklíkovy učebnice stejně a učebnice Čapky se shodují v tvrzení, že zodpovězení takové otázky není jednoduché. Z morálního hlediska bylo pro národ šok přetrvávající po generace, avšak z vojenského a politického hlediska se situace jevila jako

---

⁸⁵⁵ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 33.

⁸⁵⁶ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 50.

⁸⁵⁷ M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 122.

bezvýchodná.⁸⁵⁸ Kvačkova učebnice pak tuto otázku žákům předestírá, nicméně nehodnotí. Odpověď částečně nechává na žácích, přibližuje pouze rozhodování politických špiček státu (E. Beneš, J. Syrový, K. Krofta, J. Černý) dopoledne 30. září. „*Od října 1938 až dodnes existují spory, zda Československo mělo rozhodnutí čtyř velmocí na mnichovské konferenci o citelném okleštění jeho území přijmout, nebo odmítnout. Odpovědi si vybírají určitá fakta, která je potvrzují, ostatní pomínou nebo neznají. Často se zakládají na emocích, které jsou v tomto dramatickém a osudovém případě pochopitelné. Podívejme se proto, jak vypadalo rozhodování nejvyšších československých představitelů dopoledne 30. září 1938.*“⁸⁵⁹ Zároveň se však dodává, že příčinou kapitulace byly spíš politické (selhaly mezinárodní úmluvy o obraně) než vojenské.⁸⁶⁰

K otázce postoje Sovětského svazu v rámci celého kontextu událostí vedoucích k mnichovským událostem se vyjadřují pouze středoškolské učebnice Kvačka a Sochrové, a to velice stručně bez dalšího doplňujícího kontextu. Podle Kvačkovy učebnice nemohli vláda a prezident o samotné pomoci SSSR ani uvažovat⁸⁶¹, podle Sochrové Sovětský svaz na žádost o leteckou podporu neodpověděl⁸⁶².

8.9 Kultura a životní styl v meziválečném Československu

Všechny učebnice, které zařazují ke svým výkladům i téma kultury v Československu⁸⁶³, se shodují v tvrzení, že éra první republika byla obdobím všeobecného a svobodného kulturního a vědeckého vzestupu. Vznik Československa znamenal významný impuls, a to nejen pro kulturu českou, ale též slovenskou a rusínskou. „*Demokratický systém*

---

⁸⁵⁸ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 33.; J. KUKLÍK-J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, s. 53.; F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 50.

⁸⁵⁹ R.KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 133-134

⁸⁶⁰ Tamtéž, s. 134.

⁸⁶¹ R.KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 134.

⁸⁶² M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 122.

⁸⁶³ Tedy ne učebnice Jančíka pro základní školy a středoškolské učebnici Čapka-Pátka.

poskytl vědcům a umělcům nezbytnou tvůrčí svobodu.“⁸⁶⁴ „...demokratický režim první republiky vytvořil dobré podmínky pro další rozvoj kultury české, ale také slovenské. ... O podkarpatské Rusi se dá jednoznačně říci, že v tomto období prožívala své opravdové národní obrození.“⁸⁶⁵ V otázce rozvoje národních kultur slovenské a německé vyzdvihuje většina učebnic⁸⁶⁶ umožnění jejich svébytného rozvoje i podpory státu (zejm. v případě rozvoje slovenského školství), i přes často opačné přesvědčení slovenské či německé inteligence. „Zároveň se slovenská kultura projevovala zcela svébytně, navazovala na své dosavadní výsledky, zaměření a tradice.“⁸⁶⁷ „V žádném případě však nebyla potlačována a československý stát podporoval německé vysoké, střední i základní školství, divadla a další německé kulturní instituce.“⁸⁶⁸

Učebnice se věnují s větší či menší mírou podrobnosti (v tomto směru se nejobširněji a věnuje tématu Kvačkova středoškolská učebnice) rozvoji školství, vědy a techniky a sféry výsostně umělecké – malířství, sochařství, architektury, divadla, hudby a literatury.

Různorodost jmenovaných zástupců různých uměleckých a vědeckých oblastí je pro učebnice příznačná. Nejčastěji se však ve shodě se staršími učebnicemi objevují vyjmenovaní malíři J. Filla, V. Špála, J. Čapek, B. Kubišta a výjimečně i malířka Toyen⁸⁶⁹, dále sochaři O. Španiel, B. Kafka, J. Štursa, architekti J. Gočár, J. Kotěra, K. Hilbert nově též J. Plečnik, skladatelé L. Janáček, J. Suk, V. Novák, B. Martinů aj. Z literátů K. Čapek, J. Seifert, F. Halas, V. Holan, V. Nezval, J. Hašek, F. Kafka či literátky M. Pujmanová a M. Majerová, Jarmila Glazarová⁸⁷⁰. V rámci představování divadelní scény se stále opakují táz

---

⁸⁶⁴ ed. Petr ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 198.

⁸⁶⁵ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 36.

⁸⁶⁶ Vyjma těch učebnic, jejichž výklad daného tématu je oproti ostatním pouhým stručným přehledem shrnujícího charakteru; tedy středoškolské učebnice Sochrové a Čorneje (pro střední odborné školy).

⁸⁶⁷ R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 138.

⁸⁶⁸ J.KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, s. 56.

⁸⁶⁹ J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, s. 59. R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 145.

⁸⁷⁰ Všechny učebnice vdané nakladatelstvím SPN. R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 139.

jména – E.F. Burian, Voskovec, Werich, Ježek a Osvobozené divadlo. Kuklíkových středoškolská učebnice dále představuje „plejádu velkých herců“: V. Vydru, E. Kohouta, H. Hasse, H. Kvapilovou, E. Vrchlickou, O. Scheinplfugovou aj.⁸⁷¹ Do popředí zájmu se v rámci výkladu o rozvoji filmu dostávají v učebnicích⁸⁷² dostávají i dobové filmové hvězdy, nejčastěji A. Mandlovou, L. Baarovou, O. Nového, J. Marvana, T. Pištěka aj. Z osobností, které se zasloužili o vědecký pokrok je nejčastěji zmiňován J. Heyrovský, z významných představitelů z oblasti humanitních věd J. Pekař a J. Šusta.

V některých učebnicích vydaných po roce 1995 se nově k výkladům o dějinách první republiky zařazuje i téma životního stylu. Jedná se o učebnice určené základním školám a jednu učebnici středoškolskou, respektive v učebnici Kuklíka pro gymnázia a střední školy, která se svým obsahem rovná též učebnici pro základní školy. V těchto učebnicích již není způsob života obyvatel první republiky definován pouze skrze hospodářsko-sociální vývoj meziválečného Československa, leckdy těžko čitelný. Téma životního stylu najdeme v těchto učebnicích pod nadpisem „*Jak se žilo v první republice*“⁸⁷³, „*Moderní životní styl*“⁸⁷⁴ či „*Život v první republice*“⁸⁷⁵. Obsah těchto spojení je však v učebnicích poněkud odlišná, resp. učebnice se liší svou mírou schopnosti skutečně přiblížit „život v první republice“.

Všechny učebnice se shodují v tom, že k tématu životního stylu zařazují sport, zábavu – volný čas a vyjma učebnice Vošahlíkové i tzv. spotřební koše, díky přibližují žákům dobové ceny a mzdy, „co se dalo koupit za kolik“ a „kdo si mohl co koupit“. Všechny učebnice se též shodují v tvrzení, že životní styl obyvatel se lišil podle hospodářskými a

---

⁸⁷¹ J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4, Nejnovější dějiny*, s. 59. R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 59.

⁸⁷² ed. P. ČORNEJ, *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějiny*, s. 199. R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 142. F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 65.

⁸⁷³ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, s. 24.; J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4, Nejnovější dějiny*, s. 36-37

⁸⁷⁴ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 46-47.

⁸⁷⁵ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 39-41.

sociálními podmínkami. V učebnici Vošahlíkové je „moderní životní styl“ zejména charakteristikou bytových poměrů ve městech, rozvojem techniky a dále již zmíněný sport a zábava. V Kuklíkových učebnicích pak prezentace spotřebního koše. Způsob a rozdílnost jejich výkladů životního stylu však nejlépe vynikne s porovnáním s učebnicí Čapky přibližující dané téma žákům nejpodrobněji a snad lze konstatovat, že i nejdůsledněji s ohledem na možnost a schopnost žákovy identifikace s danou dobou (v protikladu době, v níž vyrůstá sám).

„Život v první republice“ v učebnici Čapky je vyplněn ukázkou dobové módy, porovnáním cen a mezd, tématem zábavy a odpočinku a sportu. Podle Čapkovy učebnice byla nejpočetnější vrstvou obyvatel tzv. střední třída (úředníci, zaměstnanci drah, učitelé, lékaři, kvalifikovaní dělníci, drobní živnostníci)⁸⁷⁶, v tomto směru je přímo v rozporu s Kuklíkovou učebnicí pro základní školy, která jako nejpočetnější sociální vrstvu uvádí „námezdní zaměstnance a dělníky“ a pokračuje posuzováním jeho životní úrovně skrze pouze spotřební koš.⁸⁷⁷ V učebnici Čapka pak lidé žijící v době první republiky trávili svůj volný čas výlety, návštěvami biografu, tanečními dýchánky, na venkově zpestřovaly život poutě, posvícení, dožínky. Ve způsobu prezentace se nelze ubránit pocitu navozování jisté „idyličnosti“, nicméně ten alespoň může pomoci žákům porovnat způsob trávení volného času dříve a dnes. „Život v těchto letech byl mnohem méně uspěchaný, lidé měli více času pro sebe a svou rodinu. Ve vzájemných vztazích bylo mnohem více úcty, slušnosti a zdvořilosti, než tomu bylo nyní. [...] Lidé hledali zábavu a potěšení v jednodušších radostech než dnes. [...] Celé rodiny se svačinou v batohu cestovaly do přírody. [...] Na kdejakém zamrzlém rybníku se bruslilo. ... „Tělesný pohyb i cvičení bylo mnohem rozšířenější než dnes.“⁸⁷⁸ Právě tím, že se v Čapkově učebnici objevují skuteční historičtí aktéři (tedy lidé různých profesí, rodiny s dětmi apod.) a tímto způsobem je prezentován onen „volný čas“ a „životní styl“ se učebnice odlišuje od ostatních, neboť v nich tito aktéři chybí. Chodí-li v Čapkově učebnici lidé-rodiny na výlety a mládež se bavila na zábavách či tancem u

---

⁸⁷⁶ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 39.

⁸⁷⁷ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 24

⁸⁷⁸ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 40.

gramofonu, pak např. v učebnici Vošahlíkové se píše o tom, že „k modernímu životnímu stylu patřily i nové způsoby zábavy. Na tanečních zábavách zněly nové melodie a tancovaly se tance ovlivněné černošským džezem.“⁸⁷⁹ „Moderní životní styl“ v učebnici Vošahlíkové je „dodržování hygienických návyků, chodit za prací mimo domov do úřadů nebo do továren, nakupovat řadu životních potřeb v obchodech, používat pravidelně dopravní prostředky, jezdit na výlety a dělat mnohé další věci dříve neobvyklé nebo neznámé.“⁸⁸⁰ Vošahlíkové učebnice i učebnice Kuklíka definují oproti učebnici Čapky životní styl skrze konstatování, definování daného stavu „...výší životní úrovně se ČSR řadila mezi středně vyspělé evropské státy. Lze to doložit srovnáním v takových oblastech, jako bylo vybavení domácností elektrinou, rozhlasem či telefonem, kvalita silniční a dopravní sítě či rozšířenost turistiky.“⁸⁸¹ Učebnice Čapky tyto definice přibližuje žákům skrze ony aktéry a jejich prožívání, aktivity apod.

Způsob trávení volného času dětmi – mládeží se pak objevuje jak v učebnici Čapky, která se věnuje tématu skautingu, tak v učebnici Vošahlíkové, která se věnuje trampingu. Dojem idyličnosti – vzpomínky na „dobré časy“ je pak patrný v obou případech. „Velmi oblíbenou dětskou i mládežnickou organizací byl Československý junák – skaut. Populární se stalo jejich heslo ‚Bud’ připraven!‘. Zde se ctily mravní zásady, mezi něž patřilo zejména, že silnější má chránit slabšího.“⁸⁸² „Osobitý styl života v mladé republice vyznávala část chlapců, později i dívek. ... Pod vlivem záplavy amerických filmů a literatury s dobrodružnou tematikou (převážně situovaných na Divoký západ) i skautského hnutí směřoval své stoupence k návratu do přírody. Podle indiánského vzoru je vedl nejen k její znalosti, ale i k soběstačnosti, sebekázni a opravdovému kamarádství.“⁸⁸³

Ostatní sledované učebnice se od svých „předchůdců“ v tomto směru nijak neliší, život v první republice je zde předestírán skrze hospodářsko-sociální vývoj či v rámci kapitol

---

⁸⁷⁹ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 48.

⁸⁸⁰ Tamtéž, s. 46.

⁸⁸¹ J. KUKLÍK-J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějin*, s. 24

⁸⁸² F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 41.

⁸⁸³ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 51.

věnovaných rozkvětu kultury, z nichž lze implikovat, že lidé chodili do divadel, biografů, sportovali apod.

8.10 Historičtí aktéři

Pro všechny sledované učebnice platí, že jako historičtí aktéři se v nich objeví politická reprezentace, domácí (česká, slovenská, německá) i zahraniční; taková, která se zasloužila o demokratický rozvoj republiky a demokracie vůbec, ale i ta, jež usilovala o její narušení či rozbití. V učebnicích prezentující výklad dějin výhradně skrze nástin vnitropolitického (a zahraničněpolitického vývoje) tímto výčet historických aktérů končí. Patří k nim Jančíkova učebnice pro základní školy a učebnice pro střední a odborné školy autorů Čapka a Pátka.

„Ti ostatní“ – občané, kteří prožili dobu první republiky, se dostávají do popředí výkladů nejčastěji v době krizí, hospodářských a politických (zejména v podobě bouřícího se národa proti agresivním útokům hitlerovského Německa a politice ústupků západních mocností). Výjimkou jsou v tomto směru ty učebnice, které se snaží postihnout otázku „jak se žilo“ v době první republiky, přičemž nejlépe „čitelná“ je v tomto směru Čapky učebnice pro základní školy, která se nesoustředí na shrnující konstatování, nýbrž na zachycení způsobu prožívání volného času, zábavy apod. V Čapkově učebnici je též v rámci tématu věnováno nejvíce prostoru z hlediska zachycení způsobu života dětí v první republice (ať jde již o téma školství, volný čas či dopad hospodářské krize). *„Krizí nejvíce trpěly děti. Ty nejchudší dostávaly ve školách přesnídávky a polévky zdarma. Konaly se pro ně sbírky šatstva a obuvi.“*⁸⁸⁴

Ženy v dějinách první republiky se v drtivé většině učebnic vydávaných od poloviny dvacátého století objeví v pouze v rámci výkladů o kulturním rozvoji. Pro totalitní učebnice je typické uvádění autorek proletářské prózy, pro učebnice vydávané po roce 1989 dále představování dobových filmových hvězd (např. Adina Mandlová, Lída Baarová⁸⁸⁵, Jiřina

---

⁸⁸⁴ Tamtéž, 37.

⁸⁸⁵ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 66.

Šejbalová, Hana Kvapilová, Olga Scheinplflugová⁸⁸⁶, Nataša Gollová či Věra Ferbasová⁸⁸⁷ aj.). Zajímavým jevem je, že i v učebnicích vydaných po roce 1989, zůstávají představováni (jsou-li představováni) pouze představitelky levicově orientované tvorby (viz Marie Majerová). V tomto směru nenastává žádná zásadní změna ani u učebnic vydaných v rámci sledovaného období ohraničeným roky 1995 až 2004.

Vyjma kulturní sféry se ženský prvek mezi sledovanými učebnicemi objevuje pouze nahodile v podobě ikonografického zastoupení, například v ukázce dobové módy, jak je tomu v učebnici Čapky pro základní školy či Roberta Kvačka ve středoškolské učebnici⁸⁸⁸, či skrze krátkou zmínku o významných osobnostech, jako je tomu v případě Elišky Junkové v učebnici Čapky. Jak se zde píše: „*Naopak u dívek byla idolem hvězda motoristického sportu Eliška Junková, která ve své bugatce porážela mužská esa automobilových okruhů.*“⁸⁸⁹ Učebnice Vošahlíkové například uvádí příklad modistky Františky Kurzweilové. U jejího portrétu v učebnici uvedeno: „*Vysokou estetickou a řemeslnou úroveň prosluly mnohé české výrobky. ... Vypovídá o tom i práce modistky Františky Kurzweilové. Na snímku je jeden klobouk z kolekce, se kterou získala v Paříži – městě módy – na světové výstavě dekorativního umění v roce 1922 zlatou medaili.*“⁸⁹⁰ V učebnici Vošahlíkové pro základní školy se jako v jediné ze sledovaných učebnic v daném období uvádí, že ústavou bylo zajištěno i volební právo ženám⁸⁹¹. Kvačkova učebnice pro střední školy jako jediná (od roku 1948) věnuje krátkou pozornost i otázce žen působení žen v politice a představuje osobnost Františky Plamínkové, která se podle učebnice zasloužila o zvýšení společenské prestiže žen a dokázala si získat mezinárodní uznání. „*Její humanizující působení bylo s uznáním oceňováno v celé Evropě. Za německé okupace byla senátorka Plamínková jako*

---

⁸⁸⁶ J. KUKLÍK- J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4, Nejnovější dějiny*, s. 59.

⁸⁸⁷ R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 142.

⁸⁸⁸ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 39.; R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 119.

⁸⁸⁹ F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, s. 40.

⁸⁹⁰ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, s. 37.

⁸⁹¹ Tamtéž, s. 24.

*česká vlastenka v červnu 1942 popravena.*⁸⁹². V Kvačkově učebnici se též ženy a děti účastní stávek v době hospodářské krize, jak se uvádí u fotografie zachycující průběh pochodu stávkujících v roce 1932.⁸⁹³ Z tohoto výčtu lze vznést závěr, že ženy v dějinách první republiky se objevují pouze v učebnicích Vošahlíkové a Čapky pro základní školy (marginálně i u v Kuklíkové učebnici pro základní školy) a v Kvačkově středoškolské učebnici.

---

⁸⁹² R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 119.

⁸⁹³ Tamtéž, s. 120.

9 Proměny obrazu první republiky v letech 1948 – 2004

V této kapitole bude představena proměna obrazu první republiky ve výkladech učebnicích vydávaných během let 1948 až 2004. Členění této kapitoly do jednotlivých podkapitol kopíruje svou strukturou druhou kapitolu druhé kapitoly, v níž jsou představeny stěžejní témata a generalizace základních aspektů dějin první republiky v soudobé historiografické produkci. Budou též představeni skupiny historických aktérů, jež se ve sledovaných učebnicích objevují.

9.1 Vznik samostatného státu aneb 28. říjen 1918

Vznik samostatného státu dne 28. října 1918 byl prvním ze sledovaných klíčových pojmů v učebnicích dějepisu vydávaných v letech 1918 – 2004. V rámci dílčích analýz bylo sledováno, v jakých interpretacích je 28. říjen představován z hlediska významu pro dějinný vývoj.

V obecné rovině lze spatřovat proměnu interpretace vzniku samostatného státu v kontextu zásluh jednotlivých složek emancipačního hnutí. Podle učebnic vydaných v době komunistického režimu měl na vzniku samostatného státu největší zásluhu český a slovenský lid a ve svém důsledku i bolševická revoluce, která toto „revoluční hnutí“ svým odkazem ještě více podnítila v boji za národní osvobození a za samostatný, socialistický stát. Na konci války se do čela hnutí za osvobození z područí habsburské monarchie postavili i představitelé buržoazie. Podle učebnic tak buržoazie učinila z vypočítavosti, respektive z obavy ze ztráty svého postavení, a ve snaze za zachování dosavadního – z pohledu učebnic nespravedlivého – společenského řádu. Tento krok se buržoazii podařil zejména proto, že dělnické hnutí nebylo vedené stranou, jež by důsledně hájila jejich zájmy a pomohla tak v rámci revolučního převratu nastolit sociálně spravedlivý stát. V tomto směru nepomohla ani činnost Socialistického výboru, jenž byl zcela pod vlivem buržoazního Národního výboru. Činnost Národního výboru je pak učebnicemi charakterizována skrze jeho úkol, jímž bylo zabránit revoluci, díky níž by moc přešla do rukou lidu. Vyhlášení samostatnosti nového státu Národním výborem tak znamenalo přechod moci do rukou buržoazie.

Z učebnic vydávaných mezi lety 1989 až 2004 všechny tyto interpretace mizí, v první řadě deklarování o bezvýhradných zásluhách českého a slovenského národa na vzniku státu

a vlivu bolševické revoluce. Učebnice se v rámci svých výkladů soustředí spíše na činnost domácího a zahraničního odboje. V rámci domácího odboje sledují činnost Národního výboru, jehož představitelé, tzv. muži 28. října vyhlásili před nadšenými davy na Václavském náměstí samostatnost nově vzniklého státu. V učebnicích vydávaných před rokem 1989 se v této roli, a v rámci celého výkladu vůbec, oněch pět mužů nazvaných muži 28. října objeví pouze v učebnici pro gymnázia vydávané v sedmdesátých letech. Učebnice vydávané před rokem 1989 a po něm se též liší co do způsobu představování úlohy a činnosti zahraničního odboje. V obecné rovině se tyto dvě skupiny učebnic liší v přisouzení významu jeho zásluh na vzniku Československa. Bylo již zmíněno, že učebnice vydávané v letech 1989 až 2004 věnují v kontextu vzniku samostatného státu pozornost právě především činnosti domácího a zahraničního odboje a tímto tak hodnotí i jejich zásadní vliv na vznik samostatného státu.

V učebnicích vydávaných v letech 1948 až 1989 je výklad o roli, činnosti či existenci zahraničního odboje představován s rozdílnou mírou pozornosti, souhrnem však lze konstatovat, že činnost odboje (a tudíž jeho zásluh) je v kontrastu s hodnocením zásluh českého slovenského lidu na pokraji jejich zájmu. Bez ohledu na sledované období, v němž učebnice vycházela, prezentují učebnice nejčastěji zahraniční odboj a jeho činnost buď prostřednictvím konstatování, že takový odboj existoval a jeho představitelem byl T. G. Masaryk a dále o jeho činnosti se nic nedozvíme, nebo je zahraniční odboj prezentován jako pojistka buržoazie v případě vítězství Dohodových mocností či se o jeho existenci nezmiňují vůbec. Jako výjimky lze pak označit dvě učebnice vycházející v 60. letech, Bartoškovu učebnici pro základní školy a Hánlovu učebnici pro odborné školy, v nichž jsou zásluhy zahraničního odboje popírány jako legenda buržoazních historiků.⁸⁹⁴ A naopak v sedmdesátých letech dochází v učebnici pro základní školy k jisté proměně co hodnocení zahraničního odboje v tom smyslu, že i tento odboj usiloval o vznik samostatného státu, a to díky Masarykovu národně osvobozeneckému programu.⁸⁹⁵ Zásadnější význam pro vznik

---

⁸⁹⁴ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 91.; J. HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 283.

⁸⁹⁵ M. DOHNAL – L. STOLARÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 27.

samostatnosti je však i v této učebnici shledáván v národně-osvobozenckém boji české a slovenského lidu.⁸⁹⁶

Role dohodových mocností, je-li u sledovaných učebnic vztahována k činnosti zahraničního odboje, je pak v rámci učebnic vydávaných během komunistického režimu charakterizována skrze počáteční nevěli k rozpadu Rakouska-Uherska (a tudíž i k „osvobození“ národů v jejich říši). Zato učebnice vydávané po roce 1989 vliv západních mocností na vzniku státu představují v souvislosti s odsouhlasením zahraničního odboje, respektive Československé národní rady jako představitelky budoucího státu.

Tyto proměny v rámci nahlížení na zásluhy jednotlivých emancipačních složek pak generují i odpověď na druhou položenou otázku, tedy v jakých interpretacích je vznik samostatného státu chápán pro další dějinný vývoj českého (česko-slovenského) národa. Pro učebnice vydávané v letech 1948 – 1989 znamená pouze částečné naplnění nadějí, jež byly československým lidem do budoucího samostatného státu vkládány, neboť nebyl nastolen spravedlivý sociální řád, nový stát se nestal socialistickou republikou. Od tohoto faktu se pak odvíjí celé nahlížení učebnic na meziválečný vývoj v Československu. Učebnice vydané po roce 1989 tuto interpretaci odpouští, vznik samostatného státu lze v těchto učebnicích chápat jako splnění ambic zahraničního i domácího odboje. Z dílčích analýz témat hospodářského, sociálního i kulturní vývoje v jednotlivých učebnicích, že byly po roce 1989 vydávány, lze pak číst i další význam 28. října pro dějinný vývoj. Způsobem, jakým jsou představována jednotlivá témata věnující se hospodářskému, sociálnímu i kulturnímu vývoji, představují svým čtenářům významnou demokratickou kapitolu ve vývoji české státnosti, jež s sebou přinesla v mnohém pokrok a rozkvět, ale měla i své nedostatky.

Z výše zmíněného je zřejmé, že změna interpretace týkající se vlivu různých emancipačních složek na vznik samostatného státu se proměňuje v souvislosti proměnou společensko-politických poměrů, jež přinesl pád komunistického režimu. Po celou dobu trvání komunistického režimu byla podle Jirečka ve školských osnovách zdůrazňována „historická role dělnické třídy“⁸⁹⁷. Tento požadavek osnov je v rámci tématu naplněn

---

⁸⁹⁶ Tamtéž, s. 36.

⁸⁹⁷ M. JIREČEK, s. *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918 – 2013*, s. 189.

v souvislosti s interpretací zásluh lidu na vznik samostatného státu. Interpretace úlohy lidu a jeho zásluh na vzniku Československa, stejně jako postoj buržoazie a západních mocností vůči nově vznikajícímu státu pak v učebnicích vydávaných v do roku 1989 neprochází žádnou interpretační proměnou.

9.2 Československá demokracie

Z dílčích výše představených analýz vyplývá, že učebnice vydávané v období let 1989 – 2004 výslovně spojují existenci první republiky s demokratickým režimem, ať již v samotných názvech jednotlivých kapitol věnujících se výkladu dějin první republiky, v názvech dílčích tematických celků v rámci jednotlivých kapitol či skrze výklad těchto dějin v těchto tematických celcích či v jednotlivých kapitolách. Charakteristické znaky československé demokracie jsou nejčastěji spatřovány v existenci parlamentní demokracie a v politickém pluralismu umožňujícím názorovou diferenciaci jak z hlediska národnostního, tak ideologického. V těch učebnicích, v nichž se objevují (bez ohledu na stupeň školy) pojmy Pětka a skupina Hrad, dochází co do jejich hodnocení ke shodě. Uskupení zástupců pěti nejsilnější politických stran – Pětky významně ovlivňovalo vnitropolitické dějiny Československa ve 20. letech, hradní skupina seskupená kolem osobnosti prezidenta Masaryka pak byla jedním z mocenských politických center prakticky po celou dobu existence republiky. V souvislosti s fungováním demokratického systému pak učebnice pro základní (i střední) školy vydávané v první polovině 90. let dávají do spojitosti existenci demokratického režimu s ideovou koncepcí T. G. Masaryka, tedy výslovně představují prvního československého prezidenta jako tvůrce demokratického systému první republiky.⁸⁹⁸ Ohrožení československé demokracie jako takové pak podle všech učebnic přicházelo ze strany nacionalistů, fašistů (německých i sudetoněmeckých) a komunistů.

V přístupu „polistopadových“ učebnic lze z hlediska prezentace problematiky vztahu Čechů a Slováků nalézt rozdíly. Podle většiny sledovaných učebnic bylo spojení obou národů v jeden pro Slováky přínosem co do kulturního a duchovního vzestupu a též v dokončení jejich národotvorného vývoje. Zároveň však neopomíjejí i problémy, jež ze

---

⁸⁹⁸ Viz J. JANOVSKEJ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty*, s. 21.; V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 71.

spojení Čechů a Slováků pramenily a které ve svém důsledku umožnily aktivitu Hlinkovy ľudové strany, tedy strany ohrožující demokratický systém Československa. V učebních textech Janovského se pak píše pouze o umožnění slovenského národního rozvoje. A pro další skupinu učebnic je příznačné, že se problematikou spojení Čechů a Slováků nezabývají vůbec. Ačkoliv to neznamena, že se v nich neobjeví Hlinkova ľudovou strana jako jedna z narušitelů vnitřní demokracie první republiky.

Ve vztahu k menšinám se ze všech učebnic vydávaných po roce 1989 dozvíme, že národnostní situace byla složitá. Problémy, jež negativně ovlivnily vývoj republiky, se projeví zejména s ničivými následky světové hospodářské krize v německy mluvícím pohraničí. Některé učebnice však zároveň při výkladech o složitosti národnostní situace zdůrazňují respektování práv menšin v době první republiky a v tomto směru řadí Československo nad roveň ostatním Evropským státům. V učebnici pro základní školy Kuklíka a Kociána a ve středoškolské učebnici Kuklíka a Kuklíka se navíc o národnostní otázce píše jako o jedné z největších obtíží a slabině československého demokratického systému.⁸⁹⁹

Od učebnic vydávaných v letech 1989-2004 se učebnice vydávané v době komunistické éry naprosto liší co chápání komunistické strany jako faktoru ohrožující demokracii. Ve všech učebnicích vydávaných do roku 1989 je naopak právě komunistická strana nositelkou demokratických ideálů a spravedlnosti, tedy jako bojovnice za práva lidu a za vytvoření sociálně spravedlivého státu. V čem se též tyto učebnice odlišují od učebnic vydávaných po roce 1989, je přístup k pojmu demokracie ve vztahu k první republice. Učebnice označují režim meziválečného Československa jako buržoazní demokracii.

Pro učebnice dějepisu vydávané v 50. letech je charakteristické, že celý výklad dějin první republiky směřuje k tomu, aby bylo dokázáno, že tato etapa znamenala akorát vykořisťování pracujícího lidu a upevňování moci buržoazie na jeho úkor. V Baumannových učebnicích vydávaných To, co je v Baumannově z roku 1953 označeno

---

⁸⁹⁹ J. KUKLÍK – J. KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy*. 4, s. 21.; J. KUKLÍK – J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia*, s. 16.

jako „*režim surového násilí*“⁹⁰⁰ a „*diktatura buržoazie*“⁹⁰¹ je pak potvrzováno ve výkladech i ostatních učebnic. Učebnice tak vytvářejí obraz první republiky jako éry nadvlády buržoazie nad pracujícím lidem, jako té kapitoly dějin, kdy byla potlačována osobní práva a svobody, kdy byla snižována snižování životní úroveň pracujícího lidu a byly odstraňovány výtěžky z prvních porevolučních let existence republiky. Od 70. let lze v učebnicích sledovat jistý posun charakteristiky režimu buržoazní demokracie, a to v tom smyslu, že podle učebnic znamenal vznik Československé republiky nabytí a rozšíření jistých demokratických práv a svobod. Podstatou buržoazně demokratického režimu však bylo tato práva a svobody omezovat. Toto konstatování se pak dá vztáhnout na všechny učebnice vydávané do roku 1989. Na tomto místě je však zmínit Bartoškovu učebnici vydávanou v letech 1963-1967, neboť se co do emocionálního ladění textů a zdůrazňování všech nedostatků první republiky zcela vyrovnává učebnicím vydávaným v 50. letech. Bartošková učebnice též jako jediná učebnice ze šedesátých let pak zůstává výhradně u charakteristiky první republiky režimu omezující demokracii, vznik republiky není v tomto směru chápán jako pokrok.

I přes výše uvedené závěry si však lze na příkladech pojmů Pětka a Hradní skupina ukázat proměnu hodnocení některých politických aspektů meziválečných dějin. V učebnici z 50. let se o hradní skupině dozvíme pouze to, že svých střízlivým postojem k fašismu v podstatě podporovala růst fašistických sil ve státě.⁹⁰² Charakteristika ze středoškolské učebnice vydávané v 80. letech se však již shoduje s charakteristikami učebnic vydávaných po roce 1989, tedy že hradní skupina představovala vedoucí politickou sílu ve 20. letech a blok pěti nejvlivnějších stran tvořil páteř většiny vládních koalic.⁹⁰³

Pro učebnice vydávané v době komunistického režimu je téma postavení slovenského národa i otázka menšin dalším ze způsobů, jak představit politiku buržoazie v negativním světle. Vinou buržoazie bylo Slovensko zanedbáváno, práva menšin nedokázala buržoazie

---

⁹⁰⁰ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, 1953, s. 102.

⁹⁰¹ Tamtéž, s. 102.

⁹⁰² Zdeněk URBAN, ed., *Dějiny ČSR* s. 24.

⁹⁰³ Vratislav ČAPEK, *Dějiny 19. a 20. století: dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště*, s. 115.

uspokojivě vyřešit, což ve svém důsledku vedlo (v souvislosti s agresí hitlerovského Německa) k rozpadu Československa v roce 1938.

Výklady sledovaných témat neprošly v učebnicích vydávaných v době komunistického režimu žádnou interpretační proměnou. Od 60. let však docházelo k jistému ideologickému zmírnění, zejména co do charakteristiky československého buržoazního režimu, což potvrzuje i Jirečkovu tezi o „*ideologickém zmírnění*“ požadavků osnov vydávaných od roku 1960.⁹⁰⁴ V tomto směru je však výjimkou Baumannova učebnice pro základní školy vydávaná během 60. let, v rámci jejíž charakteristiky československého buržoazního režimu k žádné proměně nedochází. Opuštění od výkladu marxismu-leninismu ve školních osnovách, k němuž podle Jirečka došlo s pádem komunistického režimu⁹⁰⁵, pak v učebnicích dějepisu zcela proměnilo chápání československé demokracie ve všech sledovaných aspektech. V rámci daného tématu však nelze postihnout případné jednotlivé proměny kurikulárních dokumentů, právě proto, že ve svém důsledku zůstaly jednotlivé interpretace stejné, a to jak v učebnicích vydávaných před rokem 1989, tak po roce 1989. Mění se pouze způsoby, jimiž je těchto interpretací dosahováno.

9.3 Hospodářský a sociální vývoj první republiky

Prvním sledovaným cílem v rámci tohoto tématu bylo pokusit se postihnout, jakým způsobem byl v učebnicích dějepisu vytvářen obraz Tomáše Bati, a to na pozadí výkladu učebnic o hospodářských dějinách.

V první řadě je třeba říci, že učebnice se shodují na periodizaci hospodářského vývoje. První etapou je poválečné období let 1918 až 1920, následuje etapa období hospodářské konjunktury druhé poloviny 20. let, které bylo ukončené nástupem velké hospodářské krize. Třetí etapou je pak téma hospodářské krize trvajícím v Československu až do poloviny 30. let. Učebnice se však liší v tom, s jakým vyzněním přistupují k výkladům hospodářských dějin první republiky, zejména co se týče interpretace období hospodářské konjunktury. Zásadní rozdíl co do interpretace hospodářského vývoje se odehrává mezi

---

⁹⁰⁴ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2003*, s. 183.

⁹⁰⁵ Tamtéž, s. 210.

učebnicemi vydanými před rokem 1989 a po roce 1989, a to zejména v přístupu k hodnocení hospodářské konjunktury.

Ve výkladech učebnic vydávaných mezi lety 1948 až 1989 mají jednotlivé etapy hospodářských vývoje první republiky vždy negativní dopad na pracující obyvatelstvo, na rozdíl od buržoazie a kapitalistů, a to právě i v období hospodářské konjunktury.

Naopak učebnice vydávané v devadesátých letech a na počátku nového tisíciletí spatřují v hospodářské konjunktře pokrok a jeden ze symbolů rozkvětu první republiky ve 20. letech. Často je tak hospodářský vývoj během 20. let prezentovaný v bezvýhradně pozitivních konotacích. Mezi učebnicemi vydávanými v polistopadové éře lze v tomto směru vydělit dvě možnosti interpretace hospodářského vývoje v době konjunktury. Podle jedné skupiny učebnic je hospodářský vývoj představován v jednoznačně pozitivním světle.⁹⁰⁶ Druhá skupina učebnic též vyzdvihuje klady a výhody, jež s sebou hospodářský vývoj přinesl, avšak neopomíjejí ve svých výkladech nerovnoměrnost hospodářského vývoje, který se stal jedním z nejtěživějších problémů meziválečného Československa⁹⁰⁷. Zároveň je nutné konstatovat, že toto rozdělení je patrné napříč sledovanými učebnicemi a nelze konstatovat, že by jeden způsob interpretace hospodářských dějin byl typický pro jedno konkrétní období v rámci sledovaných let 1989-2004.

Požadavek důrazu na hospodářské a sociální dějiny a s ním spojená témata dělnické třídy a stávek v osnovách stanovených již první školskou reformou po uchopení moci komunistů⁹⁰⁸ se tak prolínal napříč sledovanými učebnicemi až do roku 1989 a v tomto směru nedochází k žádné interpretační změně. Učebnice nezatížené komunistickou ideologií pak přistupují k výkladu hospodářských dějin výše zmíněnými třemi různými způsoby, a to bez ohledu na stupeň školy či nakladatelství, v němž jsou jednotlivé učebnice vydávány.

Co se týče sledovaného „fenoménu Baťa“, najdeme opět zásadní rozdíly ve vykreslování jeho osobnosti mezi učebnicemi ovlivněnými komunistickou ideologií a

---

⁹⁰⁶ Učebnice pro základní školy Vošahlíkové, středoškolské učebnice Sochrové, Kvačka a Čorneje či učební texty Janovského.

⁹⁰⁷ Viz středoškolské učebnice Hájka a Kuklíkovy učebnice pro základní a střední školy, učebnice pro základní školy Čapky).

⁹⁰⁸ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis*, s. 133.

učebnicemi tímto způsobem nepoznamenanými. V prvním případě je Tomáš Baťa příkladem velkokapitalisty, jenž se svými dělníky nezacházel dobře či bezohledně ničil konkurenci. Ve druhém případě je Tomáš Baťa úspěšným meziválečným podnikatelem, symbolem pokroku a modernizace československého meziválečného hospodářství, v některých učebnicích je též prezentován naopak jako vzorný zaměstnavatel těšící se úcty svých zaměstnanců.

Pro učebnice vydávané v době komunistického režimu i pro učebnice vydávané již v demokratickém politickém ovzduší totiž platí, že konkrétní způsoby, jak dosáhnout dané interpretace, tedy vykreslit Baťu buď výhradně v pozitivním či výhradně negativním světle, se opět liší i v rámci jednotlivých sledovaných období. Je nutné tyto proměny tedy představit.

V učebnicích vycházejících v 50. letech je Tomáš Baťa příkladem velkokapitalisty vykořisťujícího své zaměstnance a též příkladem bezohledného chování finančních magnátů a jejich kartelů a monopolů vůči drobným výrobcům. Takový příklad je zároveň prezentován jako základní rys hospodářské politiky v období první republiky. V učebnicích vycházejících v 60. a 70. letech se Tomáš Baťa taktéž objevuje jako velkokapitalista, v jehož područí dělníci při práci trpěli a byl na ně a na jejich pracovní výkon vyvíjen enormní tlak, případně jim nejsou zajištěny dobré pracovní podmínky. V této souvislosti se v učebnicích nově objevuje spojení vykořisťování se zaváděním pásové výroby do továren: v Dohnalových, Bartoškových a Pátkových učebnicích slouží zavádění pásové výroby do průmyslu jako názorný příklad zvyšování tlaku kapitalistů na dělnictvo.⁹⁰⁹ V učebnicích vycházejících v 80. letech (nepočítáme-li již zmiňovanou Pátkovu učebnici vycházející na počátku 80. let) se pak již osobnost Tomáše Bati v jejich výkladech již neobjeví.

V učebnicích vydávaných v první polovině 90. let je Tomáš Baťa, respektive jeho podnikatelské dílo, v učebnicích symbolem prvorepublikového prosperujícího podniku mezinárodního renomé. Středoškolské učebnice se však soustředí více na prezentaci vnitřního chodu Baťových podniků, učebnice pro základní školu se naopak více soustředí na charakteristiku Tomáše Bati, uznávaného průmyslníka jako takového. Vedle všech

---

⁹⁰⁹ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 54. Shodně M. DOHNAL – L. STOLARŤÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 80.; J. PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939*, s. 90.

učebnic vydávaných po roce 1998 působí učebnice pro základní školy Kuklíka a Kociána co do představování hospodářských elit. Ačkoliv je zde Tomáš Baťa jmenován v zástupu jmenovaných úspěšných prvorepublikových firem, jako „*typický příklad podnikatelské tradice*“ je zde vylíčen nikoli příběh Tomáše Bati, ale Františka Janečka.⁹¹⁰

Na základě výše zmíněných poznatků nelze konstatovat, že v případě osobnosti Tomáše Bati dochází v učebnicích dějepisu k posunu co do hodnocení, jež by v sobě odrážel proces alespoň částečné rehabilitace dějin první republiky, případně následné „normalizované“ poměry v československé historiografické produkci, jež znamenaly podle Věry Olivové v obecné rovině návrat k tématu hospodářských a sociálních dějin.⁹¹¹ K proměně hodnocení nedošlo ani v obecné rovině „ideologického zmírnění“ požadavků osnov, jak píše Miroslav Jireček.⁹¹² V tomto směru lze spíše konstatovat, že docházelo k postupnému ústupu od zařazování osobnosti Tomáše Bati do výkladu meziválečných československých dějin, až z nich v 80. letech zmizel docela. V souvislosti s vydáním osnov nezatížených komunistickou ideologií se pak v učebnicích zásadně proměňuje hodnocení Tomáše Bati co do jeho osobnostních charakteristik, tak přínosu do hospodářského vývoje meziválečného Československa. V rámci učebnic vydávaných v letech 1989-2004 je osobnost Tomáše Bati či jeho podnikatelského díla vykreslována pouze v pozitivním světle, napříč učebnicemi se však proměňují způsoby, jimiž je takových charakteristiky dosahováno. V tomto směru nelze však zcela přesně určit, do jaké míry je tato skutečnost ovlivněna koexistencí mnoha různých nakladatelství, jež mohla po roce 1989 vzniknout, neboť odlišné způsoby charakteristik s účelem dosáhnout či jisté interpretace je typická i pro období fungování státního monopolu na vydávání učebnic.

Dalším sledovaným tématem v rámci hospodářsko-sociálního vývoje v době první republiky byla pozemková reforma. Problematika pozemkové reformy zařazená prakticky do všech sledovaných učebnic dějepisu vydávaných během let 1948 až 2004 je dalším

---

⁹¹⁰ J. KUKLÍK – J. KOCIAN, *Dějepis*, s. 21.

⁹¹¹ V. OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, s. 16.

⁹¹² M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepisu v letech 1918-1938*, s. 168.

z témat, jehož interpretace má naprosto opačné vyznění v učebnicích vydávaných v éře komunistického režimu a době neovlivněné komunistickou ideologií.

V učebnicích vydávaných během let 1948 až 1989 je pozemková reforma jedním ze symbolů oklamání či nespravedlnosti vykonané buržoazií na venkovském obyvatelstvu. Zvláště pro učebnice vydávané v 50. letech slouží problematika provádění pozemkové reformy jako jedna z dalších možností, jak vykreslit obraz vůči pracujícím nepřátelské buržoazie a její vypočítavosti, s níž si jde za svým cílem plně ovládnout politickou a hospodářskou moc ve státě. Ve všech učebnicích, v nichž se dané téma objeví, je pozemková reforma spojována s požadavky revolučního hnutí silícího v prvních dvou poválečných letech existence první republiky. Na jeho požadavky buržoazie přistoupila, neboť takové „ústupky“ buržoazii pomáhaly upevňovat si svou mocenskou pozici. V některých učebnicích vydávaných v padesátých letech se navíc dodává, že již v této době bylo úmyslem buržoazie dané vymoženosti postupně omezovat. Zpět však k provádění pozemkové reformy. Pro interpretaci pozemkové reformy v učebnicích dějepisu vydávaných během 50. až 80. let je charakteristické konstatování o nespravedlivém rozdělení půdy, neboť většinu rozdělené půdy nezískali drobní zemědělci, rolníci či bezzemci, ale buržoazie, velkostatkáři či agrárníci. V Baumannových učebnicích vydávaných na počátku padesátých let se explicitně píše o velkém podvodu na zemědělském lidu.⁹¹³ Je-li v rámci daného tématu zmiňována úloha agrárníků, je hodnocena výhradně záporně. Buď je konstatováno, že se agrárníci se na pozemkové reformě obohatili na úkor ostatních, nebo že agrárníci vyšli díky provádění pozemkové reformy značně politicky posílení, neboť se jim podařilo venkovské obyvatele oklamat. Do učebnic vydávaných v 50. letech se tak v rámci tématu pozemkové reformy promítla „masivní ideologizace“⁹¹⁴ co do užití expresivních jazykových prostředků. Jak bylo zmíněno, interpretace kontextu přijetí i dopadů pozemkové reformy se však v učebnicích nemění.

V učebnicích vydávaných v průběhu devadesátých let a na počátku nového tisíciletí dochází k zásadní proměně interpretace dopadu pozemkové reformy na zemědělský

---

⁹¹³ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 103.

⁹¹⁴ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 133.

meziválečný vývoj a na život zemědělského obyvatelstva. Na rozdíl od učebnic vydávaných v letech 1948 až 1989 je v těchto učebnicích pozemková reforma interpretována s výhradně kladným vyzněním pro další meziválečný zemědělský vývoj i pro obyvatele na vesnici. V tomto směru je například často zmiňována skutečnost, že v období první republiky měla většina československého obyvatelstva ve vlastnictví alespoň část půdy, že rozdělování půdy bylo prováděno za výhodných podmínek, či je konstatováno, že pozemková reforma přispěla k rozvoji československého zemědělství. Je-li v učebnicích zmiňována role agrárníků, je jejich úloha buď shrnuta ve skutečnosti, že provádění reformy zásadně přispělo k posílení jejich politického postavení či že pod jejich taktovkou byla půda rozdělována výhodně. Vypuštění požadavku výuky v duchu marxismu-leninismu po roce 1989, o němž píše Jireček⁹¹⁵, se v učebnicích projevilo vypuštěním akcentu výkladů učebnic na roli dělnické třídy v procesu přijímání pozemkového zákona. V žádné z nich tedy není uvedeno, že pozemková reforma byla jedním z revolučních požadavků lidu přijatých během prvních poválečných let buržoazií výhradně jako akt uspokojení dělnické třídy, což umožnilo buržoazii posílit svou politickou i hospodářskou moc.

Přístupme v následující části k proměně obrazu hospodářské krize v učebnicích dějepisu.⁹¹⁶ V rámci výkladu o dění v Československu v době hospodářské krize lze mezi učebnicemi vydávanými napříč desetiletím nalézt poměrně velké množství shod, a to v rámci obsažených témat prezentovaných v rámci dané kapitoly meziválečných dějin. V tomto směru se učebnice soustředí na popis průběhu krize a jejího dopadu na československé obyvatelstvo, tedy na rapidní nárůst nezaměstnanosti, snižování mezd a platů, zvyšování cen a na sociální bouře vyvolávané nejistotou, rostoucí bídou a hladem. Učebnice se též shodují, že zásahy represivních složek při demonstracích či stávkách se neobešly bez ztrát na lidských životech.

---

⁹¹⁵ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 189-190, 208.

⁹¹⁶ Tedy v těch učebnicích, které se tématu hospodářské krize věnují. K takovým učebnicím nepatří sledované učebnice pro základní školy *Dějiny moderní doby* Drahomíra Jančíka vydané v roce 1997 nakladatelstvím Fortuna, dále středoškolská učebnice *Dějepis pro střední odborné školy* Vratislava Čapka a Jaroslava Pátka vydané v roce 2001 nakladatelstvím Scientia a nakonec učební texty pro základní a střední školy *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty* Julia Janovského nakladatelství S&M vydané v roce 1994. Výklad dějin v těchto učebnicích je sledován zejména skrze politické aspekty dějin.

V čem se naopak výklad učebnic o hospodářské krizi viditelně odlišuje, je způsob, jakým je nahlíženo na činnost vládní moci v době krize a její opatření podniknutá vůči důsledkům krize. Učebnice vydávané v době komunistického režimu v tomto směru prezentují postoj buržoazie vůči pracujícím lidu a nezaměstnaným, jenž byl motivován snahou přenést tíživé dopady krize na pracující lid. Na tomto místě je též potřeba vyzdvihnout sledované učebnice vydávané v 50. letech⁹¹⁷ a Bartoškovu učebnici z 60. let, jež tuto interpretaci podporují emotivním líčením neochoty buržoazie pomoci potřebným⁹¹⁸ či líčením jejího života v blahobytu, zatímco ostatní trpěli⁹¹⁹. Dále všechny učebnice vydávané v době komunistického režimu zdůrazňují úlohu a význam komunistické strany v době hospodářské krize, neboť v kontrastu s konáním buržoazie – vládní moci byla strana jediná, jež stála po boku krizí nejvíce zasaženého dělnictva. Z analýzy učebnic vydávaných po roce 1989 vyplývá, že se v nich objevují dva přístupy ve výkladu daného tématu. V rámci prvního způsobu se sledované učebnice zaměřují na hospodářské a sociální důsledky krize, tj. dopad krize na obyvatelstvo. V rámci druhého pojetí se učebnice zaměřují jak na hospodářské a sociální důsledky krize, tak na vnitropolitický vývoj během krize, zejména na činnost Udržalovy vlády. Ze všech učebnic vydaných po roce 1989 mizí interpretace komunistické strany jako jediného politického elementu, jež hodlala bojovat, a bojovala, proti dopadům krize na obyvatelstvo.

Další zjištění, jež z analýzy struktury tématu hospodářské krize v učebnicích dějepisu vyplynulo, se týká role dětí či mládeže v daném období. Právě výklad hospodářské krize je v učebnicích jediným místem, v němž se tyto aktéři dějin objeví, a to jako nejzranitelnější skupina obyvatel, jichž se důsledky hospodářské krize dotýkaly⁹²⁰. V učebnicích vydávaných v 50. a 60. letech minulého století jsou to zároveň oběti střelby buržoazie do

---

⁹¹⁷ Vyjma stručnějších Baumannových učebnic vydávaných mezi lety 1953-1960.

⁹¹⁸ Např. nepřátelství buržoazie vůči proletariátu se projevuje například likvidací základních potravin namísto jejich případného zlevnění. Viz např. J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 84-85.

⁹¹⁹ K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 68.

⁹²⁰ Shodně J. DĚDINA, ed., *Dějepis*, s. 113.; K. BARTOŠEK- E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 69.; V. HUSA – Z. URBAN – F. ČERVINKA, *Československé dějiny*, s. 88.; F. ČAPKA, *Dějepis 9*, s. 37.

protestujících davů.⁹²¹ Výše zmíněný závěr však platí zejména pro učebnice vydávané během 50. a 60. let a učebnice Čapky z počátku nového tisíciletí. V ostatních sledovaných učebnicích se dětští aktéři jako takoví jako takoví neobjevují.

Přítomnost dětských aktérů v rámci učebnic vydávaných v době komunistického režimu lze ze sledovaného kontextu chápat jako jeden z možných způsobů interpretace celých meziválečných československých dějin, tedy jako „obžaloby“ celého kapitalistického režimu první republiky, díky němuž (a v souvislosti se propojením se západním kapitalistickým světem) byl pracující lid uvržen do stále tíživějších životních podmínek. Z učebnice Čapky vydané na počátku nového tisíciletí takový (hypotetický) závěr vznést nelze, neboť její výklad není v nejobecnější rovně veden skrze interpretaci střetávání se kapitalismu a socialismu.

V učebnicích vydávaných během komunistického režimu je v rámci důsledků krize pro další vývoj Československa spatřováno jednak posílení vlivu KSČ mezi obyvatelstvem, jednak snaha o perzekuci strany vládní mocí. Z učebnic vydávaných během sledovaného období let 1960 – 1978 je též jako přímý důsledek hospodářské krize chápáno omezování demokratických svobod ze strachu z revolučního hnutí. Ve všech učebnicích je posílení fašistických, nacionálních a autonomistických tendencí uvnitř vnitropolitického spektra. V tomto se učebnice shodují i s učebnicemi vydávanými po roce 1989, avšak s tím rozdílem, že v učebnicích nezátížených komunistickou ideologií není zdůrazňována právě role komunistické strany a její perzekuce.

Z uvedených závěrů vyplývá, že tematický obsah výkladu dějin první republiky v době hospodářské krize je v mnoha případech shodný v učebnicích dějepisu vydávaných napříč obdobími let 1948 – 2004. Interpretace těchto témat se však v učebnicích vydávaných v době komunistického režimu odvíjí od základního požadavku školských osnov, jež se

---

⁹²¹ Shodně M. PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější*, s. 137.; Z. URBAN, ed., *Dějiny ČSR*, s. 21.; J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 88.; J. HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, s. 323.

v průběhu let 1948-1989 neproměnil, tedy snahy zdůrazňovat poslání komunistické strany v dějinách a potvrzovat tak správnost nastoleného vývoje.⁹²²

9.4 Tomáš Garrigue Masaryk

Dalším dílčím cílem analytické části této práce bylo zjišťovat, v jakých souvislostech a s jakým hodnocením byl první československý prezident v učebnicích napříč časem představován. Dále se měla analýza zaměřit i na Masarykovo srovnání s dalšími představiteli tzv. politické elity, tedy politicky významnými aktéry, kteří ovlivňovali dění na politické scéně jak z hlediska vnitropolitického, tak zahraničněpolitického, a kteří byli v učebnicích spojováni se zlomovými či významnými okamžiky československých meziválečných dějin.

Pro učebnice vydávané v letech 1948 až 1989 platí v rámci vytváření obrazu T. G. Masaryka následující. Bez ohledu na proměny školských reforem i bez ohledu na stupeň školy, pro něž jsou učebnice určeny, lze vymezit dva způsoby představování prezidenta T. G. Masaryka, jeho charakteristiky, postavení a úlohy v dějinách první republiky. První pojetí vytváření obrazu T. G. Masaryka je charakteristické tím, že osobnost prvního prezidenta Československé republiky je ve výkladech učebnic zastoupena skrze konstatování, že byl prezidentem či že z úřadu odstoupil. Jeho činnosti jako prezidenta se však učebnice již nevěnují. Masaryk je zde hodnocen pouze z hlediska své činnosti v zahraničí v době první světové války. V učebnicích vydávaných v 50. a 60. letech je tak Masaryk představován buď jako představitel buržoazie v zahraničí či jsou jeho zásluhy na vzniku státu propírány jako buržoazní legenda. V učebnicích vydávaných od sedmdesátých let dochází k jisté změně co do hodnocení významu zahraničního odboje v čele s Masarykem, neboť jsou mu přiznávány i jisté zásluhy na vzniku Československa (přestože hlavní úloha pořád připadá českému a slovenskému lidu). V učebnici pro základní školy vydávané v 70. letech se dokonce objevuje Masarykův portrét. V tomto směru lze spatřovat jisté ideologické uvolnění k němuž podle Jirečka docházelo ve sledovaném období let 1960-1978⁹²³. V rámci druhého pojetí je Masarykova úloha v dějinách první republiky více rozváděna v tom smyslu, že jsou prezentovány jeho postoje, politická orientace či vztah k dělnické třídě, pracujícím lidu.

---

⁹²² M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2003*, s. 189-190.

⁹²³ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 183.

Jak je doloženo jednotlivými analýzami, nejčastějším způsobem vykreslení Masarykovy úlohy v dějinách republiky napříč všemi sledovanými obdobími v letech 1948-1989 je první československý prezident představen v kontextu událostí, jež vedly k porážce dělnické třídy. Masarykova úloha spočívá ve jmenování úřednické vlády Jiřího Černého, jejímž úkolem bylo potlačit dělnické nepokoje. Tato porážka dělnické třídy znamenala definitivní upevnění moci buržoazie ve státě a Masaryk k tomu tímto svým činem přispěl. Učebnice vydávané na počátku 50. let a na konci 80. let v tomto směru liší pouze co do užití expresivních jazykových prostředků, jimiž danou situaci představují. V 50. a 60. letech se dále negativní vytváření obrazu prvního československého prezidenta odvíjí od jeho charakteristiky jako nepřítel dělnické třídy a bolševické revoluce. Od 70. let je pak Masaryk (pokud je jeho činnost jako prezidenta charakterizována) zmiňován jako představitel buržoazní hradní skupiny, jež měla ve státě jednou z rozhodujících politických sil. I v tomto směru tedy lze vidět jistý posun co do charakteristiky Masarykovy osobnosti, jež korespondují s Jirečkovou tezí o zmírnění „*ideologické ofenzívy*“⁹²⁴ strany v 60. letech. Interpretace Masarykovy osobnosti, respektive hodnocení jeho úlohy v dějinách první republiky však zůstává stejná, nelze ji ani v jednom případě chápat jako pozitivní.

Pro učebnice vydávané v letech 1989 až 2004 lze stanovit jedno shodné měřítko, jímž posuzují Masarykovu osobnost či úlohu v rámci dějinného vývoje meziválečného Československa, a tím je jednoznačně pozitivní vytváření obrazu prvního československého prezidenta. Zároveň však opět platí, že se učebnice liší co do prostoru, jež je vykreslování Masarykova obrazu v rámci jednotlivých výkladů poskytnut. Díky výše provedeným analýzám lze konstatovat, že nejčastěji je Masarykova osobnost vykreslována ve vztahu k demokratickým ideálům, k demokracii jako takové. Učebnice tak činí skrze explicitní konstatování či v symbolické rovině užitím Masarykových citací, v nichž se o demokracii vyjadřuje. Pozitivní Masarykův obraz je též vytvářen skrze líčení jeho osobnostních vlastností jako jsou například vysoká morální autorita či všeobecný respekt a uznání, jež byly Masarykovi prokazovány. Prezidentův vliv na dění v republice pak učebnice prezentují buď v rámci hradní skupiny, jež ovlivňovala politické dění ve státě či, jako prostřednictvím konstatování, že jako prezident neměl sice velké pravomoci, avšak do politického vývoje

---

⁹²⁴ Tamtéž, s. 178.

mohl zasahovat díky své nesporné autoritě. Souhrnem tedy lze konstatovat, že s pádem komunistického režimu se v učebnicích zásadně proměňuje hodnocení Masarykovy osobnosti i jeho vlivu na dějiny první republiky, a to naprosto opačným směrem než tomu bylo v předchozím půlstoletí. Vzhledem k tomu, že všechny učebnice se co do základní interpretace (tedy co do jeho kladného hodnocení) Masarykova obrazu neliší, nelze konstatovat, že by se v tomto směru do výkladů jednotlivých učebnic promítla diferenciací jednotlivých vzdělávacích programů. Jednoznačně pozitivní vykreslení obrazu T. G. Masaryka vytvářeného v učebnicích dějepisu prakticky okamžitě po pádu komunistického režimu (prozatímní učební texty k dějinám 20. století vyšly již v roce 1990) a jeho trvání po celé sledované období devadesátých let a přelomu tisíciletí tak v sobě zároveň neodráží problémy, s nimiž se podle Věry Olivové či Josefa Harny potýkala česká moderní historiografie během devadesátých let.⁹²⁵

V úvodu této podkapitoly již bylo zmíněno, že komunistická strana je v učebnicích vydávaných v letech 1948 až 1989 jediným pozitivně vnímaným meziválečným politickým subjektem. Chceme-li tedy v těchto učebnicích srovnávat T. G. Masaryka s dalšími představiteli tzv. politických elit, musíme jej srovnávat právě s představiteli této strany či lépe s komunistickou stranou jako takovou. V rámci jednotlivých sledovaných období již bylo uvedeno, že nejcharakterističtějším rysem komunistické strany je právě její kolektivní vystupování a jednání. Čelním reprezentantem strany je ve všech sledovaných učebnicích Klement Gottwald, který obzvláště v učebnicích vydávaných během 50. let plní úlohu nejvýraznější osobnosti jak komunistické strany, tak de facto celého meziválečného politického spektra. Napříč učebnicemi vydávanými v tomto období je to právě K. Gottwald, kdo je citován (zejména jeho první parlamentní projev v roce 1929), zobrazován na fotografiích či je představován skrze krátký životopis. Vedle K. Gottwalda se ve všech učebnicích objevují ještě jména politiků A. Zápotockého, B. Šmerala a J. Hakena jakožto představitelů levicového křídla sociální demokracie, kteří následně byli u vzniku komunistické strany. Interpretace úlohy komunistické strany v době první republiky zůstává

---

⁹²⁵ Josef HARNA, *První Československá republika jako historiografický problém*, s. 13.; V. OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, s. 24-38,

napříč sledovaným obdobím stejná, stejně jako zůstaly nezměněné základní ideologické požadavky školských osnov vydávaných napříč desetiletími do roku 1989.⁹²⁶

Se zlomovými či významnými okamžiky v dějinách je spojována i buržoazie a kapitalisté. Jejich úloha v dějinách první republiky je však učebnicemi vykreslována v přímém rozporu s vykreslováním úlohy komunistické strany. Buržoazie i kapitalisté jsou pak vykreslováni jako ti, kteří jsou u moci, vykonávají protilidovou, protisovětskou a prozápadní imperialistickou politiku. Tento fakt se prolíná do všech učebnic vydávaných v letech 1948 až 1989. Tyto interpretace zůstávají nezměněné, neboť základní ideologické požadavky osnov, jak píše Jireček, zůstaly napříč školskými reformami stejné.⁹²⁷

S pádem komunistického režimu a s odstraněním komunistické ideologie ze školských kurikulárních dokumentů mizí z učebnic i interpretace úlohy komunistické strany v dějinách první republiky a obecně nahlížení dějin skrze třídní hledisko. Z adorované komunistické strany se stává strana ohrožující československou meziválečnou demokracii. V učebním textu Hájka z roku 1990 v tomto směru do jisté míry přežívají dozvuky minulého režimu, neboť ke klíčovým tématům řadí s použitím terminologie poplatné komunistické ideologii klíčová témata jako „*Radikalizace dělnického hnutí*“⁹²⁸ či „*Vzestup role KSČ*“⁹²⁹, k úloze komunistické strany přistupuje poněkud opatrněji. Například V. sjezd strany je interpretován již z hlediska faktu, že se bolševické křídlo komunistické strany dostalo do vedení nedemokratickou cestou.⁹³⁰

Pro definování politických elit meziválečného Československa byl vybrán způsob zaměření se na ty reprezentanty státu, jimž je v učebnicích věnován prostor co do podrobnější charakteristiky jejich osobnosti či jejich vlivu na politický vývoj republiky (nikoli pouze z hlediska výčtu jejich příslušnosti k politické straně). Z výše představených

---

⁹²⁶ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 202.

⁹²⁷ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 202.

⁹²⁸ Miloš HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, Praha: Horizont 1990, s. 49-53, s. 46-53.

⁹²⁹ Tamtéž, s. 53-54.

⁹³⁰ Miloš HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, Praha: Horizont 1990, s. 49-53, s. 46-53.

analýz lze konstatovat, že v tomto smyslu se učebnice nejčastěji zaměřují na ty politiky, jež definují v kontextu jejich přispění k hospodářskému, či demokratickému vývoji republiky. V tomto směru jsou nejčastěji představováni E. Beneš, A. Švehla či A. Rašín.

Ve způsobu představování politických elit v učebnicích dějepisu se tak opět odráží proměna politicko-společenských poměrů v roce 1989, jež s sebou přinesla i odstranění marxisticko-leninské ideologie ze školských osnov⁹³¹ a možnost svobodného historiografického výzkumu⁹³² ovlivňoval v základní interpretaci nahlížení učebnic na osobnost Tomáše Garrigue Masaryka i politické elity.

9.5 Mnichovská dohoda

Dalším sledovaným pojmem v učebnicích dějepisu vydávaných v letech 1948 – 2004 byla mnichovská dohoda. Dílčími analýzami učebnic byly interpretace samotného přijetí aktu dohody a případné proměny interpretace, stejně jako náhled na roli různých politických aktérů v rámci daného tématu.

V rámci interpretace mnichovské dohody lze v učebnicích vydávaných v letech 1948-1989 spatřit jistou proměnu interpretace co do chápání – označení viníka odpovědného za zánik Československé v roce 1989. Pro učebnice vydávané v 50. a 60. letech platí, že Mnichov je prezentován jako zrada na československém lidu, a to primárně buržoazií, která místo boje za záchranu republiky kapitulovala. Navíc učebnice vydávané v 50. letech jako příčinu tohoto faktu zdůrazňují, že příčinou takového jednání byla neochota buržoazie bojovat po boku Sovětského svazu a československého lidu. Z obavy, že by pomoc sovětských vojsk mohla ohrozit její vlastní pozice, raději kapitulovala. V učebnicích vydávaných v 60. letech se pak již tyto příčiny neobjevují, nicméně role buržoazie jako zrádce československého lidu odpovědné za zánik Československa zůstává. Jistý posun interpretace motivů a příčin jednání buržoazní vlády v kritických momentech ohrožujících republiku je naznačen v Dohnalově učebnici pro základní školy vydávané v 70. letech, kdy je více kladen důraz na deklarování nátlaku západních mocností na československou vládu, aby podmínky stanovené mnichovskou dohodou přijala. V Dohnalově učebnici vydávané

---

⁹³¹ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2013*, s.189 -208.

⁹³² Věra OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, s. 16.

v 80. letech je pak to, co je naznačeno v rámci dříve vydávané učebnice, zde explicitně představeno jako neschopnost buržoazní vlády takovému nátlaku čelit. Podle této učebnice je neschopnost jednotlivých meziválečných vlád řešit důležité otázky ve prospěch příznivého vývoje Československa základním rysem československé buržoazie, z čehož plynula též neschopnost čelit nátlaku západních spojenců ohledně ustupování podmínkám diktovaných Německem, respektive Henleinovou stranou.

Ve většině sledovaných učebnic se Edvard Beneš jako druhý československý prezident objeví pouze de facto v rámci konstatování, že společně s československou vládou i přes protesty československého lidu kapituloval před podmínkami stanovených mnichovskou dohodou. V učebnicích vydávaných v 50. letech se pak objevuje v roli zrádce, jenž například podle Baumannovy učebnice hodlal raději spolupracovat s německou tajnou policií a pomohl tak potlačit růst komunistického hnutí, a proto ani neváhal obětovat republiku a její lid fašistickému Německu.⁹³³

Pro všechny sledované učebnice je důležité zobrazit úlohu komunistické strany a její snahu o obranu republiky před fašismem a boj strany proti rozbití republiky, v čemž nakonec zůstala osamocená. Ostatní politické subjekty nechtěly či nakonec nedokázaly zabránit zániku Československa.

Obecná interpretace postojů západních mocností a jejich chování vůči Československu i vůči útočícímu Německu je ve všech sledovaných učebnicích vycházejících v době komunistického režimu stejná. Anglie a Francie se v československo-německém sporu nepostavily na stranu Československa, naopak podpořily Hitlerovy výboje vůči němu, neboť další směřování Hitlerovy agrese mělo být obráceno vůči Sovětskému svazu. V učebnicích vydávaných v 50. letech se však zároveň uvádí, že příčinou takového jednání byla hospodářská krize. Kapitalistické státy shledávaly východisko z krize v rozpoutání války se Sovětským svazem za znovurozdělení světa a v nastolení fašistické diktatury. Proto od počátku podporovaly růst fašismu v Německu a nehodlaly se postavit v roce 1938 na stranu Československa, které Hitlerovi de facto obětovaly. V Baumannově středoškolských učebnicích je navíc dodáváno, že s tímto stanoviskem byla československá buržoazie

---

⁹³³ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 129-130.

smířena a byla ochotna obětovat samotnou existenci československého státu výměnou za zachování svého panství, v nějž doufala. Z učebnic vydávaných od šedesátých do konce osmdesátých let se pak udržuje pouze interpretace o snaze západních mocností nasměřovat výboje nacistického Německa vůči Sovětskému svazu.

Z výše naznačeného je zřejmé, že základní interpretace zániku Československa v roce 1938 se v učebnicích dějepisu vydávaných v letech 1938-1989 se nemění, tedy že jako vnik je označena buržoazie, jež z hlediska svých třídních zájmů nechtěla či nebyla schopna jednat jinak, než před mnichovskou dohodou kapitulovat. Zatímco v učebnicích vydávaných v 50. a 60. letech je tato neochota důsledně spojována s omezenými třídními zájmy buržoazie, na příkladu Dohnalových učebnic je ukázáno, jakým způsobem se během 70. a 80. proměňoval přístup učebnic co do zobrazování postoje západních mocností, jejichž nátlak buržoazní vláda nakonec nevydržela a podmínky kapitulace přijala. V tomto směru se v učebnicích odráží jak Miroslavem Jirečkem deklarované zmírnění ideologických požadavků školních osnov k němuž docházelo v průběhu let 1960-1978⁹³⁴. Proměny přístupu historiografie ve výkladu dějin první republiky během 60. let se do učebnic dějepisu bezprostředně nepromítly v daném období, avšak mohly se projevit až s odstupem času právě v rámci hodnocení postoje buržoazie vůči západním mocnostem (a naopak), přestože základní interpretační rámeček výkladu se nezměnil.

Pro učebnice vydávané v letech 1989-2004 platí, že (až na jisté výjimky⁹³⁵) označují mnichovskou dohodu jako mnichovský diktát. Na mnichovské konferenci bylo o osudu první republiky rozhodnuto bez účasti zástupců Československa a bez ohledu na jejich stanovisko. Republika zůstala ve snaze o svou obranu osamocena, byla opuštěna – zrazena svými spojenci a stala se tak obětí agrese nacistického Německa a snah západních mocností, Anglie a Francie, zabránit válce. S vypuštěním komunistické ideologie z požadavků školských osnov přišel v rámci tématu mnichovské dohody odklon od interpretce tohoto tématu jako zrady vládní moci na československém obyvatelstvu. Dále též není kladen důraz na konstatování, že nabídka pomoci Sovětského svazu byla vládní mocí důvodů odmítnuta.

---

⁹³⁴ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 183.

⁹³⁵ Viz s. 208.

V tomto směru se k otázce role Sovětského svazu a jeho případné pomoci staví se učebnice odlišně. Různorodost přístupu k této problematice lze spatřit zejména mezi jednotlivými učebnicemi vydávanými v první polovině devadesátých let. Tyto učebnice se tématu buď vůbec nevěnují, nebo naznačují postoj Sovětského svazu skrze konstatování o tom, že Sovětský svaz přesunul své divize blíže k československým hranicím; dál však jeho roli nerozvíjejí. A učebnice pro základní školy Olivové označují Sovětský svaz za spojence Československa, jenž společně s ním byl vyloučen z jednání na Mnichovské konferenci.⁹³⁶ Z učebnic vydávaných ve druhé polovině devadesátých let a na počátku nového tisíciletí se pak k tomuto tématu vyjadřují pouze dvě středoškolské učebnice, a to pomocí pouhého konstatování o tom, že prezident o pomoci Sovětského svazu ani neuvažoval⁹³⁷ či že Sovětský svaz na československou žádost o leteckou podporu neodpověděl⁹³⁸.

Stejně tak učebnice nestaví před žáky přímou otázku zabývající se možností případné obrany Československa a její úspěšnost. Ta je vznesena až v některých učebnicích vydávaných ve sledovaném období let 1995 – 2004. Tyto učebnice se shodují v tvrzení, že odpověď na takovou otázku není jednoduchá a jednoznačná, učebnice se snaží zůstat co do zhodnocení neutrální a žákům nastiňují různé skutečnosti a fakta. Podle učebnic Čapky a Kuklíka pro základní i střední školy se v daném okamžiku jevila vojenská i politická situace jako bezvýchodná⁹³⁹. Rozhodnutí kapitulovat však znamenalo pro národ šok přetrvávající po další generace. V podobném duchu se odvíjí výklad i Kvačkovy středoškolská učebnice⁹⁴⁰, k výkladu dále zařazuje i přepis rozhovoru a úvah politických špiček státu těsně před podepsáním dohody, čímž dává prostor k diskusi nad tématem.

Ve většině těchto sledovaných učebnic je v otázce role prezidenta Beneše v rámci přijetí mnichovské dohody konstatováno, že Beneš společně s vládou přistoupil na

---

⁹³⁶ V. OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, s. 114.

⁹³⁷ R. KVAČEK, Robert, *České dějiny II.*, s. 134.

⁹³⁸ M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 122.

⁹³⁹ J. KUKLÍK – J. KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia*, s. 33.; J. KUKLÍK – Jan KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy*, s. 53.; F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti*, s. 50.

⁹⁴⁰ R. KVAČEK, *České dějiny II.*, s. 133-134

podmínky dohody z mnichovské konference. Otázka této motivace zůstává nezodpovězena, pokud si na ni chceme odpovědět i jinak, než tak Beneš učinil pod nátlakem západních mocností. Motivaci Benešova jednání rozvádějí pouze učebnice pro základní školy Čapky a středoškolské učebnice Kuklíka – Kuklíka a Sochrové. Podle učebnic Čapky a Kuklíka – Kuklíka, prezident Beneš se rozhodl přijmout podmínky dohody z mnichovské konference proto, aby zabránil naprosté likvidaci státu.⁹⁴¹ Jak se píše v učebnici Sochrové, prezident Beneš jednal v tomto případě na vlastní zodpovědnost a obětoval Československo ve prospěch míru.⁹⁴²

Proměny společensko-politických poměrů, jež se odrazily jak v kurikulárních dokumentech, tak v rámci vývoje historiografie se v učebnici dějepisu projeví v podobě opuštění od výkladu týkající se zániku Československa vinícího za zánik státu československou politickou reprezentaci. Rozdílnost přístupů učebnic se pak odráží zejména v otázce přístupu k tématu role Sovětského svazu či otázky ohledně možností a účinnosti obrany československého namísto kapitulace před mnichovskou dohodou.

Na závěr si lze položit otázku, jakým způsobem tedy mohly učebnice přispívat k vytváření tzv. mnichovského komplexu? Ze všech výše zmíněných interpretací vyplývá, že učebnice vydávané v době komunistického režimu mohly „mnichovské trauma“ podporovat oním deklarováním zrady, jež byla na československém lidu vykonána, a to buržoazií, československou vládou, prezidentem a nakonec i díky západním mocnostem. Republika se díky odhodlání jejích obyvatel a za pomoci Sovětského svazu bránit mohla, ale vinou postupu vládnoucí třídy jí to nebylo umožněno. V učebnicích vydávaných v první polovině devadesátých let se jako hlavní viník nastalé situace objevují namísto československé vlády západní mocnosti. Až učebnice vydávané v následujícím období se snaží otevřít diskuzi nad možnostmi úspěšnosti obrany státu a zároveň tak relativizují jednoznačného viníka nastalé situace.

---

⁹⁴¹ J. KUKLÍK- Jiří KOCIAN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia*, s. 33.; F. ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti*, s. 50.

⁹⁴² M. SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, s. 122.

9.6 Kultura a životní styl v meziválečném Československu

Kultura a životní styl meziválečného Československa byly dalším sledovaným pojmem v učebnicích dějepisu vydávaných v letech 1948-2004. Téma vývoje či rozkvětu meziválečné kultury je obsaženo ve všech sledovaných učebnicích, vyjma sledovaných období let 1948-1953 a 1953-60. V rámci těchto období je téma kultury do výkladu zařazeno pouze v jedné středoškolské učebnici.⁹⁴³

Z provedených dílčích analýz vyplývá, že učebnice vydávané v letech 1948 až 1989 se ve svých výkladech zaměřují na rozvoj pokrokové kultury, tedy takové kultury, pro niž je podle výkladů učebnic charakteristická návaznost na národní tradice, boj proti fašismu a reflektování života proletariátu, inspirace venkovskými motivy.

Ze sledovaných učebnic vydávaných po sametové revoluci pak mizí rozdělování vývoje vědy a umění na dva různé proudy, levicový a buržoazní. Z učebnic tak mizí měřítko jediného „správného umění“. Naopak je vyzdvihována možnost svobodně tvořit a pracovat, demokratický charakter první republiky umožňoval rozkvět kultury navazující na předchozí tradice.

Díky dílčím analýzám, jež byly provedeny v rámci jednotlivých sledovaných období lze též konstatovat, čem se všechny sledované učebnice napříč desetiletími de facto shodují, bez ohledu na ideologii v nich obsaženou, jsou nejčastěji uváděni zástupci kulturního pokroku a rozkvětu. V rámci rozvoje literárního života se nejčastěji opakují jména F. Seiferta, F. Halase, V. Holana, V. Nezvala, J. Haška, F. Kafky či M. Pujmanové a M. Majerové. Tyto dvě literátky jsou v učebnicích vydávaných v době komunistického režimu jedinými ženami, jimž je v rámci daného tématu věnována pozornost. V oblasti výtvarného umění jsou představováni malíři J. Filla, V. Špála, J. Čapek, B. Kubišta a sochaři O. Španiel, B. Kafka či J. Štursa. Z architektů jsou představováni J. Gočár a J. Kotěra. V učebnicích se objevují skladatelé L. Janáček, J. Suk, V. Novák, B. Martinů i J. Ježek. Jako významné a populární představitele kulturního dění v rámci divadelní tvorby jsou učebnicemi vždy představeni J. Voskovec a J. Werich, stejně tak E. F. Burian. Jsou-li

---

⁹⁴³ B. BAUMAN – J. VÁVRA – V. ŠEDA, *Dějiny nové doby*, s. 111-113.; J. JOZA – A. ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, s. 94-96.

představovány významné osobnosti zaslouživší se o rozvoj vědy, je nejčastěji zmiňován nositel Nobelovy ceny za chemii J. Heyrovský. Zmiňují-li se učebnice ovlivněné komunistickou ideologií o historikovi J. Pekařovi, představují jej jako buržoazního vědce, jenž dehonestoval národní vzory jako například Jana Žižku. Naopak po roce 1989 je představován jako významný představitel humanitních věd.

Středoškolské učebnice vydávané na počátku nového tisíciletí pak navíc v rámci výkladu o rozkvětu meziválečné kultury jmenují i slavná jména stříbrného plátna či divadelních prken. Kromě autorek levicově orientované prózy jsou to též jediné případy, v nichž se jako zástupkyně meziválečné kultury objevují i ženy jako účastnice dějin, např. A. Mandlová, L. Baarová, O. Scheinplfugová či H. Kvapilová.

Pro učebnice vydávané mezi lety 1990 až 2004 je charakteristické, že se věnují pouze představitelům českého kulturního života či vědy, snad vyjma F. Kafky, představitele pražských německy píšících autorů. V některých učebnicích vydávaných před rokem 1989 se pak objevují i slovenští reprezentanti meziválečné kultury, nejčastěji spisovatel P. Jilemnický, malíř M. Benka, skladatel A. Moyzes, a sochař J. Kostka.

Souhrnem tedy lze konstatovat, že napříč učebnicemi vydávanými v letech 1948 – 2004 lze najít v mnohém shodu co do chápání předních reprezentantů kulturního rozvoje v době první republiky. Podle učebnic vydávaných v letech 1948-1989 jsou však tito reprezentanti zástupci pokrokového proudu, což souviselo s neměnicím se požadavkem školských osnov ohledně „*začlenění estetické výchovy do systému marxisticky chápaných hodnot historického odkazu minulosti*“⁹⁴⁴ Odstranění této ideologie ze školských osnov a přihlášení se k demokratické tradici první republiky však neznamenalo, že se proměnilo hledisko pohledu, jež by se týkalo přisouzení významu daným osobnostem, a tak se v učebnicích objevovali i nadále.

Pro učebnice vydávané v letech 1948-1989 platí, že se tématu životního stylu jako takového nevěnují. Skrze výklad hospodářsko-sociálních aspektů dějin první republiky se jsou však představeny poměry, s nimiž se musela vyrovnávat dělnická třída. Podle výkladů učebnic vydávaných v tomto období život žila tato třída v nelehkých životních podmínkách,

---

⁹⁴⁴ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 190.

a to nejen v dobách hospodářských krizí, ale i v období hospodářské konjunktury. Snižování mezd a růst cen základních potravin pak vyvolávaly řadu stávek a demonstrací. V meziválečném Československu byl pracující lid zneužíván a využíván kapitalisty, obzvláště špatné pak byly životní podmínky pracujících na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině. Většina sledovaných učebnic se v tomto směru omezuje na tato zobecňující tvrzení, která nejsou nijak dále specifikována. Výjimkou jsou pouze tři učebnice vydávané během padesátých a šedesátých let. Urbanova učebnice z padesátých tímto způsobem rozšiřuje výklad o přehled vysokých cen a nízkých mezd vyplacených za těžkou práci⁹⁴⁵. Traplova učebnice z šedesátých let naopak představuje život dělnické rodiny nucenou často živořit.⁹⁴⁶ A úplně jinak přibližuje životní styl Bartošková učebnice, v níž se píše o tom, že kromě stávek a demonstrací bylo součástí života v první republice i pořádání různých kulturních akcí dělnickými organizacemi⁹⁴⁷.

Jedním ze základních požadavků školských osnov vydávaných do roku 1989 byl důraz na hospodářsko-sociální dějiny a požadavek „*objasňování vývoje ekonomické základny společnosti*“.⁹⁴⁸ V rámci tématu dějin první republiky bylo strohým konstatováním či emotivně zabarveným výkladem životních podmínek dosahováno vykreslování meziválečných československých dějin v negativním světle. Výše zmíněné příklady učebnic z 50. a 60. let jsou svým emotivně laděným líčením příkladem oné „*masivní ideologizace*“⁹⁴⁹ předmětu, která se podle Jirečka dostala v 50. letech do školských osnov, zároveň však k podobným emotivním zobrazováním životních podmínek nedochází v ostatních sledovaných učebnicích vydávaných ve stejném období. Co do interpretace životních podmínek dělnictva však nedocházelo v letech 1948-1989 k žádné změně.

V učebnicích vydávaných v první polovině devadesátých let nedochází oproti ostatním učebnicím ke změně v tom smyslu, že životní styl v době první republiky zůstává

---

⁹⁴⁵ Z. URBAN, *Dějiny ČSR*, s. 13.

⁹⁴⁶ M. TRAPL – V. ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, s. Praha 1962, s. 119.

⁹⁴⁷ K. BARTOŠEK – E. LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, s. 54.

⁹⁴⁸ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, s. 189.

⁹⁴⁹ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2003*, s. 133.

v učebnicích představován „druhotně“ skrze hospodářsko-sociální vývoj státu. Žáci se z učebnic mohou tímto způsobem dozvědět, že v době první republiky se stávkovalo a demonstrovalo, a to v dobách hospodářských krizí, kdy se pracujícím lidem nevedlo moc dobře. Zároveň je však některými učebnicemi (viz učebnice Janovského a Olivové) též konstatováno, že životní podmínky se v období první republiky zlepšily. V tomto směru je zmiňováno zkvalitnění zdravotní péče, zlepšení bytových podmínek či že sociální zákonodárství přijaté v době první republiky zlepšilo postavení pracujících.

Až v učebnicích pro základní školy Kuklíka a Kociána z konce devadesátých let, v učebnici Čapky pro základní školy vydávané na počátku nového tisíciletí a ve středoškolské učebnici Kuklíka a Kuklíka vydané ve stejné době jsou životnímu stylu věnovány samostatné tematické oddíly. Ve všech těchto učebnicích se do výkladů ohledně životního stylu zařazuje sport, zábava a volný čas či tzv. spotřební koše, tedy za kolik se co mohlo koupit.

V rámci přístupu k tématu životního stylu v učebnicích dějepisu vydávaných v devadesátých letech lze vidět posun, k němuž docházelo během 90. let co do zařazení tématu životního do výkladu o dějinách první republiky. Lze se domnívat, že tento fakt souvisí i s problémy hledání historiografie, kdy hledala nová témata i postupy, jimiž lze na dějiny první republiky nahlížet.

9.7 Historičtí aktéři

Jako poslední klíčový pojem byli v učebnicích dějepisu sledování historičtí aktéři, tedy takové subjekty, jež měly vliv na utváření dějin první republiky či dějiny první republiky tzv. prožívaly, respektive dějiny se jich přímo dotýkaly.

Pro učebnice vydávané v letech 1948 – 1989 platí, že se zde vyskytují tři typy aktérů: československou politickou reprezentaci, lid (proletariát) a světové mocnosti. Na poli politického vývoje pak dochází ke střetávání buržoazie a revolučními silami, tedy komunistickou stranou a lidem. Zejména učebnice vydávané v 50. letech a Bartošková učebnice pro základní školy vydávaná v 60. letech zdůrazňují ve všech aspektech dějin první republiky třídní boj, v jehož konturách jsou jednotlivé politické, hospodářské i sociální aspekty dějin první republiky vykreslován výhradně negativní obraz první republiky. V této

souvislosti vstupuje lid do výkladů učebnic jako aktivní účastník děje. Od sedmdesátých let se pak v učebnicích postupně mizí aktivita lidu a stává se z ní spíše pasivní účastník děje, jež je objektem dopadů konkrétních činů politické reprezentace. Pro všechny sledované učebnice však platí, že v rámci politického spektra je pozitivně hodnocena pouze činnost komunistické strany. V rámci představování jednotlivých aktérů dějin jsou tak učebnice vydávané v letech 1948 – 1989 ovlivněny základním požadavkem školských osnov, jež se v průběhu daných let nezměnil, tedy poznáváním historické úlohy dělnické třídy a komunistické strany.⁹⁵⁰ Zároveň je pro lid i komunistickou stranu typickým rysem jejich kolektivní aktérství. V souvislost s upozaděním aktivní role československého lidu, k němuž dochází postupně od 70. let.

Pro učebnice vydávané v letech 1989-2004 platí, že jako historičtí aktéři se ve výkladu první republiky objevuje politická reprezentace, domácí i zahraniční, jež zásadním způsobem ovlivňovala vývoj republiky. Jak již bylo řečeno, proměňuje se pouze způsob nazírání na úlohu jednotlivých politických stran jejich reprezentantů. Politická reprezentace se zároveň stává nejsledovanější skupinou osob, jež se dějin první republiky účastnila (a vytvářela je). Ostatní účastníci dějin, českoslovenští obyvatelé, se do pozornosti výkladů učebnic dostávají v rámci témat hospodářských krizí. Pro učebnice první poloviny 90. let a též pro většinu učebnic vydávaných do konce 90. let platí, že „ti ostatní“, kteří prožívali dějiny první republiky, jsou buď zemědělci či dělníci.

Dalším ze sledovaných cílů v rámci sledovaného klíčového pojmu bylo pokusit se postihnout, jak se do výkladů učebnic dějepisu v rámci tématu dějin první republiky promítlo genderové rozvrstvení prezentovaných účastníků dějin. V tomto směru lze konstatovat, že v rámci sledovaného období let 1948-2004 je chod dějin takřka výhradně svěřen do rukou mužů, případně genderově nevyhraněnému „lidu“. Ženy jako účastnice dějin se ve většině sledovaných učebnic vydávaných od poloviny dvacátého století objeví pouze v rámci výkladů o kulturním rozvoji. V rámci učebnic vydávaných v době komunistického režimu jsou to spisovatelky M. Majerová a M. Pujmanová, které jsou jmenovány jako zástupkyně proletářské prózy. Za poměrně zajímavý jev lze pokládat, že tyto dvě autorky jsou též

---

⁹⁵⁰ M. JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepisu v letech 1918-1938*, s. 189.

jedinými literátkami, jež se objeví ve výkladech učebnic vydávaných po roce 1989. K nim se navíc v učebnicích vydávaných na přelomu století objeví i prvorepublikové filmové či divadelní hvězdy. Až u některých učebnic vydávaných od konce 90. let začínají ženy pronikat do výkladů prvorepublikových dějin i jinak, než v rámci kapitol o kulturním rozvoji. V učebnicích pro základní školy Čapky to je E. Junková jako úspěšná automobilová závodnice a v učebnici Vošahlíkové F. Kurzweilová jako úspěšná modistka. Středoškolská Kvačkova učebnice pak jako jediná učebnice během sledovaného období věnuje krátkou pozornost i otázce žen působení žen v politice a představuje osobnost Františky Plamínkové, která se podle učebnice zasloužila o zvýšení společenské prestiže žen a dokázala si získat mezinárodní uznání. Stejně jako u tématu životního stylu se lze domnívat, že postupné zařazování ženských akterek do dějin (nejen prvorepublikových) v sobě odráží i vývoj polistopadové historiografie, jež si v první řadě hledala po roce 1989 nová témata, inspirace i postupy, jimiž lze na dějiny první republiky nahlížet.

Posledním ze sledovaných účastníků dějin byli dětsí aktéři. V souvislosti s výsledky dílčích analýz lze konstatovat, že nejčastější způsob, jímž je představován život dětí v první republice, se odehrává v kontextu výkladu o hospodářské krizi. Na dětech jsou tak dokazovány tíživé následky krize a závažnost celé situace. V rámci učebnic vydávaných v 50. a 60. let se děti dále objevují jako oběti střelby, k níž docházelo při potlačování stávek a krize. Od sedmdesátých let až do konce 90. let se dětsí aktéři v rámci výkladů o dějinách první republiky neobjevují. Ve sledovaných učebnicích vydávaných po roce 1989 je pak život dětí popsán pouze v učebnici pro základní školy Čapky a opět jako oběti ničivých následků hospodářské krize.

Závěr

Hlavním záměrem této práce je reflektovat proměnu způsobu zpracování tématu první republiky v učebnicích dějepisu publikovaných mezi lety 1948 až 2004. V rámci teoretické části práce je v základních obrysech nastíněn vývoj školské struktury a kurikulárních dokumentů, jež v daném období vycházely, a dále též vývoj historiografické produkce ve vztahu k dějinám první republiky. Hlavní jádro práce pak spočívá v analýze jednotlivých učebnic v celkem šesti sledovaných obdobích. Výsledky těchto analýz tak přispěly k poznání toho, jakým způsobem pomáhaly učebnice vytvářet představy o historických skutečnostech, čímž spoluvytvářely obraz první republiky u svých recipientů.

S pomocí jednotlivých analýz jsem dospěla k následujícímu závěru; ideologická proměna výkladů učebnic z hlediska tématu dějin první republiky je v obecné rovině patrná mezi učebnicemi vydávanými před rokem 1989 a po roce 1989. V souvislosti s pádem komunistického režimu se zásadně proměnil kontext výuky i možnost svobodného historiografického bádání. Do učebnic dějepisu tento fakt zároveň vnesl naprosto nové interpretace stěžejních okamžiků a základních rysů dějin první republiky. V mnohých negativně hodnocených aspektech prvorepublikových dějin došlo s opuštěním komunistické ideologie ze školských osnov k naprostému přepólování interpretací. Tímto způsobem se podstatně proměnil obraz prvního prezidenta T. G. Masaryka i jednotlivých politických reprezentantů a také došlo k zásadní proměně vykreslování ideového prostředí meziválečného Československa a též přihlášení se k demokratickým tradicím první republiky. Zároveň lze konstatovat, že masivní ideologické zatížení školských osnov vydávaných v 50. letech se projevilo nejen u soudobých učebnic. Tento fakt je možné demonstrovat na učebnici dějepisu pro základní školy vycházející v průběhu 60. let. Dále lze konstatovat, že bezprostřední kontext atmosféry politického uvolnění 60. let, jenž se projevil i v přístupu historiografické produkce v hodnocení první republiky, se do soudobých učebnic nepromítl. V učebnicích dějepisu vydávaných od 70. let však došlo k jistým drobným změnám jak v chápání významu vzniku samostatné republiky, tak označení viníků zániku republiky v roce 1938. V tomto směru lze spatřovat jisté dozvuky uvolněných společenských poměrů, jež se odehrály ve druhé polovině 60. let. Na tomto místě je třeba říci, že základní interpretační rámec, v němž jsou dějiny první republiky

hodnoceny, zůstává nezměněný, a to po celou dobu let 1948-1989. Nový základní interpretační rámec, který získaly dějiny první republiky v učebnicích dějepisu nezatížených komunistickou ideologií, se pak v průběhu devadesátých let a na počátku nového tisíciletí neproměňoval. Stejně jako v případě učebnic vydávaných během komunistického režimu se proměňovaly pouze způsoby a souvislosti, kterými bylo jednotlivých interpretací docilováno. Hlavní přínos této práce pak spočívá ve vytěžení jednotlivých způsobů, jimiž je těchto interpretačních rámců napříč učebnicemi dosahováno.

Seznam použitých informačních zdrojů

Prameny

Bedřich BAUMAN – Jaroslav VÁVRA – Václav ŠEDA, *Dějiny nové doby: Učební text dějepisu pro 2. roč. čtyřletých odborných škol*, Praha 1953 – 1957.

Jan DĚDINA, ed., *Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha 1952.

Jan FILIP, ed., *Dějiny ČSR: učební text pro 4. třídu gymnasií*, Praha 1952.

Jaroslav JOZA – Alexandr ORT, *Dějiny doby nové a nejnovější pro 8. ročník*, Praha 1959 – 1962.

Marie PRAVDOVÁ, *Dějiny doby nové a nejnovější: Učební text dějepisu pro 8. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol*, Praha 1954-1958.

Zdeněk URBAN, ed., *Dějiny ČSR: učební text dějepisu pro 11. ročník škol všeobecně vzdělávacích a pro III. ročník škol pedagogických. III. díl, (1918-1948)*, Praha 1955-1959.

Miroslav TRAPL – Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, Praha 1959-1962.

Karel BARTOŠEK – Ľudo LAŠÁN, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*. Praha 1963-1967.

Miloň DOHNAL - Leoš STOLARÍK, *Dějepis: pro 9. ročník základní devítileté školy*, Praha 1970-1978.

Jaroslav HÁNĽ, ed., *Dějepis pro II. ročník střední odborné školy*, 1960-1965.

Václav HUSA-Zdeněk URBAN- František ČERVINKA, *Československé dějiny: pokusná učebnice pro 11. roč. škol všeobecně vzdělávacích. 2 díl*, Praha 1961.

Jaroslav PÁTEK, *Československé dějiny: 1918-1939: učební text pro 3. a 4. ročník gymnasií a 2. ročník středních odborných škol*, Praha 1973-1980.

Samuel CAMBEL, *Dějepis pro třetí ročník gymnázia*, Praha 1987.

Vratislav ČAPEK et al., *Dějiny 19. a 20. století: dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště*, Praha 1984.

Miloň DOHNAL - Tomáš JELÍNEK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 7. ročník základní školy. Díl 2., 1917-1939.*, Praha 1982.

Vratislav ČAPEK, ed., *Dějepis pro 2. ročník experimentálních středních odborných škol. 2. část*, Praha 1980.

Anna KOVÁČOVÁ, *Dějepis: experimentální učební text pro III. ročník gymnázia*, Praha 1981.

Miloš HÁJEK, *Svět a Československo ve 20. století: [prozatímní učební text pro střední školy]*, Praha 1990.

Julius JANOVSKÝ, *Dějiny Československé republiky slovem a dokumenty: Od roku 1918 do roku 1992: Učební text pro základní školy a pro střední školy*, Praha 1994, s. 10-16.

Věra OLIVOVÁ, *Dějiny nové doby: 1850 – 1993*, Praha: Scientia 1995

Věra OLIVOVÁ, *Dějepis pro 8. ročník základní školy*, Praha 1991.

Věra OLIVOVÁ, *Československá republika v letech 1918-1938*, Praha 1993-1994.

Jan KUKLÍK-Jan KUKLÍK, *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*, Praha 2002.

František ČAPKA, *Dějepis 9: od roku 1918 do současnosti: [učebnice pro 9. ročník základní školy]*, Praha 2004.

J. KUKLÍK – J. KOCIÁN, *Dějepis: pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia. Nejnovější dějiny*, Praha 1999.

Marie SOCHROVÁ, *Dějepis v kostce. II.*, Havlíčkův Brod 1998.

Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Dějepis. Nová doba. Díl 2, Československo a svět 1918-1938*, Praha 1996.

Robert KVAČEK, *České dějiny II*, Praha 2002.

Petr ČORNEJ, ed., *Dějepis pro střední odborné školy: české a světové dějin*, Praha 2002.

Drahomír JANČÍK, *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. díl, 1918-1945*, Praha 1997.

Literatura

Miroslav JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-1938*, Brno: Masarykova univerzita 2014.

Martin ZÁRYBNICKÝ, *Vývoj školství v ČSR v období 1948-1989*, Praha 2010. Diplomová práce Katedry pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Kateřina BAUEROVÁ, *Vývoj středního všeobecně vzdělávacího školství v Československé republice po II. světové válce v letech 1945–1989*, Praha 2008. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Jiří KNAPÍK, *Socialistické školství a tzv. mimoškolní výchova v Československu*, in: *Acta historica neosoliensa*, 16, Ústav historických věd, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě 2013.

František MORKEŠ, *Devětkrát o českém školství*, Praha 2004.

Věra OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, Praha 2001.

Josef HARNA, *První Československá republika jako historiografický problém*, in: *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii I. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997*, Josef HARNA, ed., Praha 1998, s. 10.

Antonín KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIII., 1918-1929*, Praha 2000.

Antonín KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIV.*, Praha 2002.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2000.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, Praha 2003.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí. O přežití a o život (1936-1938)*, Praha 2003

Antonín KLIMEK, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, (edd.) Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna, Praha 1999.

Zdeněk KÁRNÍK, *Ustavení ČSR jako parlamentní demokracie v podmínkách národněpolitické a sociálněpolitické krize střední Evropy (jaro – léto 1920)*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, (edd.) Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna, Praha 1999.

Pavel BĚLINA, ed., *Dějiny zemí Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*, Praha 1993

Robert KVAČEK, *Ke vzniku Československa*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, (edd.) Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna, Praha 1999.

Jaroslav OPAT, *Poselství Masarykova českoslovenství*, in: *T. G. Masaryk a československá státnost: XIII. Letní škola historie: sborník textů a přednášek*, (edd.) Mária Bezchlebová – Jana Kohnová, Praha 2001.

Josef HARNA, *Masaryk a politické strany*, in: *T.G. Masaryk a československá státnost: XIII. Letní škola historie: sborník textů a přednášek*, (edd.) Mária Bezchlebová – Jana Kohnová, Praha 2001.

Jaroslav OPAT, *T. G. Masaryka stopa v dějinách*, in: *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně*, (edd.) Helena Pavlincová – Jan Zouhar, Praha 2008.

Robert KVAČEK, *Československo a Evropa v době skonu T. G. Masaryka*, in: *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně*, (edd.) Helena Pavlincová – Jan Zouhar, Praha 2008.

Stanislav KOKOŠKA, *Mnichov a česká společnost*, in: *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*, (ed.) Jan Němeček, Praha 2004.

Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*, in: *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*, (ed.) Jan Němeček, Praha 2004, s. 39.

Robert KVAČEK, *Mnichovské desatero*, in: *Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního sympozia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008.

Jan TESAŘ, *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*, Praha 2014.

Online zdroje

Pavel ZEMAN, *Na okraj historiografie dějin první republiky v období tzv. normalizace*. Clavmon.cz [online]. Dostupné z: http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/zemannaok.htm#_ftn1.

Prof. PhDr. Věra OLIVOVÁ, DrSc., *Československá demokracie 1918-1938*. České národní listy [online]. Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/prof-phdr-vera-olivova-drsc-ceskoslovenska-demokracie-1918-1938.html>>

Zákon č. 121/1920 Sb. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*. Dostupné online: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html

Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, „Pořádně to chlapi změni, když opuštěj opevnění“. Dostupné online: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/9/-poradne-to-chlapy-zmeni-kdyz-opoustej-opevneni-/>

Libor STEJSKAL, *75 let od Mnichova: Společně prolitá krev národ stmelí*. Dostupné online: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nazory-a-komentare/75-let-od-mnichova-spolecne-prolita-krev-narod-stmeli/r~04d893ce252011e3b6ba0025900fea04/>

Zákon č. 22/1930 Sb. *Zákon o zásluhách T. G. Masaryka*. Dostupné online: https://iuridictum.pecina.cz/w/Lex_Masaryk

Košický vládní program, hlava XV, s. 13–14. Dostupné online http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf

Zákon č. 95/1945 Sb. *Zákon o základní úpravě jednotného školství*. Dostupné online <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95> >

Lenka KLOČKOVÁ, *MŠMT od roku 1848 do současnosti*. Dostupné online: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>>

Zákon č. 95/1948 Sb. *Zákon o základní úpravě jednotného školství*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>>

Zákon č. 95/1948 Sb. *Zákon o základní úpravě jednotného školství*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>

Zákon č. 21/1953 Sb. *Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1953-31>

Zákon č. 186/1960 Sb. *Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186>

Zákon č. 186/1960 Sb. *Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186>

Zákon r. 63/1978 Sb. *Zákon o opatřeních v soustavě základních a středních škol*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1978-63>

Zákon č. 76/1978 Sb. *Zákon Českého národní rady o školských zařízeních*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1978-76>

Zákon č. 29/1984 Sb. *Zákon o soustavě základních a středních škol*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1984-29>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, *Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství)*, s. 1. Dostupné online: http://www.msmt.cz/file/10376_1_1/download/

Zákon 561/2004 Sb. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. Dostupné online: www.msmt.cz/file/35181_1_1/

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, *Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství)*, s. 5–6. Dostupné online: http://www.msmt.cz/file/10376_1_1/download/

Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání. Dostupné online: <http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolecenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-skol>

Zákon č. 561/2004 Sb. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast1>

